

STATI

Nebezpečnost zvířete jako předpoklad vzniku odpovědnosti za škodu

Josef Bártů*

Abstrakt: Občanský zákoník zakotvuje skutkovou podstatu odpovědnosti za újmu způsobenou zvířetem v § 2933. Protože se jedná o odpovědnost za ohrožení, patří mezi nepsané znaky této skutkové podstaty, že se ve vzniklé újmě materializuje nebezpečnost zvířete. V předloženém textu se zabývám otázkou, v čem má tato nebezpečnost obecně spočívat, a dospívám k závěru, že nejhodnějším hlediskem bude podíl energie zvířete, respektive projev jeho živosti ve vzniklé újmě. Na základě takto obecně definovaného kritéria řeším typické situace, které německá právní věda rozdělila do několika skupin. Za správné považují opuštění hlediska spočívajícího v působení fyziologického nátlaku na zvíře z důvodu neurčitosti tohoto kritéria a zahrnutí přirozeného chování zvířete (páření, vyměšování, šíření nemocí a škůdců) do nexu ohrožení. Vytvoří-li zvíře překážku, musíme se ptát, zda se na místo kolize s dopravním prostředkem nebo člověkem dostalo za pomoci vlastní energie. V případě kladné odpovědi bude podmínka zahrnutí do nexu ohrožení splněna. Zdroji nebezpečí je třeba přičíst i některé újmy, které vznikly jinak než přímým působením zvířete na člověka nebo jeho majetek. Odpovědnost tak může vzniknout i v případě, že zvíře u někoho vyvolá panickou ataku a ten se během útěku zraní.

Klíčová slova: zvíře, škoda, zdroj nebezpečí, odpovědnost, ohrožení

Úvod

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „o. z.“) obsahuje kromě základních skutkových podstat odpovědnosti za škodu i skutkové podstaty zvláštní, které nalezneme v § 2920 a násl. o. z. Jedná se například o odpovědnost za škodu z provozní činnosti (§ 2924 o. z.), škodu způsobenou provozem zvláště nebezpečným (§ 2925 o. z.) nebo škodu způsobenou provozem dopravy a dopravního prostředku (§ 2927 a násl. o. z.). Řadíme sem i odpovědnost za škodu způsobenou zvířetem (§ 2933 a násl. o. z.).

Důvodem pro zakotvení zvláštní skutkové podstaty pro případy škod způsobených zvířaty je zjednodušeně řečeno ta skutečnost, že zvířata¹ pro své okolí představují zdroj

* Mgr. Bc. Josef Bártů, asistent předsedkyně senátu Nejvyššího soudu; doktorand a asistent, katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, zástupce šéfredaktorky mediální platformy Právo21. E-mail: Josef.Bartu@law.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6153-5481>. Tento článek vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Rozvoj a podpora vědecko-výzkumných aktivit doktorského studijního programu „Soukromé právo a civilní právo procesní“ I*, č. MUNI/A/1417/2023, podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytl MŠMT v roce 2024. Za cenné připomínky k textu autor děkuje doc. JUDr. Filipu Melzerovi, LL.M., Ph.D., Mgr. Petře Mertelové a Mgr. Viktoru Kolmačkoví, Ph.D., i oběma anonymním recenzentům.

1 Zda škodu způsobilo, či nezpůsobilo zvíře, nebývá sporné. Živější diskuse se vede pouze ohledně otázky, zda pod aplikační rozsah skutkových podstat odpovědnosti za škodu způsobenou zvířetem spadají, či nespádají mikroorganismy. Srov. BÁRTŮ, Josef. Lze nahradit újmu způsobenou mikroorganismy podle § 2933 o. z.? *Bulletin advokacie*. 2023, č. 10, s. 38 an.

nebezpečí.² V čem přesně však toto nebezpečí spočívá, není v judikatuře ani literatuře řešeno jednotně, a proto si tento příspěvek klade za cíl tuto otázku zkoumat a zodpovědět. Protože byla česká právní úprava odpovědnosti za škodu způsobenou zvířetem v občanském zákoníku zřetelně inspirována německou právní úpravou obsaženou v § 833 a § 834 německého občanského zákoníku (BGB),³ čerpá tento příspěvek převážně z německých pramenů a pouze okrajově ze zdrojů rakouských a švýcarských. Rakouská úprava obsažená v § 1320 ABGB⁴ i švýcarská regulace zakotvená v čl. 56 OR⁵ sice rovněž jako předpoklad vzniku odpovědnosti vyžadují materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete

² EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters. In: BERNAU, Falk – EBERL-BORGES, Christina (eds). *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Staudinger BGB – Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse: §§ 830–838 (Unerlaubte Handlungen 3)*. Berlin: Sellier / de Gruyter, 2018, s. 288.

³ MELZER, Filip. § 2933 Škoda způsobená zvířetem. In: MELZER, Filip – TÉGL, Petr (eds). *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX: § 2894–3081*. Praha: Leges, 2018, s. 676.

Originální znění citovaných ustanovení obsahuje sousloví *derjenige, welcher das Tier hält*, příp. obdobně, a proto se za odpovědnou osobu označuje *Tierhalter*. Tento výraz je však do češtiny pouze velmi obtížně přeložitelný. V textu proto jako ekvivalent používám sousloví *pán zvířete*, jak navrhuje Melzer. MELZER, Filip. § 2933 Škoda způsobená zvířetem, s. 682. K obsahu pojmu *Tierhalter* viz za mnohé např. WAGNER, Gerhard. § 833 Haftung des Tierhalters. In: SÄCKER, Franz Jürgen et al. (eds). *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Mnichov: C. H. Beck, 2020, Rn. 32–44.

První věta § 833 BGB („*Dojde-li k usmrcení člověka nebo k poškození těla či zdraví člověka nebo k poškození věci zvířetem, je pán zvířete povinen nahradit poškozenému vzniklou škodu.*“ „*Wird durch ein Tier ein Mensch getötet oder der Körper oder die Gesundheit eines Menschen verletzt oder eine Sache beschädigt, so ist derjenige, welcher das Tier hält, verpflichtet, dem Verletzten den daraus entstehenden Schaden zu ersetzen.*“) se klasifikuje jako odpovědnost za ohrožení. Viz EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 289.

Druhá věta § 833 BGB („*Povinnost k náhradě škody nevzniká, pokud ji způsobilo domácí zvíře součící k výkonu povolání, výdělečné činnosti nebo obživě pána zvířete a pán zvířete při dohledu nad zvířetem dodržel potřebnou pečlivost nebo by škoda vznikla i při dodržení této pečlivosti.*“ „*Die Ersatzpflicht tritt nicht ein, wenn der Schaden durch ein Haustier verursacht wird, das dem Beruf, der Erwerbstätigkeit oder dem Unterhalt des Tierhalters zu dienen bestimmt ist, und entweder der Tierhalter bei der Beaufsichtigung des Tieres die im Verkehr erforderliche Sorgfalt beobachtet oder der Schaden auch bei Anwendung dieser Sorgfalt entstanden sein würde.*“) a § 834 BGB („*Kdo na základě smlouvy převezme dohled nad zvířetem od pána zvířete, odpovídá za škodu způsobenou zvířetem třetí osobě způsobem popsaným v § 833. Povinnost k náhradě škody nevzniká, pokud při dohledu nad zvířetem dodržel potřebnou pečlivost nebo by škoda vznikla i při dodržení této pečlivosti.*“ „*Wer für denjenigen, welcher ein Tier hält, die Führung der Aufsicht über das Tier durch Vertrag übernimmt, ist für den Schaden verantwortlich, den das Tier einem Dritten in der im § 833 bezeichneten Weise zufügt. Die Verantwortlichkeit tritt nicht ein, wenn er bei der Führung der Aufsicht die im Verkehr erforderliche Sorgfalt beobachtet oder wenn der Schaden auch bei Anwendung dieser Sorgfalt entstanden sein würde.*“) se řadí do kategorie skutkových podstat odpovědnosti za objektivizované zavinění s obráceným důkazním břemenem. Současně se presumuje i příčinná souvislost. Viz EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 289 a 336; EBERL-BORGES, Christina. § 834 Haftung des Tieraufsehers. In: BERNAU, Falk – EBERL-BORGES, Christina (eds). *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Staudinger BGB – Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse: §§ 830–838 (Unerlaubte Handlungen 3)*. Berlin: Sellier / de Gruyter, 2018, s. 359. Zda se v případě § 833 věty druhé BGB (a tudíž i podle § 834 BGB) vyžaduje materializace nebezpečí pramenícího ze zvířete, není řešeno v německé dogmatice jednotně. Například podle Wagnera nikoliv (WAGNER, Gerhard. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 45), podle Wilhelmiho ano (WILHELMI, Rüdiger. § 833 Haftung des Tierhalters. In: WESTERMANN, Harm Peter – GRUNEWALD, Barbara – MAIER-REIMER, Georg (eds). *Bürgerliches Gesetzbuch*. Kolín, 2020, s. 387B).

⁴ Pro tento článek považuji z rakouské právní úpravy za podstatnou druhou větu § 1320 odst. 1 rakouského občanského zákoníku (ABGB), která zní: „*Pán zvířete odpovídá, pokud neprokáže, že se postaral o potřebné opatrování nebo dohled.*“ „*Derjenige, der das Tier hält, ist verantwortlich, wenn er nicht beweist, daß er für die erforderliche Verwahrung oder Beaufsichtigung gesorgt hatte.*“

⁵ Článek 56 odst. 1 švýcarského kodexu (Obligationenrecht) normuje takto: „*Za škodu způsobenou zvířetem odpovídá pán zvířete, pokud neprokáže, že vynaložil při opatrování zvířete a dohledu nad ním dle okolností veškerou péči nebo by škoda vznikla i při vynaložení této péče.*“ „*Für den von einem Tier angerichteten Schaden haftet, wer dasselbe hält, wenn er nicht nachweist, dass er alle nach den Umständen gebotene Sorgfalt in der Verwahrung und Beaufsichtigung angewendet habe, oder dass der Schaden auch bei Anwendung dieser Sorgfalt eingetreten wäre.*“

(*Tiergefahr*),⁶ avšak tamní doktrína a judikatura nejsou podle mého názoru ve srovnání s německou tolik rozpracované. Rakouská nauka i judikatura například vychází z konceptu, který se v Německu oprávněně již považuje za překonaný (srov. níže).⁷ Společný znak (*tertium comparationis*) pro všechny právní úpravy tedy představuje nebezpečí pramenící ze zvířete.

V předloženém článku nejprve stručně vymezují nexus ohrožení a následně popisují vývoj, kterým prošla německá judikatura. Dále shrnuji dosavadní názory vyjádřené v tuzemské i zahraniční literatuře a judikatuře a nakonec nabízím vlastní stanovisko.

1. Obecně o nexu ohrožení (*Gefährdungszusammenhang*)

Skutkové podstaty odpovědnosti za ohrožení (*Gefährdungshaftung*) se aplikují pouze v případech, že se materializuje právě to nebezpečí, které zákonodárce vedlo k zavedení příslušné skutkové podstaty. Proto mezi předpoklady vzniku povinnosti nahradit újmu patří tzv. nexus ohrožení (*Gefährdungszusammenhang*), který lze definovat jako souvislost mezi nebezpečím pramenícím ze zdroje nebezpečí a vznikem škody.⁸

Na principu odpovědnosti za ohrožení se zakládá i skutková podstata upravená v § 2933 o. z., přičemž mezi předpoklady jejího použití patří i způsobení újmy zvířetem („*Způsobí-li škodu zvíře...*“). Abychom tedy mohli přistoupit k aplikaci § 2933 o. z., musí se materializovat nebezpečí pramenící ze zvířete, jinak povinnost nahradit újmu nevznikne.⁹ Jinými slovy řečeno, povinnost nahradit újmu podle § 2933 o. z. se nevztahuje na všechny újmy způsobené zvířetem, ale pouze na újmy spadající do nexu ohrožení. Jedná se tedy o nepsaný znak skutkové podstaty, který sice nevyplývá přímo z textu zákona, ale z principu přičitatelnosti, na němž se vznik povinnosti nahradit újmu způsobenou zvířetem zakládá.¹⁰ Proto je třeba se zabývat otázkou, v čem přesně nebezpečnost pramenící ze zvířete spočívá.

⁶ Ve vztahu k rakouské právní úpravě viz např. KOZIOL, Helmut. *Österreichisches Haftpflichtrecht. Band II: Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*. Wien: Jan Sramek Verlag, 2018, s. 818–819, nebo rozhodnutí OGH ze dne 18. 6. 1997, sp. zn. 3 Ob 507/96, ze dne 25. 10. 2016, sp. zn. 4 Ob 206/16x, nebo ze dne 20. 4. 2023, sp. zn. 2 Ob 71/23i. Ze švýcarské literatury viz např. KESSLER, Martin A. Art. 56 D. Haftung für Tiere I. Ersatzpflicht. In: HONSELL, Heinrich – VOGT, Nedim P. – WIEGAND, Wolfgang (eds). *Obligationenrecht I. Art. 1–529 OR*. Basel: Helbing Lichtenhahn Verlag, 2015, s. 426, nebo OFTINGER, Karl – STARK, Emil W. *Schweizerisches Haftpflichtrecht. Zweiter Band, Erster Teilband: Besonderer Teil. Verschuldenshaftung, gewöhnliche Kausalhaftungen, Haftung aus Gewässerverschmutzung*. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1987, s. 387–391.

Pro úplnost doplňme, že rakouskou (KOZIOL, Helmut. *Österreichisches Haftpflichtrecht. Band II: Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, s. 819–820) i švýcarskou právní úpravu lze nejpřesněji klasifikovat s ohledem na téměř totožné znění stejně jako odpovědnost podle § 833 věty druhé BGB jako odpovědnost za objektivizované zavinění s obráceným důkazním břemenem, byť švýcarská literatura používá jinou terminologii, přičemž podle čl. 56 OR se presumuje i příčinná souvislost (viz KESSLER, Martin A. Art. 56 D. Haftung für Tiere I. Ersatzpflicht, s. 425, nebo OFTINGER, Karl – STARK, Emil W. *Schweizerisches Haftpflichtrecht. Zweiter Band, Erster Teilband*, s. 357).

⁷ Srov. SPRAU, Hartwig. § 833 Haftung des Tierhalters. In: GRÜNEBERG, Christian et al. (eds). *Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen*. Mnichov: C. H. Beck, 2022, s. 1522; srov. odkazy na judikaturu in EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 307.

⁸ MELZER, Filip. § 2895. In: MELZER, Filip – TÉGL, Petr (eds). *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX: § 2894–3081*. Praha: Leges, 2018, s. 49–50.

⁹ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 298.

¹⁰ LARENZ, Karl – CANARIS, Claus-Wilhelm. *Lehrbuch des Schuldrechts. Band 2, Besonderer Teil, 2. Halbband. Begründet von Karl Larenz; fortgeführt von Claus-Wilhelm Canaris*. Mnichov: C. H. Beck, 1994, s. 604.

2. Tiergefahr – vývoj v německé judikatuře

Říšský soud zpočátku k omezení rozsahu odpovědnosti za újmu způsobenou zvířetem používal test *contra naturam suam*,¹¹ přestože ho tvůrci BGB považovali za nevhodný a měli v úmyslu se od římskoprávní úpravy představované především *actionis de pauperie* odchýlit.¹² Vyžadoval, aby vznik újmy spočíval „v nebezpečném vzplanutí živočišné přirozenosti, v rozvoji živočišné organické síly, která není řízena žádnou rozumnou vůlí, v nezávislém rozvoji živočišné energie, která je nevypočitatelná ve svém účinku a směru“.¹³ Judikatura tedy rozlišovala mezi tím, zda se zvíře zachovalo svévolně, či přirozeně. Za svévolné chování pán zvířete (*Tierhalter*) odpovídal, za přirozené nikoliv.¹⁴ Újmu způsobenou výměškou zvířete nebo jejich pářením tedy nahrazovat nemusel.¹⁵ Naopak odpovídal, pokud někoho pokousal pes nebo kopnul kůň.¹⁶ Tento přístup však literatura oprávněně kritizovala, neboť jím judikatura zvířata nepřipustně připodobňovala ke člověku, přestože se podle ní mělo jednat o použití tohoto výrazu v přeneseném smyslu. Zvířata totiž nemají vůli, a proto u nich nelze hovořit o svévolném chování.¹⁷

Přes kritiku vyjádřenou v literatuře používal toto kritérium i BGH, který svou rozhodovací praxi přehodnotil až v roce 1976.¹⁸ Nově začal nebezpečnost zvířete spatřovat „v nevypočitatelnosti jeho chování“,¹⁹ což rozvedl tak, že se nebezpečnost zvířete projeví „v nevypočitatelném a samostatném chování zvířete odpovídajícím jeho povaze“.²⁰ V novější judikatuře k tomu doplnil, že „nebezpečnost zvířete se nematerializuje zvláště tehdy, pokud se na dění nepodílí žádná vlastní energie zvířete [...] nebo pokud zvíře následuje pouze vedení a vůli člověka“.²¹ Význam této změny lze spatřovat v rozšíření odpovědnosti pána zvířete o přirozené chování zvířete. Může se jednat například o výše zmíněnou újmu

¹¹ K testu *contra naturam suam*: na základě tohoto kritéria se újma nahrazovala, pouze pokud se zvíře zachovalo v rozporu se svou přirozeností, respektive s přirozeností zvířat svého druhu. Někdy se proto test nazývá *contra naturam sui generis*. Druhem přitom nebyl mině druh zvířete, ale přináležitost k domestikovaným zvířatům. Pokud tedy někoho kopnul kůň, nárok na náhradu škody mu vznikl, neboť se zvíře zachovalo v rozporu s přirozeností domácího ohočeného zvířete. Viz ZIMMERMANN, Reinhard. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. USA: Oxford University Press, s. 1103.

¹² EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 308.

¹³ „...in dem gefährlichen Ausbrüche der tierischen Natur, in der von keinem vernünftigen Willen geleiteten Entfaltung der tierischen organischen Kraft, in der selbständigen Entwicklung einer nach Wirkung und Richtung unberechenbaren tierischen Energie.“ RGZ 80, 237, 238. Cit. dle ibidem, s. 299.

¹⁴ SPINDLER, Gerald. § 833 Haftung des Tierhalters. In: HAU, Wolfgang – POSECK, Roman (eds). *BeckOK BGB*. München: C. H. Beck, 2021, Rn. 6.

¹⁵ DEUTSCH, Erwin. Die Haftung des Tierhalters. *Juristische Schulung*. 1987, s. 675–676.

¹⁶ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 299.

¹⁷ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB: die funktionale Struktur der Gefährdungshaftung als Auslegungshintergrund für die Risikoverteilung im Tierschadensrecht*. Duncker & Humblot, 1992, s. 85–86, 128; EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 300. Proto je třeba jako nesprávný označit názor, že mezi předpoklady vzniku odpovědnosti patří „pudové či volní chování zvířete“. Viz PAŠEK, Martin. § 2933 [Vlastník a chovatel]. In: PETROV, Jan – VÝTISK, Michal – BERAN, Vladimír. *Občanský zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 3067.

¹⁸ Rozhodnutí BGH ze dne 6. 7. 1976, sp. zn. VI ZR 177/75 (NJW 1976, 2130–2131). LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 82.

¹⁹ „In der Unberechenbarkeit des Verhaltens eines Tieres.“ Rozhodnutí BGH ze dne 6. 7. 1976, sp. zn. VI ZR 177/75 (NJW 1976, 2130–2131). Rešeršní zdroj: WAGNER, Gerhard. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 15.

²⁰ „in einem der tierischen Natur entsprechenden unberechenbaren und selbstständigen Verhalten des Tieres“. Rozhodnutí BGH ze dne 20. 12. 2005, sp. zn. VI ZR 225/04 (NJW-RR 2006, 813–814). Rešeršní zdroj: Ibidem, Rn. 15.

²¹ „An der Verwirklichung der Tiergefahr fehlt es insbesondere dann, wenn keinerlei eigene Energie des Tieres an dem Geschehen beteiligt ist [...] oder wenn das Tier lediglich der Leitung und dem Willen eines Menschen folgt.“ Rozhodnutí BGH ze dne 31. 5. 2016, sp. zn. VI ZR 465/15 (NJW 2016, 2737–2738). Rešeršní zdroj: Ibidem, Rn. 17.

způsobenou pářením nebo zviřecími výměšky (výkaly, včelí vosk).²² Na těchto hlediscích staví i současná německá judikatura.²³

3. Aktivní chování, energie a živost jako obecné kritérium

Německá judikatura tedy prošla určitým vývojem. Opustila římskoprávní kritéria svévolného a přirozeného chování a nyní jako obecné hledisko používá nevypočitatelnost (*Unberechenbarkeit*). Avšak i její nový přístup se stal terčem kritiky. Eberl-Borges má výhrady k tomuto pojmu z důvodu jeho vágnosti. Není podle ní jasné, zda se myslí nevypočitatelnost abstraktní, nebo konkrétní.²⁴ V této souvislosti přesvědčivě argumentuje Deutsch, podle kterého se musí jednat o nebezpečnost abstraktní, což odpovídá konceptu odpovědnosti za ohrožení. Konkrétní nebezpečnost by směřovala k odpovědnosti za zavinění.²⁵ Pokud má nebezpečnost pramenící ze zvířete zahrnovat i kousnutí psem nebo kopnutí koněm, má být podle Katzenmeiera rozhodujícím kritériem naopak očekávatelnost nějakého chování od určitého druhu zvířete.²⁶ Proti tomu lze ale namítnout, že se jedná o dvě strany téže mince. Od zvířete lze očekávat, že se bude chovat nevypočitatelně.

Rovněž Wilhelmi považuje kritérium nevypočitatelnosti za nevhodné. Zachová-li se zvíře na základě svých instinktů (pes kousne, kůň kopne, včela bodne), nelze toto chování označit za nepředvídatelné. Do ochranného účelu normy by zařadil všechny újmy, na kterých se alespoň spolupodílela energie zvířete.²⁷ V zásadě stejné řešení navrhuje Wagner, když požaduje, aby nebezpečnost zvířete spočívala v jeho živosti (*Lebendigkeit*),²⁸ nebo Eberl-Borges, podle níž má „nebezpečnost zvířete [spočívat] v samočinném chování zvířete“ („die Tiergefahr in dem selbsttätigen Verhalten des Tieres“).²⁹ Lorenz spatřuje nebezpečnost zvířete obdobně „v aktivním chování zvířete (jako souhrnu typických zviřecích vlastností)“ „[das aktive Tierverhalten (als Summe tiertypischer Eigenschaften)]“.³⁰ Tak by byly z aplikačního rozsahu normy vyloučeny všechny újmy, které by mohly být způsobeny stejně tak zvířetem jako neživým předmětem.³¹

Lze shrnout, že rozlišování mezi svévolným a přirozeným chováním zvířete neobstojí, protože zvířata nedisponují vlastní vůlí. Není vhodné ani usuzovat na nevypočitatelnost zvířat nebo očekávatelnost či neočekávatelnost nějakého jejich chování, neboť se jedná o příliš neurčitá kritéria. Jedině požadavek, aby se na vzniku újmy podílela energie zvířete, respektive jeho živost, lze označit za způsobitý k odlišení zvířat od neživých předmětů. Proto je namístě spatřovat nebezpečnost zvířete v jeho aktivním chování, čímž se z rozsahu § 2933 o. z. vyloučí újmy, na které jeho smysl a účel dopadat nemá, tedy které by mohly být způsobeny stejně zvířetem jako neživým předmětem.

²² Ibidem, Rn. 15. EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 301.

²³ Srov. například rozhodnutí OLG Celle ze dne 15. 2. 2023, sp. zn. 20 U 35/20 (BeckRS 2023, 4088; NJW-RR 2023, 804–808), nebo rozhodnutí OLG Hamm ze dne 19. 12. 2022, sp. zn. 1-7 U 54/22 (NJW-RR 2023, 730–733).

²⁴ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 301.

²⁵ DEUTSCH, Erwin. *Die Haftung des Tierhalters*, s. 676.

²⁶ KATZENMEIER, Christian. § 833 BGB Haftung des Tierhalters. In: DAUNER-LIEB, Barbara – LANGEN, Werner (eds). *BGB: Schuldrecht: ProdHaftG / UKlaG. Band 2/3: §§ 662–853*. Baden-Baden: Nomos, 2021, s. 6166.

²⁷ WILHELMI, Rüdiger. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 3878.

²⁸ WAGNER, Gerhard. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 17; s odkazy na Wagnera shodně MELZER, FILIP. § 2933 *Škoda způsobená zvířetem*, s. 678.

²⁹ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 302.

³⁰ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 171–172.

³¹ WAGNER, Gerhard. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 17.

4. Srovnání s neživým předmětem jako klíč k řešení typických situací

Na základě takto stanoveného obecného kritéria lze přistoupit k řešení konkrétních situací, které německá dogmatika rozdělila do několika typických skupin. Již nyní lze předdeslat, že se výsledek bude vždy odvíjet od odpovědi na otázku, zda by bylo možné zvíře nahradit neživým předmětem.

4.1 Působení fyziologického nátlaku na zvíře

Podle judikatury Říšského soudu se nebezpečí pramenící ze zvířete nematerializovalo, působil-li na něj fyziologický nátlak (*physiologischer Zwang*). Jednalo se o situaci, „*kdy vnější podnět působil na tělo nebo smysly zvířete takovou silou, že zvířata daného druhu nemohla podle fyziologických zákonů odolat.*“³² Jinými slovy šlo o reflexní pohyby (*Reflexbewegungen*).³³ Judikatura však v těchto případech nebyla důsledná. Na náhradu újmy totiž neměl nárok například zvěrolékař, kterého zvíře zranilo, zatímco se ho snažil usmrtit.³⁴ Soudy argumentovaly, že v takovém případě není původcem újmy zvíře, ale právě tento vnější podnět.³⁵ Nicméně zvěrolékaři zraněnému během rektálního měření teploty u hovězího dobytka náhradu újmy přiznaly.³⁶ Odborná literatura správně používání tohoto omezujícího kritéria kritizovala. Argumentovala, že právě vnější podnět často vyvolá aktivní chování zvířete, čímž se materializuje nebezpečí pramenící ze zvířete.³⁷ Toto hledisko navíc nemělo velký praktický význam, neboť nebylo snadné ho odlišit od ostatních hledisek a judikatura BGH ho nepřevzala.³⁸ Lze tedy uzavřít, že se jedná o nepoužitelné kritérium, které opustila i německá judikatura, a proto by se mu už nemělo věnovat více prostoru.

Pro úplnost lze doplnit, že tuto skupinu případů zmiňují Tichý s Hrádkem³⁹ i Melzer,⁴⁰ avšak podle mého názoru nesprávně překládají *physiologischer Zwang* jako *psychologický tlak*, příp. jako *psychologické donucení*. Zatímco však Tichý s Hrádkem nekriticky bez dalšího judikaturu Říšského soudu přebírají, Melzer reflektuje závěry německé dogmatiky a správně označuje toto omezující kritérium za nepoužitelné. Bezouška⁴¹ sice překládá přesněji jako *fyzický nátlak*, ale z jeho výkladu není zřejmé, jaké zastává stanovisko. Nejprve toto kritérium přebírá, ale následně uvádí, že není použitelné přesně v těch případech, ve kterých vede podle judikatury Říšského soudu k vyloučení odpovědnosti (zranění veterináře během zákroku).

³² „[...] wenn äußeres Ereignis auf den Körper oder auf die Sinne des Tieres mit solcher Gewalt wirkte, daß Tiere der in Frage kommenden Art nach physiologischen Gesetzen nicht widerstehen konnten.“ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 87–88.

³³ KATZENMEIER, Christian. *§ 833 BGB Haftung des Tierhalters*, s. 6167.

³⁴ WAGNER, Gerhard. *§ 833 Haftung des Tierhalters*, Rn. 21.

³⁵ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 88.

³⁶ EBERL-BORGES, Christina. *§ 833 Haftung des Tierhalters*, s. 306.

³⁷ Ibidem. Kriticky rovněž KATZENMEIER, Christian. *§ 833 BGB Haftung des Tierhalters*, s. 6167.

³⁸ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 88.

³⁹ TICHÝ, Luboš – HRÁDEK, Jiří. *Deliktní právo*. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 386.

⁴⁰ MELZER, Filip. *§ 2933 Škoda způsobená zvířetem*, s. 680.

⁴¹ BEZOUŠKA, Petr. *§ 2933 Náhrada škody způsobené zvířetem*. In: HULMÁK, Milan et al. *Občanský zákoník: komentář. VI: Závazkové právo: zvláštní část (§ 2055–3014)*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1628.

4.2 Přírozené chování zvířete

Jak bylo uvedeno výše, judikatura Říšského soudu a starší judikatura BGH v případě způsobení újmy v důsledku přírozeného chování zvířete uzavírala, že se nebezpečnost pramenící ze zvířete nematerializuje. Se změnou rozhodovací praxe však přišlo i rozšíření případů, ve kterých soudy začaly shledávat naplnění podmínek vzniku povinnosti nahradit škodu. Navíc je třeba se na níže uvedené podskupiny opět dívat skrze obecné hledisko, podle kterého se nebezpečí materializuje, projeví-li se ve vzniklé újmě energie zvířete, respektive jeho živost.

Jako první podskupinu případů přírozeného chování zvířat lze uvést jejich páření. BGH v těchto případech uznává materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířat, avšak pouze za podmínky, že k páření dojde bez svolení pánů zvířat. K otázce, zda se mají stejně posoudit i situace, kdy se zvířata páří se souhlasem pánů zvířat, se odmítl vyjádřit.⁴² Podle panujícího názoru dogmatiky, se kterým se lze s ohledem na výše vymezené obecné kritérium ztotožnit, se nebezpečí pramenící ze zvířete materializuje při jakémkoliv páření zvířat. Vůle jejich pánů nehraje žádnou roli. Za podstatné se považuje, že se při páření projevuje energie a živost zvířat.⁴³ To ale neznamená, že ve všech případech plánovaného a chtěného páření vznikne povinnost nahradit újmu. Není vyloučena aplikace ustanovení o spoluúčasti poškozeného (§ 2918 o. z.)⁴⁴ nebo existence ujednání o vyloučení nároku na náhradu újmy (§ 2898 o. z.).

Do podskupiny přírozeného chování zvířete patří i vyprazdňování.⁴⁵ Zvířata totiž neberou ohledy na své okolí a zpravidla vyměšují tam, kde se zrovna nachází.⁴⁶ Z nedávné doby lze zmínit rozhodnutí OLG Bamberg.⁴⁷ Soud zjistil, že žalobkyně převzala od žalovaného jeho psa do opatrovnictví. Když ho nechala samotného doma, projevil se u něj akutní střevní potíže, které vedly k tomu, že nebyl schopen ovládat své vyměšování a znečistil byt krvavými výkaly. Odvolací soud na základě ustálené judikatury BGH popsané výše na rozdíl od soudu prvního stupně uzavřel, že se nebezpečí pramenící ze zvířete materializovalo. Nebylo totiž vyloučeno, že se pes choval instinktivně, přestože ztratil kontrolu nad svým vyprazdňováním. Žalovaná argumentovala, že nedošlo k materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete, neboť obdobné obtíže mohou nastat i u člověka. Soud jí však nepřisvědčil. Člověk má totiž na rozdíl od zvířete jako rozumná bytost schopnost i v těchto stavech podniknout kroky k zabránění vzniku újmy nebo alespoň ke snížení jejího rozsahu. Například by se v obdobné situaci odebral na toaletu, zatímco pes začal pobíhat po bytě, čímž se materializovalo nebezpečí z něj pramenící. Se závěry tohoto rozhodnutí se lze ztotožnit. Ukazuje se na něm však, jak neurčité kritérium BGH pro posuzování těchto případů zvolil. Nicméně pokud bychom aplikovali výše zmíněné hledisko aktivního chování zvířete, respektive živosti či energie, nebylo by pochyb o materializaci nebezpečí

⁴² Rozhodnutí BGH ze dne 6. 7. 1976, sp. zn. VI ZR 177/75 (NJW 1976, 2130–2131).

⁴³ SPINDLER, Gerald. § 833 Haftung des Tierhalters. In: BAMBERGER, Heinz G. et al. (eds). *Bürgerliches Gesetzbuch: Kommentar. Band 3: §§ 705–1017 PartGG, ProdHaftG, ErbbauRG, WEG*. München: C. H. Beck, 2019, s. 1175; EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 309–310; KATZENMEIER, Christian. § 833 BGB Haftung des Tierhalters, s. 6166.

⁴⁴ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 310.

⁴⁵ HENSEN, Simone. *Tierhalterhaftung*. Mnichov: C. H. Beck, 2023, s. 10.

⁴⁶ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 309.

⁴⁷ Rozhodnutí OLG Bamberg ze dne 28. 4. 2021, sp. zn. 3 U 272/20 (NJW-RR 2021, 815–817).

pramenícího ze zvířete. Jako další příklad lze uvést zničení dek psí močí⁴⁸ nebo ucpání odtoku vody peřím.⁴⁹ Podle mého názoru bychom mohli do této kategorie zahrnout i újmu způsobenou hnisem, krví, slinami nebo spermatem.

K přirozenému chování zvířat se řadí i přenos nemocí⁵⁰ a šíření škůdců. Wagner⁵¹ v této souvislosti oprávněně kritizuje nepřesvědčivé rozhodnutí LG Freiburg.⁵² Podle soudu se nematerializovalo nebezpečí pramenící ze zvířete, pokud pes zamořil pronajatý byt klíšťaty. Chybělo prý jakékoliv aktivní chování zvířete, natož jeho nevypočitatelnost. Jinak by tomu bylo, pokud by pes nakazil například jiného psa při očichávání. Soud však nezhlednil, že chování zvířete, respektive jeho energie se projevily právě v tom, že se pohyboval mezi bytem a venkovním prostředím, což umožnilo byt klíšťat zamořit a v čemž spočívá materializace nebezpečí pramenícího ze zvířete. Domnívám se, že zde lze spatřovat nebezpečnost právě v tom, že zvíře slouží jako nosič nákazy, která se právě kvůli němu může šířit na další zvířata nebo lidi. Nahradíme-li zvíře neživým předmětem, k přenosu nemoci nedojde, což indikuje materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete. Dále se ukazuje na to, že činnost zvířete může spočívat v očichání nebo olíznutí.⁵³

Dále existuje celá řada příkladů chování, které lze považovat za přirozené pro zvířata: pokousání psem,⁵⁴ kousnutí kočkou,⁵⁵ poškrábání automobilu⁵⁶ nebo nábytku kočkou,⁵⁷ splašení koně⁵⁸ nebo prasete,⁵⁹ vyhazování koněm,⁶⁰ kopnutí koněm,⁶¹ bodnutí včelou⁶² nebo uštknutí nebo uškrcení hadem.

V této souvislosti se vede diskuse ohledně otázky, zda se materializovalo nebezpečí pramenící z holuba, kterého nasála turbína letadla.⁶³ Pták podle OLG Hamm⁶⁴ představuje pro letadlo překážku podobně jako kráva na silnici pro automobil,⁶⁵ v čemž měla

⁴⁸ Rozhodnutí AG Wiesbaden ze dne 18. 8. 2011, sp. zn. 93 C 2691/11 (NJW-RR 2012, 227–228).

⁴⁹ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 107.

⁵⁰ SPINDLER, Gerald. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 8; EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 308.

⁵¹ WAGNER, Gerhard. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 24. Shodně s LG Freiburg OFTINGER, Karl – STARK, Emil W. *Schweizerisches Haftpflichtrecht. Zweiter Band, Erster Teilband*, s. 389. Shodně s LG Freiburg KESSLER, Martin A. *Art. 56 D. Haftung für Tiere I. Ersatzpflicht*, s. 427.

⁵² Rozhodnutí LG Freiburg ze dne 21. 2. 2002, sp. zn. 3 S 125/01 (BeckRS 2002, 31154552).

⁵³ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 309.

⁵⁴ Rozhodnutí BGH ze dne 25. 3. 2014, sp. zn. VI ZR 372/13 (NJW 2014, 2434–2435), nebo rozhodnutí AG Bayreuth ze dne 20. 6. 2007, sp. zn. 7 C 355/06 (NJOZ 2008, 2906–2909), nebo rozhodnutí OLG Zweibrücken ze dne 28. 4. 2022, sp. zn. 2 U 32/21 (NJW-RR 2022, 1385).

⁵⁵ Rozhodnutí BGH ze dne 26. 4. 2022, sp. zn. VI ZR 1321/20 (r + s 2022, 410–412). V tomto rozhodnutí se ukázalo, jak může být i kousnutí kočkou do ruky pro člověka nebezpečné. Poškozený totiž dostal do ruky zánět a musel se podrobit několika operacím.

⁵⁶ Rozhodnutí AG Steinfurt ze dne 23. 10. 2019, sp. zn. 21 C 443/18 (NJW-RR 2020, 273–275).

⁵⁷ Rozhodnutí LG Dortmund ze dne 28. 3. 2008, sp. zn. 3 O 368/07 (NJOZ 2009, 4321–4325).

⁵⁸ Rozhodnutí OLG Düsseldorf ze dne 16. 3. 1998, sp. zn. 1 U 114/97 (NJW-RR 1999, 1622), nebo rozhodnutí OLG Celle ze dne 15. 2. 2023, sp. zn. 20 U 36/20 (BeckRS 2023, 4088).

⁵⁹ Rozsudek BGH ze dne 2. 7. 1991, sp. zn. VI ZR 6/91 (NZV 1991, 387–388).

⁶⁰ Rozhodnutí OLG Hamm ze dne 12. 4. 2022, sp. zn. 7 U 55/21 (NJW-RR 2022, 1679–1682).

⁶¹ Rozhodnutí LG Münster ze dne 31. 7. 2019, sp. zn. 4 O 534/16 (BeckRS 2019, 22834, NZV 2020, 535), nebo rozhodnutí OLG Düsseldorf ze dne 29. 9. 2005, sp. zn. 5 U 21/05 (NZV 2006, 153–155).

⁶² Rozhodnutí AG Brandenburg ze dne 28. 11. 2017, sp. zn. 34 C 146/16 (NJW-RR 2018, 278–281).

⁶³ Zde vzniká i problém střetu dvou různých nebezpečí (nebezpečnost zvířete a nebezpečnost provozu dopravního prostředku). K tomu srov. BÁRTŮ, Josef. *Jednání na vlastní nebezpečí a spoluúčast poškozeného v případě újmy způsobené zvířetem. Právní rozhledy*, 2023, č. 23, s. 617.

⁶⁴ Rozhodnutí OLG Hamm ze dne 11. 2. 2004, sp. zn. 13 U 194/03 (NJW 2004, 2246–2247).

⁶⁵ Ke zvířeti jako překážce srov. níže.

spočívat jeho nebezpečnost. Melzer argumentuje, že se holub nacházel ve svém přirozeném prostředí, a proto by se za jím způsobenou újmu nemělo odpovídat, neboť se má jednat o běžné životní riziko.⁶⁶ Tato úvaha ale není přesvědčivá a není zřejmé, proč by mělo z tohoto důvodu dojít k vyloučení odpovědnosti. V případě koček, které způsobí újmu ve svém přirozeném prostředí (obydlí člověka), není odpovědnost za způsobenou újmu vyloučena. Totéž lze říct o rybě v rybníce (§ 1049 o. z.), která by kousla plavce. Je třeba zdůraznit, že nebezpečnost pramenící z holuba nespočívala v jeho nasátí turbínou, neboť ta může nasát jakýkoliv neživý předmět, ale ve skutečnosti, že se v blízkosti turbíny pohyboval, jak správně uvádí Pfab.⁶⁷

4.3 Zvíře vedené člověkem

Zvířata sice nedisponují vlastní vůlí, avšak lze prostřednictvím tréninku ovlivňovat jejich chování. Typicky se tomu děje v případě koní nebo psů. Cílem výcviku je, aby zvíře poslouchalo pokyny člověka – kůň změnil rychlost, pes aportoval předmět. V literatuře pak nepanuje shoda na řešení otázky, zda se materializuje nebezpečí pramenící ze zvířete, pokud se toto zvíře nachází pod vedením člověka a následuje jeho pokyny. Ustálená německá judikatura v těchto případech odpovědnost pána zvířete odmítá s odůvodněním, že škodu nezpůsobilo zvíře, ale právě člověk, který ho ovládal.⁶⁸ Rozlišuje však, zda škodu zvíře způsobilo na pokyn člověka, nebo nikoliv. Příkladem první situace by byl povel psovi: „Trhej!“ V takovém případě by odpovědnost nevznikla. Zastavil-li však jezdec na koni těsně vedle kolemjdoucího, aby mu něco sdělil, kůň se z ničeho nic otočil, do kolemjdoucího strčil, ten upadl a zranil se, újmu by nahradit musel, přestože se kůň pod vedením člověka nacházel.⁶⁹

Eberl-Borges a Larenz s Canarisem se závěry této judikatury nesouhlasí. Podle nich spočívá nebezpečí pramenící ze zvířete i v tom, že poslouchá pokyny.⁷⁰ Tím se ale zvíře nijak

⁶⁶ Melzer nepřesně uvádí, že soud spatřoval nebezpečnost holuba v tom, že ho nasála turbína. MELZER, Filip. § 2933 *Škoda způsobená zvířetem*, s. 681.

⁶⁷ PFAB, Alexander. Brieftaube gegen Flugzeug – Zugleich ein Beitrag zur Gefährdungshaftung. *Versicherungsrecht*. 2006, s. 894 an.; Opačně a nesprávně WAGNER, Gerhard. § 833 *Haftung des Tierhalters*, Rn. 23.

⁶⁸ WAGNER, Gerhard. § 833 *Haftung des Tierhalters*, Rn. 19. Srov. též výše citované rozhodnutí BGH ze dne 31. 5. 2016, sp. zn. VI ZR 465/15 (NJW 2016, 2737–2738). Shodně s judikaturou HENSEN, Simone. *Tierhalterhaftung*, s. 9; Ani Koziol v těchto případech nespátňuje materializaci zvířecího nebezpečí. Vychází však ještě z rozlišování mezi svévolným a přirozeným chováním zvířete. KOZIOL, Helmut. *Österreichisches Haftpflichtrecht. Band II: Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, s. 818. Koziol zjevně vychází z rakouské judikatury, reprezentované např. právní větou RS0030199, která zní takto: „Zvláštní nebezpečnost zvířat, která vedla k zavedení přísnější odpovědnosti, vyplývá ze skutečnosti, že zvířata – i ta dobromyslná – mohou způsobit škodu svým pohybem, který se řídí instinkty a pudy a není řízen rozumem.“ „Die besondere Tiergefahr, die zur Normierung der strengeren Haftung Anlass gab, liegt daran, dass – auch gutmütige – Tiere durch ihre von Trieben und Instinkten gelenkten Bewegungen, die nicht durch Vernunft kontrolliert werden, Schaden stiften können.“ Dostupné z: <https://ris.bka.gv.at/>. Shodně BEZOUŠKA, Petr. § 2933 *Náhrada škody způsobené zvířetem*, s. 1629. Rovněž Pašek nepovažuje případy použití zvířete namísto zbraně za materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete. PAŠEK, Martin. § 2933 *[Vlastník a chovatel]*, s. 3068.

⁶⁹ SPRAU, Hartwig. § 833 *Haftung des Tierhalters*. In: GRÜNEBERG, Christian et al. (eds). *Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen*. Mnichov: C. H. Beck, 2022, s. 1522; srov. odkazy na judikaturu in EBERL-BORGES, Christina. § 833 *Haftung des Tierhalters*, s. 307.

⁷⁰ EBERL-BORGES, Christina. § 833 *Haftung des Tierhalters*, s. 307; LARENZ, Karl – CANARIS, Claus-Wilhelm. *Lehrbuch des Schuldrechts. Band 2, Besonderer Teil, 2. Halbband. Begründet von Karl Larenz; fortgeführt von Claus-Wilhelm Canaris*, s. 616. Ani v jednom případě přitom není vyloučena odpovědnost podle obecných pravidel.

neodlišuje od jiných nebezpečných věcí, které člověk ovládá. Jako příklad lze uvést střelné zbraně. Naopak může vést schopnost ovládat zvíře prostřednictvím pokynů ke snížení jeho nebezpečnosti nebo dokonce k zabránění materializace rizika, které pro své okolí představuje.

Spíše lze ale argumentovat, že vlastník zvířete odpovídá za újmu způsobenou zvířetem, protože vytvořil zdroj nebezpečí pro své okolí a má na něj vliv, byť není schopný ani při vynaložení veškeré možné péče zabránit možnosti vzniku újmy. Může však na zvíře působit tak, že riziko vzniku újmy sníží, nebo naopak zvýší, což by ale na vznik odpovědnosti mít vliv nemělo.⁷¹ Pro poškozeného potom nehraje žádnou roli, z jakého důvodu se nebezpečnost pramenící ze zvířete materializovala – zda z podnětu člověka, či nikoliv.⁷² Proto bychom k této okolnosti při posuzování otázky, zda povinnost k náhradě újmy vznikla, či nikoliv, neměli vůbec přihlížet. Siegel správně za jedinou podstatnou okolnost považuje, že „*zvíře ke škodě přispělo vlastní silou.*“⁷³ Obdobně argumentuje Melzer. Podle něj by mělo rozhodovat, zda by bylo možné zvíře nahradit neživým předmětem. Pokud ano, újma do ochranného účelu nespadá, pokud nikoliv, povinnost k náhradě újmy může vzniknout.⁷⁴ Že není rozhodující, zda se zdroj nebezpečí nachází, nebo nenachází pod vlivem člověka, respektive zda ho člověk ovládá, vynikne, použijeme-li paralelu s odpovědností za provoz dopravního prostředku.⁷⁵ Není rozdíl mezi řízením automobilu a ovládáním zvířete. Tato okolnost nemá žádný vliv na existenci zvířete jako zdroje nebezpečí.⁷⁶ Dopravní prostředky (automobily, letadla, vlaky) téměř bezvýhradně při provozu ovládají lidé a pro vznik povinnosti nahradit škodu se jedná o irelevantní okolnost. Odpovědnost podle § 2927 o. z. vzniká dokonce i v případě, kdy někdo způsobí újmu dopravním prostředkem úmyslně (např. použije automobil jako zbraň).⁷⁷

Od působení zvířete pod vlivem člověka se odlišují případy, kdy zvíře působí pouze a jenom svou vahou. Jako příklad se uvádí poškození vozidla v důsledku jeho přetížení při převážení těžkého zvířete. Vznikla-li by újma, i kdyby řidič vezl neživý náklad, k materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete by nedošlo.⁷⁸ Avšak i v případě pádu zvířete musíme opět rozlišovat, zda se na něm podílela energie zvířete, respektive jeho živost, či nikoliv. Působila-li výhradně zemská přitažlivost, nebezpečí pramenící ze zvířete se nerealizuje. Jinak by tomu bylo, pokud by například kráva zalehla veterináře během porodu telete.⁷⁹

⁷¹ KATZENMEIER, Christian. § 833 BGB Haftung des Tierhalters, s. 6167.

⁷² DEUTSCH, Erwin. *Die Haftung des Tierhalters*, s. 676.

⁷³ „...das Tier durch eigene Kraftentfaltung zu dem Schaden beigetragen hat.“ SIEGEL, Thomas. *Verkehrsunfälle mit Tieren. Straßenverkehrsrecht*. 2017, s. 82.

⁷⁴ MELZER, Filip. § 2933 Škoda způsobená zvířetem, s. 679–680.

⁷⁵ SCHAUB, Renate. § 833 Haftung des Tierhalters. In: PRÜTTING, Hanns – WEGEN, Gerhard – WEINREICH, Gerd (eds). *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. Luchterhand Verlag, 2021, s. 1905; EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 307; WILHELMI, Rüdiger. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 3878; SIEGEL, Thomas. *Verkehrsunfälle mit Tieren*, s. 82; SPINDLER, Gerald. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 1176.

⁷⁶ SCHAUB, Renate. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 1905; SIEGEL, Thomas. *Verkehrsunfälle mit Tieren*, s. 82.

⁷⁷ Shodně podle německé právní úpravy. Viz SIEGEL, Thomas. *Verkehrsunfälle mit Tieren*, s. 82.

⁷⁸ SPINDLER, Gerald. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 1176; BEZOUŠKA, Petr. § 2933 Náhrada škody způsobené zvířetem, s. 1628; KATZENMEIER, Christian. § 833 BGB Haftung des Tierhalters, s. 6167; EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 303; SCHAUB, Renate. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 1905.

⁷⁹ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 304.

4.4 Vytvoření překážky zvířetem

Ke vzniku újmy může dojít i v důsledku zakopnutí člověka o zvíře nebo následkem jeho kolize s dopravním prostředkem.⁸⁰ Nesporné budou případy, kdy zvíře vběhne z ničeho nic pod kola automobilu nebo pod nohy chodce. Pokud se ale již zvíře na místě srážky v době škodní události nacházelo, lze namítnout, že neexistuje žádný rozdíl při srovnání s neživým předmětem, a proto by povinnost k náhradě újmy vzniknout neměla. Na tomto místě ale musíme zkoumat, zda se zvíře na místo kolize dostalo za pomoci vlastní energie, či nikoliv. V prvním případě bude odpovědnost založena, neboť právě ve schopnosti přesunu z místa na místo se materializovalo nebezpečí pramenící ze zvířete. Ve druhém případě povinnost k náhradě újmy nevznikne.⁸¹ Zvíře totiž nebere ohledy na své okolí a postaví se nebo si lehne kamkoliv, aniž by zohledňovalo zájmy člověka nebo jeho bezpečnost.⁸²

Zvíře v okamžiku škodní události nemusí být živé.⁸³ Bude-li splněna podmínka, že se na místo střetu dostalo za pomoci vlastní energie, dojde k materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete. To platí i v případě, že mrtvé zvíře zůstane ležet na silnici poté, co ho srazí automobil, vytvoří překážku a způsobí další dopravní nehodu.⁸⁴ Nebude však zřejmě možné uvažovat o materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete po neomezeně dlouhou dobu. Po určitém časovém úseku nebude újma způsobená zvířetem odpovědně osobě vůbec přičitatelná. Přesné období však nelze stanovit.⁸⁵

Přesune-li se samo zvíře na místo, kde se nacházet má nebo kde se obvykle nachází, navrhuji Melzer⁸⁶ a Eberl-Borges,⁸⁷ aby povinnost k náhradě újmy nevznikala, protože se nematerializuje nebezpečnost pramenící ze zvířete. Tyto úvahy považuji v zásadě za správné, avšak mohou podle mého názoru existovat situace, ve kterých se bude nebezpečnost zvířete materializovat i v případě, že se bude zvíře nacházet na obvyklém místě, což lze ukázat na následujícím příkladu. Chodec chce projít místem, kde obvykle spí pes, a vidí, že tam pes není. Na chvíli se otočí, aby se rozloučil s přítelem, mezitím si pes lehne na své místo a chodec o něj zakopne. Přestože se pes nacházel na místě, kde lze jeho přítomnost očekávat, vytvořil pro chodce nečekanou překážku. I v tomto případě se materializovalo nebezpečí pramenící ze zvířete, a proto by povinnost k náhradě újmy měla vzniknout. Místo, na kterém ke škodní události došlo, však určitě není bez významu, neboť ho lze zohlednit při posuzování míry spoluúčasti poškozeného na vzniklé újmě (§ 2918 o. z.).

⁸⁰ KATZENMEIER, Christian. § 833 BGB Haftung des Tierhalters, s. 6166. Srážka motorového vozidla s koněm stojícím na silnici: rozhodnutí BGH ze dne 14. 2. 2017, sp. zn. VI ZR 434/15 (NJW-RR 2017, 725–727); rozhodnutí OLG Saarbrücken ze dne 17. 1. 2006, sp. zn. 4 U 615/04 (NJW-RR 2006, 893–894). Zranění způsobené pádem po zakopnutí o spícího psa: rozhodnutí OLG Hamm ze dne 15. 2. 2013, sp. zn. 19 U 96/12 (r + s 2013, 357–358).

⁸¹ WAGNER, Gerhard. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 22. LARENZ, Karl – CANARIS, Claus-Wilhelm. *Lehrbuch des Schuldrechts. Band 2, Besonderer Teil, 2. Halbband. Begründet von Karl Larenz; fortgeführt von Claus-Wilhelm Canaris*, s. 616; MELZER, Filip. § 2933 Škoda způsobená zvířetem, s. 680; OFTINGER, Karl – STARK, Emil W. *Schweizerisches Haftpflichtrecht. Zweiter Band, Erster Teilband*, s. 388–389; EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 304–305.

⁸² EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 305. Rozhodnutí OLG Hamm ze dne 15. 2. 2013, sp. zn. 19 U 96/12 (r + s 2013, 357–358).

⁸³ SIEGEL, Thomas. *Verkehrsunfälle mit Tieren*, s. 82.

⁸⁴ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 305; SPINDLER, Gerald. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 1176; SIEGEL, Thomas. *Verkehrsunfälle mit Tieren*, s. 82.

⁸⁵ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 115–116; SIEGEL, Thomas. *Verkehrsunfälle mit Tieren*, s. 82.

⁸⁶ MELZER, Filip. § 2933 Škoda způsobená zvířetem, s. 681.

⁸⁷ EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 305.

4.5 Nepřímé působení zvířete: vytvoření překážky, panická reakce, infarkt

Nebezpečí pramenící ze zvířete se může materializovat, i když nedojde k fyzickému kontaktu se zvířetem,⁸⁸ což lze demonstrovat například na rozhodnutí OLG Saarbrücken.⁸⁹ Několik koní různých vlastníků vytvořilo na silnici překážku. Přijíždějící motorkář nedokázal včas zareagovat a minimálně s jedním z nich se střetl. Přestože se nesrazil se všemi koňmi, u všech se materializovalo nebezpečí pramenící ze zvířete, neboť překážku na komunikaci vytvořili společně. Stejně tomu bude, pokud by se řidič pokusil překážce vyhnout, což se mu sice podaří, ale například sjede do příkopu nebo se srazí s protijedoucím vozidlem.⁹⁰ Jiným příkladem by mohli být dva psi různých vlastníků hrající si spolu u cyklostezky, z nichž jeden vběhne do cesty cyklistovi, který v důsledku pádu utrpí zranění. V tomto případě se materializovalo nebezpečí pramenící z obou psů, přestože se cyklista střetl pouze s jedním. Bylo totiž pouze otázkou náhody, který z nich to bude.⁹¹ Mohlo by se jednat i o situaci, kdy zvíře uvede do pohybu nějaký předmět, který zraní člověka nebo způsobí majetkovou škodu.⁹²

Do aplikačního rozsahu § 2933 o. z. spadají i újmy způsobené při útěku před zvířetem, které začalo pronásledovat jiné zvíře nebo člověka.⁹³ Zde není pochyb, že se materializovalo nebezpečí pramenící ze zvířete, neboť se na vzniku újmy podílela jeho energie. Obecně se ale také připouští, že i újma způsobená preventivním útekem před nehýbajícím se zvířetem může spadat pod aplikační rozsah § 2933 o. z.⁹⁴ Jako příklad lze uvést tygra, který uteče z výběhu a lehne si (a třeba i usne) na autobusové zastávce.⁹⁵ Nahrazovat se budou i újmy způsobené panickou reakcí vyvolanou strachem ze psů,⁹⁶ které budou podle mého názoru častější. Pouhá obava z možných vážných následků vede ke vzniku újmy. Zvíře tedy působí na psychiku člověka, a nikoliv na jeho tělo.⁹⁷ Eberl-Borges uvádí, že i zde se na škodném následku podílí zvíře vlastní energií. Z jejího výkladu však není zcela zřejmé v čem.⁹⁸ Domnívám se, že zde bychom mohli materializaci nebezpečí pramenícího ze zvířete spatřovat, obdobně jako u vytvoření překážky zvířetem, ve schopnosti zvířete přemístit se samo od sebe z místa na místo. Takto materializované nebezpečí následně vyvolá u člověka přirozenou reakci, kterou lze přičíst působení zdroje nebezpečí.⁹⁹

⁸⁸ HENSEN, Simone. *Tierhalterhaftung*, s. 11; REISCHAUER, Rudolf. 7. durch ein Tier. In: RUMMEL, Peter (ed.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch : mit EheG, KSchG, MRG, WGG, WEG 2002, BTVG, HeizKG, IPRG, EVÜ : in zwei Bänden. 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. Teil 2b, §§ 1313 bis 1341 ABGB*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2004, s. 144.

⁸⁹ Rozhodnutí OLG Saarbrücken ze dne 17. 1. 2006, sp. zn. 4 U 615/04 (NJW-RR 2006, 893–894).

⁹⁰ Obdobně TICHÝ, Luboš – HRÁDEK, Jiří. *Deliktní právo*, s. 386.

⁹¹ Rozhodnutí OLG Mnichov ze dne 23. 6. 2017, sp. zn. 10 U 4540/16 (NJW 2017, 3664–3666).

⁹² HENSEN, Simone. *Tierhalterhaftung*, s. 11.

⁹³ WILHELMI, Rüdiger. § 833 *Haftung des Tierhalters*, s. 3878; TICHÝ, Luboš – HRÁDEK, Jiří. *Deliktní právo*, s. 386. Rozhodnutí OLG Celle ze dne 15. 2. 2023, sp. zn. 20 U 36/20 (BeckRS 2023, 4088; NJW-RR 2023, 804).

⁹⁴ DEUTSCH, Erwin. *Die Haftung des Tierhalters*, s. 676.

⁹⁵ Obdobně BEZOUŠKA, Petr. § 2933 *Náhrada škody způsobené zvířetem*, s. 1628.

⁹⁶ SPINDLER, Gerald. § 833 *Haftung des Tierhalters*, Rn. 12.

⁹⁷ LORENZ, Wolfgang. *Die Gefährdungshaftung des Tierhalters nach § 833 Satz 1 BGB*, s. 117; EBERL-BORGES, Christina. § 833 *Haftung des Tierhalters*, s. 305.

⁹⁸ EBERL-BORGES, Christina. § 833 *Haftung des Tierhalters*, s. 305.

⁹⁹ Konzultace s doc. Melzerem.

Do této podskupiny bychom mohli zařadit i spor rozhodovaný OLG Karlsruhe,¹⁰⁰ v němž se žalobce domáhal náhrady nemajetkové újmy způsobené tím, že utrpěl srdeční infarkt v důsledku rozrušení způsobeného rvačkou mezi jeho psem a psem žalovaného. Soudy zjistily, že žalobce měl nemocné srdce. Žalobu však zamítly s odůvodněním, že vzniklý následek není adekvátní, a proto chybí příčinná souvislost. Podle nich není možné tuto situaci připodobnit ke strachu vyvolanému nebezpečným zvířetem a újmě způsobené útekem před ním, neboť žalobci nehrozilo žádné nebezpečí. Takové odůvodnění však nepovažují za přesvědčivé. Sice nebyl v nebezpečí žalobce sám, ale hrozilo nebezpečí vzniku újmy na jeho majetku. Ze skutkového stavu sice nic takového nevyplývá, ale pokud by se například jednalo o jeho jediného společníka, není podle mého názoru možné takový následek označit za neadekvátní. Není nic neobvyklého na tom, že lidé (a zvláště lidé v pokročilejším věku) mají velmi blízký vztah ke svým zvířatům.

Závěr

Závěry učiněné v tomto článku lze shrnout následovně. Jako kritérium není vhodné používat rozlišování mezi přirozeným a svévolným chováním zvířete, protože u zvířat nelze hovořit o vůli, a to ani v přeneseném slova smyslu. Stejně tak nelze vycházet z hlediska nepředvídatelnosti pro neurčitost tohoto kritéria. Totéž platí i o hledisku spočívajícím v očekávatelnosti nějakého zvířecího chování. Jako vhodné se jeví zahrnout do aplikačního rozsahu normy všechny újmy, na kterých se alespoň spolupodílela energie zvířete. Dojde tím k jasnému a zřetelnému odlišení újem způsobených zvířetem od újem, které by mohl stejně jako zvíře způsobit i neživý předmět. Na tyto újmy totiž smysl a účel § 2933 o. z. dopadat nemá. Prizmatem tohoto hlediska lze řešit i typické situace, rozdělené do různých skupin literaturou. Jako nevhodné se jeví užívání kategorie fyziologického nátlaku, a to pro její neurčitost. Do nexu ohrožení ale lze obecně zahrnout přirozené chování zvířete (páření, vyměšování, přenos nemocí, šíření škůdců, kousnutí, škrábnutí apod.), újmy způsobené zvířetem nacházejícím se pod vedením člověka nebo chovajícím se na základě jeho pokynů. Podle § 2933 o. z. lze nahradit i újmy způsobené v důsledku vytvoření překážky zvířetem, dostalo-li se zvíře na místo kolize za pomoci vlastní energie, i nepřímo způsobené újmy, např. v důsledku útoku před zvířetem.

¹⁰⁰ Rozhodnutí OLG Karlsruhe ze dne 12. 3. 1992, sp. zn. 9 U 270/91 (NJW-RR 1992, 1120–1121). Odborná literatura závěry soudu nekriticky přebírá. Rešeršní zdroje: SPINDLER, Gerald. § 833 Haftung des Tierhalters, Rn. 12. EBERL-BORGES, Christina. § 833 Haftung des Tierhalters, s. 298.

Civilista, romanista a politik Robert Mayr-Harting – sto padesát let od narození

Jan Kober*

Abstrakt: Stručný článek připomíná osobnost civilisty, romanisty a politika Roberta Mayra-Hartinga, od jehož narození uplynulo roku 2024 sto padesát let. Rakouský Němec Mayr-Harting prožil dětství a mládí ve Vídni, kde také vystudoval právnickou fakultu. První univerzitní působení jej odvedlo na mladou univerzitu v Černovicích, posléze však byl povolán na právnickou fakultu německé univerzity v Praze, kde pak již zůstal vlivem okolností po dlouhá desetiletí. Od počátku kombinoval zájem o římské právo se zájmem o moderní civilní právo a tento zájem později, po první světové válce, u něho zcela převážil. Politická změna u Němců v Československu, vzniklá odstraněním jejich vazby i na ústředí politických stran ve Vídni, otevřela cestu k politické dráze některým novým tvářím, a mezi ně patřil také Mayr-Harting, působící v německé křesťansko-sociální straně, za kterou byl v Národním shromáždění v letech 1920–1939. Jako politik pochopil nevýhodu negativistické politiky Němců vůči Československu a snažil se prosazovat politiku aktivismu. Ta vyvrcholila vstupem německých ministrů do vlády roku 1926. Boj o aktivistické směřování své vlastní politické strany sváděl Mayr-Harting ve 20. letech a znovu i v letech 30. Navzdory politickému působení zůstalo za učencem odborné dílo nezanedbatelného významu, sestávající z civilněprávních a římskoprávních monografií a článků a zahrnující i soustavnou učebnici občanského práva a poznámková vydání zákonů.

Klíčová slova: Robert Mayr-Harting, Robert Mayr, občanské právo, římské právo, právní dějiny, Československo, Rakousko-Uhersko, čeští Němci, politické dějiny, národnostní menšiny, právní vzdělávání, dějiny právních profesí, životopis, meziválečné období

Úvodem

Letos 13. září se naplňuje stopadesáté výročí narození Roberta Mayra-Hartinga¹ (1874–1948), univerzitního učitele, romanisty a civilisty a zároveň – v meziválečném období – také schopného politika. Když jsem byl požádán, abych článkem připomněl výročí jeho narození, zlehka jsem se zachmuřil, neboť jsem si uvědomil, že důkladnému poznání a pochopení jeho života a díla v souvislostech předválečného i meziválečného německého a československého právního i politického života zůstáváme ještě mnohé dlužni. Přitom je Mayr-Hartingova postava bezesporu důležitá a zájem si zasluhuje. Jako jeden z mála univerzitních profesorů v Československu dosáhl druhotně² a souběžně poměrně výrazné a dlouhodobé politické dráhy – po celé období let 1920 až 1938 byl členem Národního

* Mgr. Jan Kober, LL.M., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: jan.kober@ilaw.cas.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9787-1029>. Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO 68378122. Za podněty a připomínky děkuji Karlu Eliášovi, redakci i dvěma anonymním recenzentům.

1 Původní jméno znělo Robert Ritter von Mayr (česky: Robert rytíř z Mayrů), v kratší a běžně užívané, stažené podobě: Robert von Mayr. Ke změně jména na Mayr-Harting srov. níže v oddílu 2. Ve vztahu k učencovu jménu se lze v literatuře setkat s nepřesnostmi, k nimž ovšem přispěl i sám různými způsoby podepisování svých textů.

2 Někteří politici naopak teprve z politické funkce získávali druhotně profesury, což bylo ovšem díky osobním vazbám a politickému vlivu namnoze velmi výrazně snazší než cesta opačná. Také osudy některých jiných univerzitních profesorů, kteří se ve stejné době do parlamentní politiky proniknout bez úspěchu pokoušeli, nás přesvědčují o potřebě specifických dovedností, které Mayr-Harting zjevně měl.

shromáždění, byl ve vedení své politické strany a byl také v letech 1926–1929 ministrem, přičemž nechybělo mnoho, aby se do ministerské funkce znovu vrátil i ve 30. letech. Pomineme-li mimořádnou osobnost prvního prezidenta republiky Tomáše Garrigua Masaryka, nenalezneme mezi univerzitními profesory v politice mimo Kamila Kroftu, Franze Spinu, Josefa Šustu a Ludwiga Spiegela mnoho natolik politicky schopných osob. Domnívám se, že také jeho civilistická učebnice, přeložená shodou dobových okolností do češtiny, si našla vlivem své čtivosti (oproti méně přístupným učebnicím Jana Krčmáře) řadu českých čtenářů a působí prostřednictvím svých výtisků, kopií, skenů a posléze i mladšího přetisku v jistém menším rozsahu dodnes.³ Můžeme-li tedy volně parafrázovat Mayr-Hartingovu poznámku o všeobecném zákoníku občanském, jedná se o autora, jehož památka „nezemřela celá“ – vlivem své politické úlohy zůstává součástí „velkých“ československých politických dějin a zároveň i prostřednictvím některých svých děl zůstává čten, někdy i citován a takto i přítomen v právním životě. Co více si může autor odborného spisu a politik přát? V tomto článku nejprve zmiňuji stav životopisného výzkumu; stručně připomínám události Mayr-Hartingova mladšího života před příchodem do Prahy a před rokem 1918. Období po roce 1918 přibližuji jako prolínání čtyř rovin: roviny politické činnosti, roviny činnosti na poli právní vědy, roviny univerzitní (spojující výuku i akademické funkce) a konečně roviny organizační.

1. Stav výzkumu

Z různých příčin zůstávaly životní osudy a dílo Roberta Mayr-Hartinga dlouho bez přiměřené pozornosti. Pomineme-li v českém prostředí rozsáhlou a důležitou syntézu o politice německé pravice v meziválečném Československu od Jaroslava Césara a Bohumila Černého,⁴ která poskytla vedle jiného také pohled na Mayr-Hartingovu politickou činnost, jedním z prvních rozsáhlejších a specificky životopisných textů o Mayr-Hartingovi se stala teprve roku 1981 kapitola, stojící na pomezí vzpomínkového a odborného žánru: její autor, odborář a poslanec Hans Schütz se jako mladý muž s Mayr-Hartingem stýkal v německé křesťanskosociální straně.⁵ Vzniklo také několik slovníkových hesel⁶ různých

³ Jakkoli se jedná o pouhý autorův empirický úsudek, neopírající se o sociologická data, lze se domnívat, že tato učebnice zaplnila dlouho pocítovaný nedostatek uceleného podání občanského práva v češtině. Vyjma Jana Krčmáře nikdo z meziválečných českých civilistů úplný, soustavný výklad nenapsal: Sedláčkovu rozsáhlé zpracování zůstalo roztržem. Plán napsat a vydat novou soustavu občanského práva z pera Emila Svobody ve druhé polovině 30. let překazilo autorovo těžké onemocnění.

⁴ CÉSAR, J. – ČERNÝ, B. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Svazek I–II*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

⁵ SCHÜTZ, H. Robert Mayr-Harting. In: SEIBT, F. (ed.). *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder*. München – Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1981, s. 265–286.

⁶ MAROSCHECK, E. – POSNER, J. *Mayr, Robert. Österreichisches Biographisches Lexikon. Bd. 6*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, s. 4; ANONYMUS. Mayr-Harting, Robert Ritter von. In: Sturm, H. – Seibt, F. – Lemberg, H. (eds). *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder, Bd. 2, I–M*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1984, s. 624 (nesprávně uveden šlechtický titul, zrušený roku 1918); BALLING, M. O. *Von Reval bis Bukarest. Statistisch-biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945. Bd. 1*. Kopenhagen: Dokumentation Verlag, 1991, s. 419; LUFT, R. Mayr-Harting, Robert Ritter von. In: *Neue Deutsche Biographie. Bd. 16*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 570–571 (nesprávně uveden šlechtický titul, zrušený roku 1918, nikoli roku 1920); NĚMEC, P. Mayr-Harting, Robert. In: KOLÁŘ, F. a kol. *Politická elita meziválečného Československa 1918–1938. Kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 168–169; ANONYMUS. Mayr-Harting, Robert. In: TOMES, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století. II. díl*. Praha – Litomyšl: Paseka – Petr Meissner, 1999, s. 367; ŠEBEK, J. Mayr-Harting, Robert. In: PEHR, M. a kol. *Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha: Akropolis, 2007, s. 165–166.

autorů a stručný medailon u Gerharda Oberkoflera.⁷ Od sklonku 90. let se v rámci svého výzkumu dějin československých Němců a dějin politického katolicismu Mayr-Hartingem v několika studiích zabýval Jaroslav Šebek.⁸ Učencovu životu a dílu se zřetelem k právním otázkám se věnovala Petra Skřejpková.⁹ Zohledněn byl i v souvislosti s některými speciálními tématy jako rekonstrukce a unifikace.¹⁰

2. Počáteční kóty jednoho života – Aspern, Vídeň, Lipsko a Černovice

Dne 13. září 1874 se v Aspernu¹¹ na předměstí Vídně, u kterého v květnu roku 1809 porazila habsburská armáda, vedená arcivévodou Karlem Ludvíkem, napoleonská vojska, narodil manželskému páru syn. Otec Anton von Mayr (narozen 1855) pocházel z Inšpruku, a byl hercem, vystupujícím pod jevištním jménem Robert von Lenor. Toto své oblíbené křestní jméno dal i synovi. Zemřel předčasně již v červenci roku 1900 ve Vídni.¹² Snad mohlo otcovo herectví napomoci synovým rétorickým schopnostem, o nichž nás pamětníci zpravují.¹³ Matkou byla Ernestina, rozená Kauffmannová.¹⁴ Sedm let předtím, 8. září 1867, byla otcova rodina, původně pocházející z Tyrol, povýšena do rytířského stavu.¹⁵

⁷ OBERKOFER, G. *Die Vertreter des Römischen Rechts mit deutscher Unterrichtssprache an der Karls-Universität in Prag. Von Vormärz bis 1945*. Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris: Peter Lang Verlag, 1991, s. 53–54.

⁸ ŠEBEK, J. Robert Mayr-Harting. Profil univerzitního profesora a politika česko-německého sblížení, odpůrce hnědé totality. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1999 [vydáno 2000], roč. 39, č. 1–2, s. 35–47; ŠEBEK, J. Aktivistická a nacionální názorová linie v rámci politických elit německé křesťansko-sociální strany na příkladu Roberta Mayr-Hartinga a Karla Hilgenreinera. In: MAREK, P. – HANUŠ, J. (eds). *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 394–410; ŠEBEK, J. Politické a národnostní tenze v rámci celostátního katolického sjezdu v Praze 1935. Příklady z českého a sudetoněmeckého katolického prostředí. In: MAREK, P. (ed.). *„Bílá místa“ v dějinách Československé strany lidové. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference k 90. výročí založení strany (1919–2009)*. Olomouc – Rosice: Centrum dějin křesťanské politiky na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v nakladatelství Gloria, 2009, s. 147–159; ŠEBEK, J. Politické elity německé křesťansko-sociální strany. In: MAREK, P. (ed.). *Osobnost v politické straně. Sborník referátů z konference „Úloha osobností v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861–1999“; Olomouc 19.–20. října 1999*. Olomouc: Moneta-FM, 2000, s. 416–429. Srov. též práce ŠEBEK, J. *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006; ŠEBEK, J. *Sudetendeutscher Katholizismus auf dem Kreuzweg. Politische Aktivitäten der sudetendeutschen Katholiken in der Ersten Tschechoslowakischen Republik in den 30er Jahren*. Berlin – Münster: Lit, 2010; ŠEBEK, J. *Za Boha, národ, pořádek*. Praha: Academia – Historický ústav AV ČR, 2016.

⁹ SKŘEJPKOVÁ, P. Robert Mayr-Harting mezi univerzitou a politikou. In: MAYR-HARTING, R. *Soustava občanského práva. I. Nauky obecné. II. Práva věcná*. (Eds Horák, O. – Spáčil, J.) Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. xiii–xxv; SKŘEJPKOVÁ, P. Profesor Robert Mayr-Harting a právnická fakulta Německé univerzity v Praze. In: TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. (eds). *Češi a Němci v meziválečném Československu*. Ostrava – Brno: Key Publishing – European Society for History of Law, 2013, s. 245–254.

¹⁰ SLAPNICKA, H. Die Beteiligung deutscher Professoren an den tschechoslowakischen Kodifikationsplänen (1919–1938). In: SVATOS, M. (ed.). *Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc.* Praha: Karolinum, 2005, s. 253–259; SKŘEJPKOVÁ, P. Učitelé německé právnické fakulty a jejich účast na unifikaci právního řádu v meziválečném období. In: KOBER, J. (ed.). *Republika právníků*. Praha: Academia, 2021, s. 215, 229–230.

¹¹ Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), pražští příslušníci, kart. č. 178, list č. 246. Na soupise je uveden rovněž starší český název pro Aspern – Ošpny.

¹² ULRICH, P. S. *Deutschsprachige Theater-Almanache und -Journale (1772–1918)*. Wien: Hollitzer Verlag, 2023, s. 374; LUFT, R. *Mayr-Harting, Robert Ritter von*, s. 570.

¹³ Tyto schopnosti vyzdvihuje jeho mladší kolega a spolupracovník Hans Schütz, srov. SCHÜTZ, H. *Robert Mayr-Harting*, s. 274–275.

¹⁴ Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), pražští příslušníci, kart. č. 178, list č. 246.

¹⁵ Rytířský stav získal c. k. major Anton Mayr, jemuž nárok na nobilitaci vznikl známým „automatem“, tedy v důsledku udělení řádu železné koruny III. třídy. Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv, Hofadelsakten 1600–1918, Allgemeine Reihe, 1500–1918, 583.14.

Po středoškolském studiu na soukromém katolickém gymnáziu (*Schottengymnasium*) se mladý muž nechal zapsat jako posluchač práv na vídeňské univerzitě. Na ní také složil postupně všechny státní i rigorózní zkoušky a byl roku 1896 promován doktorem.¹⁶ Za své učitele považoval především Karla von Czyhlarze (1833–1914) a Ludwiga Mittheise (1859–1921). Podobně jako téměř všichni, kdož hodlali sledovat vědeckou dráhu, odebral se i Mayr krátce do zahraničí, aby tam sbíral materiál na habilitační práci a poznal nové učitele. Zvolil si univerzitu v Lipsku, tehdy vynikající. Po několika následujících letech, během nichž působil v soudní službě a posléze na Ministerstvu spravedlnosti, se na své vídeňské *alma mater* roku 1901 habilitoval spisem o kondicích, vydaným krátce předtím tiskem,¹⁷ pro obory římského a občanského práva.¹⁸ Dne 6. května 1901 pak tento asi 163 cm vysoký muž útlé postavy a slabého hlasu¹⁹ uzavřel manželství s Marií-Annou rozenou Naglovou,²⁰ obdařené postupně dvěma syny, Antonem a Herbertem, narozenými roku 1904 a 1905.²¹ Následovalo několik let působení na ministerstvu a nejistoty ohledně akademické dráhy, avšak roku 1905 byl Mayr povolán na univerzitu v Černovicích na tamní mimořádnou profesuru občanského a římského práva.²² Bukovina²³ byla jednou z nejzaostalejších oblastí staré monarchie.²⁴ Od polsko-rusínské Haliče se lišila v tom, že zde tvořili část populace Němci – z menší části kolonisté a také s habsburskou státní mocí nově příchozí úředníci, většinově pak židé, přimykající se jako i jinde k německému pro hmotné výhody a jeho privilegovanému postavení v habsburské monarchii. Univerzita Františka Josefa, založená roku 1875, vznikla pro tuto německojazyčnou skupinu a pro Němce ze Sedmihradska.²⁵ Byl to výmluvný symbol: zatímco vyspělá a lidnatá česká Morava novou univerzitu²⁶ přes opakované žádosti nikdy nedostala, stejně jako ji nedostali Rusíni v Haliči, dostala ji Vídní protežovaná nevelká německá menšina v Bukovině. Na univerzitu do Černovic přicházel málokdo vyučovat natrvalo – byla vnímána jen jako čekárna na povolání na jiné, atraktivnější univerzity.

¹⁶ OBERKOFER, G. *Die Vertreter*, s. 53; ŠEBEK, J. *Robert Mayr-Harting*, s. 35.

¹⁷ MAYR, R. v. *Die Conditio des römischen Privatrechtes*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1900.

¹⁸ OBERKOFER, G. *Die Vertreter*, s. 53.

¹⁹ SCHÜTZ, H. *Robert Mayr-Harting*, s. 274.

²⁰ Nar. 22. března 1878 ve Vídni, dcerou Alfonse Nagla a Franzisky, rozené Sindlové. Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), pražští příslušníci, kart. č. 178, list č. 246.

²¹ Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), pražští příslušníci, kart. č. 178, list č. 246.

²² OBERKOFER, G. *Die Vertreter*, s. 53.

²³ Habsburkové získali Bukovinu roku 1775 na úkor Osmanské říše. Predátorská strategie, které se již monarchie až do roku 1918 nezřekla, cílící na méně rozvinuté, slabší či oslabené sousední státy, vedla k expanzi habsburských držav směrem na východ, jih i na sever (ovšem na sever neněmecký – polský), dosáhla v získání Bukoviny po Sedmihradsku svého druhého nejvýchodnějšího bodu. Roku 1786 byla Bukovina připojena k Haliči, roku 1849 od ní však byla opět oddělena a stala se samostatnou korunní zemí. Dnes je toto území rozděleno mezi Ukrajinu a Rumunsko. Srov. HONZÁK, F. – PEČENKA, M. – VLČKOVÁ, J. *Evropa v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1995, s. 95.

²⁴ Představu o poměrech v Bukovině skýtá např. příslušný svazek známého vlastivědného díla: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina*. Wien: Alfred Hölder, 1899.

²⁵ K jejím počátkům srov. TURCZYNSKI, E. *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993, zejména s. 148–152. V uherském Sedmihradsku byla roku 1872 založena nová Univerzita Františka Josefa v Kluži, která však byla jazykově maďarská. Uvážíme-li tedy asi 170 tisíc bukovinských a asi 500 tisíc sedmihradských Němců, mohla snad coby spádové místo sloužit černovická univerzita pro asi 670 tis. osob, zatímco na Moravě žilo nejméně 1,9 milionů osob s českou obcovací řečí.

²⁶ Žádosti o založení univerzity na Moravě byly až do roku 1918 neúspěšné. Původní německojazyčná Františkova univerzita v Olomouci byla rozhodnutím Františka Josefa I. zrušena z politických důvodů postupně v letech 1851–1860, resp.pektive 1874, zachována zůstala pouze samostatná teologická fakulta a jako další ústav bývalá univerzitní knihovna (nynější Krajská vědecká knihovna v Olomouci).

Mayr naplnil toto období čekání na návrat do západních částí monarchie pilnou prací. Za nejlepší reprezentantku moderního právněhistorického přístupu považoval již čtyřikrát vydanou rukověť *Manuel élémentaire de droit romain*²⁷ Paula Frédéric Girarda (1852–1926), právního historika a romanisty působícího nejprve v Montpellieru a poté v Paříži. Nový, nikoli již civilisticky orientovaný, jak bylo dosud v Německu obvyklé, nýbrž právněhistoricky orientovaný pohled na římské právo, „vykládající římské právo jako historický zjev“, se podle Mayra v německých učebnicích dosud neuskutečnil. Proto se mladý černovický profesor rozhodl přeložit rozsáhlý Girardův spis. Připravil tím německému prostředí, byť pod upraveným a výstižnějším názvem *Geschichte und System des römischen Rechtes*, výtečné rozmnožení romanistické literatury, přístupné v národním jazyce studentům i široké veřejnosti.²⁸ Girardovi také několik let nato přispěl do pocty.²⁹

V černovickém období Mayr také společně se svým příbuzným Rudolfem von Mayrem, působícím v okupační správě Bosny a Hercegoviny³⁰ jako okresní představený, požádal o spojení jmen a erbu s rodinou Hartinga, šlechtice z Blumenthalu (Harting Edler von Blumenthal).³¹ Žádosti bylo vyhověno 14. června 1907.³² Vzniklo tak spojení jména (Ritter von Mayr-Harting) a erbu na pouhých 11 let, než bylo šlechtictví i všechny erby zrušeny.³³ Aby byla záležitost ještě složitější, navzdory této změně z roku 1907 Mayr novou podobu jména příliš neužíval, což nás může vést k domněnce, že skutečným hybatelem byl již zmíněný bosenský příbuzný. Na pracích vydaných od roku 1907 nacházíme i nadále jméno Robert von Mayr, od roku 1918 pak Robert Mayr. Vzhledem k tomu, že jak v případě příjmení Mayr, tak i v případě příjmení Harting se nejednalo o predikát, nýbrž o dvě původní příjmení již z doby před nobilitací, k nimž byl příznak šlechtictví pouze připojen (u Mayra „Ritter von“; u Hartinga „Edler von Blumenthal“), nelze „Harting“ považovat za zakázaný predikát.³⁴ Vycházel z toho, že po zrušení šlechty a zániku všech jmenných příznaků šlechtictví („Ritter von“) spojení dvou příjmení Mayr-Harting nadále obstojí coby změna příjmení spočívající ve spojení dvou příjmení. S ohledem na četný výskyt příjmení typu Maier či Mayer a Mayr měla tato podoba bezpochyby za následek i lepší možnost

²⁷ GIRARD, P. F. *Manuel élémentaire de droit romain*. 4. édition. Paris: A. Rousseau, 1906. Spis vyšel prvně roku 1896. Mayr přeložil 4. vydání. Nebylo to ovšem vydání poslední – osmé francouzské vydání bylo uskutečněno ještě posmrtně, roku 1928.

²⁸ GIRARD, P. F. *Geschichte und System des römischen Rechtes*. Bd. I.–II. (Přeložil Mayr, R. v.). Berlin: Verlag von Franz Vahlen, 1908. Jedná se o příručku dodnes velmi užitečnou.

²⁹ MAYR, R. v. Das sacramentum der legis actio (Eine Vermutung). In: *Mélanges P. F. Girard. Études de droit romain dédiées à Mr P. F. Girard. Tome second*. Paris: Librairie Arthur Rousseau, 1912, s. 171–200.

³⁰ Habsburská monarchie ve své snaze o expanzi na Balkán a se souhlasem Berlínského kongresu roku 1878 okupovala území Bosny a Hercegoviny, součástí Osmanské říše. Při okupaci narazila na houževnatý odpor místních partyzánů i zbytků osmanské armády, který však dokázala zlomit; na území pak zavedla okupační správu, trvající 30 let. Roku 1908 byla okupanty vyhlášena anexe Bosny a Hercegoviny jako kondominia Předlitavska a Zalitavska. Srov. TRAKAL, J. *Bosna a Hercegovina po stránce práva mezinárodního*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1909.

³¹ Rodina solnohradského úředníka Matthiase Hartinga byla povýšena do prostého šlechtictví s predikátem „Edler von Blumenthal“ dne 11. srpna 1807. Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv, Hofadelsakten 1600–1918, Allgemeine Reihe, 1500–1918, 341.33.

³² Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv, Hofadelsakten 1600–1918, Allgemeine Reihe, 1500–1918, 583.14.

³³ Srov. KOBER, J. Zrušení šlechtictví. In: KOBER, J. – HOLUBEC, S. (eds). *Počátky Československé republiky 3*. Praha: Academia, 2023, s. 60–82; KOBER, J. Šlechtictví – zrušení (1918). In: SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, svazek XVI*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, s. 746–755; SOUKUP, J. Zrušení šlechtictví v ČSR. *Právně-historické studie*. 1973, č. 17, 1973, s. 101–105.

³⁴ Bez ohledu na to, že vlivem praxe byl užíván různými způsoby, zvláště pak v Předlitavsku z ne zcela jasných příčin tak oblíbeným neformálním stažením (např. Xaver Edler Novák von Novákburg – Xaver von Novák-Novákburg).

identifikovat nositele.³⁵ V politickém životě po roce 1918 tak užíval jméno Robert Mayr-Harting, naproti tomu v odborných publikacích nadále užíval téměř výhradně jméno Robert Mayr. Učelec tím roku 2019 způsobil jistou obtíž vydavatelům nového přetisku své učebnice občanského práva. Navzdory tomu, že učebnice vyšly pod jménem Robert Mayr, přetiskovatelé je (poněkud nešťastně, neboť ahistoricky) opatřili jménem Robert Mayr-Harting.³⁶ Na knihách a odborných článcích však naprosto převažuje příjmení Mayr; příjmení Mayr-Harting nacházíme v článcích v nepatrném rozsahu a lze uvažovat o tom, zda se v těchto případech nejednalo o zásah redakce, neboť i poslední velkou práci z roku 1936 její autor podepsal „Robert Mayr“. Jmenná rozličnost (divergence)³⁷ tohoto druhu není ovšem zcela raritní a není-li vedena snahou porušovat zákony, nelze proti ní mít mnoho námitek.

3. Trvalé zastavení na cestě do Vídně: Mayr-Hartingova Praha

Roku 1908 získal Mayr-Harting v Černovicích řádnou profesuru. Nyní již nezbývalo než čekat na příhodné povolání na stoličce na jiné vhodné, prestižnější univerzitě. Brzy, již roku 1909, přišlo povolání z Právnické fakulty německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze.³⁸ Lze předpokládat, že je mladý černovický ordinář přijal s velkým potěšením. Praha si coby vcelku velké město, nesrovnatelné s provinčními univerzitními městy Inšprukem či Štýrským Hradcem, zachovávalo nepochybně silnou přitažlivost.³⁹ Jednalo se o univerzitu starobylou, a především o vhodnou cestu k budoucímu povolání na univerzitu do Vídně či na významné univerzity v Německé říši. Podobně jako velmi mnozí jiní profesori pražské německé univerzity povolání v určitém období svého života do Prahy neuměl ani on česky. V Praze ovšem bylo možné bez znalosti jediného českého slova pohodlně prožít celý život, neboť, jak o tom psal například novinář Egon Erwin Kisch, pražští Němci tvořili uzavřenou společnost, vybavenou všemi vlastními institucemi potřebnými k plnohodnotnému národnímu životu, pokud jen možno izolovaně od Čechů, bez

³⁵ Ze stejné příčiny si někteří lidé přidávali – ať již cestou změny příjmení, nebo pouhého neformálního přízviska různé doplňky k příliš rozšířeným příjmením (např. Müller, Schwarz, Bauer, Schmied apod.), jako příklad lze uvést třeba říšsko-německého politika Ernsta Müller-Meingena, který si vzal přízvisko podle volebního obvodu, ve kterém kandidoval za poslance, Sasko-Meiningenska.

³⁶ Skutečnost, že v českém prostředí převládala praxe užívání příjmení Mayr-Harting nad Mayr, je možná dokladem toho, že učencovy texty nejsou valně čteny a že mnohem více byl (např. v 90. letech) vnímán jako „Němec ve vládě“ než jako autor odborných prací, což ostatně souvisí také s omezeným ohlasem právnícké literatury ve společnosti. Kdyby byl Mayr primárně vnímán jako autor textů, mohlo by dojít spíše k opačnému procesu, tj. k šíření jména Mayr namísto Mayr-Harting i do oblasti politických dějin. Výše zmíněná převaha vedla posléze k nahrazení jména „Mayr, Robert“ jménem „Mayr-Harting, Robert“ v knihovních katalozích.

³⁷ Srov. např. dílo Arnošta Weniga, respektive Weniga-Malovského, anebo architekta Bohumila Hübschmanna, který si po roce 1945 změnil příjmení na Hypšman, či Julia Heidenreicha, posléze Dolanského, popřípadě Viktora Fischla – Avigdora Dagona. Máme zpětně užívat jméno spřažené s určitou oblastí, dílem, aktivitou (např. odborné publikace) či obdobím, anebo pouze jméno jediné i pro tyto činnosti, popřípadě jméno „poslední ruky“? Sám se kloním spíše ke druhému řešení: považuji je realističtější přístup, neskrývající inkoherece a problémy.

³⁸ K tomuto prostředí srov. z právněhistorického hlediska SKŘEJKOVÁ, P. Úloha Německé právnické fakulty Německé univerzity v Československu mezi válkami. In: HALÁSZ, I. – PETRÁŠ, R. (eds). *Menšiny, vysoké školy a právo*. Praha: Auditorium, 2018, s. 29–50; všeobecně pak: HLAVÁČKOVÁ, L. – MÍŠKOVÁ, A. – PEŠEK, J. Německá univerzita. In: HAVRÁNEK, J. (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy. III, 1802–1918*. Praha: Univerzita Karlova, 1997, s. 305–330; PEŠEK, J. – MÍŠKOVÁ, A. – SVOBODNÝ, P. – JANKO, J. Německá univerzita. In: HAVRÁNEK, J. – POUŠTA, Z. (eds). *Dějiny Univerzity Karlovy. IV, 1918–1990*. Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 181–212; MÍŠKOVÁ, A. Německá univerzita za 2. světové války. In: *Ibidem*, s. 213–233.

³⁹ Jeho jedinou vadou na kráse mohla být v očích některých německých profesorů přítomnost českého národa.

styku s tímto nemilým sousedem.⁴⁰ Ze zastávky na cestě na vídeňskou univerzitu se však Praha stala pro učence trvalým působištěm. Odchodu do Vídně zřejmě zabránila absence povolání na vhodnou stolicí; naopak odchod na menší rakouské univerzity by znamenal pokles z hlediska prestiže. Z Prahy se zpravidla odcházel jen do Vídně nebo na některé významnější univerzity v Německé říši.

Nástupní přednášku, uskutečněnou 3. května 1909 v Karolinu, ohlásil Mayr-Harting na téma „vývoj a návraty v právních dějinách“ a pojal ji tak, aby doložila praktickou užitečnost znalosti právních dějin.⁴¹ Prvním pražským bydlíštěm rodiny se dvěma malými dětmi byl nově postavený obytný dům na Palackého nábřeží (dnes Rašínově nábřeží) č. 70/1980 na Novém Městě, odkud se však po několika měsících přestěhovali na Sokolskou třídu č. 54/1791, zcela blízko dnešního náměstí I. P. Pavlova (naproti dnešnímu Lékařskému domu), avšak po čtyřech měsících se přestěhovali do ulice K Městskému sadu (dnešní Washingtonova) č. 3/1760,⁴² tehdy místu s velmi utěšenou podobou a pro děti příhodnému (u Vrchlického sadů před hlavním nádražím), kde zůstali tři roky.⁴³ Odtud se rodina přestěhovala do místa, kde pak žila po dlouhá léta, do Všehrdovy ulice č. 2/560 na Malé Straně (novorenesanční dům na rohu s Vítěznou třídou).⁴⁴ Německá právnická fakulta sídlila v Karolinu, které obě univerzity sdílely, podobně jako společnou univerzitní knihovnu v Klementinu. Mezi těmito hlavními místy ve středu Prahy se odvíjel Mayr-Hartingův život.

4. Romanista a civilista – a z romanisty civilistou

Za těch časů nebyla věda dosud svázána do vykazovací kazajky: bylo proto možné, aby se Mayr-Hartingovou monografickou prvotinou stal habilitační spis.⁴⁵ Ač romanista, podstatnější romanistická díla vydal pouze tři: svou prvotinu, již zmíněný spis o kondicích z roku 1900, a mnohem později pak svůj rozsáhlý slovník, respektive index *Vocabularium Codicis Iustiniani*, připsaný památce Moritze Wlassaka,⁴⁶ vydaný ve dvou svazcích – druhý, řecký svazek společně s kolegou Marianem San Niccolò – ve 20. letech.⁴⁷ Byl to index

⁴⁰ KISCH, E. E. Deutsche und Tschechen. In: KISCH, E. E. *Marktplatz der Sensationen / Entdeckungen in Mexiko*. (Eds. Uhse, B. – Kisch, G.). (Gesammelte Werke, Bd. 7.) Berlin – Weimar: Aufbau-Verlag, 1974, s. 82, 85–86; dostupné též v překladu: KISCH, E. E. Češi a Němci. In: KISCH, E. E. *Tržiště senzací* (přeložila Jarmila Haasová-Nečasová). 3. vydání. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1962, s. 63, 66–67.

⁴¹ MAYR, R. v. *Entwicklungen und Rückschlüsse in der Rechtsgeschichte. Eine Akademische Antrittsvorlesung*. Prag: Calve, 1909.

⁴² Bydleli na dohled od Národního muzea, v domě, sousedícím s pozdějším Domem potravin.

⁴³ Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), pražští příslušníci, kart. č. 178, list č. 246. Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripce, kart. č. 364, list č. 737.

⁴⁴ Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), pražští příslušníci, kart. č. 178, list č. 246. Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripce, kart. č. 364, list č. 737.

⁴⁵ Později (a patrně málo rozumně) zavedené kvalifikační práce v podobě magisterských a dizertačních prací ve starém mocnářství na právnických fakultách dosud neexistovaly. Podobně nebylo nutno předkládat zvláštní spis ve spojení s profesurou, neboť na stolec se povolávalo, i když vědecká aktivita spojená s publikacemi se očekávala a jistě mohla být k povolání podstatnou měrou nápomocna.

⁴⁶ Moritz Wlassak (1854–1939) začínal svou dráhu rovněž na univerzitě v Černovicích krátce po jejím založení roku 1879. Odtud pokračoval do Štýrského Hradce, do Vratislavi, Štrasburku a konečně pak zpět do Vídně roku 1900, kde přednášel do roku 1926. Věnoval se především římskému civilnímu procesu, k jehož poznání výrazně přispěl. Srov. WENGER, L. Moriz Wlassak. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. 1940, roč. 60, s. 9–45.

⁴⁷ *Vocabularium codicis Iustiniani. Pars prior (Pars latina)*. Edidit Robertus Mayr. Pragae: Unie, 1923. *Vocabularium Codicis Iustiniani. Pars altera (Pars graeca)*. Edita curis Mariani San Nicolò; edidit Robertus Mayr. Pragae: Česká grafická unie, 1925. První svazek měl rozsah 2572 sloupců, druhý, podstatně tenčí, měl 498 sloupců. – Roku 1965 byly oba svazky znovu vydány přetiskem v Německé spolkové republice (Hildesheim: Olms Verlag, 1965).

romanisty ceněný.⁴⁸ Za třetí spis můžeme považovat náročný překlad Girardovy příručky.⁴⁹ Vlastní soustavu římského práva Mayr-Harting nikdy nenapsal, avšak pro nejšířší veřejnost vytvořil populární podání římského práva v sedmeru kapesních svazečků⁵⁰ vydaných ve známé Göschenově sbírce v Lipsku.⁵¹ Poukázat lze také na Mayr-Hartingovy romanistické odborné články v Savignyho časopise.⁵²

Více než právní dějiny postupem času přitahovala Mayr-Hartinga současnost a její občanské právo – v předlitavském případě se ocitající již od počátku 20. století v pohybu zákonodárných projektů, později pak ve změnách tzv. dílčích novel a ovšem i v novém kontextu válečného hospodářství, a posléze, po roce 1918, v Československu i jinde v novém pohybu unifikačním a revizním. První civilistickou knihu napsal již ve Vídni, v dobách soukromé docentury. Habilitanti někdy mívají naznačovat světu své schopnosti oznamováním budoucích a navazujících spisů.⁵³ Také Mayr, zaujat tématem kondikcí, přislíbil v habilitačním spise podat volně navazující zkoumání z oblasti novějšího práva. Tento slib splnil ve výtečném a rozsáhlém civilistickém spise *Der Bereicherungsanspruch* z roku 1903.⁵⁴ Roku 1905 vydal ve Vídni menší monografii o výprose.⁵⁵ V Lipsku mu v témže roce vyšlo ve sbírce *Studienausgabe Oesterreichischer Gesetze* poznámkové vydání občansko-právních předpisů,⁵⁶ doplněné dva roky nato ještě dodatkem.⁵⁷ K problematice tehdy diskutované revize všeobecného zákoníku občanského se Mayr roku 1906 vyslovil v rozsáhlém článku,⁵⁸ a znovu roku 1909.⁵⁹ V témže roce také srovnal nový švýcarský občanský

⁴⁸ Srov. recenzi GRADENWITZ, O. *Vocabularium codicis Iustiniani* editit Robertus Mayr universitatis Germanicae Pragensis professor P. O. Pars prior. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. 1924, roč. 44, s. 568–573.

⁴⁹ GIRARD, P. F. *Geschichte und System des römischen Rechtes. Bd. I–II.* (Přeložil Mayr, R. v.). Berlin: Verlag von Franz Vahlen, 1908. Viz k tomu výše.

⁵⁰ Jejich struktura je tato: B. 1, Die Zeit des Volksrechtes. H. 1. Das öffentliche Recht. B. 2, Die Zeit des Amts- und Verkehrsrechtes. H. 1. Das öffentliche Recht. B. 1, H. 2. Das Privatrecht. B. 2, H. 2, T. 1. Personen und Sachen. B. 2, H. 2, T. 2. Schuldverhältnisse und Erbschaft. B. 3. Die Zeit des Reichs- und Volksrechtes. B. 4. Die Zeit der Orientalisierung des römischen Rechtes.

⁵¹ MAYR, R. v. *Römische Rechtsgeschichte. I–IV.* Leipzig: G. J. Göschen'sche Verlagshandlung, 1912–1913 (Sammlung Göschen, Nr. 577–578, 646, 648, 697). Sbírkou kapesního formátu Göschen napodobil známou sbírku Reclamovu, na rozdíl od jejího skromného, levného pojetí však zvolil náročnější a nákladnější výpravu své sbírky, charakteristické svými žlutavými plátěnými vazbami.

⁵² Např. MAYR, R. v. *Condictio incerti*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. 1903, roč. 24, s. 258–278; 1904, roč. 25, s. 188–232; MAYR, R. v. *Vindicatio utilis*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. 1905, roč. 26, s. 83–124; MAYR, R. *Praestare*. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. 1921, roč. 42, s. 198–227.

⁵³ V českém prostředí např. Krčmář označil svůj habilitační spis v názvu jako první díl mnohem rozsáhlejšího spisu, který však nikdy později nevydal. Podobně také Emil Svoboda označil svůj habilitační spis jako I. díl, aniž by kdy vydal díl druhý.

⁵⁴ MAYR, R. v. *Der Bereicherungsanspruch des deutschen bürgerlichen Rechtes*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1903.

⁵⁵ MAYR, R. v. *Die Auslobung. Eine zivilistische Untersuchung*. Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-, Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1905.

⁵⁶ MAYR, R. v. *Das Bürgerliche Recht. I–II.* Leipzig: Verlag von C. L. Hirschfeld, 1905.

⁵⁷ MAYR, R. v. *Supplementband zu Bd. 2: Das Bürgerliche Recht. Nebengesetze und Novellen zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche für das Kaisertum Oesterreich*. Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-, Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1907.

⁵⁸ MAYR, R. v. *Zur Frage der Revision des österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. *Allgemeine österreichische Gerichtszeitung*. 1906, roč. 57, č. 17, s. 129–134; č. 18, s. 141–142; č. 19, s. 149–151; č. 20, s. 154–158.

⁵⁹ MAYR, R. *Betrachtungen über den Revisionsentwurf*. In: *XI. Österreichischer Advokatenstag. Gutachten*. Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-, Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1908; též samostatně (Wien: Verlag des österreichischen Advokatenstages, 1908).

zákoník s návrhem novely v. z. o.⁶⁰ Velmi zajímavá je rovněž rozsáhlá studie o všeobecném zákoníku občanském jako právním prameni, kterou uložil do známého jubilejního sborníku tohoto zákoníku roku 1911.⁶¹ Je to studie, kterou nemůže bez škody minout nikdo zabývající se tímto zákoníkem.

5. Jedním z předáků německé křesťansko-sociální strany

V říjnu 1918 nebyly politické elity Němců z českých zemí elitami plně vyvinutými. Byly to elity provincie, jejich politické strany byly jen součástí velkorakouských struktur s vedením ve Vídni, jejich nejvyšší úroveň byla zemská; část politiků, která se ztotožnila s irendentou, nadto uprchla do Rakouska. Tento německý lid se tedy pojednou ocitl ve státě, kde si musel zčásti vytvořit politické struktury nové. Znamenalo to dramatický přerod a vyneslo to do politických funkcí řadu nových lidí – jedním z nich byl i Robert Mayr-Harting. Ze struktur staré německé křesťansko-sociální strany se během roku 1919 ustavila strana nová.⁶² Společně s biskupem Wenzelem Frindem a kolegou z německé teologické fakulty Karlem Hilgenreinerem se Mayr-Harting podílel na přípravě politického programu staronové strany a zaujal posléze také místo v jejím předsednictvu. Jak se zdá, jedním ze zdrojů jeho úspěchu ve straně byla mimořádná pracovitost a pečlivost. Podle pamětníka silně zapůsobil na členy všech stranických grémií svým pracovním nasazením, aktivitou při jednání, formulační precizností, diskusní věcností a na rozdíl od jiných údajně též na žádném zasedání nikdy nechyběl.⁶³ Postupně se v rámci strany profiloval jako předák stoupenců aktivismu, zatímco předáky silněji nacionálně orientovaných členů byli Karl Hilgenreiner a Felix Luschka. Na rozdíl od většiny politiků z řad domácích Němců se Robert Mayr-Harting v českých zemích ani nenarodil, a především ani nevyřůstal a nestudoval, a neměl k českým zemím vazby ani skrze svou rodinu nebo rodinu své choti. To mělo několik důsledků: vazby, respektive sociální kapitál, zde musel teprve pracně vytvářet a nikdy si je, na rozdíl od jiných, nevytvořil docela. Lze usuzovat, že byl zřejmě nadále silně spojen především se starým předlitavským světem vídeňského centra a méně než například elity Němců ze severních a západních Čech pošilhával po Německé říši. Jeho nezakoreněnost se projevovala i ve vztahu k převažujícímu jazyku českých zemí. Jako člověk jinde (v rakouských zemích) narozený a žijící si pochopitelně češtinu neosvojil ani pasivně.⁶⁴

⁶⁰ MAYR, R. v. Das schweizerische Zivilgesetzbuch und die österreichische Zivilgesetznovelle. Vergleichende Betrachtungen. *Zeitschrift für Notariat und freiwillige Gerichtsbarkeit in Österreich*. 1909, roč. 51, č. 3–12; vyšlo též samostatně (Wien: Eigenverlag, 1909).

⁶¹ MAYR, R. v. *Das bürgerliche Gesetzbuch als Rechtsquelle. Einst und jetzt*. In: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches – 1. Juni 1911. Zweiter Teil*. Wien: Manzschke k. u. k. Hof-, Verlags- u. Universitäts-Buchhandlung, 1911, s. 381–440. Vyšlo též jako separát.

⁶² Srov. DIETL, W. *Die Deutsche Christlichsoziale Volkspartei in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1918–1929)*. München: Sudetendeutsches Archiv, 1991; ŠEBEK, J. Politické strany německé menšiny. In: MALÍŘ, J. – MAREK, P. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, 1861–2004. Díl I. Období 1861–1938*. Brno: Doplněk, 2005, s. 861, 877–881; ŠEBEK, J. Politické elity německé křesťansko-sociální strany. In: MAREK, P. (ed.). *Osobnost v politické straně. Sborník referátů z konference „Úloha osobností v dějinách politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1861–1999“*, Olomouc 19.–20. října 1999. Olomouc: Moneta-FM, 2000, s. 416–429; ŠEBEK, J. Aktivistická a nacionální názorová linie v rámci politických elit německé křesťansko-sociální strany na příkladu Roberta Mayr-Hartinga a Karla Hilgenreinera. In: MAREK, P. – HANUŠ, J. (eds). *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 394–410.

⁶³ SCHÜTZ, H. *Robert Mayr-Harting*, s. 283.

⁶⁴ ŠEBEK, J. Robert Mayr-Harting. Profil univerzitního profesora a politika česko-německého sblížení, odpůrce hnědé totality. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1999 [vydáno 2000], roč. 39, č. 1–2, s. 35, 39.

Po příchodu do Prahy – neznámo, jakým způsobem – získal postupně určité pasivní znalosti češtiny, které, jak dokládají archiválie, byly posléze patrně nezanedbatelné a umožnily mu sledovat český hovor a reagovat na něj (německy). Sám posléze česky hovořit nebo psát dokázal patrně jen s obtížemi. Neměl ani žádné místo – region nebo město – z jehož volebního okresu by mohl snáze kandidovat do politických funkcí, a neměl ani zkušenosti z politické činnosti v samosprávě. Německá křesťansko-sociální strana přitom byla stranou silně místně zakořeněnou (významné pozice měla hlavně na jižní a severní Moravě a ve Slezsku) a její poslanci a senátoři většinou kandidovali z míst, kde žili a působili. Ve volbách roku 1920 Mayr-Harting kandidoval do Senátu Národního shromáždění na Českolipsku. Mandát úspěšně získal, avšak politická praxe v ospalém Senátu jej neuspokojovala, a proto ve volbách roku 1925 i pozdějších kandidoval vždy úspěšně do Poslanecké sněmovny, a to opakovaně z Karlovarska.

6. Německý aktivismus a složitá cesta do vlády

V květnu 1919 se poprvé některý z domácích německých politiků, agrárník Franz Křepek, vyslovil pro spolupráci s českými politickými partnery z téhož politického směru. Mayr-Harting na sebe upozornil již v červnu 1919, v době po obecních volbách, když v novinovém článku navrhl, aby byli Němci kooptováni do Národního shromáždění v poměru podle výsledků obecních voleb.⁶⁵ Jednalo se o návrh, který by ve svých případných důsledcích likvidoval i umělé politické zvýhodnění české pravice, neboť při případné kooptaci by patrně musel být revidován rovněž poměr zastoupení stran českých, respektive československých, a obecní volby roku 1919 znamenaly největší zisky pro strany levice.

Dne 25. července 1919 uveřejnil Mayr-Harting v Bohemii článek *První krok (Das erste Schritt)*,⁶⁶ kde sice zdůraznil, že „*politika je obrácena do budoucnosti*“, avšak jinak zaklínal ostatní německé strany dogmatem společného postupu, „*jednotné fronty*“. Němečtí sociální demokraté podle něj nesmějí zradit „*velké národní požadavky*“ za mísu čochovice v podobě socializace, stejně jako „*žádný vůdce jedné z občanských⁶⁷ stran nesmí s vyhlídkou na záchranu té či oné hospodářské výhody*“ souhlasit se vzdáním se něčeho ze svého národního (*völkisch*) programu.⁶⁸ Podle Mayr-Hartinga se Němcům slibovalo zrovnoprávnění a požaduje se po nich loajální chování ke státu; obojí prý mohou přijmout. Prý to bude snadné dodržet, neboť Němci drží sliby a nejsou spikleneckými povahami, naopak jsou stát udržujícím prvkem.⁶⁹

Hlavním zastáncem budoucí účasti Němců ve vládní koalici byl prezident republiky T. G. Masaryk, který v tomto kroku spatřoval důležitý prvek stabilizace státu, důležitý cíl v účasti Němců spatřoval však neméně také vůdce agrární strany a nejlivnější československý politik Antonín Švehla. O zapojení Němců (sociálních demokratů a agráriků) uvažoval Masaryk již v dubnu 1920, ovšem pod podmínkou vyslovení loajality státu. Rudozelená vláda však nakonec vznikla bez Němců.⁷⁰ Signalizovala se však otevřenost z české

⁶⁵ MAYR, R. *Prager Tagblatt*, 25. 6. 1919. Srov. též BRÜGEL, J. W. *Tschechen und Deutsche 1918–1938*. München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1967, s. 109.

⁶⁶ MAYR, R. *Der erste Schritt. Deutsche Zeitung Bohemia*. 1919, roč. 92, č. 100 (25. 7. 1919), s. 1–2.

⁶⁷ Mayr-Harting užíval dobové označení „občanské“ strany pro strany pravicové, socialistické strany pro strany levicové.

⁶⁸ MAYR, R. *Der erste Schritt. Deutsche Zeitung Bohemia*. 1919, roč. 92, č. 100 (25. 7. 1919), s. 1–2.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Podrobně k tomu GAJAN, K. Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům (1918–1935). In: VALENTA, J. – VORÁČEK, E. – HARNA, J. (eds). *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Svazek 2*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1998, s. 629, 630.

strany k vývoji tohoto druhu a Mayr-Harting zůstával jedním z těch Němců, kteří s Hradem udržovali kontakt.⁷¹ Znovu se o možnosti vládní účasti Němců hovořilo roku 1921, v době příprav budoucí úřednické vlády, vedené Edvardem Benešem.⁷² Znovu se jednalo také roku 1922, kdy byl favoritem na ministerské křeslo německý agrárník Franz Spina, profesor slavistiky, zatímco u ostatních německých politiků byl problémem, že „*nikdo neumí slušně česky*“.⁷³ Jako o druhém německém ministru Masaryk uvažoval o poslanci Bruno Kafkovi, liberálovi a civilistovi, Mayr-Hartingovu kolegovi z fakulty.⁷⁴ Roku 1922 se Masaryk vrátil k účasti Němců v rozhovoru pro německý list, kde prohlásil, že by mohli dle proporcí mít tři až čtyři ministry.⁷⁵ Znovu bylo o německé účasti jednáno Masarykem i Švehlou roku 1924 s Kafkou, Mayr-Hartingem, Křepkem a Spinou.⁷⁶

Samotného Mayr-Hartinga si coby křesťansko-sociálního politika Masaryk podle některých zpráv příliš nevážil,⁷⁷ což by nebylo příliš překvapivé, uvážíme-li Masarykovy předválečné konfrontace s římskokatolickými církevními i politickými kruhy v Předlitavsku. Ve skutečnosti to však byl právě tento „nevýrazný“ muž, kdo se snažil jednání o německé vládní účasti a o možnostech aktivistického politického kurzu posunovat – a navrhl Hradu jejich novou podobu neformální schůzky určitého počtu osob v soukromém prostředí. Schůzka se uskutečnila 20. prosince 1922 v bytě Josefa Kislíngera a zúčastnil se jí vedle hostitele T. G. Masaryk, biskup Wenzel Frind, Franz Spina, Bruno Kafka, Robert Mayr-Harting, F. X. Hodáč, Alice Masaryková a další, aniž by to však přineslo viditelné výsledky.⁷⁸ Již v létě 1922 se také objevila z německé strany, od průmyslníků, výzva ke „*koalici politické, nikoli národní*“.⁷⁹

Francouzské obsazení Porúří v lednu 1923 však zkomplikovala také vztahy ve vnitřní politice ČSR. V říjnu 1923 pak bylo ustaveno Německé pracovní společenství za předsednictví Franze Křepka, místopředsdou se stal za křesťansko-sociální stranu Mayr-Harting. Za hlavní cíl bylo prohlášeno parlamentní prosazení autonomie pro německou menšinu.⁸⁰ Nové oživení aktivistických snah přišlo roku 1924. Znovu se Mayr-Harting veřejně vyslovil pro možnost vstupu Němců do koalice v březnu 1924.⁸¹ Franz Spina pak v téže době v polemice proti Rudolfu Lodgmanovi razil tezi o potřebě odmítnutí pesimismu a pasivity a o potřebě drobné pozitivní práce.⁸² Na podzim téhož roku kritizoval Mayr-Harting v Liberaci irendentu a prohlásil ji za stejně nebezpečnou jako revoluci. To mohlo na křesťanské voliče dobře působit, ambivalenci ve vztahu k soužití s Českoslováky ovšem naznačoval jeho výrok, že národní síly Němců nemají být plýtvány, nýbrž má být zachována životnost národa pro konečný boj.⁸³

Mohutným dojmem na Mayr-Hartinga působily mezinárodní úmluvy uzavřené v říjnu 1925 na mezinárodní konferenci v budově soudu ve švýcarském Locarnu.⁸⁴ Měly me-

71 KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII. 1919–1929*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000, s. 163.

72 *Ibidem*, s. 297–298.

73 *Ibidem*, s. 344.

74 *Ibidem*, s. 344.

75 *Ibidem*.

76 *Ibidem*, s. 630–632.

77 KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII. 1919–1929*, s. 163.

78 *Ibidem*, s. 363.

79 *Ibidem*, s. 363.

80 *Ibidem*, s. 401.

81 *Ibidem*, s. 447.

82 KOUDELKA, J. *Mír Čechů s Němci*. Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1934, s. 41.

83 *Ibidem*, s. 41–42.

84 Hlavní z locarnských úmluv byl Rýnský garanční pakt, obsahující uznání německo-francouzské hranice i demilitarizo-

zinárodně zaručit západní hranice Německa, avšak východní hranice zůstala ponechána stranou. Dohoda obecně byla vykládána jako smíření mezi Francií a Německem. Mayr-Harting měl podle pamětníka ve své straně argumentovat ve smyslu, že když je možné dosáhnout smíření „dědičných nepřátel“ Německa a Francie, musí být rovněž možné, aby odstranění svých rozdílků dosáhly dva národy, žijící po staletí v jediném státě.⁸⁵

Na druhé straně se Mayr-Harting nezříkal ani jiných možných cest: před parlamentními volbami roku 1925 usiloval o vytvoření jednotné protilevicové fronty stran společně s německými národoveckými stranami DNSAP a DNP – tento projekt se však nepodařilo uskutečnit a křesťanští sociálové nakonec kandidovali samostatně.⁸⁶ Po volbách, uskutečněných 15. listopadu 1925, přišel během roku 1926 pro Švehlu politicky příhodný čas na prosazení nepopulárních návrhů, pro které našel shodu zájmů a možnost politického obchodu také u části Němců – například změna celního sazebníku ležela na srdci i na portmonce také německým agrárikům a kongruové zákony hodlaly prosadit všechny křesťanské strany včetně německé křesťansko-sociální strany – na tomto půdoryse vzájemných politických obchodů, jak napsal Koudelka, se již fakticky vytvořila budoucí koalice.⁸⁷

7. Cesta na německé velvyslanectví

Již 27. února 1926 oznamoval velvyslanec Německé říše v Československé republice Walter Koch do Berlína, že tři „*vůdcové takzvaného Německého svazu*“,⁸⁸ poslanci Spina, Jesser a Mayr-Harting, mu „*hlásí a přednášejí*“ že „*učinili mezi sebou usnesení, vzdát se dosavadní čistě negativní sudetoněmecké politiky. [...] Chtějí na sebe vzít postavení opravdu loajální menšiny*“.⁸⁹ „*Přejí si proto být panem říšským ministrem dr. Stresemannem [...] povolání do Berlína, aby mu objasnili své úmysly a slyšeli jeho mínění o nich. Pokud by bylo toto mínění příznivé, mělo by to uvnitř jejich stran nejvyšší účinek a je by to přimělo na této plánované cestě pokračovat vpřed*“.⁹⁰ Koch to komentoval slovy, že toto „*rozhodnutí vůdců svazu je stejně překvapivé jako významné*“.⁹¹ Doporučil jim, aby vstupem do vlády získali přiměřený podíl na rozhodování.⁹² Přestože tato okolnost byla v literatuře někdy podceňována

---

vaného pásma (Německo tento pakt porušilo 7. března 1936, když demilitarizované pásmo vojensky obsadilo, Francie a Velká Británie však ponechaly tento krok bez vojenské protiakce). Signatáři locarnských úmluv byly Velká Británie, Francie, Itálie, Německo, Polsko, Československo a Belgie. Jednalo se o postup velmi povážlivý, neboť byla odmítnuta snaha Francie (Aristide Briand) o garanci veškerých hranic Německé říše, tj. pochopitelně také hranic východních. Doplnit Locarno o garanci východních hranic, jejichž smluvními stranami by byly vedle již zmíněných také Polsko, SSSR a pobaltské státy, se pokusil později francouzský ministr zahraničních věcí Louis Barthou, jehož smrt při atentátu na jugoslávského krále Alexandra v Marseille roku 1934 však tuto snahu překazila.

⁸⁵ SCHÜTZ, H. *Robert Mayr-Harting*, s. 283–284.

⁸⁶ ŠEBEK, J. *Robert Mayr-Harting. Profil univerzitního profesora a politika česko-německého sblížení, odpůrce hnědé totality. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1999 [vyd. 2000], roč. 39, č. 1–2, s. 35, 37.

⁸⁷ KOUDELKA, J. *Mír Čechů s Němci*, s. 45. Obdobně LUSCHKA, F. *Im Parlament der ersten tschechoslowakischen Republik. Bohemia*. 1963, roč. 4, č. 1, s. 228, 239.

⁸⁸ Srov. výše.

⁸⁹ ALEXANDER, M. (ed.). *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Innenpolitik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil III. Von der Regierung unter Švehla bis zum Vorabend der nationalsozialistischen Machtergreifung in Deutschland 1926–1932. Berichte des Gesandten Dr. Walter Koch*. München: Oldenbourg, 2009, s. 483.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 483–484.

⁹¹ *Ibidem*, s. 484.

⁹² Na základě Brügela tak již ŠEBEK, J. *Robert Mayr-Harting. Profil univerzitního profesora a politika česko-německého sblížení, odpůrce hnědé totality*, s. 35, 38.

a nebyla jí věnována dostatečná pozornost,⁹³ jednalo se o významný detail. Tři vlivní politici se tímto krokem podřizovali vlivu zahraničního partnera, nejednali jako občané s mandátem od svých voličů, ale jako vazalové zájmů Německé říše.

Předáci Němců v českých zemích interpretovali vznik Československa a začlenění svých převážně německojazyčných okresů do něj jako neštěstí, neboť aspirovali na jejich přímé začlenění do určitého ryze německého celku, ať již rakouského nebo říšskoněmeckého. Rozšíření myšlenky sjednocování všeho Německa do jediného státu představovalo hlavní determinantu postojů a jednání těchto skupin. Aspirace vůdčích skupin (politických, hospodářských a kulturních elit) Němců z českých zemí byly jiné než tvořit národnostní menšinu uvnitř Československa. Tyto skupiny považovaly za svůj dlouhodobý cíl velkoněmecký stát a v této aspiraci se nijak nelišily od snah svých rakouských kolegů (*Deutsch-Österreich*). Zmíněné cíle vedly k nevědomé nebo i vědomé mentalitě páté kolony, neustále se ohlížející po Rakousku a po Německé říši a očekávající nový vzestup jejich síly. Jen mentalitou páté kolony lze patrně vysvětlit, že v okamžiku, kdy určitá část těchto politických skupin hodlala přejít od odmítání Československa k aktivistické politice a vstupu do vlády, žádala o souhlas či radu představitele Německé říše. Ta měla být tímto krokem ujištěna, že se jedná pouze o krok pragmatický a že aspirace vůči říši trvá.

8. Cesta do vlády a na ministerstvo

Dne 12. října 1926 si Antonín Švehla pozval na politické námluvy na Havlíčkovu náměstí (dnes Senovážné náměstí) dva politiky – Felixe Lusčku⁹⁴ za německou křesťansko-sociální stranu a Franze Spinu za německou agrární stranu. Právě Lusčkovi a Spinovi také Švehla nabídl konkrétní ministerské resorty ve vládě. Lusčka, ve své straně náležící k silněji národně orientovaným, však post ministra spravedlnosti odmítl a doporučil svého stranického kolegu Roberta Mayr-Hartinga.⁹⁵ Ten posléze souhlasil a pouhé tři dny nato již cestoval spolu se svým univerzitním kolegou, profesorem slavistiky Franzem Spinou, který měl obdržet pozici ministra veřejných prací, do Topolčianek, kde právě pobýval prezident republiky.⁹⁶ V dopise Švehlovi pak Masaryk napsal: „*Kolego Švehlo, pořád vidím ty Němce před sebou, báječná věc a pěkná! A jak jsem rád, že nejsem sám, že jste se věci ujal tak vážně a dobře – provedeme to a úspěšně! Prvý důsledek cítím na sobě od včerejška: byl jsem těmi útoky roztrpčen a znechucen – všecko to spadlo ze mě.*“⁹⁷

⁹³ Srov. např. GAJAN, K. Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům (1918–1935). In: VALENTA, J. – VORÁČEK, E. – HARNA, J. (eds). *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Svazek 2*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1998, s. 633.

⁹⁴ Felix Lusčka (1885–1968), vystudoval práva ve Vídni, působil jako zemský správní úředník v rodném Slezsku, do zrušení šlechtty roku 1918 byl šlechticem (Lusčka Edler von Sellheim). Svou parlamentní dráhu zahájil roku 1920 v řadách německé křesťansko-sociální strany, za níž byl poslancem Národního shromáždění opakovaně až do roku 1938. Srov. PELC, M. *Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada. Sešit 10 (22)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, s. 46 (chybně uveden s predikátem); BALLING, M. O. *Von Reval bis Bukarest. Statistisch-biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945. Bd. 1*. Kopenhagen: Dokumentation Verlag, 1991, s. 419.

⁹⁵ LUSCHKA, F. Im Parlament der Ersten Tschechoslowakischen Republik. *Bohemia*. 1963, roč. 4, č. 1, s. 228, 239–240.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ BROKLOVÁ, E. – QUAGLIATOVÁ, V. (eds). *Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Švehla*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 104. Srov. též GAJAN, K. Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům (1918–1935). In: VALENTA, J. – VORÁČEK, E. – HARNA, J. (eds). *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Svazek 2*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1998, s. 633.

Nová vláda ministerského předsedy Antonína Švehly byla jmenována 12. října 1926 a byla nazývána vládou panské koalice, neboť na rozdíl od předchozích širokých koalic zahrnovala pouze pravicové strany.⁹⁸ Ministerstvo spravedlnosti, které Mayr-Harting v nové vládě spravoval, nenáleželo v Československu 20. let mezi příliš vděčné resorty. Bylo vedle běžných agend ve vztahu k soudům a státním zastupitelstvím přetíženo závažnými reformními a unifikačními plány (Ministerstvo pro sjednocování zákonů zůstalo upozaděno), na druhé straně však také samo zůstávalo vlečeno politickými ambicemi jiných resortů – například silného Ministerstva vnitra, pevnosti agrární strany či Ministerstva zemědělství a Státního pozemkového úřadu, rovněž ovládaných touto politickou stranou. Ministerstvo sídlilo v poměrně známé hradčanské budově v blízkosti Pražského hradu, tzv. Kadetce, nazývané tak podle svého původního účelu – důstojnické školy, která byla vystěhovávána, aby uvolnila ministerstvu místo.⁹⁹ Také Předsednictvo ministerské rady, další budova, do níž mu nyní bylo docházet, sídlilo blízko, v tzv. Kolovratském paláci v malostranské Valdštejnské ulici (stát budovu zakoupil v prosinci 1920).¹⁰⁰

Vstup části německých politických stran do vlády znamenal vskutku významný politický obrat. Skončila negativistická jednota všech německých politických stran. Od roku 1926 až do podzimu 1938 již neměli zástupci Němců československé vládní koalice opustit. Tento prvek byl nejen důležitým integračním symbolem, ale zajišťoval i jistou míru ochrany německých zájmů na nejvyšší úrovni moci výkonné. Činil také nevěrohodnou propagandu, obviňující republiku z útisku Němců (na rozdíl např. od Itálie, která provozovala vůči své německé menšině tvrdě odnárodňovací politiku). Zisk Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva veřejných prací německými ministry lze považovat za značný úspěch politiky německých aktivistů. Srovnáme-li tento stav s pozdějšími vládami, vidíme, že již nikdy nedostali Němci resorty tak podstatné. V pozdějších vládách drželi resorty veřejného zdravotnictví a sociální péče, respektive znovu resort veřejných prací – držet tato ministerstva v době hospodářské krize bylo blízké danajskému daru. Ve 30. letech pak byl jeden z německých ministrů pouhým ministrem bez portfeje – ve třetí Malypetrově vládě a ve vládách Milana Hodži se tato pozice dostala Franzi Spinovi; ve třetí Hodžově vládě jím pak vedle Spiny byl i Erwin Zajiček.¹⁰¹

9. Činnost ministra spravedlnosti

„Vstup československých Němců do vlády znamená vstup do atmosféry úlevy a vyrovnání,“ hodnotil Mayr-Harting tuto významnou změnu ve vnitřní politice republiky. *„Československý ostrov v německém moři nemá být klínem, ale mostem mezi Západem a Východem a mezi Severem a Jihem. Němci mají své požadavky a nikdy jich neskryvali, ale jejich*

⁹⁸ RŮŽIČKA, V. Personálne a politické zloženie štátnych orgánov a niektoré štatistické údaje dôležité pre dejiny štátu a práva. In: BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu. Diel II. 1918–1945*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 641, 686–689.

⁹⁹ Adresář úřadů v Praze. Praha: Jaroslav Foit, 1923. V současnosti sídlí v tzv. Kadetce na pražských Hradčanech (Tycho-nova 221/1) Ministerstvo obrany.

¹⁰⁰ Poslanecká sněmovna Národního shromáždění sídlila nadále v Rudolfínu, místnosti poslaneckých klubů a výborů byly převážně umístěny ve vedlejší budově, zabrané Akademickému gymnáziu. Senát, jehož členem byl Mayr-Harting v letech 1920–1925, obdržel budovu staré sněmovny na Malé Straně.

¹⁰¹ RŮŽIČKA, V. Personálne a politické zloženie štátnych orgánov a niektoré štatistické údaje dôležité pre dejiny štátu a práva. In: BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu. Diel II. 1918–1945*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 641, 686–689.

*splnění nečinili podmínkou pro vstup do vlády, nýbrž spatřují v jejich postupném splňování úspěch společné práce. [...] Mně stačí skutečnost, že v tomto státě vládne většina, ve které mají účast Němci, Češi, Slovinci a Maďaři, a vláda, ve které jsou Němci, Češi a Slovinci. [...] Největším úspěchem už dosaženým je, že se zastavil postup proti Němcům a že ustaly denní ztráty. Že nenastaly změny zásadní, je pro reálného politika pochopitelné.*¹⁰²

Jednou z důležitých Mayr-Hartingových snah v novém úřadě bylo konečně dosáhnout stabilizace soudnictví. Tato oblast čelila obtížím již za monarchie, po roce 1918 se však vnitřní krize soudnictví dále stupňovala.¹⁰³ Hlavním problémem byl zvýšený nápad, někde až dvojnásobný či trojnásobný, což vedlo k rozsáhlým nedodělkům. Druhým a dlouhohletým, zděděným problémem soudnictví byl nedostatek financí – jak na platy, tak i v souvislosti s případnou přestavbou soudní soustavy, která by si vyžádala prostředky navíc. Východiskem reformem mělo být vytvoření větších okresních soudů na úrovni politických (tj. nikoli již soudních) okresů, což by umožnilo specializaci soudců na jednotlivé agendy a přesun některých agend z přetížených krajských soudů na okresní soudy.

Za Mayr-Hartingova ministerstva pokračovala také dále důležitá unifikace občanského práva, a to jednak v podobě revize všeobecného zákoníku občanského – pokračující etapou komisionální práce na jednotném návrhu na základě subkomitétních návrhů,¹⁰⁴ jednak zároveň v podobě samostatných dílčích zákonů, z nichž nejdůležitější byl např. nový zákon o osvojení. Roku 1926 se podařilo zcela završit přípravu osnovy nového trestního zákona, připravovaného od počátku 20. let. Osnova byla vydána tiskem¹⁰⁵ a ministerstvo ji nechalo přeložit také do němčiny a francouzštiny a vydat i tyto překlady tiskem.¹⁰⁶ Roku 1928 Mayr-Harting usiloval předložit osnovu do legislativního procesu, avšak z politických příčin k tomu nedošlo ani tehdy, ani později.

Jedním z největších politických konfliktů v období vlády tzv. panské koalice byla novela sociálního pojištění, předložená v říjnu 1927, jíž mělo být nově zasaženo do dříve náročně vyjednaného kompromisu mezi pravíci a levíci, který tato právní úprava představovala. Proti novele ostře vystoupila zejména opoziční levice – obě sociální demokracie, komunisté i českoslovenští národní socialisté – stávkami a demonstracemi. Mayr-Harting a další představitelé německé křesťansko-sociální strany byli k novele zdrženliví a rovněž kritičtí. Vyjednával s československými sociálními demokraty a zástupci obou stran se shodli na nepřijatelnosti novely sociálního pojištění.¹⁰⁷ Němečtí křesťanští sociálové byli ochotni podpořit vstup československých sociálních demokratů do vlády za předpokladu, že by do ní nevstoupili českoslovenští národní socialisté, vnímaní jimi jako protiněmečtí.¹⁰⁸

¹⁰² RED. Aktivismus německých křesťanských socialistů. *Lidové noviny*. 1927, roč. 35, č. 130 (13. března 1927), s. 2.

¹⁰³ PRINC, M. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848–1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, zejm. s. 276 an.; PRINC, M. Soudnictví v prvních letech republiky. In: KOBER, J. – HOLUBEC, S. *Počátky Československé republiky 2*. Praha: Academia, 2022, s. 176–216.

¹⁰⁴ Srov. DOLEŽAL, M. K unifikačním snahám v oblasti občanského práva 1918–1938. *Právník*. 1988, roč. 127, č. 10, s. 877 an.; SALÁK, P. Obecná část. In: SALÁK, P. a kol. *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937. Inspirace, problémy a výzvy*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 9–40; KOBER, J. Nesnadná cesta k osnově československého občanského zákoníku. In: KOBER, J. (ed.). *Osnova československého občanského zákoníku*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2021, s. 15–82.

¹⁰⁵ Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. I. *Osnovy*. II. *Odůvodnění osnov*. Praha: nákladem Ministerstva spravedlnosti, 1926. Srov. k tomu též zprávu RED. Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového. *Právník*. 1926, roč. 65, s. 238–239.

¹⁰⁶ RED. Osnova československého trestního zákona. *Právník*. 1928, roč. 67, s. 102.

¹⁰⁷ KLIMEK, A. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII. 1919–1929*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000, s. 623.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 623.

K této případné změně koaličního půdorysu, diskutované v souvislosti se Švehlovou těžkou nemocí, však nikdy nedošlo, a také snahy zabránit novele zákona o sociálním pojištění nebyly úspěšné. Němečtí křesťanští sociálové hlasovali podle koaličních dohod a novela, zužující opět dosažený rozsah sociálního pojištění (na přání agráriků z něj měli být vyňati sezónní zemědělní dělníci) a také omezující vliv pojištěných na správu nemocenských pokladen, byla nakonec prohlasována.

Dále je třeba zmínit reformy, které Mayr-Harting neinicioval a s nimiž se naopak musel jako německý ministr vyrovnávat. Jedním z nejkonfliktnějších zásahů této doby byla snaha o novou organizaci politické správy. Pod tímto heslem se pro české země skrývalo zrušení dosud neprovedeného župního zákona a jeho nahrazení novou podobou zemské správy. U Němců tento krok vyvolal rozhořčení, neboť sliboval-li župní zákon určitou míru župní samosprávy a také dvě župy s německou většinou, model země představoval v jejich očích řešení podstatně horší. Nadto bylo spojeno se zánikem Němci dominované země slezské (nově vznikla země moravskoslezská). Jak obratným politikem Mayr-Harting byl, naznačuje způsob, jímž se snažil příznivcům své strany tuto změnu podat: *„vítal z hlediska národního návrat k zemi, ježto podle župního zákona byly by sice dvě župy převážně německé, ale v jiných župách by se Němci byli stali bezprávnou menšinou. Okresy dostanou prý větší rozsah působnosti a budoucnost prý si možná vyžádá jejich další rozdělení na sekce, jako jsou dnešní národnostní sekce zemských školních a kulturních rad.“*¹⁰⁹ Samostatný zákon o volbách do zemských a okresních zastupitelstev pak zhoršil postavení občanů prodloužením funkčního období a zakotvením jmenování 1/3 členů vládou.¹¹⁰ I to dokázal Mayr-Harting svým lidem obhájit: *„ve jmenovacím právu je obsažena v podstatě správná zásada, při které je jmenovací právo jen náhražkou za neexistující ještě stavovské zastoupení. Že by se ho nyní nezneužilo proti Němcům, to zaručuje nynější většina, aby však se něco takového nestalo v budoucnosti, musí Němci žádati národní záruky.“*¹¹¹

Naopak s porozuměním se u některých německých stran setkala vyloučení (zrušení) volebního práva vojáků a četníků, neboť v jejich očích zabíjelo dvě mouchy jednou ranou: oslabovalo konkurenční politické strany a zároveň i české menšiny v německých posádkových městech, které díky českým vojákům získávaly více mandátů.¹¹² Právníci mezi německými poslanci si museli dobře uvědomovat, že byla tato novela protiústavní, ale z perspektivy omezeného nacionálního zájmu byli ochotni bezohledné tažení československých agráriků proti voličům svých politických konkurentů podpořit.¹¹³

U Johanna Wolfganga Brügela se můžeme setkat s hodnocením, že se Mayr jako ministr nedokázal prosadit a že jeho působení bylo nevýrazné vlivem jeho spíše vědeckého než politického habitu; prý *„nedokázal rozvinout tvůrčí iniciativu“*.¹¹⁴ Domnívám se, že jde o nedorozumění. Politický habitus Mayr-Hartingovi nechyběl a byl vzdálen běžnému stereotypu „nepraktického vědce“. Brügel dostatečně nerozlišoval mezi širší politikou

¹⁰⁹ RED. Aktivismus německých křesťanských socialistů. *Lidové noviny*. 1927, roč. 35, č. 130 (13. března 1927), s. 2.

¹¹⁰ BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu. Diel II. 1918–1945*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 204–205.

¹¹¹ RED. Aktivismus německých křesťanských socialistů. *Lidové noviny*. 1927, roč. 35, č. 130 (13. března 1927), s. 2.

¹¹² Podrobně k tomu MATES, P. *Vývoj volebního práva v buržoazním Československu*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1981, s. 108–116.

¹¹³ BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu. Diel II. 1918–1945*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 182.

¹¹⁴ BRÜGEL, J. W. *Tschechen und Deutsche 1918–1938*. München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1967, s. 189.

a vnitrostranickou politikou, mezi úrovní ministerstva a vládní úrovní. Ministr se sice projevoval na úrovni svého úřadu aktivně, avšak k tomu, aby byl určitý návrh předložen na ministerskou radu a byl touto schválen, byla zároveň nutná i politická podpora pro ten který návrh. Na váhu při hodnocení Mayr-Hartingova ministerského působení rovněž padá, že německá křesťanskosociální strana skončila své působení ve vládě vlastně předčasně a do jisté míry (alespoň z jejich vlastního pohledu) i neočekávaně.

10. „Vysazení z koalice“ a politická činnost ve 30. letech

Vláda panské koalice – nejprve do 7. února 1929 pod předsednictvím Antonína Švehly, poté pod předsednictvím Františka Udržala, skončila předčasně. V září 1929 bylo vlivem sílících neshod mezi koaličními partnery rozhodnuto o vypsání předčasných voleb do obou komor Národního shromáždění, zkracujících volební období o dva roky. Mayr byl z těch, kteří se snažili koalici udržet. Opakovaně naléhal na kancléře Přemysla Šámala, že by měl „zasáhnout pan prezident [...], přijmout zástupce stran a ujasnit jim, že nutno v zájmu státu koalici udržet,“ neboť „poslanci jsou jako děti a je nutno je přivést k rozumu“.¹¹⁵ Sám Masaryk nechtěl, aby Mayr-Harting na Ministerstvu spravedlnosti pokračoval, (na jeho místo si přál sociálního demokrata Ivana Dérera), ale ve vládě s Mayr-Hartingem původně počítal („*musil by dostati resort jiný*“). Příčiny byly patrně politické, nikoli osobní; naopak u dřívějšího ministra spravedlnosti, lidovce Josefa Dolanského vylučoval Masaryk jakoukoli jeho účast ve vládě s hodnocením, že jej „*nepovažuje za dosti vážného pracovníka*“.¹¹⁶ Volby proběhly v říjnu, avšak v následujících jednáních zůstala německá křesťansko-sociální strana mimo – jak napsal výstižně J. W. Brügel, byla „*vysazena na břeh*“¹¹⁷ z pomyslné vládní lodice. Druhá Udržalova vláda (7. prosince 1929 až 29. října 1932) již byla opět vládou široké koalice mezi částí pravice a částí levice, českých i německých stran. Členství v ní si zachoval Franz Spina, odsunutý však na méně významný resort veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, avšak němečtí křesťanští sociálové byli nahrazeni německými sociálními demokraty v osobě jejich předsedy, brněnského advokáta Ludwiga Czecha. Mayr-Harting se patrně cítil poněkud ukřivděn, a ještě v prosinci 1929 si stěžoval, že prezident republiky se rozloučil s členy vlády „*chladně*“, že snad někteří z nich zasluhovali více než jen jednořádkový odvolávací dopis, a poukázal „*zejména na těžké stanovisko [tj. postavení – pozn. J. K.], které měl on, jako jeden z prvních dvou německých ministrů ve vládě*“. Kancléř Šámal mu vysvětloval, že dříve se děkovalo individuálními dopisy, ale že Švehla byl silně proti této praxi a proto byl zaveden současný způsob.¹¹⁸ Výpadek finančních příjmů z politické činnosti v této době Mayr-Hartinga také vedl k tomu, aby se opakovaně dožadoval od Hradu, s nímž byl v úzkém styku, finanční podpory v podobě svého umístění do některých správních rad, z nichž by mu plynuly příjmy.¹¹⁹ Později se snažil rovněž umístit syna Antona do diplomatické služby.¹²⁰ Ještě později, roku 1937, se Hrad

¹¹⁵ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Protokolu T, sign. T 1035/29.

¹¹⁶ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Protokolu T, sign. T 1083/29.

¹¹⁷ BRÜGEL, J. W. *Tschechen und Deutsche 1918–1938*, s. 189.

¹¹⁸ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Protokolu T, sign. T 1410/29.

¹¹⁹ ČESAR, J. – ČERNÝ, B. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Svazek II*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 92.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 33. To se mu později podařilo, syn byl umístěn jako zástupce konzula na významný československý konzulát v tureckém Istanbulu, srov. DEJMEK, J. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin Ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Praha: Academia, 2012, s. 63.

snažil Mayr-Hartinga prosadit do správní rady České spořitelny, jedné z velkých domácích bank.¹²¹ Místo ve správní radě získal politik také od velkých průmyslníků.¹²²

Ani po odchodu z vlády nepřestal být Mayr-Harting intenzivně politicky činný. Nevyhnutelnou reakcí na přesun strany do opozice bylo posílení nacionální orientace, prosazované zejména Hilgenreinerem. Mayr odmítal Hitlerův převrat v Německu a s obavami sledoval vznik a sílení Henleinovy SdP, proti níž se snažil o oživení aktivistického směřování. Zápasit musel ve vlastní straně, kde odchod z vlády velmi posílil nacionálně orientované křídlo (Luschka, Hilgenreiner a další) a vedl k výrazně ostřejšímu vystupování strany vůči vládě.¹²³ V této době se Mayr-Harting vícekrát vyjádřil ke svým politickým cílům.¹²⁴ Za politický úkol československých Němců¹²⁵ považoval „významný podíl na přípravných pracích pro vnitřní i zahraniční mír“.¹²⁶ V politické oblasti se vyslovoval pro trojdielnost („konservatism, liberalism, marxism“) a varoval, že „jednotná strana“ (tj. snahy o jednocení Němců do jedné strany) „vedla by k nezdravé jednotvárnosti v otázkách kulturních a hospodářských“.¹²⁷ Vyslovoval se pro národnostní autonomii v rovině personální a kulturní, ba i pro nahrazení Senátu „stavovskou komorou“, tj. reprezentací profesně vymezených skupin.¹²⁸ Jinak se ovšem nechtěl demokracie zříci: „[p]osledním a nejvyšším úkolem politiky“ podle Mayr-Hartinga bylo, aby ze „[...] subjektivních pojetí, vycházejících z různosti hledisek, zjištěna střední linie a nalezena kompromisní řešení nutná v každé reálné politice pro spolužití národů ve státě a států ve společenství národů a států.“¹²⁹

Po těžké volební porážce strany v květnu 1935 (část voličů se patrně přesunula k SdP) nastala Mayr-Hartingova politická hvězdná hodina. Aktivistické skupině ve straně se zdařilo na sjezdu v září 1935 Hilgenreinerovu skupinu a s ní i politický kurs spolupráce s SdP porazit a nastolit kurs aktivistický. Klíčovou zásluhu o to měl právě Mayr-Harting, jemuž se podařilo vytvořit široké spojenectví, které Hilgenreinerovy stoupence odstavilo – argumentoval přitom mimo jiné pronásledováním křesťanů v Hitlerově Německu. Aktivistický kurz ve straně podpořil také litoměřický biskup Anton Weber.¹³⁰

O nesamozřejmý návrat strany do vládní koalice Mayr-Harting usiloval dlouho, v březnu 1936 zdůrazňoval, „aby se dostalo skutečného resortu“, tj. aby nebyli Němci odbytí slabou pozicí ministra bez portfeje: „pouhé ministerské křeslo [by] zase nahnilo vodu na mlýn strany Henleinovy“¹³¹ a také žádal, aby ministrem nebyl Luschka.¹³² Prosazoval, aby člen-

¹²¹ ČESAR, J. – ČERNÝ, B. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Svazek II.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 348.

¹²² *Ibidem*, s. 112.

¹²³ ČESAR, J. – ČERNÝ, B. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Svazek II.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 32.

¹²⁴ Nejuceleněji např. v brožuře MAYR-HARTING, R. *Weg und Ziele der sudetendeutschen Politik.* Prag: Deutsche Presse [1934]; dále v kapitole MAYR-HARTING, R. *Politika.* In: *Němci v Československé republice o sobě.* Praha: Orbis, 1937, s. 28–40.

¹²⁵ Nazývával je „sudetskými Němci“ (*Sudetendeutschen*), podle tehdy populárního nacionálního bojového pojmu, vytvořeného národoveckým aktivistou Franzem Jesserem a postupně rozšířeným domácím německým tiskem a politickými agitátory. Jednalo se o pojem věcně nesmyslný, zahrnující oblasti, které ke geologickému pojmu sudetského masivu nepatřily, a nezahrnující naopak vůbec říšské Němce ze slezské a saské strany téhož masivu.

¹²⁶ MAYR-HARTING, R. *Politika.* In: *Němci v Československé republice o sobě.* Praha: Orbis, 1937, s. 34.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 35–36.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 38–39.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 28.

¹³⁰ KLIMEK, A. *Velké dějiny země koruny české. Svazek XIV.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, s. 320–321.

¹³¹ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Protokolu T, sign. T 441/36.

¹³² Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Protokolu T, sign. T 228/36.

ství německých stran v koalici bylo rozšířeno na hráz proti Henleinovi: „*mezinárodní situace přímo přikazuje, aby Němci, pokud možno všichni kromě Henleinovců, byli ve vládě zastoupeni. Jde také o to, že se aktivismus henleinovcům může ubránit jen v tom případě, bude-li soustředěn ve vládě samé.*“¹³³ V létě 1936 se strana také vrátila do vládní koalice. Jednou z osob zvažovaných opět na post ministra byl i Mayr-Harting, nakonec však byl vybrán mladý poslanec Erwin Zajíček,¹³⁴ který se měl stát na vládní úrovni tváří nového aktivismu. Získal však pouze funkci ministra bez portfeje. Československá vláda i prezident republiky se intenzivně snažili ve druhé polovině 30. let zlepšovat vztahy s domácími Němci. Důležitým symbolickým krokem Masarykova nástupce v prezidentském úřadě Edvarda Beneše byly návštěvy Ústí nad Labem a Liberce. Jedním z dalších kroků tohoto druhu, majících formovat široké aliance na obranu demokracie, bylo slavnostní odhalení pomníku T. G. Masaryka, uskutečněné 26. dubna 1936 ve Střekově, tehdy nejmladším městem republiky (1936). Úloha hlavního slavnostního řečníka za Němce připadla Mayr-Hartingovi, ač nebyl členem vlády a nahradil původně předpokládaného ministra Franze Spinu. Za Čechy hovořil předseda Senátu Národního shromáždění, sociální demokrat František Soukup.¹³⁵ Posledně uvedený zároveň symbolicky zastupoval levici, zatímco Mayr-Harting pravici. Soukup hovořil česky a pak německy, Mayr-Harting německy – hlavním tématem řeči byla snášenlivost mezi Čechy a Němci.¹³⁶ Událost se stala velkou antifašistickou manifestací: podle tisku se „[p]řes nepříznivé počasí sešly [...] takové zástupy obyvatelstva, jak je Střekov dosud nikdy neviděl“.¹³⁷ Vedle představitelů státu i samosprávy se kolektivně účastnilo množství místních spolků a nechyběli ani představitelé Schichtových závodů.¹³⁸

11. Právní politika, lobbismus a všenečmečství

Svébytnou oblastí Mayr-Hartingovy činnosti na pomezí politiky a práva byla aktivní účast na organizování Německých právnických sjezdů v Československu¹³⁹ (*Deutsche Juristentage in der Tschechoslowakei*).¹⁴⁰ Tento nový druh sjezdů navazoval na všenečmečsky orien-

¹³³ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Protokolů T, sign. T 594/36.

¹³⁴ Jihomoravský poslanec Zajíček (1890–1976) byl rodákem z Jevišovky (do roku 1949 Frélichov, něm. Fröllersdorf), vystudoval učitelský ústav a působil jako učitel na obecných školách v Pohořelicích, v Pavlově pod Pálavskými vrchy, a v rakouském Neusiedlu an der Zaya. Za války bojoval na italské a ruské frontě. Od roku 1920 pracoval jako učitel měšťanské školy ve Valticích a od roku 1930 ve Znojmě. V letech 1936–1938 byl ministrem bez portfeje. Srov. k němu TRAPL, M. Zapomenutý jihomoravský německý politik a ministr československé vlády Erwin Zajíček (1890–1976). *Jižní Morava*. 2018, roč. 54, č. 57, s. 108–118.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ HLADÍKOVÁ, V. *Dva pomníky TGM ve Střekově: pamětní spis k odhalení pomníku Tomáše Garrigue Masaryka 28. října 2008*. Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem, 2008; HNÍZDIL, V. *Střekov v letech 1936–1939*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2020, s. 26–33. Vyobrazení pomníku otiskují KAISEROVÁ, K. – KAISER, V. (eds). *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 1995, s. 318. Po okupaci pohraničních okresů byl pomník zničen. Na místě pomníku v současnosti stojí novodobá Masarykova socha z roku 2007.

¹³⁷ RED. Nejmladší město republiky ctí prezidenta-Osvoboditele. *Světozor*. 1936, roč. 36, s. 301.

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Ke sjezdům srov. BALÍK, S. Sjezdy právnické. In: SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin. XII. svazek, Sa – Smlouva ná.* Plzeň – Ostrava: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk – Key Publishing, 2018, s. 285–288, a podrobně KOBER, J. *Právo, pospolitost a reprezentace. Práce právnických sjezdů v českých zemích a v Československu*. Brno: Maticе moravská, 2024.

¹⁴⁰ Název nebyl volen náhodně: vyjadřoval skutečnost, že se jedná o lokální všenečmečské právní sjezdy v Československu, tj. lokální filiálku velkého Německého právního sjezdu, nikoli například „pouze“ právní sjezdy československých Němců. Tomu odpovídalo i jejich hybridní pojetí, ve kterém hráli klíčovou úlohu zahraniční Němci, i jejich plánování, neboť téměř všechny tyto sjezdy byly uskutečňovány v těch letech, kdy se zrovna nekonal velký Německý právní sjezd v Německé říši či v Rakouské republice.

tované Německé právnícké sjezdy, organizované od 60. let 19. století v německých státech, posléze v Německé říši, a několikrát také v rakouských zemích, čímž měla být naznačena jejich všenněmecká aspirace. Pořádání jednoho z těchto sjezdů v Předlitavsku roku 1904 v Inšpruku také uvedlo coby odpověď v život český právnícký sjezd v Praze roku 1904, mající mj. demonstrovat, že Předlitavsko není ani zdaleka pouze německým národním prostorem.¹⁴¹ Několik let po vzniku Československa si domácí Němci, nadále se ovšem účastníci také všenněmeckých právníckých sjezdů, za účelem ovlivňování československé právní politiky vytvořili zvláštní nový formát sjezdu pro Československo, ve skutečnosti pojatý jako hybridní, neboť počítající s rozsáhlou spoluúčastí Němců z říše i z Rakouska, kteří v některých letech počtem vystupujících na tomto sjezdu převyšovali domácí Němce. Z českého hlediska se jednalo o krok nekalý, neboť uměle podporující a zvyšující právní váhu a vliv domácích Němců rozsáhlou (a mnohdy vskutku odborně úctyhodnou) zahraniční posilou, a také intenzivně upevňující a budující pro Čechy silně nežádoucí vazby mezi domácí německou menšinou a sousedními německými státy. Republika ovšem neměla páky, jak těmto všenněmecky orientovaným akcím bránit, a proto je musela strpět. Jednalo se o události, jejichž zahájení byla zpravidla naplněna poměrně ostrou a emotivní všenněmeckou rétorikou, například se žalovalo na údajně hrozný vývoj od převratu v Německu a v Rakousko-Uhersku, na pokořený a zbídačený stav Německa a obvykle se poukazovalo na nutnost spolupráce a společné akce německého národa, vedoucí ke změně. Můžeme dodat, že samotná myšlenka právníckých sjezdů, ať českých nebo německých, byla přinejmenším problematická. Odhlédneme-li od prvku národní reprezentace, kterou tyto sjezdy zpočátku měly v národním soupeření v době před první světovou válkou, jejich smyslem bylo jinak především to, co bychom dnes nazvali lobbismem, ovlivňováním, respektive manipulováním právní politiky. Na rozdíl od profesních komor, jejichž vedení bylo voleno a reprezentovalo tak skutečně členstvo své komory, postrádaly sjezdy coby v podstatě libovolná seskupení osob legitimitu k tomu, autoritativně se vyslovovat k záležitostem právní politiky. Poté, co Mayr-Harting opustil vládní funkci, věnoval se právníckým sjezdům opět více a roku 1931 se stal i předsedou jejich organizačního spolku (zřízeného po říšském vzoru), nazvaného Stálé zastoupení Německého právníckého sjezdu v Československu.¹⁴² Byla to funkce jistě zasloužená, neboť v předchozím desetiletí věnoval rozvoji těchto sjezdů mnoho energie a opakovaně se jich účastnil s úvodním slovem, a to demonstrativně i v době, kdy byl ministrem spravedlnosti.¹⁴³ Dlužno však uznat, že jednal jen obdobně, jako jednali ministři spravedlnosti z řad Čechů, kteří se zase účastnili sjezdů československých právníků.

12. Meziválečná civilistická činnost

Nebudeme snad daleko od pravdy, označíme-li Mayr-Hartinga za civilistu *sui generis*. Romanistické, právněhistorické odborné směřování a dvojdomost romanisticko-civilis-

¹⁴¹ Srov. k tomu KOBER, J. *Ibidem*.

¹⁴² SCHÜTZ, H. *Robert Mayr-Harting*, s. 284.

¹⁴³ Srov. například jeho proslovy na německých právníckých sjezdech v Brně, v Liberci, v Teplicích-Šanově a konečně v Chebu – Františkových Lázních, srov. MAYR, R. *Zweiter deutscher Juristentag in der Tschechoslowakei*. Ein Geleitwort. *Prager Juristische Zeitschrift*, V. 1925, č. 6–7, sl. 163–164; MAYR, R. *Willkomgruß*. *Prager Juristische Zeitschrift*, VII. 1927, č. 7, sl. 201–202; MAYR, R. *Willkomgruß*. *Prager Juristische Zeitschrift*, VIII. 1928, č. 6, sl. 205; MAYR, R. *Begrüßung*. *Prager Juristische Zeitschrift*, IX. 1929, č. 10, sl. 294–295; MAYR, R. *Begrüßung*. *Prager Juristische Zeitschrift*, XI. 1931, č. 10–11, sl. 313–315.

tické habilitace vytvářela specifický odborný profil a přístup, který mu umožňoval odlišovat se poněkud od běžných civilistů a pochopitelně i od běžných romanistů. Přičteme-li k tomu živý zájem o vývoj práva v jeho sociálních souvislostech, smysl pro živé otázky právní současnosti a konečně i živý zájem o politickou vřavu doby a zkušenosti z účasti na ní (zde snad mohl mít do jisté míry za vzor Ungera, jemuž politický smysl rovněž nechyběl, popřípadě i fakultního kolegy Emila Pferscheho), do jisté míry však běžné pro řadu tehdejších právníků – vyvstává nám před očima odborný profil, který jistě mohl být příslibem. Druhou, samostatnou otázkou zůstává, co s touto konstelací podnikl, jak ji dokázal využít. O civilistických pracích předválečného období jsme se již zmínili výše. Je zřejmé, že nové politické angažmá po roce 1919 ukrajovalo více času, než by bylo vědci a učiteli milé. Na druhé straně však politická zkušenost i leccos učenci plodným způsobem vracela.¹⁴⁴

Praví-li se, že je důležitou povinností učitele napsat svým posluchačům dobrou učebnici, lze říci, že ji Mayr-Harting s určitými odklady splnil teprve po řadě let učitelského působení. Její rukopis vznikl z přednášek postupně, tříbením, avšak její autor ji vydal, na rozdíl od jiných, teprve po dokončení celého systému. Čtivě napsané, precizně členěné a didakticky velmi zdařilé dílo vyšlo v Liberci u bratří Stiepelů ve dvou svazcích v letech 1922–1923.¹⁴⁵ Jejím jediným nedostatkem bylo nepříhlížení k právu platnému za Bílými Karpatami, autorem však omlouvané (v únoru 1922) tím, že „*sjednání občanského práva, jež provedeno bude připravovanou novou redakcí občanského zákoníka, běže za svůj základ bývalé právo rakouské*“.¹⁴⁶ Souběžně roku 1922 vyšel i první svazek českého překladu,¹⁴⁷ pořízeného z podnětu Františka Weyra¹⁴⁸ v Brně Rudolfem Dominikem – učebnice měla sloužit především posluchačům brněnské fakulty, kde vlivem tamní civilistiky, v počátcích velmi slabé, učebnice dosud chyběla.¹⁴⁹ Vydávání dalších svazků se značně protáhlo, celý překlad učebnice byl dokončen teprve roku 1929.¹⁵⁰ Překladaťel¹⁵¹ nadto rozhojnili

¹⁴⁴ V této souvislosti lze ostatně poukázat i na podobný osobnost obohacující a rozvíjející vliv politické zkušenosti i u jiných tehdejších profesorů, např. Jana Krčmáře, Kamila Krofty či Josefa Šusty.

¹⁴⁵ MAYR, R. *Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes. Erster Band. 1. Buch. Allgemeine Lehren*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1922; MAYR, R. *Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes. Erster Band, 2. Buch. Sachenrecht*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1922; MAYR, R. *Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes. Zweiter Band. 3. Buch. Recht der Schuldverhältnisse*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1922. Dotisk vyšel roku 1923.

¹⁴⁶ Předmluva k prvnímu vydání. In: MAYR, R. *Soustava občanského práva. Kniha první. Nauky obecné*. 2. vydání. Brno: Nakladatelství Barvič & Novotný, 1929, s. III.

¹⁴⁷ MAYR, R. *Soustava občanského práva. Kniha první. Nauky obecné*. Brno: Barvič & Novotný, 1922. Roku 1929 vyšel tento první svazek jako ještě mírně odlišné 2. vydání. Ostatní svazky již podruhé vydány nebyly.

¹⁴⁸ „*K překladu jsem dal podnět pro nedostatek původního českého spisu vyčerpávajícího celý obor občanského práva.*“ WEYR, F. *Paměti. 2. Za republiky (1918–1938)*. (Ed. UHDEOVÁ, J.) Brno: Atlantis, 2001, s. 88.

¹⁴⁹ Rudolf Dominik učebnici nenapsal. Jaromír Sedláček do roku 1922 učebnici rovněž nevydal, jeho první stručná (89 s.) učebnice vyšla až roku 1923 (SEDLÁČEK, J. *Nástin akademických přednášek z občanského práva. Svazek I. Všeobecná část*. Brno: Nákladem čs. akad. spolku „Právník“, 1923; v letech 1924–1929 pak postupně vydal ještě třísvazkovou učebnici závazkového práva.

¹⁵⁰ Další svazky vycházely většinou s dvouletými rozestupy: MAYR, R. *Soustava občanského práva. Kniha druhá. Práva věcná*. Brno: Barvič & Novotný, 1924; MAYR, R. *Soustava občanského práva. Kniha čtvrtá. Právo rodinné*. Brno: Barvič & Novotný, 1926; MAYR, R. *Soustava občanského práva. Kniha pátá. Právo dědické*. Brno: Barvič & Novotný, 1927; MAYR, R. *Soustava občanského práva. Kniha třetí. Právo obligační*. Brno: Barvič & Novotný, 1929. Učebnice vyšly v rámci Sbírký spisů právnických a národohospodářských, svazek 8, 25, 28, 34. Nedávno vyšel (pod jménem R. Mayr-Harting) rovněž přetisk původní sazby českého překladu, vydaný ve dvou svazcích, srov. MAYR-HARTING, R. *Soustava občanského práva. Svazek I–II*. (Eds. HORÁK, O. – SPÁČIL, J.) Praha: Wolters Kluwer, 2019. Lze litovat, že nakladatel si svou úlohu značně zjednodušil, neboť kniha nevyšla v nové sazbě. První svazek je přetištěn ve svém mírně odlišném druhém vydání z roku 1929.

¹⁵¹ Knihu prvou přeložil Rudolf Dominik, druhou Method Fišer a Alois Chytil. Autoři překladů třetí, čtvrté a páté knihy uvedeni nejsou, což je mimořádně zvláštní, a ani jinde se mi je nepodařilo zjistit. Jako autor „revize překladu“, čímž

překlad i odkazy na některé české práce, což z českého překladu vytvářelo svébytný konstrukt,¹⁵² čehož si byl autor vědom (psal o „mnohé mezeře“ své knihy „v tomto směru“¹⁵³). Svolením k překladu učebnice získal Mayr-Harting výjimečné postavení, jednalo se o první domácí německou učebnici občanského práva, která byla takto přeložena. Bezpochyby to prospělo i známosti jeho osoby v československém právním prostředí.

Zvláštní zájem Mayr-Harting věnoval v tomto období autorskému právu. Již roku 1922 vydal článek, ve kterém představil své teze k jeho reformě.¹⁵⁴ Roku 1925 vydal článek k otázkám autorského a patentového práva v oblasti vědy¹⁵⁵ a roku 1927 přiblížil domácí právní úpravu německému publiku.¹⁵⁶ Téhož roku vydal také u Stiepelů v Liberci krátké poznámkové vydání předpisů z této oblasti.¹⁵⁷ Tím se dostáváme k dalšímu okruhu jeho civilistických prací – k poznámkovým vydáním právních předpisů. Výše již zmíněné poznámkové vydání občanskoprávních předpisů z roku 1905 – hodnotné především ve svém sestavení přehledu a výňatků nepřehledného množství menších právních norem, stojících vedle všeobecného zákoníku občanského – ve 20. letech rozsáhle přepracoval, doplnil a znovu vydal vlastním nákladem a ve zhruba dvojnásobném rozsahu; vznikla tak příručka nenápadná, avšak velmi hodnotná.¹⁵⁸

S opuštěním ministerského křesla roku 1929 získal Mayr-Harting opět více času na vědeckou práci. Ve třicátých letech zaměřil ve svých textech pozornost k problematice unifikace práva. Roku 1934 se zamýšlel šířeji o unifikaci jako o politickém problému v příspěvku do rozsáhlé pocty k narozeninám, věnované svému vrstevníku, chorvatskému civilistovi Ivanu Maurovičovi (1873–1952) roku 1934.¹⁵⁹ Pod novým, odlišným názvem a s úpravami posléze tento text v září 1934 vydal ještě také časopisecky.¹⁶⁰ Mayr-Harting se odkázal na dávný požadavek Ernsta Zitelmanna (1852–1923) na vytvoření „světového práva“ (*Welt-*

---

můžeme rozumět doplnění o českou literaturu, je uveden v poznámce ve třetí, čtvrté a páté knize Jaromír Sedláček. Na rozdíl od koncepce prvních dvou svazků, doplněných skutečně důkladně a jistě s nemalým úsilím, se u třetí knihy (závazkové právo) jednalo o pouhý odkaz na Sedláčkovu *Obligační právo* a v něm uvedenou českou literaturu („vzhledem k této okolnosti nebudeme v dalším na českou literaturu odkazovati“). Byl to poněkud nekalý postup, nutící čtenáře pořídit si k učebnici Mayrově i Sedláčkovu učebnici o stejném tématu. Naopak ke zbývajícím oblastem občanského práva neměl Sedláček naštěstí své vlastní učebnice dosud napsány (Rodinné právo vydal až roku 1934), a proto čtvrtá (rodinné právo) a pátá (dědické právo) Mayrova kniha již byly opět doplněny o českou literaturu způsobem zhruba se blížícím knihám první a druhé, byť méně důkladně.

¹⁵² Doplněný překlad do značné míry uměle konstruoval „ideální poměry“, v nichž by pražský německý profesor uměl česky, domácí literaturu by znal a spravedlivě by na ni odkazoval. Zatímco pro české autory to bylo dávno samozřejmostí, srov. práce Tilschovy, Krčmářovy, popřípadě Randovy, pro domácí Němce nikoliv. Ke druhému, doplněnému německému vydání Mayrovy učebnice nikdy nedošlo, takže zůstává otázkou, zda by do něho autor něco z doplňků brněnských překladatelů a doplňovatelů býval převzal.

¹⁵³ Předmluva k prvnímu vydání in: MAYR, R. *Soustava občanského práva. Kniha druhá. Práva věcná*. Brno: Barvič & Novotný, 1924, s. III.

¹⁵⁴ MAYR, R. Reform des Urheberrechtes. *Prager Juristische Zeitschrift*, I. 1921, č. 1, sl. 6–11.

¹⁵⁵ MAYR, R. Schutz des wissenschaftlichen Eigentums. *Wissenschaftliche Vierteljahrschrift. Prager Juristische Zeitschrift*, V. 1925, č. 1, s. 18–30.

¹⁵⁶ MAYR-HARTING, R. *Das tschechoslowakische Urheberrecht*. In: *Festschrift der österreichischen Richterzeitung zum österreichischen Richtertag 1927*. Wien: Österreichischer Richtertag, 1927, s. 22–24.

¹⁵⁷ MAYR, R. *Urheber- und Verlagsrecht mit kurzen Erläuterungen*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1927.

¹⁵⁸ MAYR, R. *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch nach dem Stande der Gesetzgebung bis zum 15. Februar 1931*. Reichenberg: Druck von Gebrüder Stiepel, 1931.

¹⁵⁹ MAYR, R. Unifizierung oder Differenzierung des bürgerlichen Rechtes? In: *Spomenica Mauroviću. Prilozi posvećeni Ivanu Mauroviću od prijatelja, drugova i učenika o šesetogodišnici njegovog života / Serta Mauroviciana. Commentationes oblate Joanno Maurovič sexagenario ab amicis, collegis et discipulis*. Svazek II. Beograd: Štamarija „Globus“, 1934, s. 91–100.

¹⁶⁰ MAYR, R. Vereinheitlichung des bürgerlichen Rechtes als politisches Problem. *Prager Juristische Zeitschrift*, XIV. 1934, č. 15, sl. 487–496.

recht),¹⁶¹ avšak sám se vyslovoval pro unifikaci *en petit*, střeoevropskou, pro „malý svět nástupnických států“: „*Autarkie nebo jednota, suverenita jednotlivého státu, nebo svaz národů či států, tato vysoce politická otázka, tvoří dnešní jádro světové obchodní politiky a světové politiky v užším slova smyslu, se nám navrácí zpět přes politiku právní.*“¹⁶² Nebylo by snad vhodné vytvořit pro nástupnické státy společnou mezinárodní komisi všech zúčastněných států? Druhým krokem by podle něj mohla být komise mezinárodní, podporovaná Společností národů. Nebyl by to ovšem „*krok vpřed*“ a „*vzájemné přiblížení států a národů*“ a „*cesta k postupnému nastolení světového míru, skutečného míru národů*“ a „*nejjistější jádro pro postupnou novou organizaci Evropy [!] ve znamení míru a ku spásu jejich národů a států*“ [!],¹⁶³ jak téměř básnicky psal, nýbrž mnohem spíše vyprázdnění jejich demokracie, tedy *via facti* omezení občanů v rozhodování o jejich právu. Mayr ve svém článku uznával, že unifikace právního řádu uvnitř jednotlivých států je z praktického hlediska nezbytná, žádal však, aby se tak dělo „*v dohodě*“ mezi střeoevropskými státy, aby tato práce byla zaměřena „*na konečnou právní jednotu, krátce řečeno, Střeoevropy*“.¹⁶⁴ Stejně jako Zitelmann při svém požadavku „světového práva“, ani Mayr-Harting ve svém požadavku „práva Střeoevropy“ nedocenil, že vývoji svědčí určitá míra právní různosti a konkurence právních řešení. Idea společného občanského zákoníku „střeoevropských“ států nebyla slučitelná se suverenitou a demokracií těchto nových států, které potřebovaly své právo pružně přizpůsobovat v každém státě odlišnému politickému vývoji i odlišným náboženským, sociálním, kulturním a jiným představám a potřebám svých občanů. V praxi se stejného principu ostatně později zastával i sám Mayr-Harting, když obhajoval potřebu neupravit v novém občanském zákoníku rodinné právo: tato potřeba odpovídala politické situaci v Československu a dosaženému domácímu politickému kompromisu, tedy situaci nepřenositelné do jiných států.¹⁶⁵

Stejný živý zájem o unifikaci jugoslávského práva prozrazuje rovněž jeho rozsáhlý text o připravované osnově jugoslávského občanského zákoníku z roku 1936 ve společné počtě k narozeninám čtyř slovinských právníků, která měla vyjít v Lublani. Vyšel však pouze

¹⁶¹ ZITELMANN, E. *Die Möglichkeit eines Weltrechts [1888]*. München – Leipzig: Duncker & Humblot, 1916.

¹⁶² MAYR, R. Vereinheitlichung des bürgerlichen Rechtes als politisches Problem. *Prager Juristische Zeitschrift*, XIV. 1934, č. 15, sl. 487, 491–492.

¹⁶³ V originále *Neuorganisation Europas*, což patrně nelze vykládat jinak než jako revizi mírových smluv z let 1919–1920, neboť právě jimi již kontinent nově organizován byl, a to právě „ve znamení míru“, mj. tak, aby bylo čeleno politickému a hospodářskému expanzionismu Německé říše a Rakousko-Uherska a aby byla zajištěna státní existence dosud jiným státním celkům podrobených národů, což se, pomineme-li složitou otázku jinonárodních menšin a vyjma Rusínů a Lužických Srbů (a ovšem i vyjma jiných národů mimo území bývalých ústředních mocností, např. ve Velké Británii či ve Španělsku), v zásadě podařilo uskutečnit.

¹⁶⁴ MAYR, R. Vereinheitlichung des bürgerlichen Rechtes als politisches Problem. *Prager Juristische Zeitschrift*, XIV. 1934, č. 15, sl. 487, 493–494. Zdá se, že Mayr zde pracuje s pojmem „Mitteleuropa“ („Střeoevropa“ – překládám jej takto, abych jej odlišil od ryze geografického, neutrálního pojmu „střední Evropa“) jak jej razil propagátor německé expanze Friedrich Naumann (1860–1919) ve stejnojmenném spise z roku 1915 o podřízení části kontinentu německé hospodářské a politické hegemonii. Tato „Mitteleuropa“ měla končit přímým nebo nepřímým ovládnutím Alsaska-Lotrinska, Belgie, Rakouska-Uherska, severní Itálie, Balkán, Pobaltí a území dnešní Ukrajiny, Běloruska a části Ruska. Srov. FISCHER, F. *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*. Düsseldorf: Droste Verlag, 2013; MOMMSEN, W. Die Mitteleuropaidee und die Mitteleuropaplanungen im Deutschen Reich vor und während des Ersten Weltkrieges. In: PLASCHKA, R. G. (ed.). *Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, s. 3–24; JINDRA, Z. Der Plan der deutschen Hegemonie in Mitteleuropa. In: *Beiträge zur neuesten Geschichte der mitteleuropäischen Völker*. Praha: Československá historická společnost, 1960, s. 49–94.

¹⁶⁵ Srov. KOBER, J. Nesnadná cesta k osnově československého občanského zákoníku. In: KOBER, J. (ed.). *Osnova československého občanského zákoníku*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2021, s. 15, 68.

první svazek¹⁶⁶ a vše nasvědčuje tomu, že zůstala torzem.¹⁶⁷ Z vysázených částí druhého svazku byly předem vydány některé separátní otisky, včetně příspěvku Mayr-Hartingova, vyšlého v Lublani již roku 1936.¹⁶⁸ Do této oblasti náleží také studie o manželském právu v osnově nového italského občanského zákoníku.¹⁶⁹

Ve vztahu k československé revizi všeobecného zákoníku občanského se Mayr-Harting ve 20. letech vyjadřoval opatrně. Zvláštní zájem ve vztahu k podobě rodinného práva pochopitelně měl jako politik náboženské politické strany. Roku 1925 tak do pocty svému kolegovi z fakulty Heinrichu Singerovi uložil „kritické poznámky“ k tehdejší podobě návrhu československého manželského práva tak, jak ji připravil příslušný subkomitét.¹⁷⁰ K osnově jako celku se vyjádřil znovu pochvalným článkem roku 1931.¹⁷¹ Roku 1936 pak přispěl do Randova jubilejního památníku pěknou statí o proměnách nauky o držbě od všeobecného zákoníku občanského k nové osnově.¹⁷² Na jejím konci nabízí pohled romanisty i civilisty na úlohu římského práva pro svou současnost: „[...] *duch římského práva nesmí být duchem každého právního systému a už vůbec ne duchem moderního právního systému, který chce a má brát v úvahu sociální citění a snahy. Sama římská právní věda již dávno uznala, že velikost a osobitost římského práva neurčuje ani tak látka a obsah, jako forma a technika. Z toho lze vyvodit správný závěr. Římskoprávní technika bude užitečná pro každý – i nejmodernější – právní řád, a proto ji je třeba užívat. Úkolem moderní teorie a praxe naproti tomu musí být: naplnit staré měchy novým vínem a utvářet právní látku podle potřeb dnešního národního a sociálního ducha. Náš starý zákoník to do jisté míry činil již v nauce o držbě, která díky svému přirozenoprávně-kantovskému vyznění v nejednom ohledu předstihla ducha své doby. Osnova v tomto ohledu představuje další pokrok. Nechť se jí podaří zbavit nedostatků a brzy ji uvést v účinnost. Coby dílo domácí právní vědy pak bude i důstojným pomníkem muže, který byl učitelem a vzorem pro celé generace právníků, mezi nimi i duchovních tvůrců osnovy.*“¹⁷³

Ještě výrazněji svůj názor na revizi všeobecného zákoníku občanského vyjádřil roku 1937 v textu, jímž přispěl do pocty Janu Krčmářovi,¹⁷⁴ předáku revizních prací. Ve své úvaze hodnotil jednak osnovu zákoníku, jednak práci Krčmáře jako legislativce. Podle

¹⁶⁶ *Spomenica Dolencu, Kreku, Kušejju in Škerlju. Prispevki posvečeni Metodu Dolencu, Gregorju Kreku, Radu Kušejju in Milanu Škerlju od prijateljev, tovarišev in učencev, ob šestdesetletnici njihovega življenja. Prva knjiga. / Strena Dolenciana, Krekiana, Kusejana, Škerliana. Viris celeberrimis Methodio Dolenc, Gregorio Krek, Iacobo Kušej, Aemiliano Škerlj duodecimum aetatis lustrum gloriose peragentibus has commentationes amici collegae discipuli sacras esse voluerunt. Volumen prius.* Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, 1937.

¹⁶⁷ Druhý svazek se nenachází v žádné knihovně, a to ani v univerzitní knihovně lublaňské.

¹⁶⁸ MAYR, R. *Der „Vorentwurf des bürgerlichen Gesetzbuches für das Königreich Jugoslawien“. Eine kursorische Betrachtung.* Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1936. Dodejme, že příspěvek vyšel i v separátu s paginací chystaného druhého svazku. Podobně vyšel z druhého svazku jako separát též příspěvek Rudolfa Schranila či Eduarda Reut-Nicolussiho.

¹⁶⁹ MAYR, R. *Il Diritto matrimoniale nel Progetto di un nuovo codice civile italiano. Annuario di Diritto Comparato e di Studi Legislativi*, 1932, Vol. 7, P. I., fasc. 1, vydaná též jako separát.

¹⁷⁰ MAYR, R. *Das Eherecht des künftigen „bürgerlichen Gesetzbuches für die Tschechoslowakische Republik“.* Kritische Bemerkungen. *Wissenschaftliche Vierteljahrschrift. Prager Juristische Zeitschrift*, V. 1925, sešit č. II–III. (Festschrift zum 70. Geburtstag Prof. Dr. Heinrich Singers), sl. 77–91.

¹⁷¹ MAYR, R. *Das Gesetz, mit dem ein Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch erlassen wird. Prager Juristische Zeitschrift*, XII. 1932, sl. 211–219.

¹⁷² MAYR, R. *Wandlungen der Besitzlehre auf dem Wege vom a. b. G. B. zum Revisionsentwurf.* In: KRČMÁŘ, J. (ed.). *Randův jubilejní památník. K stému výročí narození Antonína Randy vydala Právnická fakulta University Karlovy.* Praha: Nákladem Právnické fakulty University Karlovy, 1934, s. 163–172.

¹⁷³ *Ibidem*, s. 171–172.

¹⁷⁴ MAYR, R. *Krčmář der Gesetzgeber.* In: JUDr. Jan Krčmář. *Soubor článků o jeho osobnosti a díle, vydaný u příležitosti 60. narozenin.* Praha: Nákladem Právnického knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 147–149.

Mayr-Hartinga byla nejlepším postupem v zákonodárné činnosti střední cesta, kombinující práci malého kolektivu s kritikou větší skupiny – cesta, které československá revize podle něj dostala. Jana Krčmáře pak prý činila pro legislativní činnost zvláště vhodným kombinace vědeckého ducha a uměleckého smyslu, neboť „*právní věda je zároveň vědou i uměním*“.¹⁷⁵ Jeho úlohu při revizních pracích přirovnal k přestavbě památkově chráněného domu: „*nezmizelo nic, co bylo ve starém zákoníku hodnotné a nadčasové. Odstraněny byly jen prvky nadbytečné a poplatné době vzniku. Doplněno bylo jen nejnútnejší. Celkový dojem je nezměněn. Krása jazyka, konstrukce systému zůstaly. Při takových omezeních se ukáže mistr.*“¹⁷⁶

Roli odborníka a roli politika Mayr-Harting velmi obratně kombinoval zvláště v politických jednáních, věnovaných bezprostřední oblasti svého učitelského působení a také odborného psaní – občanskému právu. Jako ostře veřejností sledovaný politický předák si samozřejmě nemohl dovolit nic, co by zpochybnilo politické zájmy jeho strany. Důležitým prvkem jeho vystupování se postupně stala role poněkud rozšafného profesora, snažícího se stranický zájem přiodít do šatu duchaplných, obecnějších představ, a tím je učinit šířeji uznatelnými. Jedním z konfliktů nad zákoníkem bylo to, zda má zahrnout také rodinné právo a v jaké podobě, neboť právě na ni se názory dramaticky rozcházely. Východiskem z nouze byl politický kompromis, tuto spornou materii z návrhu odstraňující a zachovávající *status quo*: byly to křesťanské strany, které si tuto změnu vynutily. Zatímco někteří poslanci se zachovali zodpovědně (např. zástupce německé sociální demokracie konstatoval, že neučiní nic, co by ohrozilo soulad v koalici),¹⁷⁷ někteří poslanci (agrárníci, národní socialisté) útočili na podobu zákoníku bez rodinného práva zcela nevěcnými, demagogickými způsoby.¹⁷⁸ Mayr-Harting hovořil podstatně střízlivěji: „*Není [...] loučení s tímto starým zákoníkem pro znalce tohoto zákona opravdu snadné. Utěšuje však myšlenka, že zákoník může o sobě říci: ‚Non omnis moriar‘, neumru celý! [...] Všichni se pamatujeme na těžké boje, které kdysi způsobilo zavedení fakultativního civilního manželství. A tu chtěli jít ještě o krok dále a nahradit fakultativní civilní manželství obligatorním; a dělá to smutný dojem, jak již musím říci, že si komise byla již od prvního okamžiku vědoma slabosti svého stanoviska [...]. To si měla komise rozmyslet předem a neměla se věci vůbec dotýkati.*“ Také řešení postavení nemanželských dětí nahlížel Mayr-Harting jako „*radikalismus – světové i právní názory se o tom mohou rozcházeti – že si i rozvázní zákonodárci musí říci: Tak to nepůjde!*“¹⁷⁹

¹⁷⁵ Ibidem, s. 148.

¹⁷⁶ Ibidem, s. 149.

¹⁷⁷ „[O]tázka rodinného práva je politickou otázkou, může být řešena jen politicky a marny zůstanou všechny pokusy určitých kruhů použití této otázky pro své stranické výhody, aby se vytvořily difference mezi jinými stranami [...] za žádných podmínek nepropůjčíme se k tomu, abychom pro soukromé anebo určité stranické zájmy rozvíjeli otázky nebo rozhodovali o otázkách, které by ve svých konečných důsledcích mohly ohrozit trvání koalice.“ (C. Heller), KOBER, J. Nesnadná cesta k osnově československého občanského zákoníku. In: KOBER, J. (ed.). *Osnova československého občanského zákoníku*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2021, s. 15, 67.

¹⁷⁸ Osnovu zákoníku přirovnávali např. k „*trupu bez hlavy, a já myslím dokonce [...] trupu bez srdce, protože by i ten občanský zákoník jinak vypadal, kdyby nebylo rodiny*“ (O. Suchý). Někteří poslanci převzali fašizující rétoriku, když představili vynechání rodinného práva jako údajný důsledek všeobecného úpadku: „*ztrátu společného ideálu a společné mravní autority, váhavé bezradnosti a nevíry ve věčné a absolutní hodnoty a měřítka, [...] důsledek světové mravní krize*“ (J. Stránský) a v podobném duchu se vyjádřil také brněnský profesor a poslanec Rudolf Dominik a zástupci Henleinovy Sudetendeutsche Partei. Jiní zase kritizovali, že „*bude zde v zákoně díra a manželské právo bude i nadále roztrženo*“ (Fr. Ostrý), KOBER, J. Nesnadná cesta k osnově československého občanského zákoníku. In: KOBER, J. (ed.).

Osnova československého občanského zákoníku. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2021, s. 15, 71–72.

¹⁷⁹ Národní shromáždění, Poslanecká sněmovna, 1935–1938, 92. schůze (15. dubna 1937).

Osnovu jako celek Mayr-Harting vehementně hájil: „*Je to dobrá práce – dobrá práce pochopitelně proto, že je dílem nejlepších odborníků ve státě.*“¹⁸⁰ Osnova se stala také jedním ze zájmů a radostí, které se pro politika, stojícího již za svým zenitem, staly v letech 1937–38 důležitými. V pokračujícím projednávání osnovy revidovaného občanského zákoníku patrně spatřoval symbol spolupráce i možnost uplatnění svých odborných znalostí a tím i – v dobrém slova smyslu – uplatnění své osobnosti. Přestože se namnoze jednalo o drobnější formulační změny, civilistická i romanistická erudice stárnoucího učenice se při těchto jednáních projevila v plné síle. Postoj jím naznačený v textech o revizi všeobecného zákoníku občanského se ani tehdy nikterak nezměnil: přestože na přípravě osnovy neměl v ani jedné z jejích postupných fází – vyjma snad pozice ministra spravedlnosti – žádný podíl, byla jeho kritika velmi uznalá, zdrženlivá a vysoce konstruktivní.¹⁸¹

Vedle civilistických témat ještě na okraj zmiňme i otázku studia a studijní reformy – také Mayr-Harting vyjádřil své stanovisko k tehdy tak živému požadavku. V drobném textu se vyjádřil ke kontroverzi nad tzv. humanistickým gymnáziem.¹⁸² Především však uveřejnil své stanovisko k reformě právnického studia – vlivem svého odborného zaměření hleděl odmítavě na boje mezi „historiky“ a „modernisty“, tj. před svárem o rozsah výuky historického a platného práva a varoval před nimi; nebezpečí viděl v přetěžování vyučovanou látkou a apeloval na její správné dávkování; zdůrazňoval význam toho, naučit posluchače právnickému myšlení.¹⁸³ Ve 20. a 30. letech především úmrtí nebo životní jubilea přiváděla Mayr-Hartinga stále častěji – byť na malém půdorysu žánru značně konvencí svázaného – k úvahám o osobnostech a myšlenkách formujících romanistiku i civilní právo v generaci jeho učitelů i vrstevníků. Některé z těchto textů obsahovaly postřehy a poznámky cenné i dnes k pochopení úlohy a díla některých z těchto mužů. Roku 1917 takto vzpomněl památku zemřelého staršího pražského kolegy, romanisty a civilisty Emila Pferscheho (1854–1916).¹⁸⁴ Roku 1922 připomněl Mayr-Harting zásluhy v prosinci předešlého roku zemřelého romanisty Ludwiga Mitteise (1859–1921), svého učitele.¹⁸⁵ Jeho zásluhy na poli vědy považoval za zásadní, spočívající v úplné obnově oboru starověkých právních dějin.¹⁸⁶ Poukázal také na skutečnost, že zesnulý působil v letech 1887–1891 jako mimořádný profesor v Praze.¹⁸⁷ Roku 1924 oslavil úvahou 70. narozeniny rakouského procesualisty a autora civilního řádu soudního Franze Kleina.¹⁸⁸ Ani ne dva roky poté mu však bohužel nezbylo než o něm napsat další text – nekrolog.¹⁸⁹ Roku 1928 pak Mayr-Harting připomněl vřelými slovy sto let od narození legendy rakouské civilistiky – Josefa Ungera (1828–1913), jehož nedlouhá dráha mimořádného profesora započala na pražské univerzitě (1853–1856). Usuzoval, že Unger náležel ke šťastlivcům, kteří se dovedli narodit ve správné době: vzešup liberalismu od 60. let odpovídal Ungerovu bytostně liberálnímu založení.¹⁹⁰ Tento

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Tato problematika však vyžaduje více prostoru, než jí lze vyměřit v tomto článku, přibližujícímu život a dílo jako celek, a proto odkazují na svou připravovanou stať věnovanou projednávání osnovy občanského zákoníku.

¹⁸² MAYR-HARTING, R. *Das humanistische Gymnasium. Laienhafte Gedanken eines humanistisch Gebildeten*. Brünn, 1928, separát, s. 49–51.

¹⁸³ MAYR-HARTING, R. Studienreform. *Prager Juristische Zeitschrift*, X, 1930, č. 7–8, sl. 208–210.

¹⁸⁴ MAYR, R. *Emil Pfersche. Ein Lebensbild*. Wien: Manzsche k. u. k. Hof- Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1917.

¹⁸⁵ MAYR, R. *Ludwig Mitteis +. Prager Juristische Zeitschrift*, II, 1922, č. 1, sl. 2–3.

¹⁸⁶ Ibidem, sl. 3.

¹⁸⁷ Odtud pak přes stolicí ordináře ve Vídni pokračoval roku 1899 do Lipska. Ibidem, sl. 2.

¹⁸⁸ MAYR, R. Franz Klein. Zum siebzigsten Geburtstage. *Prager Juristische Zeitschrift*, IV, 1924, č. 3, sl. 97–99.

¹⁸⁹ MAYR, R. Franz Klein. Ein Nachruf. *Prager Juristische Zeitschrift*, VI, 1926, č. 5, s. 129–131.

¹⁹⁰ MAYR, R. Josef Unger. *Prager Juristische Zeitschrift*, VIII, 1928, č. 8, sl. 311–313.

vývoj napomohl také jeho skvělé politické kariéře: křeslu v Panské sněmovně, křeslu ministerskému (1871–1879) a konečně i úřadu prezidenta Říšského soudu (1881–1913). Vedle těchto politických a vědeckých zásluh Mayr-Harting neopomněl zdůraznit, že zůstal člověkem, jemuž byly vlastní „*dobrota a vládnost, duch i vtip*“.¹⁹¹ Roku 1931 byl pak nucen psát nekrolog i svému kolegovi univerzitnímu i politickému, civilistovi Bruno Kafkovi;¹⁹² vedle jeho odborných zásluh zdůraznil jeho učitelské schopnosti.¹⁹³

13. Dvojití rozhodnutí – 1922 a 1936

Podvkráté během svého života se Mayr-Harting dostal v univerzitním prostředí do nepříjemné situace, kdy musel čelit dilematu, jak se zachová. V akademickém roce 1921/1922 byl rektorem německé univerzity.¹⁹⁴ Závěr jeho rektorátu však nabyl krajně nepříjemné podoby. Bylo nutno zvolit nového rektora. Jak je široce známo, byla volba rektorů a děkanů v zásadě formální, neboť skutečným, tradičním územ byl při obsazování funkcí děkanů i rektorů vysoce kultivovaný systém personální rotace v pořadí určeném služebním stářím a v případě rektorů i pevným pořadím fakult.¹⁹⁵ Bylo tedy v zásadě jisté, kdo a ze které fakulty bude tento jednoletý úřad zastávat. Pro akademický rok 1922/23 přišla po právnické fakultě řada na fakultu filosofickou, a v rámci jejího sboru pak na profesora Samuela Steinherze,¹⁹⁶ historika středověku, národností Němce, náboženským vyznáním žida. Avšak faktické poměry starého Rakouska byly zároveň namnoze značně vzdálené občanské rovnosti či spravedlnosti a měly jiné východisko: protože se považovalo za nevhodné, aby „pouhý“ žid zastával úřad rektora univerzity, uplatňovala se ve vztahu k těm profesorům, kteří byli mojižšíského vyznání, speciální diskriminační praxe. Měla tuto ustálenou podobu: profesor židovského vyznání byl sice zvolen, ale funkce se obratem vzdal a proběhla další volba, v níž byl zvolen v pořadí následující profesor. Vzdavší se profesor židovského vyznání byl pak za svou rozumnost a konformitu císařem vždy odměněn řádem za zásluhy, který mu měl tento krok kompenzovat.¹⁹⁷

Demokratická republika se svou ideou skutečné občanské rovnosti a svobody však změnila mnohé. Zrušila ostatně také, nemálo rozumně, i všechny řády a vyznamenání.

¹⁹¹ Ibidem, sl. 313.

¹⁹² MAYR, R. Bruno Kafka. Ein Nachruf. *Prager Juristische Zeitschrift*, XI. 1931, č. 17, sl. 593–597.

¹⁹³ Mayr mj. zmínil, že Kafka byl vynikající přednášeč s „živým a jasným podáním, pomocí ducha a vtipu, prozíravostí i rázností trvale poutající zájem posluchačů“ a při zkoušení byl „spravedlivý a mírný“. Ibidem.

¹⁹⁴ Srov. MAYR, R. *Bericht über das Studienjahr 1921–22*. Prag: Deutsche Karlsuniversität Prag, 1922.

¹⁹⁵ Na rozdíl od pozdější právní úpravy byl výkon funkcí rektora i děkanů jednoletý. Bylo to opatření zabraňující vytváření vlivových klik a jejich opanování institucí; zároveň usnadňovalo návrat hodnotářů do běžného vědeckého života, neboť během jednoho roku s ním neztratili spojení.

¹⁹⁶ Samuel Steinherz (1857–1942) pocházel z východní části Rakouska, dnešního Burgenlandu. Těžkopádný, pomalý muž a bystrý historik středověku, mající smysl i pro právní otázky (vedle historie dodatečně vystudoval také práva), zakusil vlivem svého náboženského vyznání obtížnou akademickou cestu a profesuru získal na tehdejší poměry v pokročilém věku, v podstatě jen díky ochranné ruce svého uznalého a spravedlivého učitele. Srov. OBERKOFER, G. *Samuel Steinherz (1857–1942). Biographische Skizze über einen altösterreichischen Juden in Prag*. Innsbruck – Wien – Bozen: StudienVerlag, 2008 (tam i další literatura). V češtině srov. též KAVKA, F. Památce historika Samuela Steinherze [1983]. In: KAVKA, F. *Ohlédnutí za padesátí lety ve službě českému dějepiscetví*. Praha: Karolinum, 2002, s. 191–195. Zajímavou vzpomínku zanechal ŠUSTA, J. *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky II*. (Eds WERSTADT, J. – KLIK, J.) Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, zejm. s. 167 a 350.

¹⁹⁷ CHLUPOVÁ, A. K volbě rektora a prvnímu otevřenému vystoupení nacistických studentů na Německé univerzitě v Praze roku 1922. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1978, roč. 18, č. 2, s. 79, pozn. 1; srov. též OSTERLOH, J. *Nacionálněsocialistické pronásledování židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. (Přeložila B. Pscheidtová.) Praha: Argo, 2010, s. 93.

Nastal tedy starý případ v nové době a bylo otázkou, jak se jednotliví aktéři zachovají. Mnohým to činilo velkou starost, zejména pak dosavadnímu rektoru Mayr-Hartingovi. Byl jedním z těch, kdo očekávali tradiční „rakouské“ řešení a snažili se tlačit na Steinherze, aby se funkce vzdal. Mayr-Harting se obrátil na děkana filosofické fakulty Krause, aby nabídl Steinherzovi, že slíbí-li vzdát se úřadu, byl by zvolen jednomyslně (mělo to znamenat jakousi odměnu v podobě zadostiučinění či prestiže voleného). To však historik slíbit nechtěl. Ve stínu obav posléze proběhla 21. června 1922 volba, v níž obdržel 12 hlasů proti 7.¹⁹⁸ Když byl Steinherz rektorem zvolen, neodstoupil a úřadu se skutečně ujal. Němečtí národovci považovali vlivem ahistorického výkladu středověkou Univerzitu Karlovu za „nejstarší německou univerzitu“ a krátkým spojením dovozovali, že v čele staroslavného vysokého učení musí proto stát jedině Němec, za něhož Steinherze odmítali považovat. U části německých profesorů vzbudil Steinherzův postup nevoli, hlavní vlna pobouření se však vzedmula u německých studentů – té jejich části, která byla orientována německo-nacionálně. Naopak další, menšinová část jednak socialisticky, jednak liberálně smýšlejících studentů se postavila za rektora. Národovci se v létě omezili pouze na písemné protesty. Studentskou sílu byli schopni lépe mobilizovat teprve na podzim. Dne 15. listopadu 1922 ráno obsadily po vojenském způsobu organizované skupiny studentů všechny budovy německé univerzity. Svůj krok tito studenti odůvodňovali „*požidovštěním univerzity*“, jehož vrcholem byla volba rektora Steinherze; stávka jim prý byla těmito okolnostmi „*vnucena*“.¹⁹⁹ Velká část studentů zde tedy sehrála roli, kterou spisovatel Stefan Zweig rok nato v souvislosti se studentskými bouřemi v Mnichově (do nichž se zapojili i někteří z organizátorů štvance proti Steinherzovi) popsal slovy, že „*teror, který má v dějinách jen málo příkladů, přirozeně vytvářejí studenti, jako vždy v Německu avantgarda zpátečnictví*“.²⁰⁰ Rektora, který mezitím dal zastavit výuku, vyzvala deputace studentů k odstoupení. Steinherz jim odmítl ustoupit, přestože mu byl tento vývoj věcí bytostně nepřijemný. Budovy univerzity zůstaly obsazené, výuka neprobíhala. Policie zakročila proti studentům pouze při potyčkách mimo vlastní areál univerzity, na univerzitní půdě nevstoupila. Efektivní se nakonec ukázala teprve hrozba škrtnutí aktuálního semestru, což by pro posluchače znamenalo problémy, marně vynaložené náklady na život v Praze a prodloužení studia.²⁰¹ Vlivem toho mohla být výuka 27. listopadu opět obnovena. Teprve několik měsíců nato, poté co od útoků uběhl dostatečný čas, požádal Steinherz ministerstvo o souhlas s rezignací, avšak to ji odmítlo s odkazem na rovnost všech občanů zakotvenou v ústavní listině. V Československu let 1922–1923 tak německo-nacionální studenti neuspěli.²⁰²

Poněkud jinou roli sehrál Mayr-Harting později u jiného odlišného dramatu s podobným koncem. Roku 1935 oslovilo Ministerstvo školství a národní osvěty německou práv-

¹⁹⁸ CHLUPOVÁ, A. K volbě rektora a prvnímu otevřenému vystoupení nacistických studentů na Německé univerzitě v Praze roku 1922. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1978, roč. 18, č. 2, s. 79.

¹⁹⁹ CHLUPOVÁ, A. K volbě rektora a prvnímu otevřenému vystoupení nacistických studentů na Německé univerzitě v Praze roku 1922. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1978, roč. 18, č. 2, s. 81.

²⁰⁰ ROLLAND, R. – ZWEIG, S. *Briefwechsel 1910–1940. Bd. 1. 1910–1923*. Berlin: Rütten & Loening, 1987, s. 769, 770. Jedním z těchto posluchačů byl Kleo Pleyer (1898–1942), pozdější historik, jeden z organizátorů protestů proti Steinherzovi, který po jejich neúspěchu odešel na mnichovskou univerzitu. Srov. OBERKOFER, G. *Ludwig Spiegel und Kleo Pleyer. Deutsche Misere in der Biografie zweier sudetendeutscher Intellektueller*. Innsbruck: StudienVerlag, 2012, s. 161 an.

²⁰¹ CHLUPOVÁ, A. K volbě rektora a prvnímu otevřenému vystoupení nacistických studentů na Německé univerzitě v Praze roku 1922. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1978, roč. 18, č. 2, s. 82.

²⁰² Ibidem, s. 79–90.

nickou fakultu, zda by byla ochotna uvažovat o povolání Hanse Kelsena, toho času v Ženevě, bývalého profesora na univerzitě v Kolíně nad Rýnem, k profesuře na jejich fakultě.²⁰³ Kelsen emigroval z Německa po uchopení moci Hitlerem. Dotaz ministerstva vyvolal na fakultě kontroverzi. Část profesorů právem interpretovala jednání ministerstva jako tlak na Kelsenovo umístění. Druhá část byla z různých příčin ochotna povolání Kelsena do Prahy podpořit. Národovecká, profašisticky orientovaná skupina profesorů (San Niccolò), hlasitě podporovaná studentskými organizacemi, které byly vlivem sociálního složení posluchačů fakulty převážně pravicově a národovecky orientovány, se snažila povolání překaziti, a to hlavně z rasových důvodů s tím, že by Kelsen byl „prvním židovským emigrantem z říše povoláným na nejstarší německou univerzitu“ a že by jeho povolání bylo činem „nejstarší německé říšské univerzity proti říši Adolfa Hitlera“ – samotné povolání Kelsena pak považovali za „dábelský plán Edvarda Beneše“.²⁰⁴ Na Kelsenovi jim vadil jeho židovský původ, mnohým také vadil jeho liberalismus. Při samotném hlasování pak převážily hlasy pro Kelsenovo povolání, pro něž hlasovali mj. Mayr-Harting a také Rudolf Schranil, který jako děkan dirimoval, tj. uplatnil dva hlasy. Výsledek byl téměř rovný, s převahou jediného hlasu pro povolání.²⁰⁵ Mayr-Harting nadto prosadil usnesení, že členové sboru nebudou nikomu sdělovat dosažený poměr hlasů. Přesto údaj o výsledku a o způsobu hlasování jednotlivých profesorů brzy uveřejnil sociálnědemokratický tisk. Kelsen byl jmenován 31. srpna 1935, avšak podmínkou bylo také nabytí občanství republiky, což se stalo až 26. března 1936.²⁰⁶ Německý národovecký tisk neskrýval své rozhořčení. Fašističtí studenti považovali povolání „emigranta Žida Kelsena“ za „ostudný výsledek“²⁰⁷ a rozhodli se na podzim 1936 narušovat Kelsenovu výuku. Od 22. října 1936 měl přednášet, ale v tom mu sál, zcela zaplněný jeho odpůrci, zabránil.²⁰⁸ Později nechal děkan na čtyři týdny přerušit provoz fakulty. Po obnovení provozu bylo vůči studentům opět použito výhrůžky škrtnutím semestru nebo novým uzavřením fakulty a tento krok pomohl umožnit Kelsenovi dokončit semestr v klidu.²⁰⁹ Následující dva další semestry rovněž již přednášel nerušeně. Další jeden semestr strávil přednášením v Ženevě; od zimního semestru 1938/39 měl opět přednášet, ale politický vývoj jej donutil hledat východisko v nastoupení dovolené.²¹⁰

²⁰³ OLECHOWSKI, T. Hans Kelsen als Professor an der Deutschen Universität Prag 1936–1938. Biographische Aspekte der Kelsen-Sander-Kontroverse. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě. Svazek 2.* Praha: Karolinum, 2010, s. 1111–1139; KLABOUCH, J. Pražský rodák Hans Kelsen. *Právník*. 1993, roč. 132, č. 3, s. 185–192; KLABOUCH, J. Z pražských Kelsenovských materiálů. *Právník*. 1993, roč. 132, č. 12, s. 1015–1021; MALÝ, K. Hans Kelsen v archivních dokumentech Univerzity Karlovy v Praze. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. Roč. 4, s. 23–29.

²⁰⁴ *Ibidem*, s. 552.

²⁰⁵ MÍŠKOVÁ, A. Hlavní centra německých právních elit a jejich vývoj 1918–1938. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě. Svazek 1.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 111, 119.

²⁰⁶ MALÝ, K. Hans Kelsen v archivních dokumentech Univerzity Karlovy v Praze. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. Roč. 4, s. 23, 28.

²⁰⁷ WOLFRAM VON WOLMAR, W. *Prag und das Reich. 600 Jahre Kampf deutscher Studenten.* Dresden: Fr. Müller, 1943, s. 553.

²⁰⁸ OLECHOWSKI, T. Hans Kelsen als Professor an der Deutschen Universität Prag 1936–1938. Biographische Aspekte der Kelsen-Sander-Kontroverse. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě. Svazek 2.* Praha: Karolinum, 2010, s. 1111, 1125.

²⁰⁹ *Ibidem*, s. 1126.

²¹⁰ MALÝ, K. Hans Kelsen v archivních dokumentech Univerzity Karlovy v Praze. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. Roč. 4, s. 23–29; OLECHOWSKI, T. *Hans Kelsen als Professor an der Deutschen Universität Prag 1936–1938. Biographische Aspekte der Kelsen-Sander-Kontroverse*, s. 1126.

14. Poslední roky

Těžkou ránu aktivistické politice zasadila okupace (tzv. anšlus) Rakouské republiky Hitlerovým Německem v březnu 1938. Mnozí poslanci a senátoři německých pravicových stran považovali tento krok za Hitlerovo velké vítězství. V jejich pohledu se Hitler stal tím, kdo uskutečnil dávný sen (nejméně od roku 1848) spočívající ve sjednocení obou německých států. Tento krok zapůsobil v řadách Němců obrovským dojmem, o kterém svědčí i skokový nárůst členů SdP z asi 540 tisíc v lednu 1938 na 1 milion a 40 tisíc v dubnu 1938, který učinil z Henleinovy SdP přístupy a slučováním třetí nejpočetnější fašistickou stranu v Evropě hned po Německu a Itálii.²¹¹ Němečtí agrárníci, vedení prohenleinovským Gustavem Hackerem, bývalým novoaktivistou, dokonce převzali vůdcovský princip, když předsednictvo strany již 16. března zmocnilo předsedu, aby sám rozhodl o vládní účasti a aby jednal s SdP.²¹² Výsledkem bylo vystoupení z vlády 22. března a sloučení s SdP 23. března, to vše navzdory nesouhlasu části členů. Také Němečtí křesťanští sociálové schválili 24. března návrh na vystoupení z vlády, strana zastavila činnost a její poslanci vstoupili do poslaneckého klubu SdP.²¹³ Hilgenreiner byl opět na koni, aktivisté ve straně, tedy na prvním místě Mayr-Harting, byli poraženi. Mimo klub SdP zůstali jen někteří jednotlivci, jako Erwin Zajiček. Na rozdíl od Zajička se Mayr-Harting přidal k poslancům, kteří byli ochotni do poslaneckého klubu SdP přistoupit. V klubu SdP se tak sjednotila drtivá většina německé pravice a politického středu. Mimo zůstali pochopitelně také němečtí poslanci stran levice (sociální demokraté a komunisté), pro něž byla fašistická SdP smrtelným nepřítelem. Německá sociální demokracie zůstala také ve vládě. Sklonek učencova života byl naplněn zmarem, nejistotou a strachem. Jeho psychický stav rezignace zaznamenal dokonce i záznam v kanceláři prezidenta republiky z 6. dubna 1938. Zatímco dříve byl Mayr-Harting přesvědčen o možnosti aktivismus zachránit, nyní tento náhled zcela ztratil: „*sice do SdP vstoupil, jakmile však budou skončeny práce s přijetím občanského zákoníka, složí svůj mandát a odejde z politického života.*“²¹⁴ Podobně jako již dříve také žádal Hrad o zajištění místa v nějaké správní radě, aby mu byl kompenzován výpadek finančních příjmů, způsobený těmito politickými změnami.²¹⁵

Poměrně málo víme o životě Mayr-Hartinga ve zbytkové republice okupované Německou říší. Jako představitel aktivistické politiky, bývalý člen Národního shromáždění, a zvláště coby muž udržující dlouholeté styky s Hradem mohl být v hledáčku říšskoněmecké tajné státní policie. Uvězněn ani jinak perzekvován patrně nebyl a žil nadále v Praze, bydlel v Koperníkově ulici 8 na Vinohradech. František Weyr zaznamenal své styky s ním, neboť Mayr-Harting jej „*po celou dobu okupace vytrvale navštěvoval a [...] probírali současné válečné a politické události. Byl vždy přesvědčeným antinacistou (už proto, že neměl, jak říkával, svůj arijský původ zcela v pořádku) [...] Mluvili jsme spolu o všem dost otevřeně.*“²¹⁶ Podle Weyra se „*[...] obával [...] arcí osudu, který čekal Němce v republice po prohrané válce, ale ani zdaleka nepřipouštěl tehdy možnost jejich hromadného odsunu, když jsem mu*

²¹¹ KLIMEK, A. *Velké dějiny země koruny české. Svazek XIV.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, s. 528.

²¹² CÉSAR, J. – ČERNÝ, B. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Svazek II.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 441–442.

²¹³ *Ibidem*, s. 443–444.

²¹⁴ CÉSAR, J. – ČERNÝ, B. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Svazek II.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 445.

²¹⁵ *Ibidem*, s. 445.

²¹⁶ WEYR, F. *Paměti. 3. Za okupace a po ní (1939–1951).* (Ed. UHDEOVÁ, J.) Brno: Atlantis, 2004, s. 30–31.

naznačoval, že po všem tom, čeho se německý národ na Češích dopouští, je každé jejich další soužití s nimi po válce nemyslitelné“, nejvíce se Mayr-Harting obával „nebezpečí nějaké Bartolomějské noci [...]“ proti Němcům.²¹⁷ Přestože si Weyr svého civilistického kolegy vážil, jeho představy o budoucnosti jej šokovaly: po válce prý „dojde k nějakému znovuzřízení bývalého Rakousko-Uherska“,²¹⁸ „s jistými arcíř korekturami“.²¹⁹ Weyr tyto představy hodnotil jako naivní a označil je za postoj „charakteristický pro svou typicky německou politickou prostoduchost“.²²⁰ Jednalo se ovšem o dlouhodobý Mayrův názor, již před válkou litoval rozpadu staré monarchie a psal o „Podunají“ či o „sjednocené střední Evropě“.²²¹ Přes všechny svůj pragmatismus se nikdy vnitřně zcela neodpoutal od státu, v němž prožil 54 let svého života. Jako příslušník vládnoucího, privilegovaného národa a třídy – Němec a bývalý nižší šlechtic – byl ve starém režimu spokojen a perspektivy jiných národů a tříd mu dokonale unikaly. Navzdory svému protihitlerovství – k němuž jej přivádělo křesťanství, jistá míra svobodomyšlnosti i osvojený aktivistický politický směr – se také v rovině politického ideálu nikdy nevzdal sjednocení všeho Německa do jediného státu: můžeme krátce říci, že dlouhé devatenácté století stárnoucího učence nikdy zcela nepustilo ze své náruče. Tím spíše si lze cenit těch jeho jednotlivých aktivistických postojů i činů a také intelektuálního oceňování demokracie, které se tomuto restauračnímu i všenněmeckému myšlenkovému světu vymykaly.

V květnu 1945 neměl důvod prchat z Prahy společně s okupanty. Život v těsně poválečné Praze byl ovšem plný obtíží, které mu jen málo zmírňovala skutečnost, že v domě na Kosárkově nábřeží 1, blízko Strakovy akademie, kam se přestěhoval za synem, žilo několik německých rodin s podobnými osudy. Podal sice žádost o zachování státního občanství, ale jeho postavení zůstávalo nejisté.²²² Teprve intervence prezidenta republiky Edvarda Beneše mu umožnila získat československé občanství zpět a rozhodnutím vlády v květnu 1947 mu bylo zachováno.²²³ Zemřel dne 12. března 1948 a pohřben byl na smíchovském hřbitově v Praze na Malvazinkách. Vdova se odstěhovala v květnu téhož roku do Vídně. Později, v 60. letech, nechala ostatky svého manžela z Malvazinek vyzvednout, přenést a pohřbit na Ústředním hřbitově ve Vídni²²⁴ – městě, kde posléze roku 1968 zemřela.²²⁵

Závěrem: prozatímní bilance

Národnostní nevražení Němců v českých zemích vůči československému státu patrně nemělo ve své době a její mezinárodní situaci východisko. Srovnání menšinové politiky v tehdejší střední Evropě velkou příčinou k nespokojenosti nedávalo.²²⁶ Nevraživost mohlo vyřešit pouze plynutí času a s ním spojená generační změna, na obou stranách přináše-

²¹⁷ Ibidem, s. 31.

²¹⁸ Ibidem, s. 31.

²¹⁹ Ibidem, s. 62.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ MAYR-HARTING, R. *Politika*. In: *Němci v Československé republice o sobě*. Praha: Orbis, 1937, s. 28, 31, 34.

²²² Národní archiv, fond Policejní ředitelství II., kart. Robert Mayr.

²²³ SCHÜTZ, H. *Robert Mayr-Harting*, s. 285; N. N. Mayr-Harting, Robert. In: TOMES, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století. II. díl*. Praha – Litomyšl: Paseka – Petr Meissner, 1999, s. 367.

²²⁴ Ústřední hřbitov (Zentralfriedhof) ve Vídni, skupina 56B, řada 2, hrob č. 27.

²²⁵ SCHÜTZ, H. *Robert Mayr-Harting*, s. 285.

²²⁶ Srov. srovnání např. školských a jiných poměrů in BENEŠ, E. *Německo a Československo*. (Ed. Broklová, E.) Praha: Masurek ústav AV ČR, 2005, s. 135 an.

jící pozvolnou proměnu představ o světě i o sobě samých. Generace německých politiků a širších národních elit, socializovaná v myšlenkách údajně vyšší hodnoty německé kultury, v myšlenkách sjednocení všeho Německa a jeho politické i hospodářské expanze, se sotva kdy mohla smířit s výměnou tohoto snu za menšinové postavení v československém státě. Také na české straně doznívala ještě vzpomínka na dosavadní ústrky. Politickou strukturu republiky se podařilo udržet funkční, což neznamenovalo málo – byl to značný úspěch. Zaplacen byl však nezanedbatelnou cenou – alespoň tak hodnotím negativní jevy, které lze s tím spojovat – umenšení politického významu parlamentu, rozhodování stranických grémií (Pětka, Osmička atd.), snahy o omezování svobody projevu, setrvalé tendence k posilování moci výkonné (mj. opakovaná snaha o vládu nařízeními) na úkor moci Národního shromáždění, stejně jako pseudomonarchicky, charismaticky pojatý model výkonu funkce prezidenta republiky, který český stát zatěžuje dodnes. Domnívám se, že při šťastnější konstelaci mohla být politická cena nižší a zmíněné negativní jevy nemusely nastat v rozsahu, ve kterém nastaly.

Robert Mayr-Harting jistě zůstává příkladem politika, který v mimořádné době 20. a 30. let prokázal mnoho obratnosti. Z velmi obtížné výchozí pozice, bez předchozí politické zkušenosti a bez vlastního regionálního zázemí rychle vystoupal do politických funkcí a nakonec i do ministerského křesla. V politické straně, v níž se svářilo několik názorů ohledně vhodné strategie postupu, dokázal získat potřebnou většinu pro svůj aktivistický kurs, což nebylo vždy snadné. Na druhé straně bychom neměli podléhat zjednodušeným představám o aktivismu. Nebyl nedotknutelným dogmatem, měl řadu podob a jako každá strategie se proměňoval s dobou, situací a stavem sil. Rozhodně neznamenal povolnost ani rezignaci na německé národní cíle: byl jednou z možných strategií jejich postupného dosahování a uskutečňování. Jak správně upozornil již Jaroslav Šebek, aktivismus německých politických stran měl coby politická strategie své limity.²²⁷

Jako právní vědec, začínající coby romanista, a tedy právní historik, a později se posunující více civilistickým směrem, prokázal Mayr-Harting vysokou míru zájmu o živé právní problémy své současnosti. Na teoretické rovině směřoval k sociologizujícímu pohledu na právo. Jeho hlavní vědecké práce vznikly ovšem před první světovou válkou. V meziválečném období již nepřispěl právní literatuře rozsáhlejšími monografickými pracemi a omezil se na aktualizace prací starších a na články k aktuálním otázkám. Jako učenec, ale i jako ministr, utvářející podmínky práce a posunující je k završení, stejně jako poslanec Národního shromáždění se Mayr-Harting realizoval velmi platným způsobem. Měl-li bych se pokusit – s nevyhnutelným zjednodušením – shrnout charakteristiku jeho přístupu k právu, byl by to na rovině poznávací (intelektuální) silný zřetel ke společenskému kontextu práva. Na rovině praktické právní činnosti by to patrně byla zákonodárná zdrženlivost: právo by mělo odrážet dlouhodobý společenský konsensus a mělo by být prosto toho, co bychom mohli nazvat zákonodárnými experimenty a nerozvážnostmi.

²²⁷ ŠEBEK, J. Robert Mayr-Harting. Profil univerzitního profesora a politika česko-německého sblížení, odpůrce hnědé totality. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 1999 [vydáno 2000], roč. 39, č. 1–2, s. 35–47; ŠEBEK, J. Aktivistická a nacionální názorová linie v rámci politických elit německé křesťansko-sociální strany na příkladu Roberta Mayr-Hartinga a Karla Hilgenreinera. In: MAREK, P. – HANUŠ, J. (eds). *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 394–410.

Lidská práva v době antropocénu – teoretickoprávní východiska

Dennis Wassouf*

Abstrakt: O antropocénu jako „věku člověka“, v němž lidstvo hraje roli aktivního činitele a od-činitele klimatických změn, slýcháváme stále častěji. Dosud není jasné, jak tento pojem uspokojivě definovat, ani jak s ním nakládat. Ke stejné pojmové neurčitosti a nevyhnutelnosti odkazovala i umělecká instalace v mnichovském Deutsches Museum, jejíž hlavní sdělení bylo ukryto v samotném názvu: „Vítejte v antropocénu!“. Jakkoliv jde tedy o pojem neurčitý, mění naši sociální, ekonomickou i právní realitu. Cílem následujícího příspěvku je narýsování pojmové mapy, která nám umožní základní orientaci v prostoru, kde právo vstupuje do času antropocénu. Odrazovým můstkem bude lidskoprávní problematika, na níž představím a kriticky zhodnotím některé koncepty environmentalizace lidských práv. Oproti right-based řešením postavím řešení na bázi závazků (obligation-based). Nejprve vymezím pojem antropocénu, a to na pozadí souvisejícího antropocentrismu. Poté se zaměřím na otázku krize antropocénu a na otřesy, jež v právo způsobuje. Tyto analýzy následně vztáhnou na současnou debatu o environmentalizaci lidských práv, z níž představím dvě vlivné koncepty (environmentální konstitucionalismus, práva přírody), které konfrontuji s tezí o závazkovém řešení. Nakonec poukážu na politickou povahu sporu ohledně vhodnosti té které koncepty environmentalizace lidských práv antropocénu.

Klíčová slova: antropocén, antropocentrismus, ekocentrismus, environmentalizace, ideologie, politika, příroda, konstitucionalismus, krize, lidská práva, věda, závazky

Úvod

Vztah člověka a přírody se radikálně proměnil. Doba, kdy lidská činnost ponechávala globální ekosystém nedotčený, je nenávratně pryč a nyní je to člověk sám, kdo utváří svět k obrazu svému. Nabízí se otázka, o jaký obraz jde. Dosud šlo o obraz člověka, který je svobodný, kreativní, produktivní a který dokáže využívat přírodních zdrojů co nejefektivněji ve jménu vědecko-technologického pokroku. Přestože se politika neomezeného růstu zdála být věčnou, narazila na své limity v podobě nedostatku zdrojů a klimatických změn, které daly tušit spuštění přírodního obranného mechanismu. Jde tedy o problém hranice, jejíž umístění mnohdy zjistíme až ve chvíli, kdy tuto hranici překročíme.¹

O umístění hranice lidské produkce a spotřeby máme dnes poměrně dobrou představu. Víme například, že to byla dusíkatá hnojiva, která umožnila zvýšení produkce potravin na úroveň odpovídající rapidnímu růstu populace; zároveň způsobila zvýšení koncentrace dusíku ve vodě (eutrofizaci), v jejímž důsledku dochází k úhynu ryb a znehodnocení

* Mgr. Dennis Wassouf, asistent a doktorand, katedra teorie práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: Dennis.Wassouf@law.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2949-0352>. Tento článek vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Když se ideologie berou vážně: kritické a metodologické aspekty ideologie práva*, MUNI/A/1383/2022, podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2023. Děkuji Tomáši Havlíčkovi, Martinu Škopovi a Tereze Žuffové-Kunčové za poznámky k draftu tohoto textu. Děkuji také dvěma anonymním recenzentům za jejich cenné komentáře a doporučení.

¹ PRÁŠEK, Petr – ROREITNEROVÁ, Alena (eds). *Myšlení hranice/hranice myšlení: K životnímu jubileu Miroslava Petříčka*. Praha: Karolinum, 2021, s. 83.

vodních zdrojů, které jsou pro potravinovou produkci zásadní.² Na známém příkladu dusíkatých hnojiv vidíme dvojnásobný pohyb, kdy lidstvo pro svůj prospěch překračuje hranice přírody způsobem, který se nakonec obrací proti původnímu zájmu, v tomto případě zajištění dostatku potravin. Tento pohyb, kdy vliv člověka má na přírodu takové dopady, že příroda reaguje nazpět, dnes nazýváme *antropocénem*.

Antropocén, neboli věk člověka, označuje paradigmatickou změnu ekosystému, jehož člověk není pouhou součástí, ale je jeho centrem. Je to změna natolik významná, že se nepovažuje jen za způsob vnímání role člověka v přírodě, ale za faktický přechod geologického období *holocénu* do nové epochy planety Země.³ Antropocén je pak obdobím, v němž se lidstvo bezvýhodně nachází a které nás staví do pozice aktivních geologických činitelů.⁴

Britský filmový kritik Mark Bould ukázal, že antropocén je silou prostupující naším nevědomím a manifestující se v nejrůznějších oblastech umění, od filmu až po hudbu. Rostoucí záliba v žánrech *science fiction* se zvláštním důrazem na dystopická a apokalyptická témata mění naše zaběhnuté vzorce vnímání vztahu mezi člověkem a přírodou a spíše než harmonický vztah zobrazuje boj doslova na život a na smrt.⁵ Přírodní fakt antropocénu je přetvářen v kulturní artefakt, který přetváří všechny myslitelné sféry lidské existence, včetně práva.⁶ V každé oblasti zasažené „antropocénním myšlením“ je pozornost obrácena k člověku, jeho roli a schopnosti utvářet svět kolem sebe. Jde o uvědomění si vlastní moci a zároveň sebereflexivní potřebu sebe-omezení.⁷ Není proto divu, že pokud chceme uvažovat o právu v době antropocénu, musíme začít u tématu lidských práv.⁸

Účelem tohoto příspěvku je představit základní souvislosti mezi antropocénem a právem, a to konkrétně na oblasti lidských práv, která v novém antropocénním právu hrají roli podkladu pro jakékoliv další aktivní jednání a zásahy člověka do ekosystému.

Nejprve představím teoretické základy pojmu antropocénu a odliším jej od známějšího pojmu antropocentrismu, který je ideovým základem jak lidských práv, tak i antropocénu. Právě antropocentrismus byl dlouhou dobu pod palbou kritiky ze strany environmentálních právníků coby příčina lidské arogance a zneužívání přírodního bohatství.⁹ Analýzou pojmu antropocentrismu (na pozadí antropocénu) zjistíme, že by neměl být příliš zbrkle odsunut.

Dále ukáží, že antropocén je vedle své povahy přírodního faktu i faktem sociálním, přesněji řečeno faktem politickým. Antropocén pojmám jako ideologii strukturující naši

² BIERMAN, Frank a kol. Down to Earth: Contextualizing the Anthropocene. *Global Environmental Change*. 2016, No. 39, s. 343. [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378015300686>.

³ HAMILTON, Clive. *Defiant Earth: The Fate of Humans in the Anthropocene*. Crows Nest: Allen & Unwin, 2017, s. 12.

⁴ LATOUR, Bruno. *Anthropology at the Time of the Anthropocene – a personal view of what is to be studied*. In: *brunolatour.fr* [online]. 2014 [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <http://www.bruno-latour.fr/node/607>.

⁵ BOULD, Mark. *The Anthropocene Unconscious: Climate Catastrophe Culture*. New York: Verso, 2021, s. 19–33.

⁶ BURDON, D. Peter. Ecological law in the Anthropocene. *Transnational Legal Theory*. 2020, Vol. 1–2, No. 11, s. 3. [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/20414005.2020.1748483?journalCode=rtlt20>.

⁷ BALLARD, Susan. *Art and Nature in the Anthropocene*. New York: Routledge, 2021, s. 28–30.

⁸ MORROW, Kare. The Anthropocene and Human Rights – A New Context and the Need to Revisit Collective Human Concerns. In: BURDON, D. Peter – MARTEL, James (eds). *Routledge Handbook of Law and Anthropocene*. London; New York: Routledge, 2023, s. 211.

⁹ Zvláště vlivné jsou úvahy Anny Gear, kritizující antropomorfní povahu práva, které je vytvářeno výlučně k užítku člověka (v užším smyslu k užítku korporací a věčné produkce), viz GREAR, Anna. *Redirecting Human Rights: Facing the Challenge of Corporate Legal Humanity*. New York: Palgrave MacMillan, 2010, s. 202–205.

současnou realitu a ovlivňující debaty a argumentaci ohledně lidských práv. Identifikují zde riziko zmenšení politického prostoru, který padne za oběť expertní vládě v důsledku potřeby urychlené reakce na klimatické změny. Zásadní bude mizející hranice mezi faktem a hodnotou projevující se v postupném přerodu ekologie v systémové vědy o Zemi (*Earth System Science*). Hlavní teze bude, že debaty o klimatu jsou hlavním ideologickým bojištěm dneška.¹⁰

Výše zmíněné teoretické analýzy vztáhnou na debatu o environmentalizaci lidských práv, či obecněji o globální právní reakci na antropocén. Konfrontují spolu několik významných koncepcí řešících tuto problematiku, a to doktrínu práv přírody, klimatických lidských práv a závazkového řešení antropocénní krize (*obligation-based solution*, propojující závazky a vzájemné povinnosti na úkor práv). Tyto koncepce kriticky zhodnotím a vyvodím závěry pro další možná směřování debat o lidských právech v době antropocénu. Hlavní linií střetu bude na tomto místě napjatý vztah mezi antropocentrismem a ekocentrismem, kde ukáží, že spor mezi nimi nemusí být tak příkrý, jak se může na první pohled zdát, a že zajímavější spor se odehrává mezi jednotlivými politickými hledisky, které v environmentalizaci práv vnímáme s příchodem antropocénu o to důrazněji.

1. Člověk jako míra všech věcí?

„Napadlo mě, že je to celé špatně. Svět se až příliš změnil. Tak jsem řekl: žijeme v době antropocénu. To slovo jsem si tehdy vymyslel zničehonic. A zdá se, že se chytlo.“¹¹

Slova nizozemského chemika a držitele Nobelovy ceny za chemii Paula J. Crutzena pronesená na konferenci o holocénu v roce 1999 zachycují až komicky nenápadný počátek pojmu, který dává význam naší současnosti, čímž máme co dělat s jednou z nejmocnějších definic v dějinách. Jde o slovo zahrnující v sobě veškeré klimatické změny udávající se od druhé poloviny 18. století.¹² Příčiny těchto změn probíhají s překotným industriálním vývojem a populační expanzí. V důsledku rostoucího vlivu člověka jsme opustili dobu, kdy byl člověk pouze jedním z mnoha druhů obývajících Zemi (holocén), a stal se silou konkurující samotné přírodě.¹³

Počátky procesů, které člověka postavily do této privilegované pozice, Crutzen vystopává až k rozmachu zemědělství před 8 000 lety, kdy masivní odlesňování a užívání zavraždivých technik zvedly hladinu oxidu uhličitého a metanu do té úrovně, že byl zastaven růst pevninských ledovců na území dnešní severovýchodní Kanady, čímž byl odkloněn příchod nové doby ledové. Přestože se může tato hypotéza zdát logická, Crutzen sám se k ní pro nedostatek důkazů staví skepticky. Masová těžba uhlí objevující se již v 10. století v Číně a následně ve 13. století v Británii mohla být dalším faktorem, který významně ovlivnil tehdejší ekosystém. Crutzen zde namítá, že jakkoliv šlo o změny významné, byly

¹⁰ Srov. ŽIŽEK, Slavoj. Ecology against Mother Nature: Slavoj Žižek on Molecular Red. In: *Verso* [online]. 26. 5. 2015. [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.versobooks.com/blogs/2007-ecology-against-mother-nature-slavoj-zizek-on-molecular-red>.

¹¹ MACFARLANE, Robert. *Underland: A Deep Time Journey*. New York: W. W. Norton & Company, 2019, s. 75.

¹² CRUTZEN, J. Paul. Geology of mankind. *Nature*, Vol. 415, No. 23, s. 23. [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.nature.com/articles/415023a>.

¹³ STEFFEN, Will – CRUTZEN, J. Paul – MCNEILL, R. John. The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature? *Ambio*. 2007, Vol. 36, No. 8, s. 614. [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25547826?seq=1>.

spíše lokálního charakteru a díky nerozvinuté organizaci a ekonomické základně nemohly preindustriální společnosti ovlivnit ekosystém tak významně, jako to dokázala společnost industriální.¹⁴ Definiční vlastností antropocénu pak není pouze samotná činnost člověka vůči přírodě. Taková činnost tu byla vždy a dokázala ekosystémy ovlivnit již v dobách starověku, ovšem jen lokálně. U antropocénu je tím pádem podstatná i globálnost, kdy vnímáme jako celek nejen přírodu, ale i člověka jako hybnou sílu.

S příchodem antropocénu se člověk stal silou, která je přírodě rovnocenná či se o tuto rovnocennost velmi úspěšně uchází. Mluvíme tedy o přechodu od preindustriální společnosti ke společnosti industriální. Ve chvíli, kdy i na těch nejodlehlejších místech světa začalo lidstvo odlesňovat, těžít, vyhlazovat, vysoušet nebo zavodňovat, ohlodávat okraje pobřeží, formovat koryta řek a k tomu nesmazatelně zanechávat stopy nejen za svou produkci, ale i spotřebou, se postavilo na roveň přírodních sil.

Vztah člověka a přírody se s průmyslovou revolucí změnil a z člověka „vrženého“ do nehostinné přírody se zrodil člověk jako její přemožitel. V moderním pojetí je člověk na přírodě coby její vládce zcela nezávislý. Tato nezávislost je klíčová, jelikož jde o představu jakési autonomní zóny obývané člověkem a vůči ní vnější zóny obývané vším ne-lidským. Není zde řeč o ničem jiném než o dichotomii Příroda/Kultura.¹⁵ Příroda přestává být chápána jako transcendentní a je vědecko-technickým pokrokem odčarována a nově ukázána jako prostor zdrojů, surovin a možné exploatace.¹⁶ Člověk je tedy tím, kdo s oblibou dává přírodě význam (jak dokládá rozvoj Linného přírodopisné taxonomie v osvícenství),¹⁷ rozparcelovává ji, hledá zdroje a zdokonaluje techniky jejich získávání. Příroda je tak prostorem, do něhož člověk přichází za účelem získání zdrojů pro zdokonalování svého domovského prostoru – kultury.

V ustavení moderního člověka ale můžeme vidět dvojí pohyb, který pro tehdejšího člověka zůstal neviditelný, ale který z dnešní pozice vidíme lépe. Francouzský antropolog a filozof Bruno Latour jej vymezuje takto: „[...] [P]ojem ‚moderní‘ vymezuje dvě množiny docela rozdílných činností, které musejí zůstat odlišné, pokud mají zůstat účinné, ale které nyní začaly být zaměňovány. První množina činností – svým překladem – vytváří směsici nových bytostí, přírodních hybridů a kultury. Druhá – svým očištěním – vytváří dvě zcela odlišné ontologické zóny: zónu člověka na jedné straně a zónu přírody na straně druhé.“¹⁸ Rovina „očištění“ označuje stav popsany výše, tedy přísné oddělení přírody a kultury jako zcela nezávislých oblastí. Rovina „překlada“ nám ale ihned ukazuje, že příroda a kultura se do sebe vzájemně překládají, prorůstají se, a to již tím, že svět kultury (umění, norem, institucí, silnic, obytných domů, vodárenských sítí...) nelze budovat bez světa přírodního. Svět kultury je proto hybridní a není v žádném případě nezávislý na přírodě. Odvrácenou stranou naivních představ o totálním odloučení od přírody, kterou člověk ovládá z bezpečného autonomního místa, je uvědomění radikální závislosti člověka na přírodě.

¹⁴ Ibidem, s. 615.

¹⁵ LATOUR, Bruno. *We have never been modern*. Cambridge: Harvard University Press, 1993, s. 13–24.

¹⁶ Pokud mluvíme o moderně (*modernity*), mám tím na mysli epochu industriálního rozvoje a dosahující vrcholu v první polovině 20. století. Základy moderny hledáme v osvícenství, v němž právě k „odkouzlení“ přírody došlo, a sice v důsledku rozvoje vědy a technologií, viz ADORNO, Theodore – HORKHEIMER, Max. *Dialectic of Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press, 2002, s. 22.

¹⁷ FOUCAULT, Michel. *Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Routledge, 1989, s. 137.

¹⁸ LATOUR, Bruno. *We have never been modern*, s. 12.

Či přesněji a více latourovsky řečeno: jde o uvědomění propletenosti (*entanglement*) člověka, přírody a věcí, lidského a ne-lidského, v níž nejde o hierarchický vztah mezi aktivním člověkem a pasivní nehybnou věcí; naopak jde o vztah strategické aliance.¹⁹

Přestože je antropocén érou zaměřenou primárně na člověka a jeho činnosti, nelze v ní uvažovat o egoistickém antropocentrismu. Právě antropocén a antropocentrismus je nutné (nejen v zájmu dalšího výkladu) od sebe pečlivě odlišit, protože i přes antropocentristické jádro v sobě antropocén ukrývá morální imperativ sebe-omezení. I pro tento účel Timothy Morton zavádí do filozofie environmentalismu pojem hyperobjektu.²⁰ Jde o koncept zpochybňující naše běžné úvahy o objektech, které máme tendenci vnímat jako samostatné a jednotlivé. Stejně tak narušuje představu člověka, který objekty volně disponuje a má nad nimi kontrolu.²¹ Hyperobjekty jsou naproti tomu rozlehlou sítí objektů, které jsou natolik diseminovány v prostoru a čase, že vytváří svého druhu monument přesahující člověka jako svého tvůrce. Pro lepší představu jako příklad můžeme vzít plasty jako materiál, jehož nadprodukce i spotřeba ohrožuje ekosystém. Z hlediska dlouhodobých řešení nemá význam se zabývat jednotlivou PET lahví pohozenou v parku nebo igelitovým sáčkem vznášejícím se na mořské hladině. Má cenu se zabývat „plasty“ v množném čísle, nebo lépe řečeno plasty jako kolektivním ohrožením, jako nebezpečným fenoménem, jako hyperobjektem. Definičními vlastnostmi hyperobjektů jsou:²²

1. *Viskozita* – hyperobjekty se přichytávají všech povrchů, kterých se dotknou; Morton si jako příklad vybírá ropnou skvrnu vzniklou při havárii ropné plošiny Deepwater Horizon; nemusí jít ale jen o přichycení, ale i o to, že hyperobjekty zanechávají těžko odstranitelné stopy po své přítomnosti (např. i kdyby se podařilo z moří odstranit všechny plasty, škody na korálových útesech by byly těžko zhojitelné).²³
2. *Nelokálnost* – jsou natolik prostorově i časově rozmístěné, že nelze určit jejich centrum nebo místo původu; nejde o lokální, ale o globální jevy.²⁴
3. *Časovost* – vzdorují času; připomínají, že zde ještě dlouho setrvávají, nebudou-li odstraněny; i když hyperobjekt můžeme vidět „tady a teď“, je pro naši představivost složité uvidět, že doba existence hyperobjektu mnohonásobně přesahuje dobu existence člověka.²⁵
4. *Fázovost* – jsou natolik prostorově rozprostřené, že je nemůžeme vidět v jejich celistvosti (nemůžeme si prohlédnout veškerý smog světa, nemůžeme vidět všechen radioaktivní odpad).²⁶

¹⁹ LATOUR, Bruno. *Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies*. Londýn: Harvard University Press, 1999, s. 104–105.

²⁰ MORTON, Timothy. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013, s. 18.

²¹ SHEU, J. Sheu. *Hyperobject Reading, Scale Variance, and American Fiction in the Anthropocene*. Palgrave Macmillan, 2023, s. 8–9.

²² Český překlad jednotlivých vlastností hyperobjektů je odvozen z několika zdrojů: JANOŠČÍK, Václav. *Objekt*. Praha: Kvalitář, s. 15–22; TLUSTÝ, Jan. *Příliš hlučná prázdnota: Mezery, otřesy a smysl v literárním díle*. Brno: Host, 2023, s. 131.

²³ MORTON, Timothy. *Hyperobjects*, s. 33.

²⁴ *Ibidem*, s. 44–54.

²⁵ *Ibidem*, s. 64–68.

²⁶ *Ibidem*, s. 61.

5. *Interobjektivita* – jde o objektové sítě složené z na sobě vzájemně závislých objektů; např. globální oteplování jako hyperobjekt je složené z mnoha faktorů, od nadměrné těžby fosilních paliv až po neekologické praktiky zemědělské produkce. Z toho důvodu musíme o hyperobjektech uvažovat systémově.²⁷

Hyperobjekty jsou tedy výsledkem lidské činnosti, ale přesto nejsme jejich invazi schopni uspokojivě čelit. Byť by antropocén braný čistě jako „věk člověka“ spolu s modernistickými představami nadvlády nad přírodou mohly svádět k zachování nezávislé dominance na Zemi, hyperobjekty nás ihned vyvedou z omylu. Zároveň, hyperobjekty odkrývají několik významových vrstev antropocentrismu, který můžeme prozatím definovat jako 1) lidský šovinismus pramenící z přesvědčení o schopnosti přírodu formovat podle svých požadavků; 2) uvědomění si ontologických vazeb člověka vůči přírodě.²⁸

Tím, že hyperobjekty unikají našim schopnostem plně kontrolovat naše vlastní jednání (např. tvorbu ropných skvrn), zpochybňují první definici antropocentrismu. Navíc, hyperobjekty jsou v případě globálního oteplování varováním, že příroda se stále umí lidské činnosti postavit a nelze kategoricky tvrdit, že nad ní máme kontrolu. Druhá definice nám říká, že člověk není na přírodě nezávislý, ale že na ní naopak vždy závislý byl – je s ní, řečeno s Latourem, propleten – a z této závislosti pro člověka plyne množství morálních závazků.²⁹ Druhá definice tak implicitně předpokládá alespoň základní úroveň lidské schopnosti rozumně jednat (*rational agency*³⁰), čímž se vrací ke specifičnosti člověka a jeho činnosti, nicméně tuto specifičnost rámuje morálním imperativem a odstraňuje šovinismus lidské nezávislosti a nadřazenosti.³¹ Jinými slovy, první definice zastává pozici tvrdého antropocentrismu, druhá definice hájí pozici antropocentrismu slabého.³² Slabý antropocentrismus je takový, který do důsledků promýšlí propletenost člověka a přírody a její proměnlivou intezitu a uvědomuje si morální závazek člověka jednat s ohledem na soubor globálních klimatických změn sjednocených pod pojem antropocénu.

V návaznosti na to si australský politický filozof Ben Mylius klade na první pohled banální otázku: co je to přesně antropocentrismus?³³ Totiž, definovat antropocentrismus z hlediska postavení člověka je věc jedna; určit rozsah tohoto postavení je věc druhá. Východiskem Myliusových úvah tedy není to, zda člověk opravdu stojí v centru přírody, ale

²⁷ Ibidem, s. 89.

²⁸ Srov. BODDICE, Rob. *Anthropocentrism: Humans, Animals, Environments*. Leiden, Boston: Brill, 2011, s. 1.

²⁹ Typický morální závazek bude spočívat v nepoškozování životního prostředí, srov. BAXTER, Brian. *Environmental Ethics – Values or Obligations? A Reply to O'Neill*. *Environmental Values*. 1999, Vol. 8, No. 1, s. 108. [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/30301681?seq=1>.

³⁰ Více viz WALLACE, Jay R. *Three Conceptions of Rational Agency*. *Ethical Theory and Moral Practice, Ethics: Meta, Normative and Applied*. 1999, Vol. 2, No. 3, s. 235–242 [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27504092>.

³¹ MÜLLEROVÁ, Hana. *Právo na životní prostředí: teoretické aspekty*. Praha: Ústav Státu a práva AV ČR, 2015, s. 67–70.

³² Tvrdý antropocentrismus (*hard-line anthropocentrism*) zastává názor, že příroda je zde výhradně k užítku člověka. Tento fakt se stává v kritice antropocentrismu významný zejména v debatách kolem udržitelného rozvoje (*sustainable development*), který podle některých kritiků (např. Sam Adelman) slouží nejvíce trhu a spotřebě; ekosystém je až druhotný. Více viz MOORE, L. Brian. *Ecological Literature and the Critique of Anthropocentrism*. London: Palgrave Macmillan, 2017, s. 25. ADELMAN, Sam. *The sustainable development goals, Anthropocentrism and Neoliberalism*. In: FRENCH, Duncan – KOTZÉ, Louis (eds). *Global goals: law, theory and implementation*. Cheltenham: Edward Elgar, 2017, s. 1–15 [cit. 2023-09-20]. Dostupné z: <http://wrap.warwick.ac.uk/90232/3/WRAP-sustainable-development-goals-Anthropocentrism-Adelman-2017.pdf>.

³³ MYLIUS, Ben. *Three Types of Anthropocentrism*. *Environmental Philosophy*. 2018, Vol. 15, No. 2, s. 159–165. [cit. 2023-09-20]. Dostupné z: https://www.pdcnet.org/envirophil/content/envirophil_2018_0015_0002_0159_0194.

zda je vůbec možné uvažovat nějakou ne-antropocentristickou pozici; přesněji vyjádřeno: pozici ne-antropocentristické etiky, a taková otázka již banální není. Mylius rozlišuje mezi perceptivním, deskriptivním a normativním antropocentrismem:

1. *Perceptivní antropocentrismus* – Pozice, z níž vnímáme svět kolem nás. Pokud je obsah pozorování získán skrze smyslové aparáty, jimiž disponuje člověk, pak je pozorování samotné antropocentristické.³⁴
2. *Deskriptivní antropocentrismus* – Pozice, z níž popisujeme svět kolem nás. Pokud náš popis vychází ze situovanosti člověka ve světě, pak je náš popis antropocentristický.³⁵
3. *Normativní (aktivní/pasivní) antropocentrismus* – Perceptivní i deskriptivní antropocentrismus jsou vždy pasivně normativní, jelikož upřednostňují lidské hledisko jako 1) místo, z něhož svět vnímáme a zakoušíme (toto místo je vysoce individualizované, jde totiž o prostor vymezený naší tělesností a smysly); a 2) místo, z něhož svět popisujeme právě na základě našeho vnímání. Aktivně normativní antropocentrismus pak nadřazuje hodnotová hlediska a konativní schopnosti člověka, z nichž následně vyvozuje hodnotové závěry o roli člověka v přírodě.³⁶

Mylius dochází k závěru, že antropocentrismus je „selháním představivosti“, jelikož etickou pozici (natož pozici aktivního jednání pro záchranu planety) mimo antropocentrismus si neumíme ani představit, protože jsme sami vězni svého lidství.³⁷ Pokud se někdo pokouší vytvořit ne-antropocentristickou verzi environmentální etiky, musí nutně vytvořit i nové perceptivní, deskriptivní a normativní kategorie, což je nemožné, protože je to nemyslitelné. Jediné, co zůstává, je slabá verze antropocentrismu doplněná o morální imperativy a závazky vůči přírodě.

Z čeho ale takové závazky plynou? Řekli jsme, že člověk je v mnoha ohledech závislý na přírodě a že úroveň jeho možností jednat je zpochybněna hyperobjekty. Znamená to, že by se člověk měl stáhnout a zcela se vystříhat jakýchkoliv dalších zásahů do ekosystému? Právě naopak. Antropocén coby paradigmatická změna geologické epochy Země ukazuje, že to není jen člověk, kdo potřebuje přírodu, ale že je to i příroda, která potřebuje člověka (opět připomeňme, že v antropocénu je člověk vůči přírodě souměřitelnou silou, s níž – dle Latoura – uzavírá strategickou alianci).

V podobném duchu, a vstříc propletenosti člověka a přírody, lidského a ne-lidského, si Timothy Morton všimá, že až nápadně vzrostla tendence k uměleckým představám Země bez člověka, snad jako pokus o vyrovnání se s příliš znepokojivými dopady lidské přítomnosti. Morton je považuje za naivní a destruktivní: „*celá tahle fantazie o světě bez nás je náramně podezřelá. V posledních dvou dekáдах byli filozofové, televizní producenti a umělci v zaujetí představou Země bez člověka. Neznáme přesný důvod toho, kde se to vzalo, ale známe obecnou příčinu: média najíždí na vlnu globálního oteplování a masového vymírání. Paradox je, že když si představíte budoucnost, kde lidé vymřeli, jste rázem v ní, představujete si ji. Je to nepřímé vzrušující, jako když očumujete autonehodu, a je to stejně nepřístojné a nebezpečné. Ve skutečném světě, s ohledem na naši propletenost se zemským systémem,*

³⁴ Ibidem, s. 173–175.

³⁵ Ibidem, s. 176–180.

³⁶ MYLIUS, Ben. *Three Types of Anthropocentrism*, s. 180–190.

³⁷ Ibidem.

*pokud vyhyne my, vyhyne i mnoho dalších forem života.*³⁸ Důsledkem těchto sebestmrskačských představ o člověku jako původci znečištění paradoxně není mobilizace za účelem odčinění způsobených škod, ale naopak pocit nezúčastněnosti zakrývající skutečnost, že neexistuje nikdo a nic, kdo by byl vyňat ze sítě vztahů mezi člověkem a přírodou a tím i ze vzájemné odpovědnosti.³⁹

Poučení plynoucí z antropocenní situace je, že antropocentrismus je ve své slabé verzi nutnou podmínkou aktivního jednání a odčinění excesů nadměrné produkce a exploatace přírodního bohatství. Povinnost aktivně jednat pak nevyplývá pouze z rozumných požadavků na zachování prostoru, kde lidstvo může nadále existovat, ale i ze závazku, který vůči přírodě lidstvo má, protože příroda nepotřebuje lidskou nečinnost, ale naopak činnost. Spolu s Brunem Latourem můžeme konstatovat, že lidstvo musí mobilizovat své vědecké, technologické a institucionální prostředky a zajistit podklad pro co nejpromyšlenější a zároveň nejcitlivější reakci na globální klimatické změny.⁴⁰

2. Ideologie antropocénu

Výše jsme vymezili několik významů, které může antropocentrismus jako pojmové jádro věku antropocénu mít. Současně jsme hned na počátku řekli, že ačkoliv je antropocén „pouhým“ slovem, obsahuje v sobě nespočet přírodních empiricky poznatelných a změnitelných faktů, které spojuje do jednoho meta-významu definujícího současnost.⁴¹ Je ale antropocén tvrdým faktem (*brute fact*), pod nímž neleží žádné další významy kromě chladně racionálního vědeckého zdůvodnění? Může věda garantovat objektivní poznání a tím poskytnout jasnou odpověď na to, jak bychom se měli vstříc antropocénu chovat?

Významným otřesem na poli filozofie vědy byla vývojová teze o paradigmatech a vědeckých revolucích Thomase Kuhna.⁴² Paradigma Kuhn definuje jako „*univerzálně přijímané vědecké poznatky, které dočasně poskytují otázky a řešení komunitě vědců*“.⁴³ Paradigma je ale možné chápat i z pohledu Kuhnova sociologismu, tedy předpokladu, že vědu formují společenské a politické determinanty. Takto uchopené paradigma tedy není nic jiného než způsob vidění světa charakteristický pro určitou dobu. A pokud vnímáme vědu jako neustále se vyvíjející proces, pak ten musí být charakterizován určitými zlomy a přechody (vědeckými revolucemi). Obdobný závěr učinil o historii vědy francouzský filozof a historik Michel Foucault chápající vědu nikoliv jako proces odhalování na lidské epistemologii

³⁸ MORTON, Timothy. *Being Ecological*. Cambridge: MIT Press, 2018, s. 20–21.

³⁹ Ibidem, s. 25.

⁴⁰ SHELLENBERG, Michael – NORDHAUS, Ted. *Love Your Monsters: Postenvironmentalism and the Anthropocene*. Oakland: Breakthrough Institute, 2011, s. 247–403.

⁴¹ Pojem antropocénu má sám o sobě zajímavou kariéru. Stal se v pouhých deseti letech jedním z nejcitovanějších termínů a významně opanoval vědecký i umělecký diskurz, a nadto inspiroval mnoho dalších alegorických pojmenování usilujících o podobný terminologický sukces, např. kapitalocén, anglocén aj. Literární teoretik Steve Mentz navrhuje – zčásti ironicky, zčásti vážně – jakési „meta-meta-pojmenování“ neologocén (neologismcene) jako vládu nových pojmů; neologocén je úzkostným pokusem o nalezení odpovídající definice současnosti. Vzhledem k její proměnlivosti, neukotvitelnosti a zjevování nových krizí je tento pokus úzkostnější o to víc, že je očividně odsouzen od počátku k nezdaru, viz MENTZ, Steve. *Break Up the Anthropocene*. Londýn: University of Minnesota Press, 2019, s. 57–60.

⁴² Svého času byly Kuhnovy teze o paradigmatech kontroverzní, dnes jsou bez významnějších námitek přijímané: „*V době, kdy Struktura vědeckých revolucí vyšla, vyvolala velkou polemiku. Reakce ze strany vědců nepřekvapovala. Kuhn konečně podtrhl koberec dosavadní představě vědce jako hrdinského, otevřeného, nezaujatého hledače Pravdy a badatele v oblasti přírody a reality.*“ SARDAR, Ziauddin. *Thomas Kuhn a vědecké války*. Praha: Triton, 2001, s. 32.

⁴³ KUHN, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press, 1970, s. viii.

nezávislé pravdy, ale jako proces jejího spolukonstruování: věda a s ní spojená kategorie pravdy závisí na historických a materiálních podmínkách.⁴⁴ Můžeme tedy říci, že fakta jsou vždy vnímána skrze hodnotový filtr; otázky faktů jsou překládány do hodnotového jazyka, v němž je určováno, na kterých faktech právě záleží; která je třeba brát vážně, a která nikoliv. Rakouský filozof vědy Paul K. Feyerabend v posledku podotýká, že vědecký pokrok je utvářen dvojím napětím, a to napětím mezi světem vědeckých teorií a světem faktů a napětím mezi jednotlivými teoriemi navzájem soupeřícími o to, která z nich nabízí důslednější pojetí fakticity. Pole vědy je tedy polem mocenským a bytostně politickým, díky svému vlivu na konstrukci legitimní podoby přírodní i společenské reality.⁴⁵ Francouzský sociolog Pierre Bourdieu dodává, že ačkoliv věda vytváří zdání „nezainteresovanosti“ čili racionálního odstupu od hodnotových a ideologických osnov podpírajících politický diskurz, ve skutečnosti je sama nástrojem prosazování partikulárních zájmů.⁴⁶

Antropocén se neobejde bez vědecké spolupráce, a proto se dá očekávat, že nadcházející období bude poznamenáno vědeckým diskurzem více než kdy předtím. Potřeba řízeného „planetárního managementu“ je rámována apokalyptickým tónem antropocénu, který nás nutí k okamžité, radikální a promyšlené reakci. Tato kombinace charakteristik zdá se být až protichůdná s ohledem na to, že málokdy může být jednání okamžité, radikální a současně pečlivě promyšlené. Věda ale nabízí množství metod a léty prověřených postupů, které by mohly těmto náročným požadavkům vyhovět. Antropocén tím pádem může sloužit jako ideologický narativ legitimizující úbytek politického a participačního prostoru, který ustoupí technokratické vládě vědců-odborníků, jejichž závěry budou díky vědeckému základu brány jako nezpochybnitelné.⁴⁷ Politický filozof Jeremy Baskin si všímá rizik, která technokratická vláda může přinést, a proti nimž je potřeba se opevnit. Řešení z Baskinových úvah nepřímo vyplývá a lze je shrnout takto:

1. Je třeba uznat, že jak příroda, tak i věda starého stříhu přestaly existovat. Tím je myšlena idea harmonicky vyrovnané přírody (viz výše) a idea objektivní a hodnotami a politickými agendami nezátížené vědy.
2. Je třeba aktivně vytvářet prostor diskuze tak, aby vědecké závěry o krizi antropocénu byly podrobeny vnější demokratické kontrole.
3. Je třeba zajistit procesní a institucionální podmínky pro demokratickou diskuzi. Tyto podmínky musí mít takovou podobu, aby dokázaly chránit účastníky diskuze proti excesům státní moci a aby dávaly jednotlivcům i subjektům do ruky dostatek procesních zbraní jednak pro vlastní ochranu, a také pro prosazování kolektivních cílů všude tam, kde instituce selžou.⁴⁸

⁴⁴ Někteří takový výklad považují za nepřesný vzhledem k tomu, že Kuhnovo paradigma vzniklo pro popis vývoje jednotlivých vědeckých disciplín, a nikoliv vědy jako celku, viz FAJKUS, Břetislav. *Současná filosofie a metodologie vědy*. Praha: Filosofie, 1997, s. 86. A srov. FOUCAULT, Michel. *Order of Things*, s. 349–350.

⁴⁵ FEYERABEND, K. Paul. *Against Method*. Londýn: Verso, 1993, s. 39.

⁴⁶ Tato „nezainteresovanost“ je jedním z legitimizačních prvků vědy, kterým se věda může odlišit od ostatních sfér, jako je umění, kultura, ekonomie apod., a také získat výraz nezaujatého arbitra, kterému se vyplatí důvěřovat, viz BOURDIEU, Pierre. The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason. *Social Science Information*. 1975, Vol. 14, No. 6, s. 22–24 [cit. 2023-09-22]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/053901847501400602>.

⁴⁷ BASKIN, Jeremy. Paradigm Dressed as Epoch: The Ideology of the Anthropocene. *Environmental Values*. 2015, Vol. 24, No. 1, s. 22–24. [cit. 2023-09-22]. Dostupné z: <https://www.whpress.co.uk/publications/2015/02/21/ev-vol-24-2/>.

⁴⁸ Ibidem, s. 24.

V zásadě ke stejným závěrům dospívá Václav Bělohradský, který antropocén chápe jako krizi ohrožující liberální demokracii, zpochybňující právo a právní instituce a signalizující přicházející dobu, kdy ideologie a názorové střety budou jedem i lékem zároveň (budou proces řešení krize zpomalovat, ale zároveň budou vyvažovat demokratický deficit, který v důsledku rychlé reakce na krizi nastane; úkolem příštích generací bude snaha o udržení co nejmenší míry demokratického deficitu).⁴⁹

Podle Bělohradského pro antropocén charakteristické hyperobjekty zpochybňují ideu právní odpovědnosti,⁵⁰ protože jsou natolik všudypřítomné, že „není možné vymezit, kdo je zodpovědný ani kde se to stalo. Legální hranice, které by oddělily aktéry s právem rozhodovat (shareholders) od aktérů, kteří nemají legální právo účastnit se rozhodování, i když ponесou následky rozhodnutí (stakeholders), nelze určit ani přibližně. Žádný soud nemá k dispozici metriku ani metodiku, nutné k legálnímu vyčíslení škod, k určení výše náhrady pro postižené a odsouzení viníků.“⁵¹

Jinými slovy: antropocén není pouze krizí přírody, ale i krizí hodnot, politiky a práva. Jde o globální dezorientaci.⁵² Pro vypořádání se s touto krizí (ve smyslu politickém) navrhuje Bruno Latour novou politickou ekologii, která má nahradit podle něj zastaralý diskurz vědecké ekologie.⁵³ Jak vyplývá z předchozích úvah, nemá tím v žádném případě na mysli odsunutí vědeckých řešení, právě naopak. Spíše klade důraz na politickou participaci a organizování společenských hnutí, která budou moci formulovat požadavky na zachování důstojných životních podmínek pro sebe i příští generace.⁵⁴ Latourův program demokratické kontroly expertního rozhodování tak již z definice staví na vědeckém poznání, ale bezmezně mu nepropadá a zachovává si zdravý odstup. Paradoxně je nejvíce skeptický vůči pojmu „příroda“, který chápe rovněž jako zatemňující a ideologický, a to ve smyslu přírody jako nehybného objektu vědeckého zkoumání. Pro Latoura je příroda bytostně proměnlivá, neharmonická a její vnímání je hodnotově a politicky podmíněné. Ideologie „ekologismu“ by pak mohla použít argumenty o přírodních faktech, jimiž by smetla všechny sebevíc racionální politické požadavky ze stolu. Podle Latoura se přesně toto v debatách o klimatu odehrávalo až znepokojivě často.⁵⁵ Totiž nezáleží na tom, zda někdo přijímá nebo popírá globální oteplování, ale na tom, jaká data si pro podporu svých

⁴⁹ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie: Když části jsou větší než celky a světový duch spadl z koně*. Praha: 65. pole, 2021, s. 19.

⁵⁰ Bělohradský se zde inspiruje Timothy Mortonem, viz BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Čas pléthokracie*, s. 245–247.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² PETERSMANN, Marie-Catherine. Response-abilities of care in more-than-human worlds. *Journal of Human Rights and the Environment*. 2021, Vol. 12, s. 106. [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: https://www.elgaronline.com/view/journals/jhre/12-0/jhre.2021.00.05.xml?tab_body=pdf.

⁵³ Politická ekologie v sobě zahrnuje výzkum ekonomických, vědeckých i přírodních faktorů, které spojuje a vytváří z nich politické požadavky. Latour jako antropolog věnoval převážnou část svého díla studiu procesu konstruování vědeckých faktů. Přesto, že proces objevování a vynalézání je pro něj konstruktivní (nikoliv objektivní), netvrdí, že obsah vědy je také konstrukt (procesy vedoucí k odhalení globálního oteplování jsou konstruktem, samotné globální oteplování je ale přírodní fakt). Na tomto staví i jeho projekt politické ekologie, který počítá se sociální a historickou podmíněností vědy a tím možnostmi politických požadavků. Latourovo myšlení se stalo jednou z největších inspirací pro politické ekology, viz PERREAULT, Tom – BRIDGE, Gavin – MCCARTHY, James. *The Routledge Handbook of Political Ecology*. New York: Routledge, 2015, s. 216.

⁵⁴ LATOUR, Bruno. *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge: Harvard University Press, 2004, s. 128–140.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 4–6.

tvrzení opatří a jak je použije. Tuto skutečnost trefně glosuje Robert MacFarlane: „*slova utváří svět – a jazyk je jednou z největších geologických sil antropocénu.*“⁵⁶

Aby projekt politické ekologie mohl uspět, je základní podmínkou uznání neoddelitelnosti člověka od přírody a tím i hodnot od faktu; pokud přijmeme, že člověk je neoddelitelný od přírody, pak musíme zároveň přijmout, že příroda je hodnotami a ideologiemi zatížená stejně jako kultura. Latour dodává: „*toto rozdělení by se dalo přirovnat k rozdělení, které odlišuje soudní moc od moci výkonné. Toto rozdělení je bezmocné, aby zohlednilo mnohačetné vazby, vzájemné ovlivňování, neustálá jednání mezi soudci a politiky. Přesto by bylo chybou popírat účinnost tohoto oddělení. Moderní dělení na svět přírody a svět společnosti má stejný konstitutivní charakter s jediným rozdílem: dosud se nikdo nepustil do studia vědců a politiků v tandemu, protože se zdálo, že neexistuje žádný centrální pozorovací bod.*“⁵⁷ Tímto centrálním bodem má být politická ekologie, která aktivizuje společnost pod společným heslem vnější kontroly vědy.

Hnacím motorem politické ekologie mají být tzv. *Earth System Science*, tedy systémové vědy o Zemi. Systémový přístup prosazující se ve vědě kombinuje poznatky přírodních i humanitních věd a studuje předmět svého zájmu jako systém podmíněný přírodními i sociálními fakty.⁵⁸ Přijímá tak tezi, že máme-li smysluplně zkoumat přírodní fakta, musíme je umístit do sítě faktů sociálních (objev penicilinu pak není o nic méně sociálním faktem než ideologie liberalismu – objev může sloužit politickým cílům či narativu o vědecko-technickém pokroku).⁵⁹ Environmentální právo funguje na naprosto stejném principu, pouze s tím rozdílem, že přírodní fakta nezkoumá, ale reaguje na ně.⁶⁰ Aby tak mohlo činit, musí přírodní fakt popsat, dát mu význam, identifikovat jeho dopady na společný prostor i autonomní sféru jednotlivce a následně jej normativně zpracovat. Co se tak pro environmentální právo na vstupu jeví jako přírodní fakt, se na výstupu ocitá jako fakt sociální, respektive právní.⁶¹

Nyní můžeme konstatovat, že antropocén mění ekonomickou, sociální i právní realitu nejen jako vědecky prokazatelná přírodní událost, ale i jako ideologie, která vnáší do práva nové pohledy a potřebu nových strategií. Spolu s Baskinem, Latourem a Bělohorským jsme dospěli k závěru, že pokud máme uspokojivě reagovat na antropocén, bude zapotřebí normativní základna zajišťující prostor pro takovou reakci. Tímto prostorem budou lidská práva.

3. Environmentalizace lidských práv

Antropocén před námi otevírá naprosto nový narativní scénář, který svou globálností a nutností aktivního jednání vytváří propast mezi chápáním role člověka v minulém století

⁵⁶ MACFARLANE, Robert. *Underland*, s. 101.

⁵⁷ LATOUR, Bruno. *We have never been modern*, s. 13.

⁵⁸ STEFFEN, Will. Trajectories of the Earth System in the Anthropocene. *The Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. 2018, Vol. 115, No. 33, s. 8253. [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1810141115>.

⁵⁹ Srov. LANDECKER, Hannah. Antibiotic Resistance and the Biology of History. *Body and Society*. 2016, Vol. 22, No. 4 [cit. 2023-9-25]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1357034X14561341>.

⁶⁰ FISHER, Elizabeth – SCOTFORD, Eloise – BARRITT, Emily. The Legally Disruptive Nature of Climate Change. *The Modern Law Review*. 2017, Vol. 80, No. 2, s. 175 [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2230.12251>. Srov. LATOUR, Bruno. *Aramis or the Love of Technology*. Cambridge: Harvard University Press, 1996, s. 45.

⁶¹ MCGEE, Kyle. *Bruno Latour: The Normativity of Networks*. Londýn: Routledge, 2014, s. 34–37.

a jejím chápáním dnes. Objevuje se prostor nepoznaného, v němž jsme nuceni přehodnotit formy, procesy i obsahy pojmů, jako je člověk, lidstvo, správa, vládnutí (*governance*) a tvorba politik (*policies*).⁶² Antropocén jako meta-narativ s sebou přináší i množství „malých“ narativů o tom, jak mu čelit. Některé staví na strategii pomalých reforem; další volají po nekompromisním převrácení ekonomických a sociálních struktur.⁶³ Další náhledy vyzdvihují roli člověka; jiné vstříc antropocénu říkají, že slovo má dostat i příroda sama.⁶⁴

Není žádným překvapením, že všechny tyto narativy utváří obsah debat o lidských právech, které mají být normativním východiskem a zároveň pojistkou, že do neprobádané oblasti vstoupíme připraveni.⁶⁵ Shrnujícím programem lidskoprávní reakce je environmentalizace lidských práv, spočívající ve vyzdvižení role životního prostředí jako té nezákladnější podmínky lidské existence. V přelomové rezoluci Rady pro lidská práva (HRC) při Organizaci spojených národů (OSN) z října 2021 je mimo jiné stanoveno, že:

„[...] čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí je zásadní k užívání lidských práv.“⁶⁶

„[...] zhoršování životního prostředí, změna klimatu a neudržitelný rozvoj představují jedny z nejnaléhavějších a nejmáňších hrozeb pro možnost současných i budoucích generací požívat lidských práv, včetně práva na život.“⁶⁷

„[HRC] [...] uznává právo na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí jako lidské právo, které je důležité pro výkon lidských práv...potvrzuje, že prosazování lidského práva na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí vyžaduje plné provádění mnohostranných dohod o životním prostředí podle zásad mezinárodního environmentálního práva.“

Je zřejmé, že debaty o lidských právech v čase klimatických změn nabudou na intenzitě, a proto je vhodné se orientovat v narativech a slovnících jednotlivých přístupů, abychom se ve spletité argumentaci vyznali a předešli tím vytváření narativních omylů (*narrative fallacies*).⁶⁸ Ty mohou vznikat z nepochopení toho, o jaké ideologické předpoklady se tyto debaty opírají.

⁶² PETERSMANN, Marie-Catherine a kol. Earth system law: Exploring new frontiers in legal science. *Earth System Governance*. 2022, Vol. 11, s. 6. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/earth-system-law-exploring-new-frontiers-in-legal-science>.

⁶³ Přes pečlivé analýzy mocenských struktur v marginalizovaných skupinách dospěl Paul Routledge k závěru, že existují způsoby, jak podstatným způsobem změnit hegemonickou strukturu zezdola, stejná logika může být použita pro účely environmentalizace lidských práv, víc viz VALTONEN, Anu – RANTALA, Outi – FARAH, D. Paolo. *Ethics and Politics of Space for the Anthropocene*. Cheltenham, Northampton: Elgar Publishing, 2020, s. 117–120.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 4–5.

⁶⁵ PETERSMANN, Marie-Catherine. *When Environmental Protection and Human Rights Collide: The Politics of Conflict Management by Regional Courts*. New York: Cambridge University Press, 2022, s. 55.

⁶⁶ Rezoluce přijatá Radou pro lidská práva č. 48/13 z 8. října 2021 o Podpoře a ochraně všech lidských práv, občanských, politických, ekonomických, sociálních a kulturních práv včetně práva na rozvoj. *United Nations Documents*. [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement>.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Narativní omyl je pojem americko-libanonského statistika Nassima Nicholase Taleba, definuje jej takto: „Narativní omyl se týká naší omezené schopnosti dívat se na posloupnost faktů, aniž bychom do nich vplétali vysvětlení, nebo jim naopak vnucovali logickou souvislost, vztahový šíp [pozn. an arrow of relationship – červenou nit]. Vysvětlení spojují fakta dohromady. O to snáze si je zapamatujeme, pomáhají jim dávat větší smysl. Tento sklon se může zvrtnout, když zvyšuje naše zdání [impression] porozumění.“ Viz TALEB, N. Nassim. *The Black Swan: Second Edition: The Impact of the Highly Improbable: With a new section: “On Robustness and Fragility”*. New York: Random House Publishing Group, 2010, s. 173.

Proměňám koncepcí lidských práv pod vlivem antropocénu se v nejsystematičtější podobě aktuálně věnuje environmentální právnička Marie-Catherine Petersmann.⁶⁹ Ta ukazuje, že dějiny environmentalizace lidských práv jsou definovány postupným prorůstáním, přičemž na počátku stály agendy lidských práv a environmentálního práva jako vůči sobě autonomní a nespojité. Postupem času začalo být zřejmé, že lidská práva chránící v první řadě lidský život jako základní podmínku uplatňování dalších druhů práv musejí chránit i fundamentálnější podmínku života jako takového, tedy životní prostředí, v němž je lidský život zapuštěn.⁷⁰ Tím docházelo k prolnutí lidských práv a environmentálních agend, a to na linii vztahu člověka a přírody, či obecněji vztahu lidského a ne-lidského. Toto prolnutí bylo zprostředkováno různými hodnotovými ideologiemi, majícími odlišné představy o tom, jak má tento vztah vypadat, ovšem daný střet zůstával dle Petersmann silně antropocentrický a v zásadě redukovatelný na dvě programové pozice. Šlo o a) ochranu *přírody před člověkem* a b) ochranu *přírody pro člověka*.⁷¹

První pozice datovaná zhruba na přelom 19. a 20. století mířila na zachování „neposkvrněnosti“ přírody, tvorbu a konzervaci přírodních parků a podporu zkrášlovacích spolků. Zajímavé na této pozici je, že jakkoliv se na první pohled jeví sympaticky, ideologicky zastírá skutečnost, že stojí na přísně oddělené dualitě člověka a přírody a pokouší se zakonzervovat ohraničená místa přírodních rezervací jako vyvážení zbytku životního prostředí určeného k nevybíravé exploataci. Existuje-li jistota zachování člověkem nedotčených míst, o to více se může lidstvo „opřít“ do vytěžování zbytku zemské plochy.⁷² Je patrné, že rané pokusy o ochranu přírody byly lokální a příroda byla vnímána především jako prostor zdrojů. Druhá pozice, datovaná do druhé poloviny 20. století, zůstala zaměřena na člověka, pouze přijala alarmistickou rétoriku graduující v době přijetí studie *Limity růstu* Římským klubem v roce 1972. Studie upozorňovala na neudržitelnost tehdejšího exponenciálního růstu produkce a exploatace, který by měl při zachování svého rytmu a intenzity způsobit globální kolaps životního prostředí v polovině 21. století.⁷³ Ochrana *přírody pro člověka* přidává do svého slovníku globalismus a univerzalismus a skrze ně se naplno přimyká k tehdy sílící lidskoprávní agendě.⁷⁴ Jde tedy o ochranu životního prostředí jako

⁶⁹ Dr. Petersmann je řešitelkou tříletého projektu *Anthropocene Legalities: Reconfiguring Legal Relations with/in More-than-human Worlds*, uděleného veřejnou výzkumnou institucí *Dutch Research Council*, a jde v současné době o největší výzkum na toto téma vůbec. Zároveň je členkou řešitelského týmu projektu *Constitutionalizing in the Anthropocene* na Tilburské univerzitě. Tento interdisciplinární projekt sdružuje právníky napříč odvětvími a jeho cílem je popsat, jakými způsoby antropocén přeměňuje zažitě představy o právních doktrínách a konceptech, viz <https://constitutionalizing-anthropocene.org/>.

⁷⁰ Shodně též DRYZEK, S. John – PICKERING, Jonathan. *The Politics of the Anthropocenes*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 94.

⁷¹ PETERSMANN, Marie-Catherine. *When Environmental Protection and Human Rights Collide*, s. 18–20.

⁷² Rané environmentální regulace byly motivovány negativy silícího kapitalismu, jak potvrzuje např. Úmluva o omezení lovu lososů v povodí Rýna (1886) nebo Londýnská úmluva o konzervaci různých druhů divoké zvěře pro člověka (1900). Tato ochrana mířila především na omezení exploatace, ovšem za účelem jejího systematického udržení, viz *ibidem*, s. 25–26.

⁷³ *Ibidem*, s. 29.

⁷⁴ Tato tendence je charakteristická pro 70. léta, a to jak pro Západ, tak i země Východního bloku. V tehdejší Německé demokratické republice (NDR) byla environmentální tematika živá a podporovaná státním aparátem. Svého času silně aktivistický slovník lidských práv nemohl být v totalitním NDR používán, ale díky spojení s neméně aktivistickým slovníkem environmentalismu bylo přípustné proti státu uplatňovat zdánlivě apolitické nároky, plynoucí z práva na ochranu přírody, viz ECKEL, Jan – MOYN, Samuel. *The Breakthrough: Human Rights in the 1970's*. Philadelphia: Pennsylvania University Press, 2014, s. 63.

prostoru obývaného člověkem, kde jsou hlavním tématem práva dávající výraz jeho vztahu k okolnímu ne-lidskému světu.⁷⁵

Podle Petersmann jsou veškeré mezinárodní legislativní snahy na poli environmentálního práva antropocentrické, a to ve třech smyslech: 1) uznávají existenci samostatného lidského práva na zdravé životní prostředí; 2) uznávají environmentální ochranu jako předpoklad ochrany lidských práv; 3) uznávají lidskoprávní ochranu jako předpoklad ochrany environmentálních práv. Petersmann přiznává, že v každé z těchto složek se antropocentrismus vyskytuje v různé podobě a stupni.⁷⁶

Typizuje legislativní praxi a následné soudcovské rozhodování v regionálním kontextu, konkrétně v případě Americké konvence o lidských právech z roku 1978 je v čl. 11 zakotveno právo na zdravé životní prostředí, jehož se ale nelze samostatně dovolat před Meziamerickým soudem pro lidská práva (dále jen „MSLP“) ani před Meziamerickým výborem pro lidská práva. Navzdory tomu, MSLP vykazuje náklonnost ke zvažování environmentálních přesahů v řešených otázkách, zejména tam, kde jde o práva domorodého obyvatelstva, nicméně stále MSLP neuznává žalobní nároky na základě hromadných žalob a porušení garantovaných práv vnímá jako ryze individuální problém s individuálním žalobcem, a to i přesto, že MSLP deklaroval „*nutnost ochrany práva na zdravé životní prostředí nikoliv výlučně pro lidský užitek, ale i z hlediska jeho významu pro všechny živé organismy*“.⁷⁷

Oproti tomu Africká charta lidských práv a práv národů (dále jen „ACLP“) v čl. 24 zakotvuje kolektivně pojaté právo, konkrétně právo na „*obecně uspokojivé životní prostředí pro všechny lidi*“, které je přímo napojeno na právo na udržitelný rozvoj, tedy garantovanou možnost stejného rozvoje pro následující generace. Africký soud pro lidská práva (dále jen „ASLP“), ve srovnání se svým meziamerickým protějškem, uznává a aktivně prosazuje kolektivní ráz environmentálního práva. Dle výkladu spojení „pro všechny lidi“ mají právo se dovolat ochrany garantovaných práv jak jednotlivci, tak celé skupiny charakterizované společným zájmem.⁷⁸ V kulturním kontextu, v němž byla ACLP přijata, se pojmy člověka i osoby chápou kolektivisticky, ve smyslu jedince organicky provázaného s okolní komunitou i prostředím. Ačkoliv je přípustné, aby se ochrany u ASLP dovolával jednotlivci, počítá se s širším okruhem žalobců.⁷⁹ V případě *Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and another proti Federal Republic of Nigeria* (tzv. případ Ogoni), týkajícího se práv etnika Ogoni na ochranu jejich přírodních zdrojů před znečištěním, ASLP interpretoval a aplikoval čl. 24 a dovodil „*zcela jasnou povinnost státu přijmout rozumná opatření k zamezení úpadku životního prostředí*“.⁸⁰

⁷⁵ Důležitým markantem ovlivnění environmentálních lidskoprávních otázek antropocentrismem je absence slova příroda a jeho nahrazení životním prostředím ve smyslu prostoru určeného zvláště pro člověka; jde tak o výsledek jakési antropocentrizace přírody, nastavení představy, že příroda je zde primárně pro člověka, viz PETERSMANN, Marie-Catherine. *When Environmental Protection and Human Rights Collide*, s. 32.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 55.

⁷⁷ Rozhodnutí MSLP ve věci *Lhaka Honhat Association v. Argentina* (2020), odst. 203, citováno *ibidem*, s. 61–62.

⁷⁸ KIWANUKA, N. Richard. The Meaning of “People” in the African Charter on Human and Peoples’ Rights. *The American Journal of International Law*. 1988, Vol. 82, No. 2, s. 82 [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/meaning-of-people-in-the-african-charter-on-human-and-peoples-rights/12292F6B12602233862FFCD8E5A08D44>.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 82.

⁸⁰ PETERSMANN, Marie-Catherine. *When Environmental Protection and Human Rights Collide*, s. 63.

V duchu individualistického pojetí environmentálních práv se nese rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“), který na více místech uznal význam environmentalizace práv, např. v rozhodnutí ve věci *Bacila proti Rumunsku* (2010) ESLP dovodil „právo každé osoby těšit se z vyváženého a zdravého životního prostředí“, nebo v případě *Di Sarno proti Itálii* (2012) ESLP zmínil „právo lidí na život v bezpečném a zdravém prostředí.“⁸¹ Podle Petersmann je ale problematický čl. 34 Evropské Úmluvy o ochraně lidských práv (dále jen „Úmluva“) stanovující, že „soud [ESLP] může přijímat stížnosti od každé fyzické osoby, nevládní organizace nebo skupiny jednotlivců považujících se za oběti v důsledku porušení práv přiznaných Úmluvou a Protokoly k ní jednou z Vysokých smluvních stran.“⁸² Článek 34 tedy nedovoluje posoudit jiné stížnosti než ty podané stěžovateli přímo postiženými porušením garantovaných práv. Přesto, že Úmluva v zásadě umožňuje podávat stížnosti skupinám jednotlivců (přičemž až nápadný je důraz na jednotlivce i tam, kde Úmluva hovoří o skupinách), musí se jednat o individuální a přímé porušení garantovaného práva.⁸³

Petersmann jako základní překážku garance ochrany environmentálních práv vidí antropocentrismus. Jak bylo výše zmíněno, uznává, že antropocentrismus se vyskytuje v mnoha modifikacích. Přesto významové rozdíly opomíjí a vyčítá současným koncepcím práv jejich antropocentristické pojetí *en masse*.⁸⁴ Jak jsme nastínili, pomocí rozlišení antropocénu, antropocentrismu a jeho variant, antropocentrismus je nutně výchozí pozicí a nelze se z něj vyvázat. Pojetí práv coby ryze lidských je pak něco, co lze morálně kritizovat z ekocentrických pozic, které však přese vši snahu zůstávají zakleslé v tentokrát slabě antropocentristickém hledisku. Petersmann ale naráží na zajímavý problém, konkrétně střet mezi lidskoprávní a environmentální ochranou způsobený jednoduše tím, že zde nelze mít obojí a může to být lidský zájem (např. právo na soukromé vlastnictví), který musí ustoupit environmentální ochraně. V takovém případě jde o problém míry, tedy balancování. Antropocén pak přináší potřebu radikálnější politizace debat o právech, ve smyslu důrazu na kolektivní akci díky globálnímu rozměru antropocénu.

Jakkoliv se může zdát neintuitivní uvažovat o lidských právech jako apolitických, s ohledem na jejich historii, způsoby nárokování a uplatňování jde o jedno ze dvou domi-

⁸¹ Ibidem, s. 65.

⁸² Evropská úmluva o ochraně lidských práv. In: *Evropský soud pro lidská práva* [online]. [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ces.

⁸³ Podle zprávy Sabin Center for Climate Change Law na Kolumbijské univerzitě v New Yorku zaznamenáváme rapidní nárůst žalob na porušení práva na životní prostředí, plynoucí z liknavého přístupu státu k přijetí vhodných opatření a zaznamenáváme je i na národní úrovni. V dubnu 2021 německý Spolkový ústavní soud ve věci *Neubauer proti Německu* zrušil některé části spolkového zákona o ochraně klimatu pro jeho neústavnost, která byla dovozena z rozporu s ústavně garantovaným právem na život a zdraví, jelikož neobsahoval závazek snížení emisí do roku 2030, viz BURGER, Michael – TIGRE, Maria-Antonia. *Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review* [online]. Sabin Center for Climate Change Law: Columbia Law School, 2023, s. 37 [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: https://scholarship.law.columbia.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1203&context=sabin_climate_change. V roce 2022 byla v ČR spolkem Klimatická žaloba, z. s., sdružujícím občany, kteří se cítí dotčeni neaktivitou státu v opatřeních proti změně klimatu, podána první klimatická žaloba; žalobci svou aktivní legitimaci mimo jiné opírali o porušení čl. 35 Listiny základních práv a svobod (právo na příznivé životní prostředí) nebo čl. 6 LZPS a čl. 2 Úmluvy (právo na život), více viz *Klimatická žaloba* [online]. [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: <https://www.klimazaloba.cz/wp-content/uploads/2021/04/Klimaticka%CC%81-z%CC%8Caloba.pdf>. Shrnutí procesu a výsledku řízení o klimatické žalobě viz ŽUFFOVÁ-KUNČOVÁ, Tereza – KOVALČÍK, Michal. *Czechia's First Climate Judgment*. In: *Verfassungsblog* [online]. 3. 9. 2022 [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: <https://verfassungsblog.de/czechias-first-climate-judgment/>.

⁸⁴ Srov. PETERSMANN, Marie-Catherine. *When Environmental Protection and Human Rights Collide*, s. 83–87.

nantních pojetí práv, které je vnímá jako nezávislé a předchůdné politické realitě.⁸⁵ Apolitičnost situuje jak do úrovně zdůvodnění práv, tak úrovně jejich uplatňování; konkrétně jde o tři pohledy na apolitičnost práv.⁸⁶ Filozofka Anat Biletzki shrnuje argumenty pro apolitičnost práv následovně. Zaprvé, práva jsou zde chápána jako apolitická, protože vychází z lidské přirozenosti, která předchází jakoukoliv instituci a politiku.⁸⁷ Zastáncům této teze uniká skutečnost, že koncept práv mohl být pojmenován a prosazován až v politickém poli, skrze politiku a její ideologický slovník, což platí i tehdy, přistoupíme-li na přirozenoprávní zdůvodnění existence práv. Zadruhé, lidská práva jsou nástrojem jednotlivce chránícím jej před politickými institucemi, kde dochází k nutnému závěru, že protiváha k politické povaze státní moci musí být apolitická. Tato teze ignoruje dva fakty: a) že je to v první řadě státní moc, která dává ve formě pozitivně právního vyjádření jednotlivci do rukou nástroje pro jeho obranu před excesy těžké moci, a v demokratickém právním státě je žádoucí, pokud tvorbě takového nástroje předchází demokratická debata, deliberace a legitimizace; b) teze o sféře jednotlivce jako protikladu k politice, jako sféře sdíleného, není dále udržitelná, protože jednatel je antropocénem pevně vetknán do sítě vzájemně podmíněných vztahů. Zatřetí máme předpoklad, že práva fungují nejlépe, když nejsou navázána na žádnou politickou ideologii a jsou tím pádem univerzální; jinak řečeno, platí stejně pro liberála i konzervativce.⁸⁸ Ovšem univerzální platnost je jedna věc, to, na jaké hodnotové bázi je tato univerzalita uznána a právně upravena, je věc druhá.

Práva, pojatá jako apolitická, by nutně musela být nevyjednatelná (*non-negotiable*), protože vážně míněný výrok „lidská práva nejsou politická“ je spíše výzvou k ukončení diskuze o právech než pozvánkou k rozhovoru o tom, co že to ta práva jsou a jak je možné je zdůvodnit.⁸⁹ To ale nekoresponduje s realitou přetrvávajících neshod právě v těchto

⁸⁵ VALENTINI, Laura. In What Sense are Human Rights Political? A Preliminary Exploration. *Political Studies*. 2012, Vol. 60, No. 1, s. 180–181 [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1467-9248.2011.00905.x>.

⁸⁶ Teze o apolitičnosti práv bývají navázány na teorie Immanuelu Kanta a některé verze přirozenoprávních teorií lidských práv (Alan Gewirth, James Griffin) viz ibidem, s. 189. CAMPBELL, Tom. Human Rights: A Culture of Controversy. *Journal of Law and Society*. 1999, Vol. 26, No. 1, s. 17–18 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-6478.00112>.

⁸⁷ Tuto tezi přisuzujeme Johnu Lockeovi, viz PAUL, Frankel Ellen – MILLER, D. Fred – PAUL, Jeffrey (eds). *Natural Right Liberalism from Locke to Nozick*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 7.

⁸⁸ BILEZTKI, Anat. Politicizing Human Rights (Using International Law). In: MAY, Larry – HOSKINS, Zachary (eds). *International Criminal Law and Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 183.

⁸⁹ V knize *Imagining Human Rights* si autoři/autorky kladou otázku, čím to je, že ačkoliv jsou lidská práva pojímána jako univerzální, principiálně neporušitelná a alespoň ve své fundamentální rovině nevyjednatelná, v posledních padesáti letech jsme zaznamenali globální nárůst jejich porušování? Zdá se, že přirozenoprávní slovník univerzálních práv nepřinesl kyžená řešení. Politizace práv pak nespočívá jen v prokázání politické povahy práv. Politizace spočívá v důrazu na skryté nebo neuvědomělé mocenské disbalance, které univerzalistický slovník práv může zastírat; jinak řečeno: to, že jsou tu lidská práva pro všechny bez rozdílu, ještě neznamená, že z toho všichni mohou benefitovat. V jedné z publikovaných esejí Nina Berman souběžně čte knihy *Last Utopia* Samuela Moyna a *Inventing Human Rights* od Lynn Hunt a dospívá k závěru, že komparace těchto historických prací zvyrazňuje způsoby „jimiž debaty o lidských právech [...] vyjednávají o mocenských vztazích v globálním měřítku. Jisté, debaty o lidských právech jsou vyvolávány různými aktéry, rozdílný mocenský status těchto činitelů prozrazuje jejich odlišné cíle: například političtí aktivisté, aktivisté za práva zdravotně postižených nebo homosexuálů, kteří lobují za svá práva v konkrétní zemi, jsou v jiném postavení než vládní představitelé, kteří se dovolávají lidských práv, aby ospravedlnili politickou a hospodářskou politiku se záměrem dosažení cílů, které mohou ve skutečnosti vést ke snížení úrovně ochrany lidských práv, nejčastěji v jiných zemích než v jejich vlastní.“ Viz KAUL, Susanne – KIM, David. *Imagining Human Rights*. Berlín: De Gruyter, 2015, s. 121.

otázkách.⁹⁰ S antropocénem a s ním přicházející nutností promyšlet koncepcce práv od základů se naplno ukazuje, že teze o apolitičnosti práv je nejen nereálná, ale i nepraktická. Zbytky pochyb o tom, zda jsou lidská práva konstruktem vzešlým z politické reality, a tedy konceptem otevřeným revizi, antropocén úspěšně rozptýlil.

V antropocénu zjišťujeme, že pokud je zájem na fungujícím ekosystému globální, pak musí být globální (kolektivní) i pokusy o jeho ochranu, které budou nutně kolidovat s individuálními zájmy, přičemž tento střet je bytostně politickou otázkou; jak podotýká Martii Koskenniemi, jde „čistě o problém politického přesvědčení, souboje a kompromisu mezi konkurenčními pohledy na to, jak by měla vypadat dobře uspořádaná společnost.“⁹¹ Je tedy otázkou, o která pojetí dobře uspořádané společnosti se budou opírat zdůvodnění nadřazující kolektivní zájem nad zájem individuální. Případně o jaká pojetí se budou opírat politiky zavádějící opatření proti zhoršování klimatické krize. Proto považuji za zajímavější věnovat se střetu ideologií a slovníků vědy, práva, environmentalizace a možné krizi demokratické legitimacy⁹² na úkor neshody mezi antropocentrismem a ekocentrismem, mezi nimiž došlo v antropocénu ke konvergenci: *člověk jako znečišťovatel má morální povinnost aktivně odčinit, co napáchal, a má odpovědnost vůči globálnímu ekosystému jako celku, na němž je závislý; tato závislost je obousměrná.*

Za tímto účelem dále představím a v závěru kriticky zhodnotím dominantní trendy environmentalizace práv. Půjde o environmentální konstitucionalismus, práva přírody a závazkové řešení (*obligation-based solution*) jako protipól převládajícím *right-based* řešením. Z konfrontace všech tří přístupů zjistíme, že spor mezi nimi neexistuje v rovině epistemického hlediska záměrně upřednostňujícího či umenšujícího lidskou perspektivu. V této rovině střetu se liší pouze pojmově (jedni mluví o člověku jako původci klimatické krize; druzí jej vyzdvihují jako druh nadřazený všem ostatním), ačkoliv mají shodný cíl, a tím je reakce na globální klimatickou krizi.⁹³ Nadto, celá debata o environmentalizaci práv se nutně nese v duchu slabého antropocentrismu coby neodstranitelného lidského hlediska a ekocentrismu jako morální kritiky nedostatečnosti současných koncepcí práv.

Produktivnější spor existuje v rovině politické, kde dochází ke střetu ideologických narátivů, konkrétně liberální koncepcce práv, kladoucí důraz na jednotlivce a individuální odpovědnost, v kontrastu s kolektivním pojetím práv, zdůrazňujícím rovnost a kolektivní akci jak na úrovni států, tak na úrovni mezinárodní politiky.⁹⁴ Antropocén totiž dodává novou dynamiku tomu, co Jeremy Waldron nazývá okolnostmi politiky (*circumstances of politics*), které definuje jako „zakoušenou potřebu členů určité skupiny po společném rámci,

⁹⁰ Diskurz o právech i environmentalizaci byl politický vždy. Jde jen o to, do jaké míry jsme byli ochotni si to přiznat a vyvodit z toho pro nás relevantní důsledky, srov. BAROŠ, Jiří – DUFEK, Pavel. In: HOLZER, Jan, MOLEK, Pavel (eds). *Demokratizace a lidská práva: Středoevropské pohledy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, s. 93–101. MOUFFE, Chantal. Democracy, human rights and cosmopolitanism: an agonistic approach In: DOUZINAS, Costas – GEARTY, Conor. *The Meaning of Rights: The Philosophy and Social Theory of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 182.

⁹¹ KOSKENNIEMI, Martti. *Politics of International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2011, s. 160.

⁹² Srov. PETERSMANN, Marie-Catherine. *When Environmental Protection and Human Rights Collide*, s. 203.

⁹³ Srov. GANGON THOMPSON, C. Suzanne – BARTON, A. Michelle. Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology*. 1994, Vol. 14, No. 2, s. 149–150 [cit. 2023-11-11]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0272494405801689>.

⁹⁴ Srov. Doslov Pavla Barši k MOYN, Samuel. *Poslední utopie: Lidská práva v dějinách*. Praha: Rybka Publishers, 2022, s. 281–282.

*rozhodnutí nebo vymezení směru, kterým se ubírat, a to navzdory neshodě ohledně toho, jak tento rámec, rozhodnutí nebo směr mají vypadat.*⁹⁵ Pro Waldrona je podstatné pochopení těchto okolností, které umožní tvorbu představ o normativních aspiracích. Politický filozof Zev Trachtenberg navrhuje tyto okolnosti politiky tvářit v tvář antropocénu přepsat jako okolnosti ekologie nebo ekologické okolnosti politiky (*ecological circumstances of politics*), které vytváří konkrétnější obsah okolností politiky.⁹⁶ V antropocénu se totiž příroda jako prostor sdíleného dostává do centra politiky; nebo lépe řečeno je toto environmentalistické jádro politiky poprvé plně uznáno. K tomu politolog John M. Meyer dodává: „uznání přírody jako konstitutivní složky politiky nás přiměje pochopit, že řešení výzev, plynoucích z našeho vztahu k okolnímu světu, je definicí politiky.“⁹⁷ Je proto žádoucí mapovat argumenty, definující debatu konceptu práv v antropocénu a naznat, že jádro sporu už neleží ani tak na linii silný antropocentrismus versus silný ekocentrismus, ale spíše na linii politické. Docházím k závěru, že environmentální konstitucionalismus je vhodnou formou k mediaci střetu různých „konkurenčních“ cest a nastíním způsob překonání dichotomie mezi antropocentrickou a ekocentrickou koncepcí práv.

4. Environmentální konstitucionalismus

Politoložka Antje Wiener rozlišuje mezi ústavou, konstitucionalizací a konstitucionalismem, přičemž *ústavu* chápe jako formální a pozitivně právní nástroj kontroly státních institucí a ovlivňování politické hry; *konstitucionalizaci* vnímá jako permanentní tendenci k inkorporaci nových témat a regulatorních inovací do politického a právního rámce. *Konstitucionalismus* je podobně permanentní projekt kultivace demokratického rámce za účelem uchování legitimacy právního a politického řádu.⁹⁸ Environmentální právník Louis Kotzé toto dělení dále rozvádí a poukazuje na proměnu významu konstitucionalismu. Konstitucionalismus, původně chápáný jako politické hnutí za psanou podobu ústavy s účelem kontroly státní moci lidem, uspěl a revoluční hnutí se proměnilo v *mainstream*, nicméně pojem konstitucionalismu z politologických a právních slovníků nevyrazil.⁹⁹ Spíše se proměnil v hodnotový systém řešení, držící pohromadě architekturu formální ústavy a ústavních institucí, který má preskriptivní povahu, spojenou s jazykem práv a koncepty vlády práva nebo soudcovského přezkumu.¹⁰⁰ Lze to chápat tak, že v demokratic-

⁹⁵ WALDRON, Jeremy. *Law and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 102.

⁹⁶ TRACHTENBERG, Zev. *The Ecological Circumstances of Politics*. In: MALDONADO, Manuel-Arias – TRACHTENBERG, Zev (eds). *Rethinking the Environment for the Anthropocene*. Londýn: Routledge, 2017, s. 85.

⁹⁷ MEYER, M., John. *Politics of Nature*. Cambridge: MIT PRESS, 2001, s. 125. Citováno ibidem, s. 91.

⁹⁸ WIENER, Antje a kol. *Global constitutionalism: Human rights, democracy and the rule of laws*. *Global Constitutionalism*. 2012, Vol. 1, No. 1, s. 4–6 [cit. 2023-11-13]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/global-constitutionalism/article/global-constitutionalism-human-rights-democracy-and-the-rule-of-law/8169B3B34312258FCC023A6CE2AD5B69>. Citováno v KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*. Oxford: Hart Publishing, 2016, s. 48.

⁹⁹ Je otázka, jak rozumíme spojení „psaná ústava“. Zda jej chápeme jako koncentraci všech ústavně právně významných ustanovení do jednoho dokumentu, nebo se spokojíme s tím, že obsah něčeho jako ústava je rozprostřen napříč množstvím právních dokumentů, které jsou sepany jednotícím principem, který už můžeme nazývat konstitucionalismem, k tomu viz WALDRON, Jeremy. *Constitutionalism: A Skeptical View*. *Public Law and Legal Theory Research Papers Series: Working Paper no. 10–87*. New York University School of Law, 2012, s. 7–11 [cit. 2023-11-13]. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1722771.

¹⁰⁰ KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*, s. 51–52.

kém právním státě plní konstitucionalismus roli mostu mezi státními institucemi na straně jedné a občany na straně druhé. Možnost občanů ovlivňovat a kontrolovat fungování těchto institucí zakládá v elementární rovině pojem legitimacy.¹⁰¹ Koskenniemi legitimitu glosuje s dávkou ironie jako pojem, který vznikl za účelem vzbuzení „*hřejivého pocitu v publiku*.“¹⁰² Tím má na mysli specifickou funkci legitimacy posilovat pocit občanské konformity s přijatými politikami. Legitimita, respektive její výsledek ale není manipulativním uchlácholením jinak nespokojených občanů, ale může mít mobilizační a revizní potenciál v momentech krizí, kdy vzniká otázka, zda je legitimní ústavně právní uspořádání, které tuto krizi nereflakuje, nebo ji sice řeší, ovšem nedostatečně.¹⁰³ Z daného pojmového rozlišení je jasné, že konstitucionalismus je oproti intuitivní představě pramenící z formy ústavy jako solidního a obsahově ustáleného dokumentu dynamickým polem politického soupeření a konstruování legitimacy, které je schopno do sebe pojmut debaty o klimatické krizi a environmentalizaci práva.

Z toho důvodu má environmentální konstitucionalismus za sebou bezmála padesátiletou tradici.¹⁰⁴ Jejím katalyzátorem byl svého času provokativní článek Christophera D. Stonea *Should trees have standing?*, který zpochybnil antropocentrické chápání světa, odstranil „epistemologické sevření“ v podobě absolutní nemyslitelnosti alternativ vůči technickému a kulturnímu člověku jako výhradnímu nositeli práv. Představa konceptu právní osobnosti, rezervovaného výlučně pro člověka, byla doplněna novou rétorikou ne-lidských práv. Ačkoliv se do velké míry experimentální teze o uznání práv přírody ihned nedočkaly hromadného přijetí, podnítila reflexi toho, co vše dokáže moderní ústava rozumně snést.¹⁰⁵

Slavné jsou i teze německého právníka Klause Bosselmann, který v knize *Im Namen der Natur* představil koncept environmentálního právního státu (*ökologische rechtsstaat*). Tvrdil, že výsledkem antropocentrické politiky a neoliberálního trhu je ochrana životního prostředí pouze za účelem ochrany soukromého vlastnictví. Egoistická motivace zachování vlastního majetku (nikoliv zachování planety pro všechny) pak vede pouze k lokálním opatřením ve prospěch majetných.¹⁰⁶ Ekologický právní stát je pak stát, kde jsou lidská práva a práva přírody postavena naroveň a práva jednotlivce jsou posuzována hlediskem jeho místa v globálním ekosystému. Posuzování konfliktů práv jednotlivce a práv ekosystému má být dle Bosselmann řízeno neutrální vědou bez příměsí hodnotových úsudků.¹⁰⁷ Bosselmannova pozice zůstává diskutována dodnes a jako příklad můžeme uvést v České republice soudobé návrhy ústavně právní ochrany vody, která se jako

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² KOSKENNIEMI, Martti. Formalism, fragmentation, freedom: Kantian themes in today's international law. *No foundations: journal of extreme legal positivism*. 2007, No. 4, s. 16. Citováno v KLABBERS, Jan. *The Constitutionalization of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 37.

¹⁰³ Rozlišujeme legitimitu jako proces, který může označovat demokratickou diskuzi, výběr relevantních důvodů a transparentní legislativní proces, a legitimitu jako dekontestovaný (usazený) výsledek tohoto procesu, který považujeme za legitimní, protože je ospravedlněný. Legitimita ale není definována pouze ospravedlněním, ale také tím, že se státní moc zodpovídá za výsledky tvorby politik, viz GARDNER, John. As Inconclusive as Ever. *Jerusalem Review of Legal Studies*. 2019, Vol. 19, No. 1, s. 2–4 [cit. 2023-11-15]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/jrls/article-abstract/19/1/204/5519143>.

¹⁰⁴ V historii je možné jít ještě dál a dopátrat se environmentální ochrany v dobách Římské říše, viz KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*, s. 136.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 137.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 141.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 142.

ústavou chráněný statek přesune do sféry veřejného: „*voda jako drahocenný a nenahraditelný přírodní zdroj požívá nejvyšší ochrany ve veřejném zájmu*“; *každý má právo na užívání pitné vody pro zajištění základních životních potřeb; nakládání se zdroji pitné vody určené pro hromadné zásobování obyvatel zabezpečuje výhradně stát.*¹⁰⁸ V analýze vypracované ústavním právníkem Janem Kudrnou a environmentálními právníky Michalem Sobotkou a Milanem Damohorským se můžeme dočíst o tzv. „akvatizaci“ práva, chápané jako „*potřeb[a] poměřovat a nazírat prizmatem ochrany a uchování vody pro přírodu i člověka, veškeré lidské konání a chování od současnosti do budoucna.*“¹⁰⁹

Co se týče současných pozic environmentálního konstitucionalismu, stále více států přijímá do svých ústav různé podoby environmentálních práv. Na úroveň národních právních řádů se tím otiskují *soft law* trendy dominující na mezinárodní úrovni. První ústavu, která se zavazuje k aktivnímu řešení důsledků klimatické krize, vytvořila Dominikánská republika v roce 1998, v roce 2008 se pak Ekvádor novelou ústavy zavázal k přijetí opatření na zmírnění dopadů klimatických změn. V roce 2013 se přidal Vietnam se zavedením ústavněprávního závazku k předcházení negativních vlivů na životní prostředí a o rok později se k podobné iniciativě zavázalo ve své ústavě Tunisko.¹¹⁰

Environmentální právník Peter D. Burdon zavádí pojem eko-konstitucionalismu jako již ve své formě hodnotově orientovaného k redefinici vztahu člověka a přírody, v němž člověk není přírodě nadřazen, ale je její součástí.¹¹¹ Podle Burdona je konstitucionalismus populárním nástrojem k výstavbě základny pro řešení krize antropocénu a nabízí další typologii eko-ústav, nyní vymezenou triádou vztahů jednotlivec/kolektiv/stát. První skupinou ústavně právních dokumentů jsou ty, které uznávají kolektivní právo člověka na zdravé životní prostředí, jde například o ústavy Angoly (čl. 39, odst. 1), Beninu (čl. 27) nebo Portugalska (čl. 66i). Druhá skupina klade odpovědnost za ochranu životního prostředí na jednotlivce; do této skupiny patří Česká republika (čl. 35, odst. 3 Listiny základních práv a svobod) nebo Finsko (kap. 2, oddíl 20). Třetí skupina ústav klade povinnost ochrany životního prostředí na stát samotný, např. Jemen (čl. 35) nebo Súdán (kap. 2, oddíl 14).¹¹² Tento výčet není, dle Burdona samého, opřen o žádnou sofistikovanou metodu výběru a jistě bychom mohli tři vytyčené skupiny precizovat a dále větvit na skupiny beroucí v potaz subtilní sémantické rozdíly a specifičnost právních kultur; přesto tím Burdon relativně uspokojivě ilustruje globální trend v ekologizaci ústavního práva, který se propisuje i do soudní praxe.

V rovině soudcovského rozhodování lze zmínit rozhodnutí kolumbijského ústavního soudu, který v roce 2018 v případě žaloby 25 žalujících ve věku od 7 do 26 let na neschop-

¹⁰⁸ BÍLÝ, Vojtěch. Ministr Toman: Základní kostra návrhu ústavního zákona na ochranu vody je hotová, chci ji co nejdříve projednat s jednotlivými poslaneckými kluby. In: eAGRI [online]. 2020 [cit. 2023-11-15]. Dostupné z: https://eagri.cz/public/web/mze/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/x2020_ministr-toman-zakladni-kostra-navrhu.html.

¹⁰⁹ KUDRNA, Jan – SOBOTKA, Michal – DAMOHORSKÝ, Milan. Posudek k ústavněprávní ochraně vody [online]. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2020, s. 29 [cit. 2023-11-15]. Dostupné z: https://eagri.cz/public/web/file/640153/Posudek_k_otazce_ustavnepravni_ochrany_vody.pdf.

¹¹⁰ Zde je třeba odlišit ústavněprávní zakotvení závazku státu k minimalizaci důsledků klimatické krize od ústavněprávního zakotvení práva na životní prostředí, viz DALY, Erin – MAY, R. James. Human Rights developments in global environmental constitutionalism. In: FAURE, Michael. *Encyclopedia of environmental law: volume VII*. Cheltenham, Northampton: Elgar Publishing, 2021, s. 96.

¹¹¹ BURDON, D. Peter. *Anthropocene: The New Trajectories in Law*. Londýn: Routledge, 2023, s. 36.

¹¹² Ibidem, s. 38.

nost vlády zabránit odlesňování Amazonie judikoval, že Amazonský ekosystém je držitelem vlastních práv. Soud opřel své závěry o systémový výklad několika článků kolumbijské ústavy, z nichž vyvodil existenci „zeleného jádra ústavy“, a to tak, že životní prostředí vzal jako nutnou podmínku existence všech dalších ústavou garantovaných práv a tím v nich nalezl „zástupné environmentální právo“.¹¹³

Vidíme, že i v případech, kdy ústava sama negarantuje environmentální práva, je možné je v textu ústavy implicitně nalézt právě jako nutnou podmínku existence člověka, státu a v konečném důsledku i ústavy samotné. Jako další příklad je možné uvést známý rozsudek ve věci *Urgenda Foundation v. Kingdom of the Netherlands*, kde nejvyšší soud uložil vládě povinnost snížení hladiny skleníkových plynů jako prostředek dostání pozitivního závazku státu na ochranu zdraví a blahobytu.¹¹⁴

Souvisejícím trendem je přijímání ustanovení o udržitelném rozvoji spočívajícím v nastavení takové míry produkce a spotřeby, aby byly zajištěny zdroje a životní podmínky i pro nadcházející generace, a to minimálně v míře shodné s podmínkami dnešními. Řečeno jinak, jde o důraz na nezhoršování stavu životního prostředí. Jedná se tak v zásadě o minimální požadavek, související v rovině produkce převážně s ekonomickými právy. Jak nám ale ukazují výše zmíněná ilustrativní soudní rozhodnutí, souvislost lze dost dobře najít i se základními právy, jakým je například právo na život.

Doktrína udržitelného rozvoje se díky své přímočarosti rapidně prosazuje, jak můžeme demonstrovat na příkladu zemí jako Řecko, Polsko, Srbsko, Thajsko nebo Brazílie.¹¹⁵ Východiskem pro udržitelný rozvoj je univerzální klauzule udržitelnosti obsažená ve zprávě Světové komise OSN pro životní prostředí a rozvoj (tzv. *Brundtland report*), která zní: „*udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti, aniž by ohrožoval schopnost budoucích generací uspokojovat své vlastní potřeby.*“¹¹⁶ Obdobně znějící definici obsahuje i dodatek k francouzské ústavě připojený v roce 2004 stanovující: „*Aby byl zajištěn udržitelný rozvoj, neměla by rozhodnutí, určená k uspokojení potřeb současné generace, ohrozit schopnost budoucích generací a ostatních národů uspokojovat své vlastní potřeby.*“¹¹⁷ Ačkoliv se nároky kladené udržitelným rozvojem zdají být rozumné a potřebné, mnoho autorů poukazuje na to, že koncept udržitelnosti slouží pouze zájmům korporací a primárním objektem ochrany je trh, a nikoliv příroda.¹¹⁸ V této souvislosti dodáme, že pokud má mít udržitelný rozvoj smysl, musí být kombinován i s jinými druhy práv.¹¹⁹

Další vývojová linka míří od národních právních úprav k mezinárodní úrovni. Málo prozkoumanou sférou je globální environmentální konstitucionalismus. Jihoafrický právník Louis J. Kotzé vymezuje tři důvody pro zahájení debat o globální verzi environmentálního konstitucionalismu, které vycházejí ze současné povahy globálního prostoru,

¹¹³ DALY, Erin – MAY, R. James. *Human Rights developments in global environmental constitutionalism*, s. 97.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 98.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 101.

¹¹⁶ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. In: *United Nations Documents* [online]. [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.

¹¹⁷ Constitution of October 4, 1958 In: *Conseil constitutionnel* [online]. [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf.

¹¹⁸ Jde například o zmíněného Sama Adelmana nebo Annu Gear, viz GREAR, Anna. *Redirecting Human Rights*, s. 15–16.

¹¹⁹ Srov. KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*, s. 198–199.

jenž je místem, kde: 1) je současné právní nastavení neefektivní v řešení environmentálních výzev globalizovaného světa; 2) roste potřeba regulace dopadů klimatických změn; 3) je zjevná fragmentarizovanost národních environmentálních právních úprav a národních vlád.¹²⁰ Kotzé dospívá k závěru, že příliš rozvětvená síť globálních sociálních a ekonomických vztahů na straně jedné a globální povaha antropocénu na straně druhé vytváří tlak na zcela novou podobu konstitucionalismu. Jedině globální úroveň může být prostorem, kde je možné efektivně řešit nadcházející výzvy. Dva prvky jsou pro vytvoření globálního environmentálního konstitucionalismu klíčové, a to globální ústava a globální environmentální *rule of law*. Globální ústava by vytvářela univerzální a pozitivně právní rámec, zatímco *rule of law* by co do formálních aspektů vymezila otázky legality, určení kompetencí a distribuce moci; co do materiálních aspektů by vymezila otázky legitimacy, principů klimatické spravedlnosti,¹²¹ soudní kontroly a doktríny sebe-omezení.¹²²

I přes inovativnost těchto myšlenek můžeme pozorovat rostoucí iniciativu, navrhuující konkrétní podobu globální environmentální ústavy, z níž by následně měla idea environmentalizace prorůstat ke kořenům národních právních řádů. Tomuto cíli se blíží draft mezinárodní charty práv lidí na životní prostředí (*An International Covenant of the Right of human beings to the environment*) podle Michela Prioura, který navrhuje její prosazení formou rezoluce na půdě generálního shromáždění OSN.¹²³ Obsahem Charty by měla být ustanovení pojednávající o člověku stojícím tváří v tvář globální katastrofě. Mezi zakotvená práva by patřilo právo na vodu, právo na jídlo, právo na informace nebo právo na solidaritu. Zvláště podstatný je imperativ mezinárodní spolupráce vyjádřený v článku 20 Charty.¹²⁴

S ohledem na předchozí kapitoly, pojednávající mimo jiné o nutnosti demokratické kontroly procesů zmírňování a prevence dopadů klimatických změn, je obzvláště zajímavý článek 10 Charty zakotvující participační právo, z něhož nemá být nikdo vyjmut.¹²⁵ Byť Chartě schází pozitivní závazek na aktivní budování a ochranu participačního prostoru, jde o důležitý prvek, který bývá často opomíjen. Snad díky tomu, že koncept moderní ústavy je automaticky spojován s liberální demokracií, pro kterou by mělo být vytváření participačního veřejného prostoru samozřejmé. Přesto je zapotřebí tento prostor nadále kultivovat a nezapomínat na jeho důležitost. Jedině přes participativní a kolektivní environmentální práva je možné užívat veškerá ostatní práva, a navíc se vyvarovat excesům spojení vědy a státní moci.¹²⁶ Pokud je životní prostředí nutnou podmínkou výkonu lidských práv obecně, pak nutnou podmínkou výkonu environmentálních lidských práv jsou práva kolektivní.¹²⁷

¹²⁰ Ibidem, s. 203.

¹²¹ Význam klimatické spravedlnosti je mnohoznačný, přesto lze identifikovat jádro pojmu, které je většinou jejich významů společné, a to je důraz na řešení nerovností, způsobených klimatickými změnami a zájem o marginalizované skupiny (např. obyvatelstvo zemí globálního jihu). Typicky se setkáme s postkoloniálními a intersekcionalními přístupy, analyzujícími sumu diskriminačních a marginalizačních důvodů v kombinaci s hrozbami klimatické změny, viz JAFRY, Tahseen. *Routledge Handbook of Climate Justice*. Londýn: Routledge, 2019, s. 21.

¹²² Ibidem, s. 224–228.

¹²³ PRIEUR, Michel – MEKOUAR, Ali Mohammed – DALY, Erin. An International Covenant on the Right of Human Beings to the Environment. In: FAURE, Michael. *Encyclopedia of Environmental Law: Volume VII*, s. 57.

¹²⁴ Ibidem, s. 61–63.

¹²⁵ Ibidem, s. 62.

¹²⁶ Srov. DRYZEK, S. John – PICKERING, Jonathan. *The Politics of the Anthropocenes*, s. 136–137.

¹²⁷ KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*, s. 219.

5. Práva přírody

Na environmentální konstitucionalismus navazujícím trendem jsou práva přírody, která si již našla cestu do několika ústavních dokumentů a soudní praxe. Tyto koncepce morálních práv přiznávají přírodě hodnotu plynoucí z její podstaty a vycházejí z ekocentrické ideje, a to buď nábožensky motivované ve smyslu posvátnosti Země jako dárkyně života, nebo sekulárně, ve smyslu Země jako nutné podmínky života.¹²⁸ Práva přírody vychází ze dvou pojetí: a) *lokální*, v němž je důstojnost a z ní plynoucí právní status uznán nějaké přírodní lokalitě nebo útvaru; b) *kosmopolitní*, v němž se má za to, že pokud je možné uznat práva konkrétní přírodní lokalitě, pak musí být možné totéž učinit vůči přírodě jako celku; nedává totiž smysl kvalitativně rozlišovat mezi tou či onou řekou a zdůvodňovat, proč jedná práva má, a druhá nikoliv, zejména ve vztahu ke globálnímu a propletenému charakteru ekosystému.¹²⁹

V této souvislosti filozof Daniel P. Corrigan uvažuje o aplikaci tzv. spojovacího argumentu, tedy inference používané při zdůvodnění základních práv, tak jak ji v knize *Basic Rights* (1980) vyložil Henry Shue:

1. „Každý má na něco právo.“
2. „Něco dalšího je zapotřebí k tomu, aby první věc mohla být užívána jako právo, ať už je tou věcí cokoliv.“
3. „Tím pádem, každý má právo i na to, co je nezbytné k užívání práva na něco.“¹³⁰

Shue tato základní práva nutná k měti a faktickému uplatňování práv jiných pojmenovává jako právo na bezpečí, svobodu a životní minimum. Corrigan nabízí obdobné pragmatické a kosmopolitní zdůvodnění práv přírody a navrhuje dokonce použití stejného modelu pro právo oceánů nebo klimatu jako celku.¹³¹ Oproti Shuemu pracuje s konceptem práv lidských, nikoliv pouze základních, a to proto, aby podtrhnul jejich odlišnost od práv přírody. Tyto dva druhy práv mají působit vedle sebe na bázi vzájemného vyvažování. Jeho varianta spojovacího argumentu vypadá následovně:

1. „Každý má na něco lidské právo.“
2. „Biodiverzita je nezbytná k užívání první věci jako práva, ať už je tou věcí cokoliv.“
3. „Práva přírody jsou nezbytná (nebo alespoň nápomocná) při ochraně a uchování biodiverzity.“
4. „Tím pádem, každý má právo na implementaci přírodních práv za účelem užívání práv lidských.“¹³²

Corriganův argument je pro nás mimo jiné zajímavý tím, že ilustruje konvergenci mezi antropocentrickým a ekocentrickým přístupem, když svůj apel na přijetí přírodních práv

¹²⁸ CORRIGAN, P. Daniel – OKSANEN, Markku. Rights of Nature: Exploring the Territory. In: CORRIGAN, P. Daniel – OKSANEN, Markku (eds). *Rights of Nature: A Re-examination*. Londýn: Routledge, 2021, s. 3–4.

¹²⁹ CORRIGAN, P. Daniel. Human Rights and Rights of Nature – Prospects for a Linkage Argument. In: CORRIGAN, P. Daniel – OKSANEN, Markku (eds). *Rights of Nature: A Re-examination*. Londýn: Routledge, 2021, s. 102.

¹³⁰ SHUE, Henry. *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*. Princeton University Press, 1996, s. 31. Citováno v ibidem, s. 105.

¹³¹ CORRIGAN, P. Daniel – OKSANEN, Markku (eds). *Rights of Nature: A Re-examination*, s. 113–117.

¹³² Ibidem, s. 112.

explicitně staví na součinnosti mezi lidskými a přírodními právy. Přestože Corrigan zpochybňuje antropocénem naleptaný tvrdý antropocentrismus, ukazuje, že slabý antropocentrismus je kompatibilní s úvahami o možnostech jiných než lidských práv.¹³³ Corriganův přístup řadíme k sekulárnímu pojetí přírodních práv, navíc jde o argument, který se neopírá o metafyzická zdůvodnění dominantní v ekocentrickém myšlenkovém okruhu; spíše říká, že práva přírody se jednoduše vyplátí.

Další sekulární přístup je patrný v dnes již slavném odlišném stanovisku soudce William Douglase ve věci *Sierra Club v. Morton* (1972). Douglas se v něm inspiroval již zmíněným textem *Should Trees Have Standing?* Christophera D. Stonea. V daném případě ekologická organizace Sierra Club prokazovala aktivní legitimaci v žalobě proti zásahu do krajinného rázu hor Sierra Nevada způsobenému stavbou lyžařského střediska, přičemž soud nenaznal, že by organizace byla výstavbou areálu přímo dotčena.¹³⁴ Douglas se v disentu vydal za rámeček otázky, zda Sierra Club má aktivní legitimaci, a zabýval se otázkou, zda ji v tomto případě nemůže mít někdo jiný, konkrétně zda fikci právní osobnosti u neživých předmětů nelze vztáhnout na živé i neživé přírodní útvary.¹³⁵ Dospívá k závěru, že pokud může mít právní osobnost obchodní korporace nebo námořní plavidlo v rámci řešení sporů vzniklých z porušení norem námořního práva, pak nevidí důvod, proč by právní osobnost a případně aktivní legitimaci nemohl mít například horský masiv, údolí nebo les. Jak sám říká, nehodlá řešit praktičnost takového nastavení, ani to, zda by osoby zastupující takový útvar vykonávaly své povinnosti řádně.¹³⁶ Douglas především říká, že pro rozšíření užitečnosti právních fikcí na veškeré životní formy a přírodní útvary neexistuje žádná zásadní překážka, zvláště pokud to může zvýšit šance na ochranu přírodu. Přitom netvrdí, že se zavedením práv přírody nutně nastane významné zlepšení, pouze že toto zavedení přináší možné výhody, a současně žádná vážná rizika.¹³⁷ Ačkoliv byl Douglasův disent zpočátku přijat s rozpaky i satirou ze strany odborné veřejnosti, myšlenka přírodních práv se prosadila nejen jako seriózní téma doktrinálních debat, ale i jako argument mobilizující občanskou společnost v ochraně životního prostředí. Koneckonců, i přes neúspěšný výsledek řízení ve věci *Sierra Club v. Morton* k výstavbě lyžařského střediska nedošlo, právě díky občanskému aktivismu.¹³⁸

Tyto svým zdůvodněním pragmatické přístupy jsou zatím minoritní a více se prosazují právě metafyzická a lokální pojetí, zvláště v otázkách kombinujících environmentální

¹³³ Ibidem, s. 4–5.

¹³⁴ BOYD, R. David. *The Rights of Nature: A Legal Revolution That Could Save the World*. Toronto: ECW Press, 2017, s. 103–104.

¹³⁵ *Sierra Club v. Morton*, 405 U.S. 727 (1972). In: *Justitia: U.S. Supreme Court* [online]. [cit. 2024-02-13]. Dostupné z: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/405/727/>.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Nutno dodat, že William Douglas byl známý svým environmentalismem a členstvím v organizaci Sierra Club, kde byl v letech 1961–1962 členem vedoucího výboru. Na tento post rezignoval, když vytušil možnost soudního sporu, v němž bude Sierra Club figurovat, viz MCKEOWN, M. Margaret. *The Trees Are Still Standing: The Backstory of Sierra Club v. Morton*. *Journal of Supreme Court History*. 2019, Vol. 44, No. 2, s. 196. [cit. 2024-02-13]. Dostupné z: <https://onlineibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jsch.12210>.

¹³⁸ V roce 1973 publikoval na stránkách *American Bar Association Journal* právník John Naff v reakci na Douglase satirickou báseň, v níž popisuje záměr žalovat strom na zahradě svého souseda za to, že mu stíní zahradu. V roce 1983 si odvolací soud státu Michigan neodpustil neméně poetický žert. Při potvrzení rozsudku prvoinstačního soudu ve věci majitele stromu žalujícího řidiče za to, že do stromu narazil, nahradil odůvodnění rozsudku krátkou básní o traumatizovaném stromu, viz BOYD, R. David. *The Rights of Nature*, s. 106–108.

práva s právy domorodého obyvatelstva. Ve Spojených státech se na obecní úrovni deklarovaná práva přírody stávají trendem, zejména při ochraně vodních zdrojů, například v některých okresech států Pensylvánie, Nové Mexiko nebo Maryland. První takový případ se odehrál v roce 2006, kdy město Tamaqa Burough v okrese Schuylkill v Pensylvánii přiznalo formou vyhlášky (*ordinance*) právo ekosystémům a oprávnilo kteréhokoliv občana okresu žalovat možné znečišťovatele jménem ekosystému, a to z obavy před znečištěním vodních zdrojů v důsledku plánovaného uložení čistírenského kalu do již nefunkčních důlních jam.¹³⁹

Nejznámější příklad praktického zakotvení přírodních práv na celostátní úrovni můžeme najít v Bolívii, kde byla roku 2009 přijata nová ústava vytvářející právní subjektivitu Matky Země (*Pachamama*), která je hodna právní ochrany.¹⁴⁰ K revolučnímu pojetí bolívijské ústavy se připojil i Ekvádor, který v návaznosti na práva domorodého obyvatelstva stanovil, že příroda je subjektem přírodních práv. Podle tohoto nastavení nemá jít o pouhé přiřknutí dalšího balíčku práv nějaké entitě, ale o kompletně nové myšlení konstitucionalismu a práv.¹⁴¹

V roce 2017 se k myšlence přírodních práv připojil indický Vrchní soud v Uttarakhandu, který judikoval, že řeky Ganga a Yamuna mají právní osobnost. V dalším rozhodnutí přiznal právo na existenci a regeneraci řekám, lesům, pramenům, vzduchu a ledovcům. Nejvyšší soud Indie první rozhodnutí přiznávající řekám právní osobnost sice zrušil kvůli pochybám o možnostech vymahatelnosti, druhé rozhodnutí ale ponechal v platnosti.¹⁴² Ve stejném roce kolumbijský ústavní soud v případě žaloby na náhradu škody způsobené těžbou uznal práva řeky Atrato a uzavřel, že za současné situace jedině ekocentrický přístup může podnítit respekt a úctu k přírodě.¹⁴³

Shodný princip můžeme nalézt i na Novém Zélandu, kde z téměř dvě století trvajících jednání mezi novozélandskou vládou a maorským obyvatelstvem započatých po podpisu Smlouvy z Waitangi, ustavující území Nového Zélandu jako britské dominium, vyplynuly dva pozoruhodné legislativní počiny.¹⁴⁴ V roce 2014 novozélandský parlament v tzv. *Te Urewera Act* přiznal právní osobnost národnímu parku *Te Urewera*. V roce 2017 byla stejným způsobem přiznána právní osobnost řece Whanganui. V obou případech zákon stanovuje nutnost volby dvou opatrovníků způsobilých tyto přírodní útvary zastupovat. Inspirací pro tyto zákony byl dřívější zákon z roku 2006 o narovnání mezi vládou a seskupením maorských komunit *Te Arawa* zakazující novozélandské vládě schválit komerční aktivity jakéhokoliv druhu v oblastech obývaných těmito komunitami. Oba zákony měly nedozírný symbolický význam, protože představovaly zakončení vleklých soudních sporů ohledně řeky Whanganui, která byla na úkor Maorů využívána evropskými přistěhovalci k těžbě zlata a nedaleké těžbě uhlí. První ze série sedmi neúspěšných žalob byla v této

¹³⁹ BOYD, R. David. *The Rights of Nature*, s. 110–111.

¹⁴⁰ GOODALE, Mark. *A Revolution in Fragments: Traversing Scales of Justice, Ideology, a Practice in Bolivia*. Durham: Duke University Press, 2019, s. 32.

¹⁴¹ DALY, Erin – MAY, R. James. *Human Rights developments in global environmental constitutionalism*, s. 99.

¹⁴² *Ibidem*, s. 100.

¹⁴³ GUIM, Mauricio – LIVERMORE, A. Michael. Where Nature's Rights Go Wrong. *Virginia Law Review*. 2021, Vol. 107, No. 7, s. 1361–1362 [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: https://www.virginialawreview.org/wp-content/uploads/2021/11/GuimLivermore_Book.pdf.

¹⁴⁴ BOYD, R. David. *The Rights of Nature*, s. 132.

věci doručena k Nejvyššímu soudu Nového Zélandu již v roce 1895.¹⁴⁵ Proto se dá říci, že až s přiznáním právní osobnosti řece Whanganui mající status posvátného místa došlo i k uznání práv maorského obyvatelstva jako takového, které řeku nechápe jako prostředek k získávání zdrojů, ale jako suverénní entitu.¹⁴⁶

Zajímavým ukazem obepínajícím problematiku přírodních práv je jejich efektivita vyjevující se v soudní praxi. Ve výše uvedených případech soudy a státní instituce sice byly úspěšné v udělení právní osobnosti přírodním entitám nebo ekosystémům, ale prosazování takto udělených práv je úspěšné o poznání méně. V Ekvádoru, coby dalším státě připojujícím se k doktríně přírodních práv, právníci Craig Kauffman a Pamela Martin analyzovali celkem 13 případů (z toho šest ústavních stížností), které na základě přírodních práv vystavěly žalobní nárok. Podle jejich zjištění prakticky každý takovýto pokus selhal. V případě žaloby na zastavení těžby nenávratně poškozující ekosystém v amazonské provincii Zamora Chinchipe soud konstatoval, že veřejný zájem (ve skutečnosti sbíhající se zájmem státu) je dostatečně silný na to, aby převážil práva přírody.¹⁴⁷ V jiném případě narážíme dokonce na instrumentální využití přírodních práv pro odstranění konkurence: pro zvýšení těžební produkce v provincii Esmeraldas bylo pro ekvádorskou vládu důležité odstranění nepovolené těžby, ovšem proto, aby vláda sama mohla ve stejné lokalitě následně těžít.¹⁴⁸ V této souvislosti je vhodné opět připomenout teze o hodnotovém zabarvení vnímání přírody a propojení práva a vědy s politickými cíli.

Jakkoliv je potřeba práva přírody brát vážně – zvláště vzhledem k právům domorodých obyvatel, jejichž požadavky musejí být bezpodmínečně slyšeny a vzaty v potaz – zdá se, že práva přírody ne zcela dostatečně naplňují cíle, se kterými byla přijímána. Nelze však opomenout jejich významnou symbolickou roli.

Zastánci práv přírody argumentují pro rozumné omezení autonomie člověka, kterou mu lidská práva přiznávají. Rozumnost plyne z požadavku na řešení dopadů klimatické krize způsobené až excesivním výkonem lidské autonomie. Práva přírody, pojatá jako morální práva a odvozená od přirozené podstaty přírody jako podmínky existence práv lidských, mají zamezit lidskému šovinismu. Mají za to, že lidé jsou sice těmi, kdo přírodě práva uzná (ponechme stranou otázku, zda skutečně uzná nebo spíše přidělí) a kdo bude tato práva hájit, nicméně morální závazek plynoucí z přírodních práv bude natolik silný, že tato práva nebudou zneužita nebo ignorována.¹⁴⁹ Jak jsme viděli na výše uvedených případech, zatím je opak pravdou. Tím se dostáváme k doplňující koncepci a kritice těchto *right-based* řešení.

6. Závazková řešení environmentální krize

Zřejmě nejmladší a prozatím nejvíce abstraktní koncepcí je idea závazkového řešení.¹⁵⁰ Z teoretického hlediska čerpá z díla německého filozofa a etika Hanse Jonase, který na kon-

¹⁴⁵ Ibidem, s. 133–135.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 136–138.

¹⁴⁷ GUILM, Mauricio – LIVERMORE, A. Michael. *Where Nature's Rights Go Wrong*, s. 1408.

¹⁴⁸ Ibidem, s. 1409.

¹⁴⁹ Srov. CORRIGAN, P. Daniel – OKSANEN, Markku (eds). *Rights of Nature: A Re-examination*, s. 19–23.

¹⁵⁰ Pojem obligation překládám do češtiny jako závazek ze dvou důvodů: 1) symetrická povaha závazku ve formě povinnost/oprávnění vystihuje antropocénem nastavené propletení člověka a přírody, přičemž toto propletení vytváří obdobně symetrický vztah (viz teze, že příroda potřebuje člověka k odčinění jím způsobených škod); 2) pojem obligation

ci osmdesátých let představil tezi „principu odpovědnosti“ (*das prinzip verantwortung*), která inspirovala i výše uvedeného Klause Bosselmana. Zjednodušeně řečeno, vychází z etiky odpovědnosti a morálního závazku, který má lidstvo vůči planetě i příštím generacím.¹⁵¹ Již zmíněný Burdon dnes na podkladu Jonasova díla rozvíjí úvahy o závazkové teorii, která je pro dobu antropocénu vhodnější než zavádění dalších katalogů práv. Domnívá se, že idea práv je historicky konstruována tak, že v sobě nese zakódovaný imperativ jednání v tom smyslu, že forma práv automaticky předpokládá jejich uplatňování, tedy konání a s tím související zásahy do vnějšího světa.¹⁵² Typickým a již několikrát uvedeným příkladem je právo na udržitelný rozvoj. Rozvoj jako takový předpokládá soubor činností, které budu vykonány pro jeho dosažení, a to nutně na úkor životního prostředí. Naproti tomu závazky považuje za základ, z něhož práva vyrůstají, nikoliv naopak. Z toho důvodu hájí tezi, že zatímco práva naši činnost aktivují, závazky ji utlumí, či lépe řečeno omezí její dopad. Burdon (spolu s Jonasem) nemá za cíl odstranění práv a jejich nahrazení závazky; pouze říká, že práva jako podkladů pro další aktivity máme dost a je načase promýšlet naše závazky vůči planetě, které se projeví v sebe-omezení.

Byť se Burdon může jevit jako proponent ekocentristické pozice záměrně umenšující roli člověka, opak je pravdou. Burdon plně přijímá antropocentrismus v jeho slabé verzi a přijímá výjimečnost člověka jako deskriptivní fakt. Člověk není výjimečný v tom smyslu, že by byl zároveň nejdůležitější složkou ekosystému, nýbrž v tom, že je rozumné odvodit výjimečnost člověka z faktu, že dokázal dosáhnout na pozici geologické síly srovnatelné s přírodou samotnou. Pokud člověk svou činností dokázal planetu poškodit do té míry, že její náprava není možná v systému přírody samé (příroda si již sama neporadí), pak má člověk závazek vůči přírodě tuto škodu odčinit.¹⁵³

Dalším argumentem pro primát závazků je jejich intersubjektivní a situační povaha. Podle Burdona byla práva od počátku zamýšlena jako individualistická a pokud se objevily pokusy o tvorbu kolektivních práv, nenaplnily zcela očekávání, protože uplatnění kolektivního práva vyžaduje konsensus mezi jednotlivými zainteresovanými stranami, přičemž každá z nich je kromě kolektivního práva i držitelkou práva individuálního.¹⁵⁴ V jádru kolektivních práv tak leží nepřeklenutelný paradox. Oproti tomu závazek vzniká vždy v určitém místě a mezi několika subjekty: neexistuje smysluplný závazek vůči sobě samému. Závazek tak původně vznikl jako vazba k místu a vazba ke kolektivu, z čehož plyne, že závazek namísto prosazování individuálních zájmů směřuje ke kolektivnímu cíli a současně aktivní péči a starosti o společný prostor (*commons*).¹⁵⁵

Burdon nás tedy vyzývá, abychom řešení krize antropocénu nehledali pouze v právech, ale i v závazcích, povinnostech a odpovědnosti. V rovině *right-based* řešení si environmentální právnička Linnea Luuppala pokládá otázku, zda je smysluplné uvažovat o morálním právu Země na to být obnovena a dochází k rezolutní odpovědi, že to smysluplné je,

---

se v překladu díla Hanse Jonase do češtiny překládá rovněž jako závazek, viz JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti: Pokus o etiku pro technickou civilizaci*. Praha: Oikúmené, 1997, s. 141. Burdonova teze o závazcích v době antropocénu navazuje na Jonasovo myšlení; z důvodu konzistentnosti proto volím tento překlad.

¹⁵¹ KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*, s. 138.

¹⁵² Srov. BURDON, D. Peter. *Obligations in Anthropocene. Law and Critique*. 2021, s. 325 [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10978-020-09273-9.pdf>.

¹⁵³ *Ibidem*, s. 319.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 320.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

ovšem pouze natolik, nakolik tomuto morálnímu právu odpovídá morální povinnost lidstva tuto obnovu provést.¹⁵⁶ Tento symetrický vztah práv a povinností tak lépe odpovídá antropocénem nastavenému symetrickému vztahu mezi lidstvem na straně jedné a přírodou na straně druhé. Luuppala však dodává, že je namístě opatrnost ohledně podoby a promyšlenosti této obnovy, aby se ctnostný záměr dodržení morálního závazku nezměnil v noční můru obnovení šovinistického antropocentrismu; např. je možné přemýšlet o obnově korálových útesů, také si ale s postupující vědou umíme představit možnost klonování vyhynulých druhů atd.¹⁵⁷ Přesto je možné si na tomto vzájemném přitakání *right-based* a *obligation-based* řešení potvrdit sblížení antropocentristických a ekocentrických hledisek a naznat, že ať už zastáváme tu či onu koncepci, pohybuje se v mantinelech slabého antropocentrismu, v němž máme pouze tendenci akcentovat rozdílné pojmy a používat mírně odlišnou rétoriku.

Místo závěru: Oikos vs. Antropos

Jak jsme viděli, ekocentrismus je možné chápat různě, ale dva významy vyčnívají – tím prvním je změna myšlení role člověka, který nemá být pouze technicky vyspěleším vědcem, plánovačem a architektem, ale má usilovat o pokorný vztah k přírodě;¹⁵⁸ druhým je uvědomění, že člověk není nezávislý na přírodě, ale je součástí celků a komunit, a to jak sociálních, tak i přírodních.¹⁵⁹ Antropocentrismus jsme spolu s Latourem rozpoznali jako vědomí, že člověk aktivně přírodu utváří. Spor mezi nimi byl odhalen jako iluzorní nebo přinejmenším neproduktivní.

Ekocentrismus ve skutečnosti není negací antropocentrismu, byť se tak někdy může tvářit. Nejde o privilegování pohledu přírody na úkor lidského pohledu. Neusiluje o to, abychom se vžili do kamenů, smrků nebo tuňáků obecných. Tím spíše nejde o stý pokus o opakování téhož v podobě revitalizace eurocentrického pseudo ezoterismu, pokoušejícího se opět sžít s neposkvrněnou divočinou. Jak správně identifikoval Ben Mylius, nic z toho není proveditelné a samotná představa vžití se do přírody je antropocentristická.¹⁶⁰ S trochou ironie můžeme říci, že čím více toužíme po sblížení s „autentickou“ přírodou, tím více podléháme antropocentrismu, jelikož naše představy o autenticitě, harmonii a neposkvrněnosti přírody jsou pouze našimi kulturními a ideologickými fantaziemi.¹⁶¹ Ekocentrismus spíše volá po morální kritice lidské pozice a snaží se člověku připomenout, že věda a technika nejsou nezávislými zónami, ale že jsou bytostně závislé na přírodě.

Bruno Latour opakovaně zdůrazňuje, abychom se nezřekli technologií a vědy. Podle něj je to v posledku to jediné, co nám zbývá pro záchranu planety.¹⁶² Je si ale vědom toho,

¹⁵⁶ LUUPPALA, Linnea. Right-Based Restoration. In: CORRIGAN, P. Daniel – OKSANEN, Markku (eds). *Rights of Nature: A Re-examination*, s. 122.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 135.

¹⁵⁸ VALTONEN, Anu – RANTALA, Outi – FARAH, D. Paolo. *Ethics and Politics of Space for the Anthropocene*, s. 159.

¹⁵⁹ NORMAN, Jana. *Posthuman Legal Subjectivity: Reimagining the Human in the Anthropocene*. New York: Routledge, 2022, s. 55.

¹⁶⁰ LATOUR, Bruno. To modernize or to ecologize? That's the Question. In: BRAUN, Bruce – CASTREE, Noel. *Remaking Reality Nature at the Millenium*. Londýn: Routledge, 1998, s. 238.

¹⁶¹ ŽIŽEK, Slavoj. *In Defense of Lost Causes*. Londýn: Verso, 2008, s. 444–445.

¹⁶² BARŠA, Pavel. *Román a dějiny*. Brno: Host, 2022, s. 274–277.

že to bylo moderní myšlení, které nás do dnešní pozice dostalo. Byl to právě vědecký, technologický a také tržní pokrok, které způsobily, že jsme dnes vůbec nuceni nad danými tématy usilovně přemýšlet a ještě usilovněji diskutovat. Proto do moderny vkládá nový význam, a tím je péče jako starost o naše technologie i o přírodu. O technologie musíme mít starost proto, aby nebyly pouze efektivnější, ale i citlivější vůči tomu, na co právě působí.¹⁶³

Zároveň si uvědomme, že v antropocénu bující hyperobjekty jsou ohromnou připomínkou limitů člověka. Hyperobjekty jako těžko odstranitelný nukleární odpad, plasty nebo ropné skvrny varují lidstvo před tím, že se nutně musí naučit kontrolovat své vlastní jednání nebo bude hyperobjekty pohlceno. Stažení se do ulity a přenechání pole působnosti přírodě není možné. Nakonec, hyperobjekty jsou výtvar člověka, nikoliv přírody, a ta člověka potřebuje, aby po sobě takříkajíc uklidil. Pochopíme-li, že ekocentrismus není ve fundamentálním rozporu s antropocentrickým požadavkem aktivního jednání v zájmu přírody, dokážeme se povznést nad spor vycházející z nedorozumění ohledně toho, jaký je vztah lidského a ne-lidského a jaký tento vztah má být. Antropocén totiž řeší daný spor a z něj vznikající dilemata elegantně za nás. Poukazuje na propletený vztah mezi lidským a ne-lidským, a tím nás tlačí do tzv. post-humanistické pozice, v níž lidstvo je sice výraznou silou, ale silou limitovanou závazky, které plynou z její propletenosti s mnohostí dalších přírodních sil.

Jak je to ale s pozicemi ohledně lidských práv? Vzhledem k tomu, že antropocentrismus i ekocentrismus podpírají veškeré dnešní úvahy o koncepcích práv v době antropocénu, můžeme výrok o iluzornosti sporu přenést i do této oblasti. Environmentální konstitucionalismus má tu výhodu, že dokáže absorbovat pluralitu argumentů, od přírodních práv až po ustavení odborných vědeckých komisí; dokáže pojmout jak transcendentní argumenty (právo přírody jako její inherentní danost) i argumenty racionalistické (potřeba expertní vlády).

Zde je třeba naznat, že ústava nemá sloužit jako pevný soubor norem, diktujících, co dělat. To nakonec není jejím cílem, a to i přes její normativní charakter; není to soubor politik, ale rámec, který jejich tvorbu umožňuje. Tedy, pokud budeme vnímat ústavu – lhostejno zda na globální, regionální nebo národní úrovni – jako normativní rámec garantující diskurzivní prostor, pak je situace jasnější. Primární by totiž mělo být zakotvení základních environmentálních práv a zajištění prostoru pro diskusi a kontrolu legislativních procesů zezdola.

Práva přírody mohou být prosazována na lokální úrovni jako pragmatický nástroj ochrany přírody, závazková řešení mohou být ve smyslu morální kritiky zahrnuta do úvah o korelaci práv a závazků států tato práva respektovat a chránit¹⁶⁴ a vedle toho mohou působit vědecké rady, snažící se o citlivé zásahy do ekosystému s cílem zamezení jeho zhroucení.

Konečně antropocén samotný je nutné symbolizovat, vložit jej do jazyka práva a politiky, přičemž metodu, jak toho dosáhnout, nabízí ústavní právník Bruce Ackerman s teorií ústavního momentu. Ústavní moment ohlašuje revizi a změnu ústavního pořádku v dů-

¹⁶³ SHELLENBERG, Michael – NORDHAUS, Ted. *Love Your Monsters*, s. 392.

¹⁶⁴ Blíže viz doktrína specifických závazků dle Rady pro lidská práva, BURGER, Michael – WENTZ, Jessica. *Climate change and human rights*. In: FAURE, Michael. *Encyclopedia of environmental law: volume VII*, s. 202–203.

sledku překotných společenských změn.¹⁶⁵ Revidovány jsou společenské hodnoty a cíle, vtělené jak do ústavních, tak podústavních zákonů, čímž dojde k trhlíně a nastává nový začátek.¹⁶⁶ Nelze vyloučit, že antropocén vyvolá takové společenské reakce, které povedou ke zrození ústavního momentu a tím i nové ústavy, nové koncepce práv a nových způsobů globální i národní správy. Podle Kotzého se tak do jisté míry již děje a dochází k re-negociaci ústavněprávních mechanismů a otevírání debat o tom, zda je současný systém liberálních práv schopen setrvat pod tlakem antropocénu a toho, co s ním přichází. Forma moderních ústav a konstitucionalismus jako takový svádí k tomu, aby byly hlavním dějištěm těchto přehodnocení. Ústavy, díky ztížené schopnosti měnit jejich obsah a díky formě ustavujícího dokumentu mířícího do budoucna, vytváří zajímavý diskurzivní prostor, v němž se střetává minulost, současnost a budoucnost. Ackerman nazývá tuto temporalitu, již je konstitucionalismus specifický, „rozpravou mezi generacemi“, protože každý ústavotvorný moment vybízí zainteresované strany k úvahám o dopadech minulosti a současnosti na budoucnost, a zároveň naše představy o budoucnosti jsou nazpět vtěleny do soudobé podoby ústavy.¹⁶⁷ Ústavní temporalita pak není lineární, ale cyklicky propletená.¹⁶⁸ A to nikoliv ve smyslu opakujících se dějinných ústavotvorných cyklů, ale v tom, že v jednom ústavním dokumentu se těsně prolínají tři časové úrovně.¹⁶⁹

Stejně jako každý ústavní moment, bude i ten antropocénní poznamenán tenzí plynoucí mimo jiné z výše zmíněné potřeby rychle a přitom promyšleně jednat. Německý filozof Walter Benjamin vyjádřil toto úzkostné napětí v roce 1940 v krátké esejí *O pojmu dějin* připodobněním k obrazu modernistického malíře Paula Kleea zobrazujícího, v Benjaminově chápání, tzv. „anděla dějin“. Benjamin píše: „*Kleeho obraz nazvaný Angelus Novus ztvárňuje anděla, který jako by se měl odklonit od něčeho, na co upřeně hledí. Jeho oči jsou roztažené, ústa rozevřená, křídla roztažená. Tak vypadá anděl dějin. Tvář má obrácenou k minulosti. Kde my vidíme řetězec událostí, on vidí jedinou katastrofu, která na sebe vrší trosky a vrhá mu je k nohám. Chtěl by zůstat, vzkřísit mrtvé a scelit, co bylo roztrženo. Ale bouře, vanoucí z ráje, se opřela do jeho křídel příliš silně na to, aby je zavřel. Bouře ho neodbytně žene do budoucnosti, k níž je obrácen zády, zatímco mu před zraky vzrůstá do nebes hromada trosek. Tato bouře je to, co nazýváme pokrokem.*“¹⁷⁰ Benjamin vnímá dějiny jako úprk před selháními lidstva. Dějiny jsou hřbitovem, který chceme rychle opustit, protože namísto kontemplativní atmosféry nabízí spíše morbidní podívanou. Pokrok je pak vzdálením se temné minulosti.¹⁷¹ Teoretička umění Hito Steyerl Benjaminovo chápání dějin

¹⁶⁵ Ackerman ve svém projektu systematizace ústavních změn zavádí pojem dualistické demokracie a vymezuje dva módy politiky: a) normální politika, ve smyslu rozhodnutí učiněných mocí výkonnou; b) ústavní momenty, ve smyslu vzácných událostí narušujících „business-as-usual“ normální politiky. V případě ústavních momentů jde o stav, kdy o podobě ústavy rozhoduje lid, a nikoliv politické instituce. Lze to vykládat i tak, že v ústavních momentech je přeneseno těžiště rozhodování z vertikální úrovně demokracie na úroveň horizontální, viz ACKERMAN, Bruce. *We the People: Foundations*. Cambridge University Press, 1991, s. 3–33.

¹⁶⁶ KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*, s. 181.

¹⁶⁷ ACKERMAN, Bruce. *The Living Constitution*. *Harvard Law Review*. 2007, Vol. 120, No. 7, s. 1793–1798. [cit. 2023-11-22]. Dostupné z: <https://harvardlawreview.org/print/vol-120/the-living-constitution/>.

¹⁶⁸ *Ibidem*, s. 1757–1758.

¹⁶⁹ KOTZÉ, J. Louis. *Global Environmental Constitutionalism in the Anthropocene*, s. 197.

¹⁷⁰ LÖWY, Michael. *Fire Alarm: Reading Walter Benjamin's On the Concept of History*. Londýn: Verso, 2005, s. 60–62.

¹⁷¹ Příměr k Benjaminově andělu dějin uvádí i Latour. Doplníuje jej myšlenkou o rozdílu mezi slovy budoucnost (*le futur*) a výhled (*l'avenir*), existujícím ve francouzštině. Podle něj moderna nikdy neměla výhled, zato měla budoucnost. Zatímco budoucnost chápe jako utopický úběžník, k němuž dějiny spějí za každou cenu, výhled je skromnějším zhodnocením

převrací tak, že podle ní vichřice opírající se mu do křídel přichází z budoucnosti, v níž byly všechny zdroje spotřebovány.¹⁷² Pokud jsme v současnosti lapeni mezi nemožností zastavení pokroku a současně obavami z dalšího pohybu vpřed, pak se nacházíme v bodě stagnace.¹⁷³ Antropocén je teoreticky možné redefinovat jako pozitivní podmínku k přehodnocení této stagnační pozice, například pomocí politizace vědy, revizí dosud dominantního liberálního konceptu práv jednotlivce nebo promyšlením možností globálního environmentálního konstitucionalismu.¹⁷⁴

Nejpodstatnější se tak jeví zajištění procesních environmentálních práv v podobě participačního práva, aby nedošlo k demokratickému deficitu a tím i krizi legitimacy v důsledku nepřezkoumatelných a netransparentně přijatých opatření, jež budou na svém vědeckém základě zdůvodněna jako správná. Důraz na kolektivní povahu environmentálních práv bude také nutně otevřen, zejména díky globálnosti klimatických hrozeb, z povahy věci dopadajících na všechny, a proto by měl mít kdokoliv možnost domáhat se ochrany nebo požadovat dodržení povinnosti státu splnit environmentální závazky.¹⁷⁵

S ohledem na společenskou podmíněnost vnímáme hodnotový a politický základ jako reakci na ústavní momenty, jejichž neoddělitelnou součástí je i diskuze. Politický filozof Pavel Barša v rozhovoru pro kulturní čtrnáctideník A2 na otázku o přehodnocení bytostně politického a právního vztahu mezi soukromým a veřejným v důsledku klimatické krize výstižně uvedl: „[...] ekologická krize svou povahou boří rozdíl mezi velkými dějinami a každodenností. Masově praktikovaný způsob života má bezprostřední dopady na globální změnu klimatu a pro mě představuje příklad toho, že nemůže fungovat představa 19. století, že velké dějiny existují nad hlavami lidu, a hlavní roli v nich hrají velké osobnosti jako Napoleon nebo Lenin. To by ale nemělo vést ke zpochybnění významu politiky. Už proto, že bez států se dnes nemůže řešení klimatické krize obejít. A v politice jde o to uchopit – nebo aspoň ovlivňovat – moc vykonávanou státem.“¹⁷⁶

Nejen Latour, ale i Petersmann si všímá toho, že oblast environmentálních práv je v době antropocénu náchylnější na expertizaci více než kdy dřív. Důvod vidí v tom, že tematika práv je natolik složitá a časově náročná, že vyžaduje speciální expertizu. Tím narušuje představu práv jako na politické sféře nezávislých morálních faktů, jelikož každý jedinec, kolektiv i přírodní útvar skutečně mohou být ze své podstaty těmito právy nadáni, ale co je jim to platné, když postrádají znalost žargonu, který by tato práva pojmenoval, zdůvodnil

---

budoucích rizik a plurality možných řešení, z nichž bude nutné vybírat. Současnost se proto liší od moderny tím, že sice nemá budoucnost, ale má výhled. Postrádáme utopický horizont, ale s antropocénem je jasné, že přichází potřeba přehodnocování a revize současných sociálních, politických, ekonomických i právních struktur. LATOUR, Bruno. An Attempt at a “Compositionist Manifesto”. *New Literary History*. 2010, Vol. 41, No. 3, s. 486 [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/issue/21765>. LATOUR, Bruno. *Facing Gaia: Eight Lectures on the New Climatic Regime*. Cambridge: Polity Press, 2017, s. 242.

¹⁷² VIDOKLE, Anton – STEYERL, Hito. Cosmic Catwalk and the Production of Time. In: *e-flux Journal* [online]. 2017 [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: <https://www.e-flux.com/journal/82/134989/cosmic-catwalk-and-the-production-of-time/>.

¹⁷³ Srov. MAGID, Václav. *Podmínky nemožnosti I/VII. Ztráta času*. Praha: Centrum pro současné umění, 2017, s. 19. Na rozhovor s H. Steyerl odkazuje tamtéž i Magid, viz BURDON, D. Peter. *Anthropocene: The New Trajectories in Law*. Londýn: Routledge, 2023.

¹⁷⁴ PETERSMANN, Marie-Catherine. Life Beyond the Law – From the ‘Living Constitution’ to the ‘Constitution of the Living’. *Heidelberg Journal of International Law*. 2023, Vol. 82, No. 4, s. 797–798 [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: <http://eprints.lse.ac.uk/120238/>.

¹⁷⁵ MORROW, Karen. The Anthropocene and Human Rights: A New Context and the Need to Revisit Collective Human Concerns In: BURDON, D. Peter – MARTEL, James (eds). *Routledge Handbook of Law and Anthropocene*, s. 221–223.

¹⁷⁶ METELEC, Matěj. Uniknout kyvadlu dějin. S Pavlem Baršou o románu a emancipaci. A2. 2023, č. 13, s. 21.

a úspěšně namítal jejich porušení u soudu. A tento žargon již je politický formou i obsahem. Petersmann dodává, že je nutná i vědecká expertiza,¹⁷⁷ která je na environmentální práva už z definice navázána, protože je nutné před soudem dokázat, že se naše stížnost na porušení práva na životní prostředí opírá o fakta, která sami bezprostředně nedokážeme.¹⁷⁸ A je to slovník expertů se sklonem ke generalizaci, v němž se mnohost hlasů a perspektiv může ztratit, a tím způsobit krizi legitimacy a demokratický deficit.¹⁷⁹

Proto nakonec nezáleží ani tak na tom, zda se reformy přijaté vstříc antropocénu budou hlásit k ekocentrickému nebo antropocentrickému pojetí, ale na tom, zda budou skutečně všechny mocí nejen promluvit, ale zda budou i slyšeny. Jedině tehdy máme naději, že opatření řešící krizi antropocénu nepovedou ke krizi ještě větších rozměrů.

---

¹⁷⁷ Dobře to ilustruje česká klimatická žaloba, opírající se o odborné stanovisko Akademie věd ČR, viz Expertní stanovisko AVČR. In: *Klimatická žaloba ČR* [online]. [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: <https://www.klimazaloba.cz/wp-content/uploads/2021/02/Expertni-stanovisko-AV-CR.pdf>.

¹⁷⁸ K politickému a vzájemně konstitutivnímu charakteru vazeb mezi vědeckými a právními epistemickými autoritami viz PEREZ, Ore. The Hybrid Legal-Scientific Dynamic of Transnational Scientific Institutions, *European Journal of International Law*. 2015, Vol. 26, No. 2, s. 397–399 [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/ejil/article/26/2/391/423031>.

¹⁷⁹ PETERSMANN, Marie-Catherine. *When Environmental Protection and Human Rights Collide*, s. 186–209.

Proces schvalování žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy

Silvie Konopková*

Abstrakt: Článek pojednává o procesu schvalování žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy. U dětí s nařízenou ústavní výchovou představuje pobyt dítěte mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy nejsilnější nástroj, kterým se realizuje právo dítěte na styk s rodiči a dalšími osobami. Příspěvek se nejdříve zabývá zakotvením tohoto práva v kontextu mezinárodního i vnitrostátního práva. Dále člení žadatele o pobyt dítěte mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy do několika skupin a zodpovídá otázku, zda může být žadatelem také právnická osoba, případně samotné dítě. Pozornost je věnována procesu schvalování také ve vztahu k věku dítěte. Součástí článku je zhodnocení pravomocí orgánu sociálně-právní ochrany dětí a ředitele zařízení. Právní otázkou, kterou v této části článek zodpovídá, je to, jaké je řešení situací, kdy na tutéž skutečnost má orgán sociálně-právní ochrany dětí a ředitel zařízení odlišný právní názor. V neposlední řadě článek identifikuje nedostatky v procesu povolování (či nepovolování) pobytu dítěte mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy, které mohou mít negativní důsledky v udržování kontaktu dítěte a osoby žadatele. Jednou z řešených otázek je mimo jiné to, jak postupovat při souběhu více žádostí o pobyt dítěte mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Klíčová slova: ústavní výchova, pobyt dítěte mimo zařízení pro výkon ústavní výchovy, právo dítěte na styk s rodiči, správní řád

Úvod

Od 19. století byla zařízení pro výkon ústavní výchovy (dále také jen „zařízení“) vnímána jako „bohulibá“ zařízení,¹ která vyřešila situaci dítěte. Nijak zvlášť se však nedbalo na práva těchto dětí (např. právo na rodinný život, participační práva dítěte atd.). Z pohledu dnešní společnosti je však zřejmé, že je třeba věnovat ochraně práv dětí zvláštní pozornost.²

Článek pojednává o procesu schvalování žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení. V textu se nejdříve věnuje zakotvení práva dítěte na styk s rodiči a dalšími osobami v kontextu mezinárodního i vnitrostátního práva. Toto právo může být realizováno různými způsoby. Článek je však zaměřen pouze na pobyt dítěte mimo zařízení, neboť se jedná o nejsilnější nástroj, jenž umožňuje styk dítěte s nařízenou ústavní výchovou a rodiče (případně dalších osob) a který slouží ke znovunavázání či upevnění jejich vzájemného vztahu. Pobyt dítěte mimo zařízení je nutné se hlouběji zabývat, neboť v praxi dochází k dílčím nedostatkům v procesu povolování (či nepovolování) pobytu dítěte mimo zařízení, které mohou mít negativní důsledky v udržování kontaktu dítěte a osoby žádající o pobyt dítěte mimo ústavní zařízení.

* Mgr. Silvie Konopková, právnička, odbor dohledu nad omezováním osobní svobody, Kancelář veřejného ochránce práv; doktorandka, katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: Silvie.Konopkova@law.muni.cz. Tento článek vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Rozvoj a podpora vědecko-výzkumných aktivit* doktorského studijního programu *Soukromé právo a civilní právo procesní*.

¹ MOLEK, P. *Základní práva, svazek druhý – Svoboda*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 133.

² HOFMANNOVÁ, H. a kol. *Lidská práva za mřížemi. Ústavněprávní aspekty omezování osobní svobody*. Praha: Auditorium, 2021, s. 155.

V druhé kapitole článek člení žadatele o pobyt dítěte mimo zařízení do několika skupin a zodpovídá otázku, zda může být žadatelem o pobyt dítěte mimo zařízení také právnická osoba a samotné dítě. Třetí kapitola se věnuje pobytu dítěte mimo zařízení ve vztahu k věku dítěte, zejména otázce, kdy je nutné projít procesem podle § 23 odst. 1 písm. a) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o ústavní a ochranné výchově“) a ustanovení § 30 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „z. s. p. o. d.“). Pro obě tyto otázky článek přináší jiná řešení, než jaká jsou momentálně doktrínálně zastávaná zejména v komentáři k zákonu o ústavní a ochranné výchově,³ který lze považovat za jeden z mála ucelených zdrojů, který se problematikou pobytu dítěte mimo zařízení zabývá z hlediska právního. Přestože dílčí aspekty této problematiky lze nalézt i v komentářích k § 30 odst. 1 z. s. p. o. d., tyto zdroje se problematice nevěnují v celé její šíři, ale zejména ve vztahu k pravomocem orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“).

Čtvrtá a pátá kapitola se věnují procesu schválení (případně neschválení) pobytu dítěte mimo zařízení. Kapitola čtvrtá pojednává zejména o pravomocích OSPOD a ředitele zařízení a o variantách formálního ukončení správního řízení. Právní otázkou, kterou v této části článek zodpovídá, je to, jaké je právní řešení situací, kdy na tutéž skutečnost má OSPOD a ředitel zařízení odlišný právní názor (jinými slovy jeden z nich by pobyt dítěte mimo zařízení povolil, druhý nikoliv). Pátá kapitola upozorňuje na další problematické aspekty aplikace správního řádu. Jednou z řešených otázek je také to, jak postupovat při souběhu více žádostí o pobyt dítěte mimo zařízení. Tyto otázky vesměs dosud nebyly v doktríně nijak řešené.

Nejen problematika pobytu dítěte mimo zařízení, ale obecně ústavní výchovy, jakkoliv je o ní mezi pedagogickou odbornou veřejností velmi spekulováno,⁴ pozornosti právní doktríny prozatím spíše unikala, a to i přes skutečnost, že jsou to častokrát právě otázky výkladu a aplikace právní normy, s níž si pedagogové, kteří dnes a denně zákon o ústavní a ochranné výchově aplikují, neví rady. Je úkolem právní vědy zodpovídat na tyto otázky, neboť v opačném případě může docházet ke snižování standardu ochrany práv dětí, které však s ohledem na svou zvýšenou zranitelnost nevyužijí všech prostředků, jak se mohou případně bránit. Specifičnost cílové skupiny (nejen dětí, ale také např. jejich rodičů) může být jedním z aspektů, které hrají roli v poměrně omezené judikatuře. Zdá se, že v této oblasti se dotčené osoby spíše než na soudy obrací na veřejného ochránce práv.

Byť v určitých aspektech mohou být některé pasáže aplikovatelné i na děti s uloženou ochrannou výchovou dle § 22 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, vzhledem k nevhodnosti směřování ochranné a ústavní výchovy bez jejich důsledného vymezení se tento článek nadále specializuje výhradně na oblast dětí s nařízenou ústavní výchovou.

³ Viz KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2017.

⁴ Například na setkáních Asociace náhradní výchovy či Federace dětských domovů atd., kterých se autorka článku pravidelně účastní.

1. Právo dítěte na styk s rodiči a dalšími osobami

Ze statistických údajů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“) vyplývá, že ve školním roce 2022/2023 z celkového počtu 6 355 dětí s nařízenou ústavní a uloženou ochrannou výchovou bylo pouze 57 úplnými sirotky.⁵ MŠMT tímto termínem nazývá děti, kterým rodiče nebo jediný rodič dítěte, jenž je nositelem a vykonavatelem rodičovské odpovědnosti, zemřeli⁶ (judikatura takové děti vymezuje jako tzv. oboustranné sirotky⁷) a také děti nalezené (nejčastěji děti z tzv. babyboxů), jejichž rodiče nejsou známi.⁸

Zahraniční literatura popisuje hluboce zakořeněné přesvědčení veřejnosti, že zařízení slouží primárně k uspokojení potřeb těchto dětí, jako tzv. *orphan myth* neboli mýtus sirotka, neboť z celosvětových statistických údajů vyplývá, že těchto dětí je v zařízeních méně než 20 %⁹ (přičemž v České republice je to méně než 1 %¹⁰). Většina dětí v ústavní péči tedy potenciálně má někoho, kdo by se o ně mohl zajímat, ať už je tímto člověkem jeden či druhý rodič, případně prarodiče, jiní rodinní příslušníci, nebo například osoby blízké. Dítě má právo na udržování kontaktu s těmito osobami.¹¹ Právo na styk s rodiči a dalšími výše jmenovanými osobami vyplývá z ústavního, občanského, ale také mezinárodního práva.¹²

Čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, vyhlášené pod č. 104/1991 Sb. (dále jen „Úmluva o právech dítěte“), uvádí, že pokud je to možné, každé dítě má právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Čl. 9 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte stanoví právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte. Čl. 4 Úmluvy o styku s dětmi, vyhlášené pod č. 91/2005 Sb. m. s. (dále jen „Úmluva o styku s dětmi“), upravuje styk mezi dítětem a jeho rodiči, a to tak, že dítě a jeho rodiče mají právo navázat a udržovat vzájemný pravidelný styk, který lze omezit nebo vyloučit pouze tam, kde to je nezbytné v nejlepším zájmu dítěte. Zároveň upravuje v čl. 5 Úmluvy o styku s dětmi také styk mezi dítětem a jinými osobami, než jsou rodiče, přičemž pokud to je v nejlepším zájmu dítěte, lze rozhodnout o styku mezi dítětem a osobami jinými než jeho rodiči, které mají s dítětem rodinná pouta.

V rámci zvláštního zákona je u dětí s nařízenou ústavní výchovou toto právo upraveno v ustanovení § 20 odst. 1 písm. n) zákona o ústavní a ochranné výchově, jež uvádí, že dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo na udržování kontaktu s osobami odpovědnými

⁵ Zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy – počet zařízení, prostorové podmínky, děti a mládež – podle zařízení a území. In: *StatIS. Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>.

⁶ ROGALEWICZOVÁ, R. In: ROGALEWICZOVÁ, R. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 42.

⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 8. 2003, sp. zn. 2 A 570/2002, shodně např. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 6. 2003, sp. zn. 6 A 549/2002.

⁸ KRÁLÍČKOVÁ, Z. In: KRÁLÍČKOVÁ, Z. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 490.

⁹ Children in Institutions. The Global Picture. In: *LUMOS* [online]. [cit. 2023-10-25]. Dostupné z: <https://www.wearelumos.org/resources/children-institutions-global-picture/>.

¹⁰ Statistika MŠMT. Zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy – počet zařízení, prostorové podmínky, děti a mládež – podle zařízení a území. In: *StatIS. Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2023-07-01]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>.

¹¹ KRŘÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči*, s. 194.

¹² Více viz kapitolu 2.

za výchovu a dalšími blízkými osobami, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv.

Osobní návštěvy jsou nevhodně zvoleným termínem, neboť pojem návštěva bez přívlasktu osobní je dále v rámci zákona o ústavní a ochranné výchově užíván např. v § 20 odst. 1 písm. o) zákona o ústavní a ochranné výchově jako osobní kontakt osob odpovědných za výchovu, osob blízkých apod. přímo v zařízení, nikoliv v domácím prostředí těchto osob. Ze smyslu a účelu právní úpravy je však zřejmé, že § 20 odst. 1 písm. n) zákona o ústavní a ochranné výchově rozlišuje mezi osobními návštěvami a návštěvami bez přívlasktu. Osobní návštěvy jsou pojem nadřazený jak návštěvám bez přívlasktu (tedy návštěvám v zařízení), tak návštěvám dítěte v domácnosti rodičů či jiných osob (tedy pobytu dítěte mimo zařízení).¹³

Byť není pochyb o tom, že ustanovení § 20 odst. 1 písm. n) zákona o ústavní a ochranné výchově pouze stanovuje formy udržování kontaktu (osobní, psaná, telefonická), které jsou následně v zákoně jednotlivě rozvedeny, pojmy osobní návštěva a návštěva bez přívlasktu jsou si natolik gramaticky blízké, že by mohly zejména rodiče dítěte vést k výkladovým pochybnostem, zda se jedná, či nejedná o tentýž pojem.

Zrcadlovým ustanovením k § 20 odst. 1 písm. n) zákona o ústavní a ochranné výchově je pak § 26 odst. 1 odst. c) téhož zákona, kdy mezi právo osob odpovědných za výchovu patří právo na udržování kontaktu s dítětem, nebrání-li tomu závažné okolnosti ohrožující dítě.

1.1 Pobyt dítěte mimo zařízení

Děti se s rodiči (případně jinými osobami) mohou fakticky stýkat na samostatných vycházkách, mohou je navštívit přímo v zařízení, případně mohou být v kontaktu pomocí prostředků komunikace na dálku (mobilní telefon, sociální sítě apod.). Nicméně nejsilnější nástroj, který umožňuje styk dítěte a rodiče (případně dalších osob), je pro děti s nařízenou ústavní výchovou tzv. pobyt dítěte mimo zařízení, který upravuje § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově a ustanovení § 30 odst. 1 z. s. p. o. d.

Ustanovení § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově stanoví, že ředitel zařízení je oprávněn v zájmu úspěšné výchovy dětí povolit dítěti za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem pobyt mimo zařízení. Zvláštní právní předpis, respektive ustanovení, na které je zde odkazováno, je právě § 30 odst. 1 zákona z. s. p. o. d., který mimo jiné uvádí, že ředitel zařízení může jen po předchozím písemném souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností povolit dítěti, které je v ústavním zařízení umístěno na základě rozhodnutí soudu, pobyt u rodičů, popřípadě jiných fyzických osob, a to nejvýše v rozsahu 30 kalendářních dnů při prvním pobytu u těchto osob. Tato doba může být prodloužena, jde-li o pobyt u těchto osob na základě písemného souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností.

Jedná se o nástroj sloužící zejména k opětovnému sloučení dítěte s rodiči a dalšími jemu blízkými osobami. Slouží ke znovunavázání či upevnění jejich vzájemného vztahu obvykle v domácích podmínkách žadatele o pobyt mimo ústavní zařízení.¹⁴

¹³ Shodně DOLEŽAL, M. In: ROGALEWICZOVÁ, R. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*, s. 274.

¹⁴ Více k různým žadatelům o pobyt dítěte mimo zařízení viz kapitolu 2.

Průběh pobytu zejména u rodičů dítěte může být jedním ze směrodatných ukazatelů pro zvažování ukončení ústavní výchovy. Pakliže se ukáže, že pominuly důvody pro její nařízení, je třeba ji v souladu s principem ústavní výchovy jako prostředku *ultima ratio*,¹⁵ k němuž lze přistoupit jen v nevyhnutelných případech, ukončit. Díky tomu pobyt dítěte mimo zařízení patří mezi jeden z nejvýznamnějších nástrojů, jenž pomáhá zajišťovat dočasnou povahu ústavní péče.^{16, 17}

V praxi se pro pobyt dítěte mimo ústavní zařízení dle § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově ve spojení s § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. vžily termíny dovolenka a propustka, které jsou však užívány nejednotně, a to buď jako synonymní výrazy pro pobyt dítěte mimo zařízení, nebo se propustkou myslí jen dokument, na němž je uveden souhlas s pobytem dítěte mimo zařízení (dovolenkou).¹⁸ Nejtýpičtěji se v praxi setkáváme s víkendovými a prázdninovými pobytů u rodičů či dalších osob.

Řízení o povolení pobytu dítěte mimo zařízení je v komentářové literatuře bez bližšího vysvětlení považováno za řízení o žádosti ve smyslu § 44 a násl. zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „s. ř.“).¹⁹ Z ustanovení § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově a § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. však nic takového výslovně nevyplývá, a to na rozdíl od jiných ustanovení těchto předpisů, které s žádostí explicitně pracují. Oba zákony užívají toliko konstrukci, že „ředitel může povolit dítěti pobyt mimo zařízení“. Nabízí se tedy otázka, zda by ředitel mohl povolit pobyt dítěti mimo zařízení i *ex offio* (samozřejmě při splnění formální podmínky souhlasu OSPOD a materiální podmínky, že by to bylo v zájmu dítěte).

Na tuto otázku částečně odpovídá § 26 odst. 1 písm. e) zákona o ústavní a ochranné výchově, kdy zákonní zástupci dítěte mají právo písemně požádat ředitele zařízení o povolení pobytu dítěte u osob podle § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově. Byť zákon explicitně mluví pouze o zákonných zástupcích, z § 30 z. s. p. o. d. jednoznačně vyplývá, že právo požádat o povolení pobytu mají i další osoby, byť v zákoně o ústavní a ochranné výchově nejsou výslovně uvedeny. Je tedy zřejmé, že se jedná o řízení ovládané dispoziční zásadou.

Ačkoliv je zařízení povinno s rodinou podle § 1 odst. 2 zákona o ústavní a ochranné výchově spolupracovat, poskytovat jí pomoc při zajišťování záležitostí týkajících se dítěte a podporu při přechodu dítěte do jeho původního prostředí, nemůže za nikoho (ať už by se jednalo o rodiče či osoby jiné) učinit rozhodnutí vyvolat řízení o pobytu dítěte mimo zařízení.

¹⁵ Doporučení veřejného ochránce práv ve věci deinstitucionalizace péče o malé děti. In: *Veřejný ochránce práv* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/projekty/posileni-aktivit/6_Doporuceni-ochrance-ve-veci-de-institucionalizace-pece-o-male-deti.pdf.

¹⁶ MPSV. Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež. Praha: MPSV, 2016, s. 158 [cit. 2023-08-07]. Dostupné z: https://socialnipolitika.eu/wp-content/uploads/2018/05/metodicka_prirucka_pro_kuratory_pro_deti_a_mladez.pdf.

¹⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí odstranilo z webových stránek výše uvedenou Metodickou příručku pro kurátory dětí a mládeže z důvodu probíhající revize aktuálního znění v roce 2018. Hlavním důvodem pro revize mělo být vyjasnění nejasností z důvodu dezinterpretace některých pasáží materiálu. Od 1. 9. 2018, kdy byla vydána tisková zpráva, Ministerstvo práce a sociálních věcí revidovaný text nezveřejnilo, proto se v praxi stále využívá původní znění. Více viz MPSV reviduje metodickou příručku pro kurátory. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 2022-03-22]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/mpsv-reviduje-metodickou-prirucku-pro-kuratory?inheritRedirect=true>.

¹⁸ KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 194.

¹⁹ Explicitně to uvádí KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 197. Implicitně lze tento závěr dovodit také z DOLEŽAL, M. In: ROGALEWICZOVÁ, R. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*, s. 276.

Ředitel zařízení tedy může osoby motivovat k žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení, nemůže však toto řízení sám vyvolat. Zájem osob, u kterých má pobyt proběhnout, je pro jeho úspěšné absolvování zcela klíčový, přičemž tento zájem se dává najevo právě podáním žádosti. Z těchto důvodů není možné a ani by nebylo vhodné, aby ředitel zařízení povolil pobyt dítěte mimo zařízení *ex offio*, třebaže by se po zahájení řízení osoba, u níž by dítě mělo pobývat, stala účastníkem řízení a mohla se k dané záležitosti vyjádřit, neboť dle čl. 2 odst. 3 LZPS nikdo nesmí být nucen činit něco, co mu zákon neukládá.

Žádost o povolení pobytu dítěte mimo ústavní zařízení se považuje za podání podle správního řádu a dle § 37 odst. 1, 2 ve spojení s § 45 odst. 1 s. ř. a § 30 z. s. p. o. d. musí obsahovat určité náležitosti, zejména informace o tom, kdo podání činí, čeho se týká a co podatel navrhuje. Podání je také třeba náležitě podepsat. Nemá-li podání předepsané náležitosti nebo trpí-li jinými formálními vadami, pomůže správní orgán žadateli nedostatky odstranit nebo ho vyzve k jejich odstranění a poskytne mu k tomu přiměřenou lhůtu dle § 37 odst. 3 s. ř. Pokud žadatel ani po uplynutí přiměřené lhůty tyto nedostatky neodstraní, ředitel zařízení zastaví řízení o žádosti usnesením dle § 66 odst. 1 písm. c) s. ř. Tento článek se však primárně zabývá situacemi, kdy je žádost ze strany žadatele formálně bezvadná.

2. Žadatelé o povolení pobytu dítěte mimo ústavní zařízení

O pobyt dítěte mimo zařízení můžou žádat různé osoby, přičemž je zřejmé, že ne všechny mají ve vztahu k dítěti stejné postavení. Rodiče mají obecně vzato nejsilnější práva, dále následují blízcí rodinní příslušníci a osoby blízké. V textu se zabývám také problematikou právnických osob v kontextu pobytu dítěte mimo zařízení, tedy otázkou, zda je možné, aby o takový pobyt žádala právnická osoba. Zajímavá a v teorii zcela opomíjená je také otázka, zda lze povolit pobyt mimo zařízení na základě žádosti dítěte samotného.

2.1 Rodiče

Jak již bylo uvedeno výše, právo na styk s rodiči vyplývá z mezinárodních dokumentů, ústavního práva, práva občanského, ale také dalších předpisů.

Čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte uvádí, že pokud je to možné, každé dítě má právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Čl. 9 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte stanovuje právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte. Čl. 4 Úmluvy o styku s dětmi upravuje styk mezi dítětem a jeho rodiči, a to tak, že dítě a jeho rodiče mají právo navázat a udržovat vzájemný pravidelný styk, který lze omezit nebo vyloučit pouze tam, kde to je nezbytné v nejlepším zájmu dítěte. Podle čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „LZPS“) jsou rodičovství a rodina pod ochranou zákona. Podle čl. 32 odst. 4 LZPS ve spojení s § 858 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „o. z.“), je péče o děti a jejich výchova právem rodičů, přičemž tomu odpovídá právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. Zákonem stanovený rozsah rodičovské odpovědnosti a trvání rodičovské odpovědnosti lze změnit jen na základě rozhodnutí soudu.

Umístění dítěte do zařízení samo o sobě neznamená omezení rodičovské odpovědnosti či jejího výkonu dle § 870 o. z., její pozastavení dle § 869 o. z., či dokonce zbavení dle § 871 o. z.

K pozastavení rodičovské odpovědnosti přistupuje soud dle § 869 o. z. tehdy, když rodiči ve výkonu jeho rodičovské odpovědnosti brání závažná okolnost a lze se domnívat, že je toho v souladu se zájmy dítěte třeba. Pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti

je vystavěno na objektivním principu a nemá, na rozdíl od omezení a zbavení rodičovské odpovědnosti, sankční charakter pro rodiče, který řádně neplní své povinnosti nebo porušuje práva vůči dítěti.²⁰ Závažnou okolností bránící rodiči ve výkonu jeho rodičovské odpovědnosti může být jeho dlouhodobá nepřítomnost v rodině, ať už se jedná o zahraniční pobyt většího rozsahu, důsledek dlouhodobé nemoci či například výkon trestu odnětí svobody.²¹ Právě poslední uvedený důvod bývá v případě rodičů dětí s nařízenou ústavní výchovou nejběžnější.²²

Omezit rodičovskou odpovědnost či její výkon dle § 870 o. z. lze tehdy, když ji rodič nevykonává řádně a vyžaduje to zájem dítěte. Důvodem pro její omezení nejsou důvody objektivní jako u pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti, ale důvody subjektivní – soud posuzuje, zda rodič vykonává práva a povinnosti pramenící z rodičovské odpovědnosti řádně.²³

Ke zbavení rodičovské odpovědnosti dle § 871 o. z. dochází v důsledku nejzávažnějších pochybení a projevů rodičů namířených proti zájmům dítěte, v rozporu s cílem výchovy a nejvážnějším způsobem tyto zájmy poškozující.²⁴ S ohledem na skutečnost, že se jedná v tomto směru o nejsilnější sankční opatření, soud musí při zvažování zbavení rodičovské odpovědnosti pečlivě vážít všechny okolnosti každého jednotlivého případu v souladu se zájmem dítěte.

Podle § 872 o. z. navíc platí, že před rozhodnutím soudu o omezení rodičovské odpovědnosti soud vždy posuzuje, zda je vzhledem k zájmu dítěte nutné omezit právo rodiče osobně se stýkat s dítětem. V případě zbavení rodiče rodičovské odpovědnosti zůstává rodiči právo osobně se stýkat s dítětem, jen pokud soud rozhodne o zachování tohoto práva s přihlédnutím k zájmu dítěte. Byť je tedy právo na osobní styk rodiče a dítěte součástí rodičovské odpovědnosti, s ohledem na zcela zásadní důležitost osobního styku, kterým se realizuje rodičovství jako takové, je zapotřebí přistupovat k němu diferencovaně, respektive i tehdy, pokud soud rozhodne, že je třeba nejsilnějšího prostředku, tedy rodiče rodičovské odpovědnosti zbavit, musí současně zvažovat, zda nelze přiznat osobní styk s dítětem.²⁵

Avšak i v případě, že nedošlo ze strany soudu k pozastavení, omezení ani zbavení rodičovské odpovědnosti, nařízení ústavní výchovy výkonu rodičovské odpovědnosti do jisté míry *de facto* ovlivňuje, neboť rodiče se musí přizpůsobovat skutečnosti, že s dítětem nežijí ve společné domácnosti. Jedná se o jeden z případů tzv. faktického omezení výkonu rodičovské odpovědnosti.²⁶

A. Krístek uvádí, že u pobytu dětí mimo zařízení platí, že pokud styk s dítětem dle § 858 o. z. soud neomezil např. tak, že by výkon tohoto práva podmínil souhlasem ředitele zařízení na základě souhlasného stanoviska OSPOD, není třeba vést ani řízení o žádosti rodičů a zařízení musí požadavku rodiče vyhovět kdykoliv a bezpodmínečně.²⁷

²⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 3. 2012, sp. zn. 30 Cdo 1686/2011.

²¹ WESTPHALOVÁ, L. In: KRÁLÍČKOVÁ, Z. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, s. 801.

²² Poznatek vyplývá ze zjištění učiněných v rámci systematických návštěv zařízení, respektive ze studia spisové dokumentace dětí v těchto zařízeních.

²³ WESTPHALOVÁ, L. In: KRÁLÍČKOVÁ, Z. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, s. 804.

²⁴ NOVÁ, H. In: PETROV, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2023, k § 871.

²⁵ WESTPHALOVÁ, L. In: KRÁLÍČKOVÁ, Z. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, s. 811.

²⁶ *Ibidem*, s. 805.

²⁷ KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 194.

Tento výklad však praxe neakceptuje. I v případě rodiče, který je ve výkonu rodičovské odpovědnosti omezen pouze tzv. fakticky (tj. nedošlo k restrikci rodičovské odpovědnosti ve smyslu soudního rozhodnutí), se vždy vede řízení o žádosti. Jinými slovy vždy, když žádá o pobyt dítěte mimo zařízení, musí projít procesem uvedeným v kapitole 4.

Ústavní výchova je nařizována dle § 971 o. z. tehdy, jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit. Soud by měl vždy zvažovat, zda je nařízení ústavní výchovy účinným prostředkem pro ochranu dítěte, kdy v případě, že existuje prostředek mírnější, měl by zvolit tento. Je zřejmé, že soud a rodiče nemusí sdílet tentýž názor, že nařízení ústavní výchovy je v nejlepším zájmu dítěte. Naopak se často stává, že ústavní výchova je nařízena i přes jistou nevoli rodičů, kteří nemají na vlastní výkon rodičovské odpovědnosti realistický náhled. Kdyby zařízení muselo žádosti rodiče vyhovět kdykoliv a bezpodmínečně, mohlo by dojít k narušení smyslu a účelu ústavní výchovy, neboť rodič by žádal o povolení pobytu dítěte mimo zařízení tak často, že by *de facto* k žádnému výkonu ústavní výchovy ani nedocházelo.

Nehledě na další skutečnosti, např. že dítě musí absolvovat povinnou školní docházku. Podle § 36 odst. 6 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „š. z.“), žák umístěný ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy nebo ve školském zařízení pro preventivně výchovnou péči plní povinnou školní docházku v základní škole zřízené při tomto školském zařízení nebo v základní škole zřízené obcí nebo svazkem obcí se sídlem ve školském obvodu, v němž má sídlo příslušné školské zařízení, popřípadě v jiné škole zřizované státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí. To, v jakém školském obvodu dítě navštěvuje školu, je tedy závislé na sídle zařízení.

Soud by již při nařizování ústavní výchovy samozřejmě měl dbát na umístění dítěte co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých, mezi které patří např. i sourozenci a vzdálenější příbuzní, poji-li je s dítětem osobní vazba.²⁸ V praxi je však umísťování sourozenců problematické. U velkých sourozeneckých skupin se může objevit problém nedostatečných kapacit zařízení, kdy žádné ze zařízení, která by připadala v úvahu, nemá potřebný počet volných míst. Také se může stát, že starší sourozenci umístovaného dítěte již v nějakém zařízení pobývají, ale soud se při výběru zařízení nehledě na dikci zákona vzdáleností mezi sourozenci nijak nezabývá. Z analýzy soudních rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy zveřejněné veřejným ochráncem práv vyplývá, že v 11,7 % zkoumaných rozhodnutí soud nezohlednil při výběru zařízení fakt, že dítě má sourozence, kterým byla také nařízena ústavní výchova.^{29, 30}

Roli hraje také specializace zařízení. Ačkoliv zákon o ústavní a ochranné výchově zařízení kategorizuje jen jako dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a diagnostické ústavy, v rámci jednotlivých kategorií v praxi existují zařízení se specializacemi např. na adiktologickou problematiku, zařízení pro děti s extrémními poruchami

²⁸ ZUKLÍNOVÁ, M. In: DVOŘÁK, J. a kol. *Občanský zákoník: Komentář. Svazek II (§ 655–975)*, k § 971.

²⁹ Souhrnná zpráva veřejného ochránce práv ze dne 22. 12. 2021, sp. zn. 33/2011/NZ, s. 77.

³⁰ KONOPKOVÁ, S. Oprávnění zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy při přemísťování dítěte. *Právní rozhledy*. 2023, č. 4.

chování (tzv. EPCHO), zařízení s výchovně léčebným režimem (tzv. VLR), zařízení pro nezletilé matky s dětmi atd.³¹ I kvůli potřebě umístit dítě do tohoto specializovaného pracoviště pak vznikají velké vzdálenostní rozdíly mezi ním a jeho rodiči. Důsledkem toho pak může být i škola bydliště rodičů klidně desítky (i stovky) kilometrů vzdálená.

Jak již bylo uvedeno výše, ústavní výchova je prostředek *ultima ratio*.³² K odebrání dítěte z péče rodičů tak musely vést závažné důvody. Byť jsou pobyty dítěte mimo zařízení (konkrétně u rodičů) nepochybně důležitým prvkem, jehož cílem je, aby došlo k opětovnému sloučení dítěte s rodiči a znovunavázání či upevnění jejich vzájemného vztahu, jehož budování může systematicky směřovat až k ukončení ústavní péče o dítě,³³ nelze právo na styk vnímat zcela bezbřezě tak, jak jej chápe A. Křístek, tedy že je rodičům pouze s tzv. faktickým omezením rodičovské odpovědnosti nutné vyhovět kdykoliv a bezpodmínečně. Ostatně i státní zástupci, kteří vykonávají v zařízeních dozorovou činnost, nevidí v nyní uplatňované praxi, kdy i tito rodiče žádají o povolení pobytu mimo zařízení dle postupu uvedeného v kapitole 4, žádný problém.

Veřejný ochránce práv k pobytům dětí mimo zařízení pro případy dětí v dětských domovech uvádí tento standard: „*Zařízení by mělo podporovat pobyt dítěte mimo zařízení, pokud je to současně v jeho zájmu. Tzv. dovolenkám by neměla být kladena nepřiměřená organizační či administrativní omezení. Žádosti o dovolenky by zařízení mělo zamítat pouze za splnění zákonem stanovených podmínek spolu s uvedením konkrétních důvodů, které k zamítnutí vedly.*“³⁴ Zároveň ve svých zprávách kritizuje situaci, když zařízení ve svém vnitřním či návštěvním řádu omezuje možnost jezdit na pobyty mimo zařízení např. jednou za čtrnáct dnů. V těchto případech formuluje opatření, kterým zařízením doporučuje umožňovat pobyty mimo zařízení v týdenním intervalu a neomezovat je na termíny určené zařízením.³⁵ Přístup veřejného ochránce práv tedy předpokládá, že děti mohou za běžných okolností, pakliže nejsou prázdniny apod., pobyt mimo zařízení absolvovat zejména o víkendů. Samozřejmě je možné zvažovat i dlouhodobější či jiné pobyty, nicméně ani veřejný ochránce práv ve svých závěrech nepředpokládá, že by rodiči bylo nutné vyhovět kdykoliv a bezpodmínečně.

Dle ustanovení § 30 odst. 3 z. s. p. o. d. v případech pobytu dítěte u jiných fyzických osob než rodičů, prarodičů nebo sourozenců je nutné posuzovat jejich bezúhonnost podle § 27 odst. 1 písm. e) z. s. p. o. d. Zároveň je zde uvedeno, že pro účely vydání souhlasu může obecní úřad obce s rozšířenou působností požádat krajský úřad o odborné posouzení fyzické osoby jiné než rodiče, u níž má dítě pobývat. To znamená, že rodiče mají privilegované postavení, neboť se u nich obligatorně neposuzuje bezúhonnost, ba dokonce ani absence bezúhonnosti ve smyslu těchto ustanovení nemůže být sama o sobě důvodem pro zamítnutí žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení.³⁶

³¹ Základní pojmy a zkratky. Databáze ústavní výchovy. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2018-09-17]. Dostupné z: <https://dbuv.msmt.cz/zkratky.asp>.

³² Doporučení veřejného ochránce práv ve věci deinstitucionalizace péče o malé děti. In: *Veřejný ochránce práv* [online]. [cit. 2023-05-01]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/projekty/posileni-aktivit/6_Doporučení-ochrance-ve-veci-de-institucionalizace-pece-o-male-deti.pdf.

³³ KONOPKOVÁ, S. Praktické problémy při žádání o dovolenky u dětí v ústavní péči. *Právo a rodina*. 2022, č. 10.

³⁴ Zpráva veřejného ochránce práv ze dne 4. 1. 2023, sp. zn. 37/2022/NZ/SKO, s. 11.

³⁵ Zpráva veřejného ochránce práv ze dne 18. 4. 2023, sp. zn. 42/2022/NZ/SKO, s. 11.

³⁶ KŘÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 195.

2.2 Prarodiče a sourozenci

Obdobně jako rodiče jsou v otázce posuzování bezúhonnosti privilegováni i někteří příbuzní, neboť jak už bylo popsáno výše, ustanovení § 30 odst. 3 z. s. p. o. d. zvýhodňuje krom rodičů i prarodiče a sourozence, jakožto nejbližší příbuzné dítěte. U těchto osob tedy OSPOD nebude obligatorně posuzovat jejich bezúhonnost podle § 27 odst. 1 písm. e) z. s. p. o. d.

Na druhou stranu na ně nedopadá druhá výjimka stanovená v § 30 odst. 3 z. s. p. o. d. I v případě prarodičů a sourozenců pro účely vydání souhlasu může obecní úřad obce s rozšířenou působností požádat krajský úřad o jejich odborné posouzení. Pro toto odborné posouzení platí § 27 z. s. p. o. d. přiměřeně [tedy krom posuzování bezúhonnosti dle § 27 odst. 1 písm. e) z. s. p. o. d.].

2.3 Osoby vzdáleněji příbuzné a osoby blízké

Z § 927 o. z. vyplývá, že právo stýkat se s dítětem mají osoby příbuzné s dítětem, ať blízce, či vzdáleně, jakož i osoby dítěti společensky blízké, pokud k nim dítě má citový vztah, který není jen přechodný, a pokud je zřejmé, že by nedostatek styku s těmito osobami pro dítě znamenal újmu. Také dítě má právo se stýkat s těmito osobami, pokud tyto osoby se stykem souhlasí.

Vzhledem k tomu, že na tyto osoby nedopadá výjimka stanovená v § 30 odst. 3 z. s. p. o. d., bude nutné posuzovat jejich bezúhonnost podle § 27 odst. 1 písm. e) z. s. p. o. d.

Ustanovení § 27 odst. 1 písm. e) z. s. p. o. d. stanoví, že za bezúhonného se nepovažuje ten, kdo byl pravomocně odsouzen pro trestný čin, který směřoval proti životu, zdraví, svobodě, lidské důstojnosti, mravnímu vývoji nebo jmění dítěte, nebo pro jiný trestný čin, jehož spáchání může mít vliv na způsobilost žadatele k řádné výchově dítěte.

Toto posuzování je obligatorní, OSPOD jej tedy musí učinit vždy, což však neznamená, že by měl u každé jednotlivé žádosti o pobyt mimo zařízení vyžadovat opis z evidence Rejstříků trestů dle § 27 odst. 3 z. s. p. o. d., pakliže je bezúhonnost žadatelů OSPOD zřejmá z dostatku jiných podkladů a z jeho předchozí činnosti.³⁷

Zároveň pro účely vydání souhlasu může obecní úřad obce s rozšířenou působností požádat krajský úřad o jejich odborné posouzení. Pro toto odborné posouzení platí § 27 z. s. p. o. d. přiměřeně.

2.4 „Cizí“ lidé

Dokonce i „cizí“ lidé mohou žádat o pobyt dítěte mimo zařízení. V takovém případě se jedná o tzv. hostitelskou péči, již lze vnímat jako specifický typ pobytu dítěte mimo zařízení. Jedná se o pojem, který zákon nepoužívá, nicméně v praxi se užívá pro kontakt dítěte žijícího v zařízení s fyzickou osobou či osobami, které nejsou jeho rodiče či příbuzní a někdy (zpočátku) nemusí být ani osoby blízké. Hostitelská péče je vykonávána v domácím (či jiném) prostředí fyzických osob odlišných od rodičů a příbuzných, případně i od osob blízkých. Může se jednat o kontakt pravidelný (např. co 14 dnů), ale i nepravidelně opakovaný (např. Vánoce, Velikonoce, letní dovolená atd.), jehož účelem je poznat život ve funkční rodině.

³⁷ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 411.

Pakliže to je možné, dítě by mělo vyrůstat v rodině – ať už v rodině původu, nebo náhradní. Osvojení přichází do úvahy jen u některých dětí a ne všechny děti jsou v dnešních podmínkách umístitelné do pěstounské péče, ať už je důvodem nedostatečná kapacita pěstounů, či jiné důvody. Pro tyto děti, zpravidla starší a často součástí větší sourozenecké skupiny, které jsou umístěné v zařízení, má smysl právě hostitelská péče. Vhodnost hostitelské péče je vždy nutné pečlivě zvažovat, např. mladší děti se často velmi rychle citově na osobu hostitele naváží, aniž by chápaly nutnost návratu do zařízení, což je může zbytečně traumatizovat.

Někdy jsou hostitelé pro dítě zpočátku zcela cizí lidé. Hostitelství mohli začít vykonávat tak, že kontaktovali OSPOD, který jim vhodné dítě našel a doporučil. Hostiteli se ale mohou stát i lidé, kteří dítě znají z nějakého jiného sociálního prostředí – např. rodiče spolužáka či spolužačky ze školy, se kterým se dítě kamarádí, trenéři ze zájmového kroužku apod. Podnětem pro hostitelství může být touha pomoci jakémukoliv dítěti, ale také zájem projevený na základě vědomosti, že pobyt by byl přínosný pro konkrétní dítě, které hostitelé znají a o kterém vědí, že si společně rozumějí.

Zákon výslovně neurčuje podmínky pro žadatele o hostitelskou péči, proto je praxe značně nejednotná a záleží na přístupu každého OSPOD. Musí však být ověřeno, že potenciální hostitel je psychicky způsobilý a má pro hostitelskou péči adekvátní motivaci. Vzhledem k tomu, že hostitel hradí péči o dítě po dobu pobytu u něj z vlastních finančních prostředků, měl by být také zajištěn do té míry, aby této povinnosti mohl dostát.

OSPOD obvykle provádí psychologické vyšetření hostitelů, ale nemusí tomu tak být vždy, v čemž spatřuji významný problém, jenž otevírá prostor případné libovůli. Neexistence úpravy hostitelské péče představuje neúplnost zákona, která by však s ohledem na hodnoty a principy v zákoně jednoznačně neměla chybět. Požadavek důkladného posouzení hostitelů vyplývá z cílů a účelů z. s. p. o. d., neboť svěřit dítě (být dočasně) lze jen člověku, který naplňuje určité morální a rozumové předpoklady.

O hostitelské péči je rozhodováno na základě ustanovení § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. Souhlas s hostitelskou péčí vydává příslušný OSPOD, který pomocí místního šetření v místě bydliště zjišťuje, zda má hostitel adekvátní rodinné a sociální prostředí. To je nutné zjistit pro posouzení vhodnosti realizace hostitelské péče, která následně může být (a častokrát ve srovnání s klasickými pobyty dítěte mimo zařízení také je) vykonávána např. na společné dovolené či na výletě, nikoliv pouze v domácnosti hostitele. Kontakt s hostitelem může být mimo to realizován také formou návštěv v zařízení apod.

Pro žadatele o hostitelskou péči platí obdobně podmínky uvedené v kapitole 2. 3.

2.5 Právnícké osoby

Právníckých osob, v jejichž sídle (případně tam, kde vykonávají svou činnost) mohou děti trávit čas mimo zařízení, školu a zájmové kroužky, nepřipadá v úvahu mnoho. V zásadě se jedná o případy, kdy je dítě na internátu či na tzv. svobodárně, v nemocnici a na táboře (či jiné volnočasové aktivitě delšího charakteru), které neorganizuje samo zařízení.

S ohledem na speciální úpravy dříve jmenovaných případů doktrína pouze u táborů zvažuje, že by mohl být aplikovatelný § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově a ustanovení § 30 odst. 1 z. s. p. o. d.

Tábory a jiné volnočasové aktivity obdobného charakteru pro děti s nařízenou ústavní výchovou znamenají možnost trávit smysluplně volný čas ve zcela jiném sociálním prostředí společně s dětmi z „běžných“ rodin, často aniž by trpěly stigmatem dětí ze zařízení.

Tato aktivita je velmi častá zejména v případech dětí v dětských domovech, přičemž dětské domovy samy uvádějí, že mají dlouhodobě ověřeno, že investice do těchto aktivit se vyplácí.³⁸

S ohledem na všeobecnou shodu pedagogické odborné veřejnosti ohledně prospěšnosti táborů je třeba vypořádat se s absencí výslovné právní úpravy, s cílem zabránit formalistickému přístupu, tedy závěru, že tábor nelze realizovat jen kvůli tomu, že zákon nepředpokládá možnost předání dítěte jiné právnické osobě (až na výjimky vyjmenované výše).³⁹

Souhlasím s A. Křístkem, že v případech táborů nelze aplikovat § 23 odst. 1 písm. c) zákona o ústavní a ochranné výchově, neboť se nejedná o přechodný pobyt ani za účelem vzdělání ani zaměstnání, protože aktivity na táborech nejsou vzdělávacího, ale volnočasového charakteru.⁴⁰

V dalších úvahách se však neshodujeme. Komentáře k zákonu o ústavní a ochranné výchově a z. s. p. o. d.⁴¹ uvádí, že se jedná o případ, kdy je možné realizovat u právnické osoby hostitelskou péči na základě § 30 z. s. p. o. d., neboť s ohledem na § 166 o. z. by právnickou osobu zastupovali zaměstnanci, proto se *de facto* jedná o pobyt u cizích fyzických osob, a použila by se tedy právní úprava viz kapitola 2.4. Nepředpokládá se však, že by právnická osoba či její zaměstnanci měli žádat o povolení pobytu dítěte mimo zařízení, takže o úmyslu realizovat tábor by zřejmě OSPOD měl kontaktovat ředitel zařízení. Argumentem pro aplikaci § 30 z. s. p. o. d. je obava, že jinak by mohlo docházet k nekontrolovatelnému povolování táborů a je proto nutné vždy žádat o souhlas OSPOD, zákonných zástupců (pakliže nebyli v tomto rozsahu omezeni ve výkonu rodičovské odpovědnosti) a s ohledem na participační práva dítěte také samotné dítě.⁴²

Tato konstrukce zásadně ovlivňuje vnímání hostitelské péče i proces, jaký musí být v případech hostitelské péče dodržován. Nepovažuji ji proto za vhodné řešení.

Ředitel zařízení je oprávněn podle § 23 odst. 1 písm. l) zákona o ústavní a ochranné výchově zastoupit dítě v běžných záležitostech, a pokud jeho zákonní zástupci neplní své povinnosti nebo nejeví o dítě skutečný zájem, je oprávněn zastoupit dítě i ve věcech zásadní důležitosti, vyžaduje-li to zájem dítěte.

Zákon o ústavní a ochranné výchově nespécifikuje, jaká záležitost je běžná a jaká je naopak zásadní důležitosti. Co se týče běžných záležitostí, dle veřejného ochránce práv se jedná především o záležitosti každodenního charakteru, které vyplývají zejména z osobní péče o dítě. Mezi záležitostmi zásadní důležitosti řadí mimo jiné složitější léčebné či obdobné zákroky a volbu vzdělání nebo pracovního uplatnění dítěte.⁴³

Výkladu veřejného ochránce práv ohledně záležitosti zásadní důležitosti obsahově odpovídá díkce § 877 o. z., který, byť míří na situace nedostatku shody vůle mezi rodiči, ve svém druhém odstavci demonstrativně uvádí, jaké záležitosti považuje v životě dítěte za významné, přičemž výslovně uvedené jsou nikoli běžné léčebné a obdobné zákroky,

³⁸ Bertík pomáhá – podpořené projekty. In: *Nadační fond Albert* [online]. [cit. 2023-07-31]. Dostupné z: <https://www.nadacni-fondalbert.cz/bertik-pomaha/podporene-projekty>.

³⁹ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 407.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Oba v této části psané A. Křístkem.

⁴² KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 196.

Shodně KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 407.

⁴³ Zpráva veřejného ochránce práv ze dne 3. 8. 2022, sp. zn. 21/2022/NZ/SKO, s. 12.

určení místa bydliště a volba vzdělání nebo pracovního uplatnění dítěte. Další, výslovně neuvedenou významnou záležitostí může být například náboženské vyznání dítěte,⁴⁴ změna bydliště dítěte⁴⁵ či jeho jména a příjmení.⁴⁶

Domnívám se, že tábor nespadá do kategorie záležitostí věcí zásadní důležitosti, neboť společným jmenovatelem záležitostí spadajících do této kategorie je dlouhodobý dopad na život dítěte, což účasti na táboře jednoznačně chybí. Situaci lze přirovnat také k rozhodování o táboru dítěte v běžné rodičovské péči u rozvedených rodičů, kde by také stačilo rozhodnutí jednoho rodiče (který by však měl respektovat to, aby tábor proběhl v době, kdy o dítě pečuje tento rozhodující rodič). Obdobně i o krátkodobé zahraniční dovolené může rozhodnout za stejných předpokladů rodič sám, byť tam se souhlas zejména při cestách mimo Evropu z jiných důvodů doporučuje.⁴⁷

To však neznamená, že by názor OSPOD nebyl důležitý, ale postačí volnější součinnost na základě § 1 odst. 4 zákona o ústavní a ochranné výchově v souladu s cíli stanovenými v individuálním plánu ochrany dítěte (dále jen „IPOD“) a z něj částečně vycházejícím programem rozvoje osobnosti dítěte (dále jen „PROD“).

A. Křístek s výše uvedeným nesouhlasí, neboť tábor považuje za „něco mezi“ běžnou záležitostí a věcí zásadní důležitosti.⁴⁸ Takovou kategorii však zákon o ústavní a ochranné výchově nezná.

Úvaha A. Křístka navíc nedává logický smysl s ohledem na *argumentum a fortiori*, aby u dlouhodobějších pobytů mimo zařízení (internáty a tzv. svobodárny) s ohledem na znění § 23 odst. 1 písm. c) zákona o ústavní a ochranné výchově zákonodárce nepožadoval povolení OSPOD dle § 30 z. s. p. o. d., ale postačí pouze volnější součinnost s OSPOD na základě § 1 odst. 4 zákona o ústavní a ochranné výchově v souladu s IPOD a PROD, a v případě mnohem kratších pobytů volnočasového charakteru by povolení OSPOD podle § 30 z. s. p. o. d. bylo požadováno.

Specifickou výjimkou jsou letní pobyty dětí v psychiatrických nemocnicích,⁴⁹ které jsou na pomezí tábora a léčebného pobytu. S ohledem na skutečnost, že takový pobyt lze uskutečnit pouze na základě doporučení odborného lékaře, by bylo nutné zohlednit specifickou právní úpravu zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů.

Navzdory názoru uvedenému v komentářové literatuře se proto domnívám, že pobyt dítěte mimo zařízení ve smyslu § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově a ustanovení § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. není možné absolvovat u právnické osoby. Dítě se samozřejmě může ocitnout v místech, kde má právnická osoba své sídlo či kde vykonává určitou činnost, a bude tedy fakticky pobývat mimo zařízení, nicméně dítě zde bude na základě jiných zákonných ustanovení, než je § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově a § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. Není tedy nutné, aby v těchto případech bylo žádáno o souhlas dle § 30 z. s. p. o. d. a následoval postup uvedený v kapitole 4.

⁴⁴ WESTPHALOVÁ, L. In: KRÁLÍČKOVÁ, Z. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*, s. 821.

⁴⁵ NOVÁ, H. In: PETROV, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*, k § 877.

⁴⁶ Usnesení Ústavního soudu ze dne 27. 1. 2023, sp. zn. II. ÚS 187/23.

⁴⁷ Cestování s dětmi. In: *Ministerstvo zahraničních věcí* [online]. [cit. 2023-12-01]. Dostupné z: https://mzv.gov.cz/jnp/cz/cestujeme/podminky_vycestovani_z_cr/cestovani_s_detmi.html.

⁴⁸ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 407.

⁴⁹ Např. letní pobyt pro enuretiky pořádaný Psychiatrickou léčebnou Šternberk. Více viz Dětské oddělení. In: *Psychiatrická léčebna Šternberk* [online]. [cit. 2018-09-17]. Dostupné z: <https://www.plstbk.cz/detske-oddeleni>.

2.6 Dítě

Jak už bylo naznačeno výše, ustanovení § 26 odst. 1 písm. e) zákona o ústavní a ochranné výchově uvádí, že zákonní zástupci dítěte mají právo písemně požádat ředitele zařízení o povolení pobytu dítěte u osob podle § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově. Byť zákon explicitně mluví pouze o zákonných zástupcích, z § 30 z. s. p. o. d. jednoznačně vyplývá, že právo požádat o povolení pobytu mají i další osoby, byť v zákoně o ústavní a ochranné výchově nejsou výslovně uvedeny. Je však takovou osobou i samotné dítě? Je třeba uvést, že se jedná o otázku spíše akademickou, neboť v praxi k žádostem ze strany dětí samotných nedochází. Je tomu však proto, že o této možnosti děti ani nevědí. Tato otázka není ani doktrínou vůbec řešená.

Nejdříve je třeba zjistit, zda by dítě bylo procesně způsobilé. Procesní způsobilost vymezuje § 29 s. ř. Ustanovení § 29 odst. 1 s. ř. při stanovování procesní způsobilosti dětí odkazuje na vymezení svéprávnosti v § 31 o. z., a to na vyvratitelnou právní domněnku, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku. Rozumovou vyspělostí se rozumí schopnost posoudit následky svého vlastního jednání, volní vyspělostí pak schopnost své jednání ovládnout.⁵⁰

V rozsahu, v jakém dítě nemá procesní způsobilost, musí být podle § 32 odst. 1 s. ř. zastupováno zákonným zástupcem. Může však být podle § 928 a násl. o. z. zastupováno také poručníkem či opatrovníkem. Podle § 32 odst. 2 písm. a) s. ř. v případě, že dítě nemá kdo zastupovat, ustanoví mu správní orgán opatrovníka.

Již výše jsem uváděla, že zájem osob, u kterých má pobyt proběhnout, je pro jeho úspěšné absolvování zcela klíčový, přičemž tento zájem se dává najevo právě podáním žádosti, což je jeden z argumentů, proč nelze zahájit řízení ředitelem zařízení *ex offio*. Platí toto tvrzení obdobně i v případě, že by žádost podalo dítě?

K tomu, aby dítě mohlo pobývat mimo zařízení, musí existovat vůle osob, u nichž má pobývat, tento pobyt uskutečnit, neboť dle čl. 2 odst. 3 LZPS nikdo nesmí být nucen činit něco, co mu zákon neukládá. Tato vůle by měla existovat již při podávání žádosti (třebaže by ji podalo procesně způsobilé dítě). Není tedy vyloučené, aby o vlastní pobyt mimo zařízení požádalo dítě, pakliže je s osobou, u níž má pobývat, na pobytu domluvené a jde jen o to, kdo formálně podá žádost, s níž jsou jak dítě, tak i osoba, u níž má pobývat, srozuměni.

Byť praxe nepočítá s tím, že by dítě (třebaže procesně způsobilé) mohlo požádat o svůj vlastní pobyt mimo zařízení, ze žádného zákonného ustanovení nevyplývá, že by byla tato varianta vyloučena, pakliže by s tím osoby, u kterých by mělo dítě pobývat, souhlasily.

Domnívám se, že tento souhlas by měl být již součástí žádosti dítěte a nepostačovalo by, aby dítě pouze osobu v žádosti označilo, neboť, jak jsem již uváděla, zájem osoby, u níž má dítě pobývat, do zásadní míry determinuje úspěšnost tohoto pobytu (prospěšnost pro dítě). Osoba, u níž by dítě pobývalo, i dítě by se oba stali účastníky řízení o žádosti.

Netrvání na existenci souhlasu osoby, u níž má pobyt proběhnout, již v době žádosti by přinášelo neúměrnou zátěž na ředitele zařízení. Kdybychom připustili, že by dítě mohlo žádat bez souhlasu osoby, u níž má pobývat, v praxi by docházelo k extrémnímu množství

⁵⁰ DOBROVOLNÁ, E. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654)*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 138.

žádostí dětí (neboť jsou to právě pobyty mimo zařízení, po kterých děti touží zpravidla nejvíce), které by očekávaly, že souhlas sežene ředitel zařízení. V případě, že by se to řediteli nepovedlo, by děti mohly (i neoprávněně) nezdar hodnotit jako nedostatečnou snahu zařízení, což by negativně poznamenávalo také vztahy mezi personálem zařízení a dětmi. Je třeba také dodat, že žádný právní předpis řediteli zařízení (ani OSPOD) nestanovuje povinnost takový souhlas opatřovat.

3. Pobyt dítěte mimo zařízení ve vztahu k věku dítěte

Dle A. Křístka je důležitým aspektem také postupné nabývání svéprávnosti dětí s nařízenou ústavní výchovou ve smyslu § 31 o. z. A. Křístek uvádí, že nezletilého staršího 14 (v závorce 15) let zásadně nelze omezovat ve svobodném pohybu a svobodě pobytu, proto se u těchto dětí nebude vést žádné řízení o pobytu dítěte mimo zařízení a věc má být vyřízena pouze faktickým rozhodnutím nezletilého samotného. Výjimkou jsou podle něj děti, které jsou nezpůsobilé v důsledku toho, že nejsou schopny posoudit své jednání a ovládnout je – např. pokud nezletilé dítě starší 14 let trpí duševní poruchou (přechodnou či dlouhodobou), v jejímž důsledku není schopno právně jednat. Plně se dle něj tedy řízení o žádosti o povolení pobytu dítěte mimo zařízení v případě dětí s nařízenou ústavní výchovou uplatní jen u nezletilců mladších 14 (v závorce 15) let, pokud žádá jiná osoba než rodič, osoba s vyživovací povinností a rodina dítěte.^{51, 52}

S čím lze nepochybně souhlasit, je jen fakt, že děti nabývají svéprávnost postupně, neboli mají omezenou⁵³ (někteří autoři používají pojem částečnou) svéprávnost. Dle § 31 o. z. se má za to, že každý nezletilý, který nenabyl plně svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.

V textu však není vysvětlen důvod stanovení hranice 14 (v závorce 15) let a která z těchto dvou věkových hranic by tedy měla platit. Je pravda, že různé předpisy stanovují pro různá právní jednání určité věkové hranice, např. občanský zákoník v případě § 100 odst. 1, § 672, § 806 odst. 2, § 811, § 867 odst. 2, § 1526, § 2920 o. z., nicméně zákon o ústavní a ochranné výchově žádnou věkovou hranici v otázkách povolování pobytu mimo zařízení nestanovuje a komentář nijak neupřesňuje, jak k této věkové hranici autor dospěl.

U výše uvedené výjimky, kdy jsou děti nezpůsobilé právně jednat v důsledku toho, že nejsou schopny posoudit své jednání a ovládnout je – např. pokud nezletilé dítě starší 14 let trpí duševní poruchou (přechodnou či dlouhodobou) –,⁵⁴ by navíc dle mého názoru bylo nutné posuzovat stav dítěte (tedy jeho rozumovou a volní vyspělost) vždy *ad hoc* ve chvíli, kdy by mělo k pobytu mimo zařízení dojít, neboť duševní stav dítěte nemusí být konstantní. Pakliže by měl být tento přístup a tato výjimka uplatnitelná, pravděpodobně by se týkala např. i dětí s adiktologickými problémy.

Stanovení věkové hranice si však lze těžko představit i u dětí bez obtíží, které dokážou posoudit své jednání a ovládnout ho. S ohledem na probíhající pubertu mohou rebelovat, navazovat nevhodná přátelství a partnerství s lidmi, kteří využívají jejich bezbrannosti atd. Situaci lze připodobnit k výkonu rodičovských kompetencí u dětí bez nařízené ústavní

⁵¹ K jednotlivým žadatelům viz kapitolu 2.

⁵² KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 194.

⁵³ DOBROVOLNÁ, E. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654)*, s. 138.

⁵⁴ KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 194.

výchovy. Rodiče mají (a měli by mít) také povědomí o tom, s kým se dítě setkává, a pak-liže se jedná o člověka, který je pro jejich vývoj nevhodný (např. osobu páchající trestnou činností, ke které dítě ponouká atd.), je na rodiči, aby vhodným způsobem zakročil. Proto by mělo zařízení a OSPOD mít možnost (právě přes formální proces povolování pobytu mimo zařízení) usměrňovat případnou nezodpovědnost všech dětí, která se může projevat různě, např. přílišnou důvěrou k nevhodným osobám.

Konkrétně hranice 14 let by byla problematická také s ohledem na povinnou školní docházku. Jedním z důvodů nařízení ústavní výchovy může být právě to, že dítě v péči jiných osob neplnilo povinnou školní docházku. Často tedy dítěti schází vnitřní motivace a zařízení ho musí v plnění školní docházky podporovat a kontrolovat. Podle § 36 odst. 1 š. z. je školní docházka povinná po dobu devíti školních roků, nejvýše však do konce školního roku, v němž žák dosáhne sedmnáctého roku věku. Vzhledem k tomu, že dítě obvykle chodí do první třídy v šesti letech, je ve věku 14 let ještě školou povinné.

Může se stát, že dítě starší 14 let je sice rozumově a volně vyspělé, ale jednoduše má jinak nastavené priority a škola pro něj není důležitá. Není tedy problém v tom, že by dítě nebylo schopno posoudit následky toho, co se stane, když nepřejde do školy (to je mu obvykle naprosto zřejmé), či že by nebylo schopné své jednání ovládnout. Způsob, jakým jedná, je zcela vědomý a úmyslný, bohužel ale ne v jeho nejlepší zájmu.

Výklad v komentáři tak vykazuje dílčí nejasnosti a celkově jej lze hodnotit v přímém rozporu se smyslem a účelem § 30 odst. 1 z. s. p. o. d., který má zamezit nekontrolovatelnému povolování pobytu mimo ústavní zařízení.⁵⁵ V praxi se vždy u všech nezletilých a neplně svéprávných dětí vyžaduje projít procesem žádosti o povolení pobytu mimo zařízení, což považují za správné.

Jediný případ, kdy by podle mého názoru povolování pobytu mimo zařízení nemělo být aplikováno, je tehdy, když v zařízení žijí již zletilé osoby. V těchto případech se jedná buď o nezaopatřené osoby, které jsou v § 2 odst. 6 zákona o ústavní a ochranné výchově definovány jako zletilé nezaopatřené osoby po ukončení výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let (podle smlouvy uzavřené mezi nezaopatřenou osobou a zařízením), či již zletilé osoby s prodlouženou ústavní výchovou do 19 let, která dle § 24 odst. 5 písm. c) zákona o ústavní a ochranné výchově může v zařízení setrvat.⁵⁶

4. Kdo o žádostech o pobyt dítěte mimo zařízení rozhoduje?

Svou roli v procesu schvalování pobytu dítěte mimo zařízení hraje OSPOD a zařízení, respektive jeho ředitel. Adresátem žádosti však musí být ředitel zařízení. Pak-liže by žádost byla doručena OSPOD, tento by ji s ohledem na § 12 s. ř., jako správní orgán, který není věcně ani místně příslušný, bezodkladně postoupil příslušnému řediteli zařízení a současně by uvědomil podatele o tom, že tak učinil.

Postoupení by bylo vhodné rovnou spojit s vydáním souhlasného či nesouhlasného stanoviska k žádosti o povolení pobytu dítěte mimo zařízení. Tento písemný souhlas OSPOD je povinným podkladem pro rozhodování ředitele.

⁵⁵ NOVOTNÁ, V. In: NOVOTNÁ, E. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: ANAG, 2022, s. 233.

⁵⁶ Shodný názor má i veřejný ochránce práv. Více viz zpráva veřejného ochránce práv ze dne 27. 2. 2023, sp. zn. 44/2022/NZ/ŠJ.

Aby OSPOD mohl vydat závazné stanovisko, potřebuje mít podle § 30 odst. 3 z. s. p. o. d. poznatky o rodinném a sociálním prostředí, v němž má dítě pobývat. Není nutné u každé jednotlivé žádosti provádět šetření, respektive zákon tuto povinnost nestanovuje, nicméně je nezbytné, aby tyto poznatky byly aktuální.⁵⁷ Pakliže jsou žadateli rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, jsou povinni spolupracovat s OSPOD při ochraně zájmů a práv dítěte, dostavit se na výzvu příslušného OSPOD k osobnímu jednání, předložit listiny a další doklady a poskytnout nezbytné informace, je-li jich třeba pro výkon sociálně-právní ochrany.⁵⁸

OSPOD má omezené možnosti, jak to učinit, neboť dle ustanovení § 52 odst. 1 z. s. p. o. d. má OSPOD právo navštěvovat domácnosti, ve kterých dítě žije. V případě dítěte v ústavní péči však dítě žije v zařízení a domácnost žadatele navštěvuje (respektive může být žádáno o to, aby navštěvovalo) pouze v rámci pobytu dítěte mimo zařízení.⁵⁹

Jinými slovy nelze vynucovat vstup do domácnosti, kde dítě nežije (s ohledem na ústavněprávní ochranu obydlí dle čl. 12 LZPS), avšak odmítnutí dotčených osob takovou návštěvu dobrovolně umožnit může mít podle povahy úkonu důsledek v negativním stanovisku OSPOD, neboť OSPOD nebude schopen prověřit prostředí, kde by se dítě nacházelo, tedy dané obydlí.⁶⁰ Je povinností OSPOD, aby dané prostředí prošetřilo natolik, aby bylo zřejmé, že dočasný pobyt je pro dítě vhodný a dítě zde není vystaveno žádnému ohrožení.⁶¹

Místní šetření představuje pro OSPOD nepochybně nejsilnější nástroj, díky kterému lze o rodinném a sociálním prostředí, v němž má dítě pobývat, získat přesvědčivé poznatky. Proto je tohoto nástroje v praxi hojně využíváno. Stejně tak lze potvrdit, že v případě neposkytnutí dostatečné součinnosti jsou v praxi žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení zamítány z důvodu nesouhlasného stanoviska OSPOD.⁶²

Byť se to tak na první pohled může jevit, není pravda, že právní úprava komplikuje budování vztahu dítěte a rodiny, případně jiných osob. Naopak je třeba zajistit, aby pobyty dítěte mimo zařízení probíhaly v takovém rodinném a sociálním prostředí, aby zde existovala šance, že postupnými kroky bude dosaženo vybudování (silnějších) rodinných vazeb, případně ukončení ústavní výchovy. Pakliže žadatelé nemají pro uskutečnění pobytu dítěte mimo zařízení příslušné podmínky, pobyt pro dítě nebude natolik přínosný a otevírá prostor pro negativní zkušenosti. Je v nejlepším zájmu dítěte, aby OSPOD nejdříve rodinné a sociální prostředí prošetřil a v případě problémů rodinu nasměroval ke zlepšení podmínek, aby pobyty u nich mohly proběhnout pro dítě co nejlépe.

Mohou nastat tři možné varianty:

a) OSPOD vydá kladné stanovisko a ředitel se s ním ztotožní

OSPOD ani ředitel zařízení neshledali důvod pro to, aby dítě neuskutečnilo pobyt mimo zařízení.

Řízení o pobytu dítěte mimo zařízení je řízením o žádosti ve smyslu § 44 a násl. s. ř. Oproti obecné úpravě správního řízení se však vyznačuje odlišností v tom, že v případě

⁵⁷ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 410.

⁵⁸ Ustanovení § 53 odst. 2 písm. a), b) a § 53 odst. 3 z. s. p. o. d.

⁵⁹ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 704.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 410.

⁶¹ DOLEŽAL, M. In: ROGALEWICZOVÁ, R. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*, s. 276.

⁶² KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 410.

souhlasu, kdy je dítěti povolen pobyt mimo zařízení, se nevydává písemné rozhodnutí ve smyslu § 67 s. ř.⁶³ Písemné rozhodnutí je nutné vyhotovit ředitelem zařízení, jen pokud je žádost zamítána,⁶⁴ přičemž není důležité, zda se tak stalo v důsledku nesouhlasného stanoviska OSPOD, či následného nepovolení ředitelem zařízení. Veřejný ochránce práv k tomu uvádí, že v případě, že ředitel žádost o pobyt dítěte mimo zařízení zamítne, jedná se o rozhodování v oblasti státní správy.⁶⁵

Společně se zcela matoucím § 24 odst. 3 zákona o ústavní a ochranné výchově, který stanovuje, kdy ředitel zařízení rozhoduje v oblasti státní správy, možná právě dva výše uvedené závěry přispěly ke zcela mylnému a v kruzích ředitelů zařízení naprosto zakořeněnému závěru, že v případě povolení pobytu dítěte mimo zařízení není nutné vést správní řízení.

Ustanovení § 24 odst. 3 písm. e) zákona o ústavní a ochranné výchově výslovně uvádí zamítnutí žádosti o povolení pobytu podle § 23 odst. 1 písm. a) nebo c). Toto ustanovení jako by snad stanovovalo, že správní řád se subsidiárně použije jen v těchto taxativně vymezených případech, ale tak tomu v žádném případě není. Zákon o ústavní a ochranné výchově je zvláštní úprava, nicméně pokud určité otázky procesního charakteru neupravuje, použije se subsidiární právní úprava, kterou je podle § 1 odst. 2 s. ř. správní řád. Jedná se totiž o normu širší, která se uplatní tam, kde zvláštní předpis věc neupravuje.

To, že k takovým řízením a správním rozhodnutím patří krom jiných také všechna řízení a rozhodnutí vypočtená v § 24 odst. 3 zákona o ústavní a ochranné výchově, je samozřejmé a nebylo třeba to uvádět. Ustanovení je tak nadbytečné a současně zmatečné, neboť může zavádět příčinu k dohadům, že řízení v jiných věcech než v něm uvedených nejsou vedena podle správního řádu.⁶⁶ Přihlédneme-li k výše uvedeným závěrům, ani jeden neimplikuje, že by nemělo být v jiných věcech vedeno správní řízení. Plyne z nich pouze to, že v případě povolení pobytu dítěte mimo zařízení není nutné zachovat pro toto rozhodnutí princip písemnosti. Pokud veřejný ochránce práv uvádí, že v případě zamítání pobytu dítěte mimo zařízení se jedná o rozhodování v oblasti státní správy, neimplikuje tím závěr, že v jiném případě se o rozhodování v oblasti státní správy nejedná.

Ať už tedy pobyt dítěte mimo zařízení bude, či nebude nakonec povolen, jedná se o rozhodování v oblasti státní správy a podle § 1 odst. 2 s. ř. se podpůrně aplikuje správní řád, pakliže *lex specialis* neurčuje jiný postup. Jinými slovy každá žádost o pobyt dítěte mimo zařízení by měla být řádně zaevidována a měla by být nějakým způsobem také řádně ukončena (nehledě na to, zda bude „ukončovací“ rozhodnutí v písemné formě, či nikoliv).

Jedním ze základních procesních principů správního řízení je právě písemnost. Správní řád tedy předpokládá, že rozhodnutí se vyhotovuje vždy v písemné formě, krom případů, kdy buď sám správní řád, nebo zvláštní zákon stanoví jinak.⁶⁷ *Lex specialis* o formě rozhodnutí u povolování pobytu dítěte mimo zařízení mlčí.

Jediný postup, jak by bylo možné za nynějších podmínek docílit toho, že nebude nutné vyhotovovat písemné rozhodnutí, je ústní vyhlášení podle § 72 odst. 1 s. ř. spojené se vzdáním se práva na doručení písemného vyhotovení. Toto je typické právě pro případy,

⁶³ NOVOTNÁ, V. In: NOVOTNÁ, E. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha: ANAG, 2022, s. 234.

⁶⁴ KŘÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 408.

⁶⁵ Souhrnná zpráva veřejného ochránce práv ze dne 22. 12. 2021, sp. zn. 33/2011/NZ, s. 33.

⁶⁶ KŘÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 219.

⁶⁷ FIALA, Z. a kol. *Správní řád: Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2020, k § 67.

kdy je účastníkovi plně vyhověno a on nemá potřebu se podrobněji a v delším časovém rozmezí seznamovat s rozhodnutím a jeho závěry, případně zvažovat procesní obranu proti němu. V takovém případě se ústně vyhlásí výroková část rozhodnutí, podstatné části jeho odůvodnění a poučení o opravném prostředku a rozhodnutí se písemně vůbec nevyhotovuje. Namísto toho se do spisu učiní pouze podle § 67 odst. 2 s. ř. záznam, který obsahuje výrokovou část, odůvodnění, datum vydání, číslo jednací, datum vyhotovení, otisk úředního razítka, jméno, příjmení, funkci nebo služební číslo a podpis oprávněné úřední osoby. Zároveň však podle § 68 odst. 4 s. ř. odůvodnění rozhodnutí není třeba, jestliže správní orgán prvního stupně všem účastníkům v plném rozsahu vyhoví.

Postup podle § 72 odst. 1 s. ř. není totožný s postupem v praxi uplatňovaným, kdy v případě vyhovění žádosti je žadatel vždy a bez dalšího pouze neformálně (zpravidla telefonicky) informován, že jeho žádosti bylo vyhověno. Ve spisech dětí zpravidla absentuje záznam podle § 67 odst. 2 s. ř. a má se za to, že pokud zde není rozhodnutí o zamítnutí pobytu dítěte mimo zařízení, dítě skutečně odjelo (fyzické opuštění zařízení je pak často evidováno jiným způsobem, např. v systému EVIX). Na ředitele je kladeno neúnosné množství administrativních požadavků, proto se v případech, kdy je to z jejich pohledu účelné, snaží tuto administrativu snižovat, aby se mohli věnovat přímé péči, nikoliv formálním postupům. To však nemění text zákona, který záznam podle § 67 odst. 2 s. ř. vyžaduje. Kdyby tomu mělo být jinak, opět by to musel stanovovat *lex specialis*.

S ohledem na velmi vysoké nároky, které jsou na ředitele zařízení kladeny, bych považovala za vhodné v případech, kdy to nijak neohrožuje a nesnižuje standard práv dětí a jiných účastníků, co nejvíce snižovat nutnost vedení administrativy. V tomto případě bych měla za dostatečné, aby zákon o ústavní a ochranné výchově *de lege ferenda* stanovoval, že o vyhovění žádosti o povolení pobytu dítěte mimo zařízení musí být žadatel vhodným způsobem informován (např. telefonicky či emailem apod.) s tím, že rozhodnutí v písemné formě se nevyhotovuje a záznam ve spise dítěte by mohl být proveden v souladu s § 67 odst. 2 s. ř. ve spojení s § 68 odst. 4 s. ř., neboť odůvodnění v této situaci není potřeba, protože pokud bylo jedinému žadateli v plném rozsahu vyhověno, žádost žadatele, jež byla předmětem správního řízení, je v souladu s výrokovou částí rozhodnutí, nebudí žádné rozpory a samotná výroková část postačuje k porozumění rozhodnutí.

b) OSPOD vydá kladné stanovisko, ale ředitel pobyt dítěte mimo zařízení nepovolí

Komentářová literatura uvádí, že rozhodnutí ředitele je podmíněno souhlasem OSPOD, jenž vydá závazné stanovisko, které je v souladu s § 149 odst. 1 s. ř. závazné pro výrokovou část rozhodnutí správního orgánu.⁶⁸ Domnívám se, že tím je však myšleno pouze nesouhlasné stanovisko, přes jehož vydání by ředitel zařízení nemohl pobyt dítěte mimo zařízení povolit, ani kdyby sám chtěl.

Již ze znění § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově vyplývá, že ředitel zařízení je oprávněn povolit dítěti za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem, kterým se myslí § 30 z. s. p. o. d., pobyt mimo zařízení, nikoliv že tak musí učinit, pakliže OSPOD vydá souhlasné stanovisko. Takový výklad by odporoval „principu dvojího posuzování“, neboť pokud by ředitel zařízení za všech okolností musel následovat názor OSPOD, jaký by byl důvod podávat žádost k řediteli zařízení, když by záviselo pouze na vůli OSPOD, kterému by pak stačilo pouze vyrozumět zařízení o odjezdu dítěte?

⁶⁸ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 408.

Ostatně totožný názor vyjádřil i veřejný ochránce práv ve zprávě o šetření ze dne 1. 8. 2012, v níž se uvádí, že „jsou to právě a jedině OSPOD a ústavní zařízení, kdo je dle ustanovení § 30 z. s. p. o. d. kompetentní na základě znalosti veškerých okolností věci vyhodnotit a posoudit vhodnost krátkodobých pobytů dítěte v rodině jiných fyzických osob a posoudit možná rizika s tím související. Je plně v kompetenci OSPOD rozhodnout o tom, zda souhlas dá, či nikoli. Následně situaci vyhodnocuje a posuzuje ředitel dětského domova.“⁶⁹

Pro zamítnutí musí existovat objektivní důvody, proč v danou chvíli není možné nebo vhodné pobyt mimo ústav realizovat. Mezi objektivní důvody, které může posoudit zařízení, patří například fyzický či duševní stav dítěte či jiné závažné objektivní důvody. Mezi ty se neřadí běžné provozní, organizační či finanční důvody na straně zařízení (např. krácení úhrad v důsledku pobytu dítěte mimo zařízení). Veřejný ochránce práv kritizoval také postup, kdy zařízení stanovovalo, že pobyt dítěte mimo zařízení může proběhnout jednou za 14 dní s ohledem na to, že v průběhu týdne není čas s dětmi dělat pro děti přínosné aktivity v takové míře, aby pro ně měly dostatečně příznivý efekt, např. kurzy finanční gramotnosti.⁷⁰ Pobyt dítěte mimo zařízení také v žádném případě nelze pojímat jako odměnu za plnění povinností.⁷¹

Praktický příklad, kdy OSPOD vydá kladné stanovisko, ale dítě zařízení neopustí, neboť mu to nebude povoleno ze strany ředitele zařízení, by vypadal následovně.

Ředitel zařízení je s dítětem v každodenním bezprostředním kontaktu. Může se stát, že těsně před odjezdem vyvstanou objektivní důvody, proč v danou chvíli není možné nebo vhodné pobyt mimo zařízení realizovat. Takovým důvodem může být podstatná změna poměrů, například to, že se dítě vrátí z vycházky den před plánovaným odjezdem pod vlivem návykových látek (např. drog) a další den je v takovém fyzickém a psychickém stavu, že není možné, aby samo zajistilo svůj bezpečný přejezd na místo výkonu pobytu takovým způsobem, jakým bylo původně v plánu (zvláště pokud mělo využívat veřejnou dopravu a dopravovat se samo delší trasou). Byť by se zařízení mohlo pokusit dítě na příslušné místo odvést, často to bude logisticky a personálně nemožné. Navíc takové dítě zpravidla bude muset podstoupit příslušnou detoxikaci pod dozorem profesionálů. Takový postup nelze vnímat jako trest dítěte za porušení pravidel, ale za změnu objektivních důvodů, tedy fyzického a duševního stavu dítěte, kvůli kterému by nebylo možné, respektive bezpečné, aby dítě pobyt mimo ústav realizovalo.

Jiná situace by ovšem byla, kdyby byl pobyt dítěte mimo zařízení podmíněn negativním testem na drogy a každé dítě by tento test muselo provádět preventivně. V takovém případě by se jednalo o tzv. motivační dovolenku, což je nepřípustné, neboť pobyt dítěte mimo zařízení nemá sloužit jako motivační prvek k zdržení se od nežádoucího chování, ale jako projev práva dítěte na respektování soukromého a rodinného života a jeho právo na osobní styk s rodiči,⁷² jež je součástí rodičovské odpovědnosti a omezit je může pouze soud na základě § 858 o. z.

Často se také stává, že se děti opakovaně vracejí z pobytu mimo zařízení evidentně pod vlivem drog, což následně potvrdí i provedené testování.⁷³ Ani při opakované zkušenosti,

⁶⁹ Zpráva veřejného ochránce práv ze dne 1. 8. 2012, sp. zn. 4424/2012/VOP.

⁷⁰ Zpráva veřejného ochránce práv ze dne 18. 4. 2023, sp. zn. 42/2022/NZ/SKO.

⁷¹ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 405.

⁷² Souhrnná zpráva veřejného ochránce práv ze dne 22. 12. 2021, sp. zn. 33/2011/NZ, s. 55.

⁷³ Vyplyvá z vyjádření ředitelů zařízení na kulatém stole organizovaném veřejným ochráncem práv dne 1. 12. 2023.

kdy se dítě vrací z pobytů mimo zařízení pod vlivem návykových látek, však za nynější právní úpravy nelze předem pobyt dítěte mimo zařízení zakázat a *a priori* předpokládat, že s ohledem na skutečnost, že opakovaně v domácím prostředí selhalo, selže znovu. V těchto situacích by bylo spíše vhodné zaměřit se na to, jakou roli v tomto hrají osoby, u nichž pobyt dítěte mimo zařízení probíhá. V praxi se totiž lze setkat i s případy, kdy rodiče svým dětem např. sami návykové látky nabízejí, neboť jsou také závislí, či jim je sice nenabízejí, ale v jejich užívání se jim nesnaží nijak bránit. V takových případech je nutné, aby OSPOD (s případnou spoluprací zařízení) inicioval řízení o omezení rodičovské odpovědnosti či jejího výkonu dle § 870 o. z., či dokonce zbavení dle § 871 o. z.

OSPOD a zařízení postupují ve vzájemné shodě, kdy OSPOD obvykle prošetřuje okolnosti na straně žadatelů a zařízení řeší objektivní důvody na straně dítěte. Může však zařízení rozhodnout negativně na základě informací o prostředí žadatelů? Pokud se zařízení dozví informaci o prostředí žadatele, o které má pochybnosti, zda ji OSPOD ví, měl by ji OSPOD sdělit. Nicméně jak se stavět k situacím, kdy ředitel zařízení i OSPOD mají informace o totožném nedostatku na straně žadatelů, avšak OSPOD pobytu dítěte mimo zařízení vyhoví, byť ředitel zařízení se s tímto postupem zcela neztotožňuje? Této otázce se doktrína prozatím nevěnovala.

Příkladem může být odlišný názor na to, zda by dětem měl být povolován pobyt mimo zařízení v případě, kdy se z rodiny opakovaně vrací se svrabem, štěnicemi, impetigem a podobnými problémy majícími vliv nejen na samotné dítě, ale které se i při vynaložení veškeré opatrnosti následně mohou rozšířit i na jiné děti v zařízení. Je povinností OSPOD odpovědně vyhodnotit všechna rizika, která s pobytem dítěte mimo zařízení souvisí, zvláště pak jde-li o pobyt dítěte u osob, které zapříčinily jeho umístění v ústavní výchově.⁷⁴ Domnívám se, že v tomto případě jsou zdravotní rizika pro dítě natolik výrazná, že by k povolení pobytu mimo zařízení nemělo dojít. To však neznamená, že by neměly být hledány náhradní možnosti, jak zachovat styk dítěte s rodičem, avšak tak, aby to pro dítě neznamenal ohrožení (např. návštěvy v zařízení, vycházky s rodičem mimo zařízení atd.).

Z textu zákona, důvodové zprávy ani doktríny není zjevné, jaké otázky by měl posuzovat ředitel zařízení a jaké OSPOD. Ačkoliv v praxi je to obvykle tak, že OSPOD prošetřuje okolnosti na straně žadatelů a zařízení řeší objektivní důvody na straně dítěte, jedná se nikoliv o pravidlo, ale praktický důsledek toho, jaké informace ten který orgán má v důsledku své činnosti k dispozici. To však nevylučuje, aby jak OSPOD, tak ředitel zařízení při svém rozhodování vzali v úvahu všechny skutečnosti, které jsou jim z jejich činnosti známy. Být se ve výše uvedeném případě jedná o skutečnosti, které jsou primárně ve sféře domácnosti rodiče, ředitel zařízení o nich má nepochybně informace.

c) OSPOD vydá nesouhlasné stanovisko, proto ředitel nemůže pobyt dítěte mimo zařízení povolit

Rozhodnutí ředitele je podmíněno souhlasem OSPOD. Pakliže je toto stanovisko negativní, respektive nesouhlasné, má povahu závazného stanoviska ve smyslu § 149 s. ř.

Ustanovení § 149 odst. 6 s. ř. stanovuje, že jestliže bylo v průběhu řízení o žádosti vydáno závazné stanovisko, které znemožňuje žádosti vyhovět, neprovádí správní orgán další dokazování a žádost zamítne. Pokud tedy OSPOD s pobytem dítěte mimo zařízení

⁷⁴ DOLEŽAL, M. In: ROGALEWICZOVÁ, R. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*, s. 276.

nesouhlasí, ředitel nemá pravomoc k tomu, aby takové rozhodnutí „přebil“, i kdyby chtěl.⁷⁵ Pakliže OSPOD povolí pobyt v kratším časovém úseku, než o jaký bylo zažádáno, ředitel část pobytu povolí a část zamítne.⁷⁶

Ať už žádost o pobyt dítěte mimo zařízení nebyla povolena z vůle OSPOD, či ředitele zařízení, ředitel o tom vždy musí podle § 24 odst. 3 písm. e) a f) zákona o ústavní a ochranné výchově vydat písemné rozhodnutí.

5. Problematická místa v procesu (ne)povolování žádostí o pobyt mimo zařízení

Otevírá se spousta sporných otázek, na které je třeba hledat odpovědi. Některé z těchto otázek vyvěrají ze skutečnosti, že zákon o ústavní a ochranné výchově v mnohém „mlčí“ a je tedy nutné užívat subsidiární úpravu správního řádu. Ta je však obecná a není „šitá na míru“ potřebám ústavní výchovy, což s sebou nese značné problémy.

5.1 Přednost při dvou žádostech o pobyt dítěte mimo zařízení

Zařízení může být doručeno více žádostí o pobyt dítěte mimo zařízení na totožné datum. Může se jednat o žádost otce a matky, ale i o souběh jiných žadatelů – např. matky a sestry, otce a hostitele atd. Je však zřejmé, že z povahy věci nemůže být vyhověno všem žádostem.

Článek 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte stanovuje, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými, nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnyými orgány.

Hlavním hlediskem, které by měl jak ředitel zařízení, tak OSPOD zohledňovat, je nejlepší zájem dítěte. Klíčové je však určit, co je v nejlepším zájmu dítěte a kdo jej má vyhodnocovat.⁷⁷ Obzvláště problematické je to v situacích, kdy zákonní zástupci nejsou vyhodnocení schopni a prosazují vlastní zájmy. Konflikty ohledně toho, co je vlastně nejlepším zájmem dítěte, mohou nastat nejen se zákonnými zástupci, ale také mezi ředitelem zařízení a OSPOD.

Proces posouzení nejlepšího zájmů dítěte v sobě zahrnuje zejména vyhodnocení dotčených částí zájmů dítěte a posouzení jejich významu pro situaci dítěte ve vzájemných souvislostech. Byť výčet není vyčerpávající, uvádí se sedm hledisek, která jsou považována za základní v práci při posuzování i zjišťování nejlepšího zájmu dítěte – 1) názor dítěte, 2) identita dítěte, 3) zachování rodinného prostředí a navázání vztahů, 4) péče, ochrana a bezpečí dítěte, 5) situace zvláštní zranitelnosti dítěte, 6) právo dítěte na zdraví a 7) právo dítěte na vzdělání. Vždy bude záležet na konkrétní situaci. Některé z těchto hledisek na daný případ nemusí dopadat vůbec, jiná naopak mohou být ve vzájemném rozporu. Důležité však je, aby nedošlo k bezdůvodnému upřednostnění jednoho prvku nad jiným.⁷⁸

K názoru dítěte je třeba podotknout, že se nemusí vždy shodovat s nejlepším zájmem dítěte. Participační práva dítěte jsou důležitou součástí, na kterou mimo jiné i dle čl. 12 Úmluvy o právech dítěte musí být brán zřetel.

⁷⁵ Zpráva veřejného ochránce práv ze dne 18. 12. 2015, sp. zn. 3111/2014/VOP.

⁷⁶ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 410.

⁷⁷ WESTPHALOVÁ, L. – ŠÍNOVÁ, R. Nejlepší zájem dítěte. *Právník*. 2019, č. 12, s. 1091.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 1099–1103.

Veřejný ochránce práv k tomu uvedl, že OSPOD je povinen zohledňovat přání dítěte, nemůže se jím ale zcela zaštiťovat. Není a nemůže být povinností OSPOD řídit se bezvýhradně přáním dítěte, protože přání dítěte nemusí být vždy v souladu s jeho nejlepšími zájmy. Není tedy vyloučeno, je-li to důvodné, se od přání dítěte odchýlit.⁷⁹ V takovém případě je důležité důsledně zdůvodnit, proč nebylo přání dítěte vyhověno.

Každé dítě a jeho životní příběh je unikátní, proto nelze paušálně stanovit, že přednost by měli mít ve všech případech např. rodiče (navíc by se tím neřešila kolize žádosti matky a otce). Vždy je nutné poměřovat výše uvedená hlediska, přičemž rozhodování ředitele zařízení a OSPOD by mělo stát na kvalitním používání základních nástrojů sociální práce, tj. vyhodnocení situace dítěte a rodiny s přihlédnutím k individuálnímu plánu ochrany dítěte.⁸⁰

Není ojedinělé, že OSPOD a ředitel zařízení se neshodnou na tom, co je v nejlepším zájmu dítěte. Typicky se tak děje na případové konferenci, kterou je OSPOD povinen pořádat dle § 10 odst. 3 písm. e) z. s. p. o. d. pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin, a to ve spolupráci s rodiči a jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte a dalšími přizvanými osobami, v tomto případě konkrétně zástupci zařízení.

Jedním z prostředků, který by mohl napomoci zjištění, co je v nejlepším zájmu dítěte, je znalecký posudek.⁸¹ Jeho zpracování však trvá určitou dobu, která bude zpravidla delší než časový úsek mezi podáním žádostí a datem, kdy se má pobyt dítěte mimo zařízení uskutečnit.

Praxe si našla několik vlastních (zcela jistě ne ideálních) postupů, které v případě souběhu dvou žádostí uplatňuje. Někdy situaci „vyřeší“ již ředitel zařízení, který v případě dvou žádostí kontaktuje jednoho ze žadatelů s tím, aby učinil zpětvzetí, neboť pro dítě bude vhodnější vyhovět jinému žadateli. To však nepřiměřeně zasahuje do jeho dispozitivního práva, navíc *de facto* dochází k výběru „lepší“ žádosti, respektive „lepšího“ žadatele bez toho, aniž by nejlepší zájem dítěte byl multidisciplinárně zjištěn nejen zařízením, ale také OSPOD.

Jindy naopak OSPOD rezignuje na snahu nalézt nejlepší zájem dítěte a povolí oba pobyty dítěte mimo ústavní zařízení, čímž v podstatě ponechá rozhodnutí na řediteli zařízení, který nutně bude muset jednu ze žádostí upřednostnit.

Oba tyto postupy odporují tomu, že situace dítěte by měla být hodnocena multidisciplinárně na případové konferenci.

5.2 Vyrozumění účastníků o zahájení řízení

Účastníky řízení jsou dle § 27 odst. 1 odst. a) s. ř. v řízení o žádosti žadatel a další dotčené osoby, na které se pro společenství práv nebo povinností žadatelem musí vztahovat rozhodnutí správního orgánu, a podle § 27 odst. 2 s. ř. též další dotčené osoby, pokud mohou být rozhodnutím přímo dotčeny ve svých právech nebo povinnostech.

K tomu, aby mohl účastník ve správním řízení účinně uplatňovat svá procesní práva a prosazovat své zájmy, musí především vědět, že dané řízení probíhá. Vzhledem k tomu,

⁷⁹ Stanovisko veřejného ochránce práv ze dne 18. 12. 2015, sp. zn. 8190/2014/VOP/KI.

⁸⁰ HOFFSCHNEIDEROVÁ, A. Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte, s. 22. In: *Liga lidských práv* [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://lp.cz/wp-content/uploads/Prakticky-pravni-pruvodce-nejlepsim-zajmem-ditete.pdf>.

⁸¹ WESTPHALOVÁ, L. – ŠÍNOVÁ, R. *Nejlepší zájem dítěte*, s. 1107.

že v tomto případě se jedná o zahájení řízení na základě žádosti, kterou osoba sama vyvolala předmětné řízení, oznámení se mu z logiky věci již následně neoznamuje. Vedle hlavních účastníků řízení však v řízení mohou vystupovat v pozici účastníka řízení i další osoby, i ty se musí o probíhající řízení, které se dotýká jejich práv a povinností, dozvědět.⁸²

Zde se otevírá otázka, koho by měl ředitel zařízení jakožto příslušný správní orgán vyrozumívat.

Přestože dítě obvykle o podané žádosti ví, neboť je s žadatelem často předem domluvené, nemusí to tak být vždy a ředitel zařízení by měl o podané žádosti informovat samotné dítě, neboť právě o jeho pobytu mimo zařízení se rozhoduje. To samozřejmě platí za situace, kdy je dítě natolik rozumově a volně vyspělé, aby bylo schopné podstatu sdělované informace pochopit. Takové dítě by s ohledem na jeho participační práva dle čl. 12 Úmluvy o právech dítěte mělo mít možnost se k žádosti vyjádřit.

Z čistě formalistického hlediska by se dítě mělo o zahájení řízení informovat tak, jak určuje § 19 s. ř., protože zákon o ústavní a ochranné výchově jako *lex specialis* o jiném způsobu doručování (respektive informování) mlčí. Byť obecně platí, že správní orgán doručuje písemnost prostřednictvím veřejné datové sítě do datové schránky, a nelze-li to, tak prostřednictvím provozovatele poštovní licence (a dále dalšími způsoby), v kontextu ústavní výchovy se takový postup jeví jako zcela nesmyslný.

Stačilo by, kdyby se dítě ústní cestou od ředitele zařízení, případně jiného pověřeného zaměstnance dozvědělo, že byla podána žádost. To se v naprosté většině případů v praxi děje, neboť úkolem sociální pracovnice v zařízení bývá společná komunikace ve věcech sanace rodiny, vztahů s hostiteli, přáteli atd. Takové informování je dostatečné. Dítě v zařízení žije, proto by se tam mělo cítit co nejvíce „jako doma“. Kdyby mu měli zaměstnanci zařízení každou chvíli doručovat „oficiálně vyhlázející písemnost“, byl by tím jen potvrzen institucionální charakter zařízení, a naopak „podkopány“ osobní vazby mezi personálem a dítětem. Účel ústavní výchovy, kterým je v rámci možností co nejvěrnější náhrada domova, by měl mít v tomto případě přednost.

Komentář k ustanovení § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově uvádí, že pokud není dána kolize zájmů dítěte a jeho zákonných zástupců, zpravidla mu nebude pro toto řízení nutné ustanovovat opatrovníka a procesně by jej zastoupili zákonní zástupci. To by však neplatilo v případě, pokud by o pobyt dítěte mimo zařízení žádali oba zákonní zástupci.⁸³ Tento názor je však v praxi neudržitelný.

Personál zařízení hovoří o častém problému s absencí odpovědnosti, nedostatečnými organizačními schopnostmi rodičů a neochotou či neschopností dodržovat formální postupy.⁸⁴ V některých případech za to rodiče ani nemohou, neboť často sami vyrůstali v prostředí, kde se těmto věcem nemohli naučit – může se jednat o rodiče velmi mladé, ze sociálně vyloučených lokalit, ale také může jít o problematiku tzv. bludného kruhu. U posledně jmenovaného se jedná o rodiče, kteří sami nedávno prošli ústavní výchovou, nikdy neviděli, jak funguje běžná rodina a neumí se orientovat v rámci systému.⁸⁵ Ať už

⁸² FIALA, Z. a kol. *Správní řád: Praktický komentář*, k § 47.

⁸³ KRÍSTEK, A. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči. Komentář*, s. 197.

⁸⁴ Tyto poznatky vyplývají z rozhovorů s příslušnými pracovníky zařízení a z nahlížení do dokumentace dětí, které jsou prováděny v rámci systematických návštěv míst, kde se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě. Tyto návštěvy provádí odbor dohledu nad omezováním osobní svobody v Kanceláři veřejného ochránce práv, jehož je autorka součástí.

⁸⁵ Bludný kruh. In: *8000 důvodů* [online]. [cit. 22. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.8000duvodu.cz/#bludny-kruh>.

je důvodem cokoliv, právě nedostatek těchto vlastností, dovedností a schopností mohl v prvé řadě způsobit samotnou dekompenzaci rodičovské odpovědnosti.⁸⁶

Ať už jsou tedy děti v zařízeních kvůli tomu, že o ně jejich rodiče nejeví žádný zájem, nebo mají rodiče, kteří sice mají zájem pracovat na svých rodičovských kompetencích, ale z nejrůznějších důvodů nejsou schopni tyto povinnosti plnit v míře, která by byla dostatečná, je velmi nepravděpodobné, že by rodiče se slabými rodičovskými kompetencemi byli ochotni (a schopni) dítě procesně zastupovat při každé žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení.

Právě proto se zákon o ústavní výchově o procesním zastoupení zákonného zástupce nezmiňuje. Nesouhlasím s názorem, že (a to i za předpokladu, že rodič vůbec bude k dispozici) nehrozí kolize jeho zájmů a zájmů dítěte. Rodinné vztahy u dětí v ústavní péči jsou nezdůvodně velmi složité. Příkladem může být častá manipulace ze strany jednoho rodiče, která zapříčiní tzv. syndrom zavrženého rodiče apod.⁸⁷ Špatná rodinná situace se pak může propisovat nejen do vztahu rodičů, ale i dalších příbuzných. Například se může jednat o situace, kdy o pobyt dítěte mimo zařízení žádá babička (matka otce), přičemž procesně by dítě zastupovala matka, jejíž zájmy však mohou být zcela odlišné od zájmů dítěte. Ačkoliv by pobyt u babičky mohl být pro dítě přínosný, matka situaci vidí jinak, neboť s rodinou otce nemá dobré vztahy.

Stejně tak ani ustanovování speciálního opatrovníka nedává s ohledem na participaci OSPOD na celém procesu schvalování pobytu dítěte mimo zařízení logický smysl a zcela zbytečně by se protahoval proces, který je za nynějších podmínek už tak poměrně zdlouhavý. Další jeho protahování by nevedlo k vyššímu standardu ochrany práv dětí, ale k tomu, že by v daném čase nebylo realistické o pobytu mimo zařízení rozhodnout včas, aby na něj děti mohly reálně odjet.

Ochrana práv dítěte je zde dostatečně zajištěna „dvojím schvalováním“ ředitele zařízení a OSPOD, navíc ředitel má dle § 23 odst. 1 písm. l) zákona o ústavní a ochranné výchově v zájmu úspěšné výchovy dětí právo zastoupit dítě v běžných záležitostech, což jsou pravidla speciální vůči § 32 odst. 2 písm. a) s. ř.

5.3 Rozhodnutí o pobytu dítěte mimo zařízení při žádosti podané s minimálním časovým předstihem

Je velmi časté, že žadatelé o pobyt dítěte mimo zařízení žádají s minimálním předstihem, např. požádají v úterý s tím, že v pátek by dítě mělo odjet. Ředitel zařízení, jemuž je žádost adresována, bez zbytečného odkladu informuje OSPOD, který má vydat své stanovisko, které je (dle mého názoru pouze v případě nesouhlasného stanoviska) v souladu s § 149 odst. 1 s. ř. závazné pro výrokovou část rozhodnutí správního orgánu.

Jak již bylo uvedeno výše, aby tak OSPOD mohl učinit, nezbytně potřebuje mít poznatky z šetření v domácnosti žadatele a/nebo z jednání s žadatelem, na němž se řeší rodinné a sociální prostředí, ve kterém by dítě mělo pobývat. Ačkoliv zákon nestanovuje povinnost činit v souvislosti s každou žádostí šetření, tyto poznatky by měly být aktuální.⁸⁸

⁸⁶ KONOPKOVÁ, S. Digitalizace výkonu rodičovských práv u dětí v ústavní péči. In: KOTÁSEK, J. (ed.). COFOLA 2022. Brno: Masarykova univerzita, 2022, s. 38.

⁸⁷ Zpráva veřejného ochránce práv ze dne 9. 2. 2016, sp. zn. 130/2015/VOP/BN.

⁸⁸ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář, s. 410.

Podle § 149 odst. 4 s. ř. by OSPOD měl vydat stanovisko bez zbytečného odkladu, nejpozději do 30 dnů ode dne, kdy byl o vydání závazného stanoviska požádán. K této lhůtě se připočítává doba až 30 dnů, jestliže je zapotřebí nařídit ohledání na místě nebo jde-li o zvlášť složitý případ.

Vzhledem k tomu, že žadatelé žádali s předstihem pár dnů, je zřejmé, že aby mohl být pobyt dítěte mimo zařízení realizován, musí OSPOD rozhodnout prakticky bezodkladně.

Zájem žadatelů bývá různý, nicméně měl by být v široké míře podporován, neboť obecně vzato je v zájmu dítěte, aby se nezpřetrhaly citové vazby v rodině.⁸⁹ Jak již bylo uvedeno výše, z čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte navíc vyplývá, že každé dítě má, pokud je to možné, právo znát své rodiče. Čl. 9 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte stanoví právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte. Čl. 4 Úmluvy o styku s dětmi upravuje styk mezi dítětem a jeho rodiči, a to tak, že dítě a jeho rodiče mají právo navázat a udržovat vzájemný pravidelný styk, který lze omezit nebo vyloučit pouze tam, kde to je nezbytné v nejlepším zájmu dítěte. Čl. 5 Úmluvy o styku s dětmi dále upravuje styk mezi dítětem a jinými osobami, než jsou rodiče, a to tak, že pokud to je v nejlepším zájmu dítěte, lze rozhodnout o styku mezi dítětem a osobami jinými než jeho rodiči, které mají s dítětem rodinná pouta.

V případě, že je o pobyt dítěte mimo zařízení žádáno po delší době, případně poprvé, může se stát, že OSPOD nestihne u podatele prošetřit poměry, případně se to nepodaří ani přes několik neúspěšných pokusů navázat s rodinou kontakt. OSPOD proto vydá negativní stanovisko do té doby, než by mělo k pobytu dojít, neboť po této lhůtě by rozhodnutí bylo bezpředmětné.

Ředitel zařízení musí dle § 71 odst. 1 s. ř. vydat rozhodnutí bez zbytečného odkladu, případně podle § 71 odst. 3 s. ř., pokud nelze rozhodnutí vydat bezodkladně, je povinen vydat rozhodnutí nejpozději do 30 dnů od zahájení řízení. Podle § 67 odst. 2 s. ř. se rozhodnutí vyhotovuje v písemné formě, přičemž toto rozhodnutí musí mít náležitosti dle § 68 s. ř.

Problém je, že pokud se rozhoduje o žádosti, která je podávána takto na poslední chvíli, ředitelé zařízení také s ohledem na své další pracovní povinnosti reálně nemají prostor a čas písemné rozhodnutí vytvořit. A i když se jim povede nemožné a dokáží v rámci několika hodin rozhodnutí napsat, nastává problém s doručováním.

Žadatelé zpravidla nemají zřízené datové schránky,⁹⁰ proto by se jim mělo podle § 19 odst. 2 s. ř. doručovat pomocí provozovatele poštovních služeb. Ustanovení § 72 odst. 1 s. ř. říká, že je možné i ústní vyhlášení, nicméně to má účinky oznámení pouze v případě, že se účastník současně vzdá práva na doručení písemného vyhotovení rozhodnutí, což je typické především pro případy, kdy je účastníkovi plně vyhověno a on nemá potřebu se podrobněji a v delším časovém rozmezí seznamovat s rozhodnutím a jeho závěry, případně zvažovat procesní obranu proti němu.⁹¹ To však není případ žadatele, kterému nebylo v jeho žádosti vyhověno.

Ustanovení § 74 odst. 1 s. ř. stanoví, že rozhodnutí je předběžně vykonatelné, pokud odvolání nemá odkladný účinek, přičemž obecně platí, že nestanoví-li zákon (ať správní

⁸⁹ KONOPKOVÁ, S. Digitalizace výkonu rodičovských práv u dětí v ústavní péči. In: KOTÁSEK, J. (ed.). COFOLA 2022. Brno: Masarykova univerzita, 2022, s. 39.

⁹⁰ Z rozhovorů s řediteli zařízení vyplynulo, že datové schránky mají žadatelé zřízeny zcela výjimečně v promilích případech.

⁹¹ FIALA, Z. a kol. *Správní řád: Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2020, k § 72.

řád, nebo zvláštní zákon) jinak, má včas podané a přípustné odvolání odkladný účinek.⁹² Podle § 36 odst. 3 zákona o ústavní a ochranné výchově nemá odvolání proti rozhodnutí podle § 24 odst. 3 písm. b) až f) zákona o ústavní a ochranné výchově odkladný účinek. Mezi těmito rozhodnutími je i zamítnutí žádosti o povolení pobytu podle § 23 odst. 1 písm. a) nebo c) zákona o ústavní a ochranné výchově.

Zvláštní zákon však nestanovuje, zda má odkladný účinek i odvolání proti povolení žádosti o pobyt mimo zařízení. Výchozím pravidlem je § 85 odst. 1 s. ř., kdy nestanoví-li zákon jinak, má včas podané a přípustné odvolání odkladný účinek. V důsledku odkladného účinku odvolání nenastává právní moc, vykonatelnost, ani jiné právní účinky rozhodnutí. Podle § 85 odst. 2 písm. b) s. ř. dochází k vyloučení odkladného účinku, hrozí-li vážná újma některému z účastníků. V takovém případě musí být dle § 85 odst. 4 s. ř. vyloučení odkladného účinku odvolání odůvodněno.

Vážnou újmu se myslí těžko napravitelná či vysoká škoda z důvodu odložení vykonatelnosti rozhodnutí po podaném odvolání. Vyloučení odkladného účinku však nespočívá jen v posouzení z pohledu tohoto účastníka, ale také musí být brány v úvahu i oprávněné zájmy účastníka řízení, který podává odvolání, tedy zda vyloučením odkladného účinku odvolání nevznikne vážná újma naopak jemu.⁹³

Právo podat odvolání mají dle § 81 odst. 1 s. ř. účastníci řízení. Z kapitoly 5.2 vyplývá, že to bude zpravidla dítě a žadatel (nepředpokládejme nyní výše naznačené úvahy o tom, zda může být dítě samotné žadatelem). Žadateli se dostalo výsledku, o jaký svou žádostí usiloval, pro odvolání tedy nebude mít důvod. Může se však chtít odvolávat dítě.

Často se stává, že děti trpí syndromem zavrženého rodiče. V důsledku toho mohou soustavně odmítat kontakt s jedním z rodičů. V takovém případě je představitelné, že by se dítě proti rozhodnutí o povolení pobytu u takového rodiče odvolávalo. Pakliže by odvolání mělo odkladný účinek, dítě by podaným odvoláním docílilo toho, že nenastanou právní účinky rozhodnutí,⁹⁴ tedy dítě by neodjelo mimo zařízení. Tím, že by neodjelo na pobyt k danému žadateli, mu může v určitých případech vzniknout těžko napravitelná újma – např. nedojde k navázání či upevnění vzájemného vztahu s rodičem (ač by to bylo v nejlepším zájmu dítěte) a zároveň se v určitých případech může jednat o situaci nenapravitelnou (zejména z časového hlediska – např. žadatel nastupuje do výkonu trestu odnětí svobody, trpí vážnou nemocí se špatnou prognózou atd.).

Výše uvedené úvahy by však prakticky postrádaly smysl, kdyby rozhodnutí o povolení pobytu mimo zařízení bylo rozhodnutí s jinými právními účinky, tedy takové rozhodnutí, kterým se nestanoví exekučně vynutitelné povinnosti, ale příznávají se určitá práva, respektive práva a povinnosti se pouze deklarují.⁹⁵ Taková rozhodnutí pojmově nedisponují atributem vykonatelnosti.⁹⁶

Naopak pokud se jedná o rozhodnutí ukládající povinnost, její splnění může být vynucováno exekucí dle § 107 a násl. s. ř. Jak už jsem uvedla, děti v zařízeních mohou trpět syndromem zavrženého rodiče. Může se stát, že na základě uplatnění participačních práv dítěte je zjištěno, že se s osobou žadatele nechce vídat. Přesto znovunavázání vztahu může

⁹² *Ibidem*, k § 85.

⁹³ JEMELKA, L. a kol. In: JEMELKA, L. a kol. *Správní řád*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 648.

⁹⁴ K účinkům odvolání viz rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 3. 6. 2022, sp. zn. 5 Afs 404/2021.

⁹⁵ JEMELKA, L. a kol. In: JEMELKA, L. a kol. *Správní řád*, s. 566.

⁹⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 8. 2012, sp. zn. 4 Ads 176/2011.

být v nejlepším zájmu dítěte, proto by měl mít ředitel zařízení možnosti, jak výkon povinnosti vynutit. Pakliže je situace v rodině natolik komplikovaná, že dítě pobyt odmítá, je žádoucí postupovat co nejcitlivějším způsobem (např. za kooperace s psychologem apod.).

Domnívám se tedy, že v některých případech by mohlo mít na základě § 85 odst. 2 písm. b) s. ř. i odvolání proti rozhodnutí povolujícímu pobyt dítěte mimo zařízení odkladný účinek.

Vrátíme-li se však k zamítání žádosti o pobyt dítěte mimo zařízení, která byla učiněna na poslední chvíli, narazíme na potíže s časovým hlediskem. Pravidelně se stává, že ředitel zařízení stihne žadateli před zamítnutým odjezdem dítěte pouze zavolat, případně poslat neformální email, který nemá zákonem požadované náležitosti. Ředitelé zařízení pak ale neví, jak s takovým „otevřeným“ správním řízením dále naložit, když už je po termínu plánovaného pobytu, přičemž ani opakované dotazy k Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy jakožto odpovědnému rezortu nepřinesly uspokojivou odpověď. V praxi se tedy ustálily dva postupy, jak situaci ředitelů zařízení řeší. První z nich je, že přemluví žadatele, aby vzal zpět svou žádost. Druhý je, že s žádostí už nic nedělají a správní řízení tak nikdy není formálně ukončeno.⁹⁷

Oba postupy jsou nesprávné. První z nich nepřiměřeným způsobem zasahuje do dispozitivního práva žadatele, který se může cítit pod nátlakem a učiní zpětvzetí, byť by jej jinak neučinil. Navíc i takové správní řízení je třeba procesně vyřídit, konkrétně vydat usnesení o zastavení řízení dle § 66 odst. 1 písm. a) s. ř. Při druhém postupu je ředitel zařízení *de facto* nečinný.

Tyto postupy navíc ústí ve vážný problém, kdy je žadateli znemožněna procesní obrana, protože ani v jednom případě neexistuje rozhodnutí, proti kterému by se mohl odvolat. Byť se může zdát, že podání opravného prostředku je zbytečné, opak je pravdou.

Žadatel si sice může podat novou žádost na pozdější datum, nicméně jak bylo popsáno výše, OSPOD nemusí u každé jednotlivé žádosti provádět šetření, jen je nezbytné, aby tyto poznatky byly aktuální,⁹⁸ přičemž aktuálnost poznatků může vycházet právě z minulé zamítnuté žádosti. Z tohoto důvodu je vhodné, v případě nesouhlasu se závazným stanoviskem OSPOD, napadnout odvoláním už „první“ zamítavé rozhodnutí, přičemž platí, že v odvolacím řízení se samostatně nenapadá závazné stanovisko, ale jím podmíněné finální rozhodnutí.⁹⁹

Řešením *de lege ferenda* by mohlo být stanovení přiměřené lhůty ve zvláštním předpise, tedy v zákoně o výkonu ústavní a ochranné výchovy, která by určovala, do kdy musí být žádost o pobyt dítěte učiněna s tím, že pozdější žádost by nebyla automaticky vyřízena s negativním výsledkem, ale žadatel by neměl garantované, že ředitel zařízení včas rozhodne o jejím povolení či nepovolení.

Pokud ředitel zařízení nestihne žádost vyřídit do doby, do které se má pobyt dítěte mimo zařízení konat, existují tři možné úvahy, jak danou situaci posoudit, a to že je dán důvod pro zastavení řízení pro právní nepřijatelnost podle § 66 odst. 1 písm. b) s. ř., nebo pro zjevnou bezpředmětnost podle § 66 odst. 1 písm. g) s. ř., či důvod pro zamítnutí žádosti podle § 51 odst. 3 s. ř. Opět se jedná o otázku, která v kontextu pobytu mimo zařízení není doktrínou ani judikaturou nijak řešená.

⁹⁷ Vyjádření ředitelů a ředitelky k zamítání pobytů dětí mimo zařízení na setkání Asociace náhradní výchovy.

⁹⁸ KRÍSTEK, A. In: HOVORKA, D. a kol. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář*, s. 410.

⁹⁹ PRŮCHA, P. *Správní řád s výkladovými poznámkami a vybranou judikaturou*, k § 149.

Podle konstantní judikatury Nejvyššího správního soudu za zjevně právně nepřipustnou žádost podle § 66 odst. 1 písm. b) s. ř. je možno považovat pouze takovou žádost, u níž je již na první pohled zřejmé, že jí nelze vyhovět. To především znamená, že tato nepřipustnost musí být patrna již ze samotné žádosti, nikoliv teprve z výsledků dalšího dokazování či zjišťování.¹⁰⁰ Typickým příkladem je např. podání žádosti právníkem osobou, avšak zákon umožňuje přiznat určité oprávnění jen fyzické osobě.¹⁰¹ V případě, že je podána žádost o pobyt dítěte mimo zařízení na poslední chvíli, v době podání žádosti nebyla právně nepřipustná a ze samotné žádosti tato skutečnost neplynula. Ustanovení § 66 odst. 1 písm. b) s. ř. se tedy neuplatní.

Podle § 51 odst. 3 s. ř. „*správní úřad neprovádí dokazování tehdy, pokud v souladu se zásadou materiální pravdy existuje zjištěná skutečnost, která sama o sobě brání kladnému vyhovění žádosti. Typickým případem je situace, kdy žadatel nesplňuje podmínky stanovené zákonem. Provádění dokazování by pak bylo v rozporu se zásadou hospodárnosti řízení.*“¹⁰² Nemá totiž smysl zjišťovat, zda by byly splněny další podmínky pro vydání kladného rozhodnutí, protože i kdyby byly, tak správní orgán (v našem případě ředitel zařízení) by stejně nemohl žádosti vyhovět.¹⁰³ Důsledkem není usnesení o zastavení řízení, ale správní orgán žádost svým meritorním rozhodnutím zamítne.¹⁰⁴ Nejedná se o rozhodnutí, kterým by se vyhovovalo žádosti, nevzniká tedy překážka věci rozhodnuté a není vyloučena možnost provést nové řízení a vydat nové rozhodnutí ve věci podle § 101 písm. b) s. ř.¹⁰⁵ Tento postup není správným procesním způsobem vyřízení žádosti o pobyt mimo zařízení. Tento institut slouží k řešení jiných situací, typicky právě těch, kdy žadatel nesplňuje podmínky stanovené zákonem, ale je možné, že je v budoucnu splní, což umožňuje následný postup dle § 101 písm. b) s. ř. V případě žádosti podané bez časového předstihu, kdy ředitel zařízení nestihne žádost vyřídit do doby, do které se má pobyt dítěte mimo zařízení konat, se jedná o jinou situaci, na kterou § 51 odst. 3 s. ř. a o to méně § 101 písm. b) s. ř. nedopadá.

Za správný procesní postup považují aplikaci § 66 odst. 1 písm. g) s. ř. Nejvyšší správní soud uvedl, že bezpředmětná žádost je ta, kdy rozhodnutí správního orgánu o ní nebude mít pro žadatele význam.¹⁰⁶ Ustanovení § 66 odst. 1 písm. g) s. ř. dopadá na případy, kdy v průběhu řízení o žádosti dojde k takové změně skutkových nebo právních okolností, že žádost, která v době jejího podání nebyla bezpředmětná, se bezpředmětnou stane.¹⁰⁷ Typickým příkladem může být např. situace, kdy žadatel o některé z povolení k pobytu na území ČR získá státní občanství,¹⁰⁸ či řízení o odstranění stavby, kterou před ukončením řízení zničí např. tornádo. Výkladem *a maiori ad minus* se bude na základě tohoto usta-

¹⁰⁰ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 7. 5. 2008, sp. zn. 2 As 74/2007, také rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. 1. 2024, sp. zn. 4 As 42/2022, či rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 12. 4. 2024, sp. zn. 30 A 10/2024.

¹⁰¹ JEMELKA, L. a kol. In: JEMELKA, L. a kol. *Správní řád*, s. 486.

¹⁰² Usnesení zvláštního senátu zřízeného podle zákona č. 131/2002 Sb., o rozhodování některých kompetenčních sporů, ze dne 28. 11. 2019, sp. zn. Konf 16/2019.

¹⁰³ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 3. 2023, sp. zn. 6 As 2/2022, shodně např. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 24. 7. 2013, sp. zn. 4 As 81/2013.

¹⁰⁴ Usnesení zvláštního senátu zřízeného podle zákona č. 131/2002 Sb., o rozhodování některých kompetenčních sporů, ze dne 28. 11. 2019, sp. zn. Konf 16/2019.

¹⁰⁵ JEMELKA, L. a kol. In: JEMELKA, L. a kol. *Správní řád*, s. 391.

¹⁰⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 14. 10. 2010, sp. zn. 5 As 62/2009.

¹⁰⁷ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 30. 3. 2010, sp. zn. 10 Ca 15/2009.

¹⁰⁸ RIGEL, F. In: POTĚŠIL, L. a kol. *Správní řád*. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 372.

novení zastavovat řízení i v případě, kdy se žádost nestala zjevně bezpředmětnou teprve dodatečně, ale byla zjevně bezpředmětnou již v době svého podání.¹⁰⁹

Závěr

Z výše uvedeného plyne několik dílčích závěrů. V případě hostitelské péče je nutné *de lege ferenda* definovat jak pojem hostitelské péče, tak i konkrétní podmínky, na jejichž základě ji bude možné vykonávat. Dále z článku plyne, že pobyt dítěte mimo zařízení ve smyslu § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově a ustanovení § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. není možné absolvovat u právnické osoby.

Co se týče pobytu dětí mimo zařízení ve vztahu k věku dítěte, docházím k závěru, že vždy je nutné projít procesem podle § 23 odst. 1 písm. a) zákona o ústavní a ochranné výchově a § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. Jedinou výjimku představují zletilé osoby žijící v zařízení.

Ukazuje se, že obecná procesní úprava správního řádu častokrát selhává, protože není „šitá na míru“ tak specifické oblasti, jako je ústavní výchova.

V rámci procesních otázek doporučuji následující:

- 1) Aby *lex specialis de lege ferenda* stanovoval, že o vyhovění žádosti o povolení pobytu dítěte mimo zařízení musí být žadatel vhodným způsobem informován (např. telefonicky či emailem apod.) s tím, že rozhodnutí v písemné formě se nevyhotovuje a záznam ve spise dítěte by mohl být proveden v souladu s § 67 odst. 2 s. ř. ve spojení s § 68 odst. 4 s. ř.
- 2) V případě odlišného názoru OSPOD a ředitele zařízení ohledně (ne)povolení pobytu dítěte mimo zařízení týkající se téže skutečnosti postupovat tak, že OSPOD i ředitel zařízení při svém rozhodování na základě § 30 odst. 1 z. s. p. o. d. vezmou v úvahu všechny skutečnosti, které jsou jim z jejich činnosti známy, byť se jedná o skutečnosti, které byly zjištěny a vyhodnoceny dříve (třebaže jinak) i druhým rozhodujícím.
- 3) Při souběhu dvou žádostí *de lege ferenda* upravit, jak postupovat v případě, že se OSPOD a zařízení na případové konferenci neshodnou ohledně toho, která ze dvou žádostí je v nejlepším zájmu dítěte.
- 4) V případě vyrozumívání dítěte o zahájení řízení nepostupovat s ohledem na snahu co nejvíce napodobit rodinné prostředí dle § 19 s. ř., ale prostým oznámením dítěti založeným na vztahu dítěte a personálu.
- 5) S ohledem na existenci § 23 odst. 1 písm. l) neustanovovat jako procesního zástupce dítěte při žádostech o pobyt dítěte mimo zařízení ani jeho zákonného zástupce, ani speciálního opatrovníka.
- 6) *De lege ferenda* upravit postup, jak seznámit žadatele o zamítnutí pobytu mimo zařízení za současného zachování procesní obrany žadatele.
- 7) Pokud ředitel zařízení nestihne žádost vyřídit do doby, do které se má pobyt dítěte mimo zařízení konat, postupovat podle § 66 odst. 1 písm. g) s. ř.

¹⁰⁹ JEMELKA, L. a kol. In: JEMELKA, L. a kol. *Správní řád*, s. 488.

Jazykové korpusy a možnosti jejich využití při interpretaci práva

Ondřej Glogar*

Abstrakt: Tento článek představuje jazykové korpusy jako lingvistické nástroje a zvažuje jejich možné využití pro právo. Autor se zaměřuje zejména na jejich roli při interpretaci práva a provádí analýzu dosavadního stavu poznání v této oblasti. V první části článku je představena podstata jazykových korpusů, jsou rozebrány jejich funkce a potenciální využití. Druhá část se zabývá rekonstrukcí doktríny „ordinary meaning“ a zkoumá, jak může být tato doktrína propojena s použitím jazykových korpusů. Ve třetí části je zvažována přenositelnost závěrů této doktríny a použití jazykových korpusů do českého prostředí. Je zkoumáno, jak tyto techniky souvisí s jazykovou metodou interpretace práva, a na příkladu práce judikatury vrcholných soudů s jazykovým výkladem je demonstrována jejich důležitost, obzvláště za účelem vyloučení jazykové intuice a respektování jazykové reality. Tato analýza má přispět k lepšímu porozumění využití jazykových korpusů a aplikace doktríny obecného významu při interpretaci práva (zejména při využívání jazykového výkladu).

Klíčová slova: jazykový korpus, právní jazyk, obecný význam, interpretace práva, jazykový výklad

Úvod

„*Nejpodstatnějším nástrojem právníka jsou slova.*“¹ Touto větou začíná svou ojedinělou knihu právník (a zároveň lingvista) Peter M. Tiersma. Nepochybně tím vyjádřil to, co nějak intuitivně vnímá každý právník, totiž že je jazyk pro právo zcela esenciální. Ačkoliv v poslední době zaznívají stále častěji hlasy, že i právo má svou vizuální a performativní stránku,² které též není vhodné opomíjet, nadále to jsou slova, se kterými právník pracuje nejvíce. A jim též možná bývá přikládán největší význam – až u když právo vytváříme, interpretujeme, či aplikujeme – a jak jinak než především skrze písmenka na papíře nebo skrze pronášené výpovědi.

Tyto postřehy pochopitelně nejsou nijak převratné. Důležitost jazyka pro právo bývá v české i světové právní vědě skloňována už značnou dobu v různě zaměřených publikacích.³ Přesto však není úplně standardem se právnímu jazyku věnovat opravdu zblízka, konkrétně či empiricky. Samozřejmě existují určité výjimky, zejména pak ty případy, kdy se akademici na právní jazyk nedívají izolovaně, ale snaží se propojovat svá zkoumání s lingvistikou a obohatit právní vědu i o její instrumentárium.⁴ Jedním z novějších ling-

* Mgr. Bc. Ondřej Glogar, doktorand, katedra právní teorie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita. E-mail: ondrej.glogar@mail.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0962-8139>. Tato publikace vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Konstrukce významu v právu* číslo MUNI/A/1300/2022 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2023.

1 TIERSMA, Peter Meijes. *Legal Language*. Chicago: The University of Chicago Press, 2000, s. 1.

2 Dalo by se říci, že přimát textu, jak jej jednoznačně identifikoval zejména Derrida, možná není již natolik všeobecně přijímaným (a z výsledku dekonstrukce se tak vlastně stává další námět pro dekonstrukci). Srov. DERRIDA, Jacques. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976. Viz též např. FIJALKOWSKI, Agata. *Law, Visual Culture, and the Show Trial*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2023.

3 Mnohé z těchto publikací ostatně budou citovány i v následujícím textu.

4 Například z českého prostředí lze zmínit snahy Viktora Knappa či Františka Cvrčka v této oblasti. Viz např. KNAPP, Viktor. Některé otázky tvorby tezauru automatizovaného systému právních informací (Poznámky k právnímu jazyku).

vistických nástrojů je konkrétně jazykový korpus, což je zjednodušeně rozsáhlá databáze textů, které jsou přístupné prostřednictvím softwaru umožňujícího snadné vyhledávání a testování (zejména) lingvistických hypotéz.⁵ Právě jazykovému korpusu se v předkládaném článku budu podrobně věnovat, jelikož představuje zásadní nástroj současných jazykovědných výzkumů a v právní lingvistice (především té české) prozatím není natolik známý.

V tomto článku si pokládám otázku, zda a jak lze v rámci (české) právní vědy či praxe jazykový korpus využít. Především se pak zaměřím na možnost využití tohoto nástroje při interpretaci práva. A jak ukáže následující text, s tím je nezbytně spojena i polemika o možnosti aplikace doktríny *ordinary meaning* (obecného, obvyklého či běžného významu).⁶ Za stanoveným účelem tedy nejprve zanalyzuji dosavadní existující stav poznání v této oblasti. Konkrétně se zaměřím jednak na existenci korpusů, které by se zaměřovaly na právní jazyk (či jeho výseč), jednak na to, zda je v soudních rozhodnutích odkazováno na korpusy či práci s nimi. Tyto výsledky nakonec zhodnotím s ohledem na jejich využitelnost a možnost případné návaznosti.

Článek je rozdělen do tří částí. V první z nich vyložím, co to vlastně jazykový korpus je a jaké mohou být možnosti jeho uplatnění. Ve druhé podám rekonstrukci doktríny obecného významu, a to především s ohledem na její možné souvislosti s použitím jazykových korpusů. Ve třetí části spojím první a druhou část v úvahy o českém právní prostředí, použitelnosti doktríny obecného významu a jazykových korpusů při interpretaci práva, a to především ve spojitosti s tzv. jazykovým výkladem.

1. Korpus: nejen dorty, ale i nástroj lingvistického výzkumu

Jazykový korpus je rozsáhlá sbírka jazykových dat, která může zahrnovat psané texty, ústní projevy nebo kombinaci obou. Tato data jsou systematicky shromážděna a uspořádána tak, aby poskytovala reprezentativní vzorek jazyka nebo jazyků pro účely analýzy a výzkumu.⁷ Jestliže jazykové korpusy slouží jako základní nástroj pro současnou lingvistiku, nemohly by tedy přinést určité doplnění metodologie právních věd, když i pro právníka jsou slova tím nejzákladnějším nástrojem? Pro zodpovězení této otázky bude nejprve podstatné alespoň stručně vyložit, jak takový korpus vlastně vypadá a jak se s ním dá pracovat. Pro ukázkou jsem si vybral korpus SYN2020, referenční reprezentativní korpus o velikosti 100 milionů slov, který lze považovat za obraz nejaktuálnějšího a reálně používaného českého jazyka, jelikož v něm převažují texty z let 2015–2019.⁸

Právník. 1979, roč. 118, č. 1, s. 56–74; KNAPP, Viktor. Právní pojmy a právní terminologie (Právní pojmosloví a názvosloví). Státní správa: Bulletin Ústavu státní správy v Praze. 1978, roč. 4, č. 5, s. 5–68; CVRČEK, František. Právnícky elektronický slovník (PES). Právník. 2015, roč. 154, č. 3, s. 247–260; CVRČEK, František. Právní jazyk a jeho styly z hlediska kvantitativního. Právník. 2009, roč. 148, č. 5, s. 449–466.

⁵ S jehož využitím v právním výzkumu již začal František Cvrček a celý autorský kolektiv, jak je rozebráno podrobněji níže v tomto článku.

⁶ Někdy též zaměňováno s *plain meaning*, mezi těmito termíny nicméně lze vysledovat určité rozdíly. Srov. SLOCUM, Brian G. *Ordinary Meaning: A Theory of the Most Fundamental Principle of Legal Interpretation*. Chicago: University of Chicago Press, 2015, s. 23–25.

⁷ ČERMÁK, František. Korpus. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2022-11-10]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KORPUS>.

⁸ JELÍNEK, Tomáš et al. *SYN2020: A New Corpus of Czech with an Innovated Annotation*. Cham: Springer International Publishing, 2021.

1.1 Základní charakteristiky a možnosti využití korpusu

Korpus SYN2020 je součástí platformy Český národní korpus a je volně dostupný na webových stránkách www.korpus.cz v rámci aplikace Kontext.⁹ Nejzákladnějším postupem je fulltextové vyhledávání, kdy po zadání určitého slova získáme seznam výsledků, v nichž se dané slovo vyskytuje (ve všech mluvnických tvarech), a to včetně kontextu. Jednotlivému řádku výsledku se říká konkordance a obsahuje tzv. KWIC, tedy *key word in context*, vyhledávané slovo v kontextu. Pro bližší pochopení může posloužit následující obrázek, který představuje printscreen vygenerovaných konkordancí slova „právo“.¹⁰

The screenshot shows the 'kon text' application interface. At the top, it displays 'Dotaz Korpusy Uložit Konkordance Filtr Frekvence Kolokace Zobrazení Nápořádá'. Below this, search parameters are shown: 'Korpus: syn2020 | Dotaz: ✓ (26 683 výskytů) ~ Podrobnosti'. The search results section shows 'Výskytů: 26 683 | l.p.m.: 219,02 (vztaženo k celému korpusu) | ARF: 8 890,53 | Výsledek je seříděn 1 / 668'. A dropdown menu for 'Výběr řádků:' is set to 'základní'. The main table lists 15 rows of search results, each with a checkbox, a source category (e.g., 'Americké psycho', 'Kukaččí vejce; Odrůdilec'), a snippet of text containing the word 'právo', and the word 'právo' itself. The snippets include phrases like 'Vymačkávám si do sklenice limetu.', 'nikým z rodu, kdo nebyl na lovu.', 'něj vstoupil snadno. Nikdo jiný ze smečky nenapadl jeho', 'Žádný z dělníků ani nezapochoyboval o tom, že má', 'se měl někdo z ostatních vypyřávat, má - li', 'ale otázka jeho robotství nehraje roli.', 'Občanská', 'druhému dominantní pozici, na kterou měl ostatně jako tazatel', 'rozhodl se rychle.', 'Uplatním tudíž své', 'v tomto ohledu snažila prosadit svou individualitu?', 'Má stejné', 'a následovala další salva výstřelů.', 'A odpírá jim', 'u útvaru strategických služeb OSS. Nemáte na mě žádné', 'skromné dědictví. Stačilo na to, aby mohl studovat', 'Voincourt, členka rodiny, která měla v minulém století', 'moje peníze? Máš přece na všech mých kotech podpisový', 'by mý zatčení mohlo negativně ovlivnit jejich plány s autorskýma', 'by jim nabídl extra slevy. Třeba nějakého čerstvého absolventa', 'se ti vyplátilo.', 'A ty děláš', 'bojovat s Bystřiným okem o vedení lovu; i když', 'vést lov. Nikdo kromě jeho sestry Šedohřívě. Šedohřívá', 'tady být; nevěšali si jí, starali se o', 'tady být? Vstoupila do chladného šera, ohraničeného kamenem', '- To byla první povídka, kde jsem se zabýval', 'Takový byl status jejich konverzace předchozího odpoledne, kdy', 'vůdce Myostrie, "prohlásil Sarco, " a prohlásím', 'rozhodovat jako on. Často byla jeho rozhodnutí správná jen', 'posledního pomazání, chápete pane plukovníku, žádného kněze,', '" Ale mám. Pracuji přímo pod samotným', 'na univerzitě v Heidelbergu. Roku 1933 byl promován,', 'za ukradeného bažanta nechat pytlákovy useknout ruku. Zhluboka se', '" Tak to nepůjde, Carlotto. V', 'na hodinky bradavičnice i na sportovní obuv s pracovním názvem', 'kterej má sbírku zákonů pořáá ještě v živý paměti

Již jen na základě tohoto obrázku si můžeme povšimnout, že korpus obsahuje opravdu reálné záznamy užívání jazyka. Je tvořen na základě sběru surových dat, která by v ideálním případě neměla být nijak upravována. I proto můžeme v korpusu nalézt nespisovný tvar slova „právama“ (a je tedy třeba pamatovat na to, že korpus není měřítkem spisovnosti či jazykové normy). Zdrojem textů či záznamů mluveného slova může být internet, krásná literatura, publicistika, ale i texty a nahrávky sbírané či pořizované v terénu. Korpus by měl nicméně vždy obsahovat pouze texty, které mluvíci tohoto jazyka skutečně napsal, nebo záznamy promluvy, kterou skutečně vyslovil.

Těmito jednotlivými výsledky klíčového slova v kontextu samozřejmě práce s korpusem končit nemusí. Každé slovo má frekvenční charakteristiky, jsou s ním obvykle spojeny mluvnické kategorie, metadata (např. z jakého zdroje daný text pochází, kdo je jeho autorem nebo kdy byl vytvořen) a mnoho dalšího. Jednotlivé korpusové manažery nabízí několik dalších aplikací, které usnadňují zkoumání jazyka. Český národní korpus např. umožňuje vygenerování nejčastějších kolokací. U slova „právo“ jsou to konkrétně tyto:¹¹

⁹ KRĚN, Michal et al. SYN2020: *reprezentativní korpus psané češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2020 [cit. 2023-12-11]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ MICHÁLEK, Tomáš. *Slovo v kostce – agregátor slovních profilů* [online]. Praha: FF UK, 2019 [cit. 2023-12-08]. Dostupné z: <https://korpus.cz/slovo-v-kostce/>.

S ohledem na záměr tohoto článku však pochopitelně nebudu rozebírat všechny tyto možnosti práce s korpusem. Než přejdu ke konkrétním typům korpusů a konečně též k právním souvislostem, ještě stručně shrnu účel a význam jazykových korpusů. Jazykové korpusy umožňují lingvistům zkoumat různé aspekty jazyka, jako jsou slovní zásoba, gramatika, stylistika a syntax. Analyzují se frekvence slov, kolokace a kontexty, což vede k lepšímu porozumění jazykovým jevům. Korpusy jsou též klíčovým nástrojem pro tvorbu slovníků a lexikálních databází. Zaznamenávají se slovní formy, významy a kontexty, což umožňuje lepší definice a vysvětlení slov. Lze také sledovat změny v jazyce a jeho struktuře v čase, což poskytuje důležité informace o historickém vývoji jazyka. A konečně, analýza jazykových korpusů může být využita k identifikaci autorského stylu nebo ke srovnání stylů mezi různými autory.¹²

Ve standardním korpusu je shromážděna řada textů, které jsou softwarově přístupné, aby bylo možné snadno testovat (především lingvistické) hypotézy. Pokud tedy člověk umí s korpusem pracovat, může lingvistický výzkum podpořit nejen jednotlivými hypotetickými vzorky na základě vlastní intuice, ale i skutečnými záznamy užívané komunikace, a to i různými frekvenčními či jinými údaji, které korpus nabízí. Klíčovými výhodami korpusů jsou tedy jejich autentičnost a velikost.

1.2 Typy korpusů

V rámci korpusové lingvistiky vzniká obzvlášť v poslední době značné množství korpusů, které pak mohou sloužit pro různé účely a zaměření výzkumů. Kromě toho si může výzkumník sám vytvořit korpus zaměřený konkrétně na určitou oblast. Pro lepší pochopení celé problematiky však alespoň stručně představím některé typy korpusů.

Jazykové korpusy se mohou zaměřovat buď na ústní, nebo písemnou komunikaci, tedy v podstatě dvě základní formy lidského jazyka.¹³ Korpusy psaného jazyka jsou nepochybně obvyklejší, a to už jen proto, že jejich tvorba je jednoznačně jednodušší. Ústní korpusy často obsahují nahrávky mluvené řeči, například rozhovory, debaty nebo přednášky. Veškerá data mluveného korpusu musí být pořizována manuálně a následně transkribována (byť i k tomu již existují nástroje umožňující automatické zpracování). Příkladem mluveného korpusu může být např. *ORAL* nebo *ORATOR*.¹⁴ Další důležité rozlišení je mezi

¹² Bliže viz ČERMÁK, František. *Korpus*.

¹³ ČERMÁK, František. Typy korpusů. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2023-08-25]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TYPY%20KORPUS%C5%AE>.

¹⁴ Jaké korpusy zpřístupňuje Český národní korpus? In: *Příručka ČNK* [online]. [cit. 2023-12-11]. Dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:uvod>.

synchronními a diachronními korpusy. Synchronní korpusy zaznamenávají jazyk v konkrétním čase a umožňují nám porozumět jazykovým jevům v daném okamžiku. Naopak diachronní korpusy sledují vývoj jazyka v průběhu času, což umožňuje zkoumat změny v jazyce a jeho struktuře (v Česku je zřejmě nejznámějším korpus *DIAKORP*).¹⁵ Kromě obvyklých jednojazyčných korpusů mohou vznikat i vícejazyčné, které slouží především k porovnání jazykových jevů mezi různými jazyky.¹⁶

Některé korpusy jsou vytvářeny pro specifické účely a zaměřují se na konkrétní oblasti nebo typy textů. Tyto specializované korpusy umožňují hlubší analýzu jazyka ve specifických kontextech. Můžeme si pod nimi představit nepřeborné množství korpusů, od souhrnu textů všech děl Karla Čapka přes korpus ručně psaných dopisů nebo korpus sloužící k ověřování postupu akvizice druhého jazyka až třeba po korpusy právního jazyka.¹⁷ Na ty se pochopitelně zaměřím o něco více v následující části textu.

1.3 Právní korpusy

Není tomu tak dávno, kdy si i právní věda všimla možnosti využití jazykových korpusů, nebo obecně automatizovaných nástrojů zpracování dat. V českém prostředí existuje právní korpus vytvořený v souvislosti s projektem *PES (Právníký elektronický slovník)* fungujícím v rámci Centra pro výzkum právního jazyka Ústavu státu a práva AV ČR. Jak popisuje František Cvrček ve svém článku o jmenovaném projektu, tyto korpusy jsou složeny z právních předpisů a judikatury.¹⁸ V návaznosti na příslušnou odbornou skupinu vznikl např. i specializovaný korpus *CzechParl* sestávající ze stenografických protokolů ze zasedání českého parlamentu, který představuje určitou výjimku z nastaveného zaměření na čistě psané komunikáty.¹⁹ Dále by bylo možné poukázat na nedávno vzniklý korpus soudních rozhodnutí (*Czech Court Decision Corpus: CzCDC*) sestavený za účelem citační analýzy judikatury,²⁰ tento soubor dat nicméně neumožňuje komplexní lingvistickou analýzu, protože data nejsou pro tento účel zpracována (lemmatizována, označována pomocí mluvnických kategorií atp.).²¹

V zahraničí je taktéž obvyklejší postup směřující k vytváření konkrétně zaměřených právních korpusů. Například pravděpodobně nejznámější korpus právní angličtiny *British Law Report Corpus* (BLaRC) zahrnuje pouze texty soudních rozhodnutí, a to značně teritoriálně a časově omezených.²² Ve Spojených státech amerických je pak významný korpus judikatury *BYU's Corpus of U.S. Supreme Court Opinions* (COSCOTUS).²³ Mnoho

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ ČERMÁK, František. *Typy korpusů*.

¹⁷ *Jaké korpusy zpřístupňuje Český národní korpus?*

¹⁸ CVRČEK, František. *Právníký elektronický slovník (PES)*, s. 248.

¹⁹ JAKUBÍČEK, Miloš – KOVÁŘ, Vojtěch. *Czechparl: Corpus of Stenographic Protocols from Czech Parliament*. In: *RAS-LAN 2010: Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing 2010* [online]. Brno: Tribun EU, 2011, s. 41–46. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/290981681_Czechparl_Corpus_of_stenographic_protocols_from_Czech_parliament.

²⁰ HARAŠTA, Jakub et al. *Citační analýza judikatury*. Praha: Wolters Kluwer, 2021.

²¹ Viz ČERMÁK, František. *Korpus a korpusová lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 32–34.

²² Obsahuje celkově 8.5 milionů slov z rozhodnutí britských soudů vydaných v letech 2008–2010. Viz BLaRC: British Law Reference Corpus. In: *Sketch Engine* [online]. 16. 3. 2018 [cit. 2023-12-07]. Dostupné z: <https://www.sketchengine.eu/blarc-british-law-reference-corpus/>.

²³ *Corpus of US Supreme Court Opinions*. In: *English-Corpora.org* [online]. [cit. 2023-12-07]. Dostupné z: <https://www.english-corpora.org/scotus/>.

právních korpusů vzniká v rámci různých výzkumných skupin, obvykle mezinárodních, propojujících výzkumníky z různých oborů. Jednou z takových interdisciplinárních skupin je tzv. *Computer Assisted Legal Linguistics* (CAL²) spojená se jmény Friedemann Vogel a Hanjo Hamann.²⁴ Na její půdě vznikl korpus *JuReko*, který oproti výše zmíněným korpusům obsahuje kromě právních předpisů a judikatury i doktrinální právní jazyk (komentáře, odborné články apod.).²⁵

Jak plyne z výše podaného přehledu, všechny jmenované korpusy zahrnují data psané komunikace a obecně spíše sledují cestu kvantity (rozsahu). V převážné míře se zabývají soudními rozhodnutími a právními předpisy (jediný *JuReko* obsahuje i jazyk právní doktríny). Těmto přístupům samozřejmě nelze vytýkat samu skutečnost, že se zabírají pouze danými typy právní komunikace. Je však otázkou, zda se dosavadní právní věda jistým způsobem neomezuje, když zkoumá právní jazyk jen v korpusu právních předpisů a judikatury (pokud vůbec).

1.4 Dílčí shrnutí

Dosavadní právně inforatické výzkumy se v zásadě věnují psané komunikaci (a to převážně právním předpisům a judikatuře) a mluvená forma právního jazyka je mnohdy opomíjena. Nepochybně lze ovšem vnímat jako pozitivum, že se nástroje automatického zpracování jazyka dostávají i do právního výzkumu a umožňují tak lepší verifikovatelnost závěrů o právním jazyce díky podložení empirickými daty. Jak v českém akademickém prostředí, tak v zahraničí však chybí opravdu komplexní korpus právního jazyka, který by umožňoval jej zkoumat ve všech možných variantách nebo žánrech. Právní jazyk totiž rozhodně nelze omezovat jen na jazyk právních předpisů, judikatury, ani obecně autoritativních a formálních aktů orgánů veřejné moci.

Jak dovozuje kupříkladu Tiersma, právní jazyk obsahuje nespočet různých žánrů.²⁶ Deborah Cao, která rozvíjí jeho myšlenky, označuje právní jazyk za registr, který zahrnuje množství variet vhodných pro různé příležitosti a situace užití.²⁷ K podobným závěrům dochází v podstatě i nedávná díla akcentující pragmatiku v právu,²⁸ byť to nenazývají takto konkrétně a v konečném důsledku se stejně zaměřují zejména na akty zákonodárce či vrcholných soudů. Těmito tvrzeními pochopitelně nepopírám, že existuje jistá hierarchie (nebo alespoň různá míra závaznosti) jednotlivých typů pramenů práva. To je nepochybně nutné respektovat a přiznávat zřejmě i větší míru autority jazyku užitému v těch závaznějších pramenech práva. Nicméně kompletní opomíjení jiných žánrů právního jazyka a „méně závazných“ aktů právně jazykové komunikace rozhodně není správný postup. I tyto prameny práva totiž dotváří právní realitu a minimálně kvantitativně jsou nezaneadatelnou složkou právní reality.

²⁴ VOGEL, Friedemann – HAMANN, Hanjo – GAUER, Isabelle. *Computer-Assisted Legal Linguistics: Corpus Analysis as a New Tool for Legal Studies: Computer-Assisted Legal Linguistics. Law & Social Inquiry*. 2017, Vol. 43, No. 4, s. 1340–1363.

²⁵ Viz German Legal Reference Corpus (*JuReko*). In: CAL² [online]. [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: <https://www.cal2.eu/core-projects-and-associated-projects/german-legal-reference-corpus-jureko-en>.

²⁶ TIERSMA, Peter Meijes. *Legal Language*, s. 51.

²⁷ CAO, Deborah. *Translating Law* [online]. Clevedon: Multilingual Matters, 2007, s. 9. Dostupné z: https://www.academia.edu/11064925/Translating_Law.

²⁸ SKOCZEŃ, Izabela. *Implicatures within Legal Language*. Cham: Springer, 2019.

Současná (česká, ale možná i obecně světová) právní lingvistika tedy podle mého názoru postrádá exaktní a komplexní zkoumání právní jazykové reality. Je potřeba tuto mezeru zaplnit – jednak zkoumat i jiné právnějazykové akty než legislativu a judikaturu vrcholných soudů, jednak právní jazyk zkoumat empiricky. K těmto dvěma cílům může posloužit právě jazykový korpus, a to korpus objímající právní jazyk komplexně ve všech jeho žánrech. Před takovým úkolem je ale třeba vůbec uvědomění, k čemu jazykové korpusy mohou konkrétně sloužit. Za tím účelem nyní přejdu ke druhé části článku, která nabízí úvahy o možnostech využití jazykových korpusů v rámci právní praxe, obzvláště pak při interpretaci práva.

2. Jazykové korpusy a interpretace práva

Na první pohled se může zdát, že jazykové korpusy jsou čistě nástrojem lingvistických výzkumů a pro právo a právní praxi tedy nemohou přinést nic nového. To by byl však příliš unáhlený názor. Zejména v zahraničí totiž již zazněl návrh aplikace jazykových korpusů při interpretaci práva, především při nalézání významu pojmu obsaženého v ustanovení zákona. Jelikož lze nárůst tohoto postupu zpozorovat především v reakci na aplikaci doktríny obecného významu (*ordinary meaning*), bude nezbytné se stručně zmínit i o ní. A vzhledem k tomu, že v české právní praxi (a vědě) takový přístup zatím nebylo možné důsledně vysledovat, přiblížím jej v následující části článku. Následně zvážím to, nakolik jsou poznatky přenositelné do českého prostředí a co tomu případně brání.

2.1 Jak bychom mohli (nebo dokonce měli) využít jazykové korpusy při interpretaci práva?

Stephen Mouritsen říká, že americká judikatura se vyznačuje četnými odkazy na „standardní obraz“.²⁹ Soudci se běžně odvolávají na myšlenku připisování obecného významu (*ordinary meaning*) zákonného ustanovení. S tím je však nevyhnutelně spojena nezbytnost řešení významové nejednoznačnosti a otázka toho, kde má adresát a následně orgán aplikující právo tento význam hledat. Stačí nahlédnout do běžného výkladového slovníku? Nebo ani to není potřeba, protože přece i soudce je uživatel tohoto jazyka, takže jako každý musí vědět, co daný pojem znamená? Tuto problematiku vykresluje Mouritsen na případu *Muscarello v. United States*, který řešil Nejvyšší soud Spojených států v roce 1998. Jelikož nám tato kauza (a její odrazy a diskuze nad ní v odborné literatuře) může být nápomocná i při bližším zkoumání hledání významů právních pojmů v českém právním prostředí (a v návaznosti na to i možnosti využití jazykových korpusů), přiblížím ji v následující části tohoto článku.

Jádrem problému případu *Muscarello* byla interpretace fráze *carries a firearm* (nese střelnou zbraň) a to, zda zákonodárce pod tuto frázi zamýšlel zahrnout i pojem přepravy zbraně ve vozidle. Konkrétně je tato fráze použita v článku 18 U.S.C. § 924(c)(1), který ukládá povinný pětiletý trest odnětí svobody osobě, která „*používá nebo nese palnou zbraň [...] během zločinu a v souvislosti s [...] zločinem s obchodováním s drogami*“.³⁰ Frank

²⁹ MOURITSEN, Stephen. Corpus Linguistics in Legal Interpretation: An Evolving Interpretative Framework. *International Journal of Language & Law (JLL)*. 2017, Vol. 6, s. 67–89.

³⁰ *Muscarello v. United States*, 524 U.S. 125 (1998). In: *Justia Law* [online]. [cit. 2023-12-07]. Dostupné z: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/524/125/>.

J. Muscarello byl zastaven policií a ta našla pistoli uzamčenou v jeho autě, když přepravoval marihuanu. Argumentoval, že jeho „nesení“ zbraně v přihrádce auta nespadá do definice „nese“ v zákoně. Nejvyšší soud USA v těsné většině rozhodl ve prospěch širší interpretace, podle které se fráze „nese střelnou zbraň“ vztahuje na vědomé vlastnění a přepravu zbraní ve vozidle, byť je jen uložena v přihrádce nebo kufru auta, v němž osoba jede. Tímto rozhodnutím soud odmítl (více restriktivní) výklad pojmu „nese“ na čistě osobní, příruční nesení.³¹

Mouritsen si na příkladu této kauzy všímá, jakými zdroji se Nejvyšší soud zaštiťoval při své argumentaci o nutnosti extenzivního výkladu pojmu.³² Odkazoval tak například na Bibli krále Jakuba, Robinsona Crusoea a Moby Dicka, stejně jako na dvě elektronické databáze novin a několik slovníků. Díky těmto odkazům chtěl soud demonstrovat, že obecným významem pojmu *carry* (nést) je i ten volnější výklad, ke kterému se nakonec přiklonil. Několik akademických publikací tento postup soudu kritizovalo, zejména dané odkazování na výkladové slovníky – lze zmínit např. už svým názvem výmluvný článek *The Lexicon Has Become a Fortress* soudce Samuela Thummy a Jeffreyho Kirchmeiera.³³ Podobně Lawrence Solan považuje soudní přístup k výkladu slov za nedostatečně zásadový a tvrdí, že je třeba přistupovat k významu slov s vědomím toho, jak je slovník utvářen a k jakým účelům má sloužit.³⁴

Na tyto kritiky navázal též Mouritsen, který zdůrazňuje, že slovník není pevnost (v článku, jehož název začíná stejnými slovy: *Dictionary is not a Fortress*) a je potřeba změnit vnímání právníků ve vztahu k jazykové realitě a ukázat na nesprávné zacházení se slovníky. Navrhuje tedy alternativní metodu zkoumání obecného významu slov založenou na korpusové lingvistice, která by mohla nabízet efektivnější řešení lexikální nejednoznačnosti než přístup založený čistě na zaštitování se výkladovými slovníky.³⁵ Podle Mouritsena umožňuje kontextuální analýza pomocí jazykových korpusů důkladné zkoumání slov a frází v reálných situacích, což přináší bohatší a komplexnější porozumění jejich skutečnému užívání a významu v různých kontextech. Oproti jednoduchým slovníkovým definicím (obvykle jednoslovných hesel) korpusy umožňují detailní zkoumání celých frází a spojení slov, a díky tomu též nabízí možnost získat pohled na různé kontexty, ve kterých se tato fráze objevuje, což může poskytnout lepší porozumění obvyklému užívání jazyka. Kromě toho v korpusu je snadno zachytitelná dynamika jazyka, umožňující sledovat změny v užívání slov a frází v průběhu času, jelikož i význam slova se může proměňovat, obohacovat o další lexikální významy atp.³⁶

Mouritsen navrhuje, že pomocí jazykových korpusů by bylo možné lépe porozumět tomu, jakým způsobem je fráze *carries a firearm* používána a co je tedy její obvyklý význam. Korpusová analýza tak podle něj lépe odráží účel a smysl užívání fráze. Mouritsen

³¹ Ibidem.

³² MOURITSEN, Stephen. *The Dictionary is Not a Fortress: Definitional Fallacies and a Corpus-Based Approach to Plain Meaning Notes and Comments*. *Brigham Young University Law Review*. 2010, No. 5, s. 1916.

³³ THUMMA, Samuel – KIRCHMEIER, Jeffrey. *The Lexicon Has Become a Fortress: The United States Supreme Court's Use of Dictionaries*. *Buffalo Law Review*. 1999, Vol. 47, No. 1, s. 227–561.

³⁴ SOLAN, Lawrence. *Why Laws Work Pretty Well, but Not Great: Words and Rules in Legal Interpretation*. *Law & Social Inquiry*. 2001, Vol. 26, s. 259.

³⁵ MOURITSEN, Stephen. *The Dictionary is Not a Fortress: Definitional Fallacies and a Corpus-Based Approach to Plain Meaning Notes and Comments*, s. 1915–1980.

³⁶ Srov. též LEECH, Geoffrey N. *Semantics*. Harmondsworth: Penguin Books, 1974.

tak podnítl diskuzi používání nových – korpusově založených – metod v právu, které se však následně rozvinuly nad rámec akademických úvah a staly se součástí právní praxe.³⁷ Základním východiskem Mouritsenových argumentů je nicméně doktrína obecného významu, která pochází z *common law* a v českém právním prostředí zřejmě není tak často skloňována. Než tedy začneme zvažovat využití Mouritsenových myšlenek (a samotných jazykových korpusů) v české právní vědě a praxi, bude nejprve vhodné zvážit aplikovatelnost přístupu obecného významu.³⁸ Na to se tedy zaměřím v další části článku.

2.2 Obecný význam a jeho (meze) použití v právu

Doktrína obecného významu představuje zásadu, podle níž se soudy při interpretaci práva snaží porozumět významu slov a frází, jak by je chápala průměrná osoba s běžným jazykovým povědomím. Tato doktrína vychází z přesvědčení, že právní texty by měly být interpretovány s ohledem na běžný smysl jazyka, aby se dosáhlo obecného a předvídatelného výkladu.³⁹ Obzvláště v angloamerickém právním prostředí hraje obecný význam klíčovou roli při interpretaci nejen zákonů, ale i smluv a dalších právních jednání. Jednou z výhod této doktríny je, že poskytuje stabilní a konzistentní základ pro soudní rozhodování, což pomáhá udržet právní jistotu. Navíc se zdůrazňuje důležitost objektivního pohledu průměrné osoby při určování významu slov a frází.

Celkově lze konstatovat, že doktrína obecného významu může představovat užitečný nástroj, ale její efektivnost může být ovlivněna specifickými okolnostmi každého případu. Je nepochybné, že náš smysl pro běžný komunikační obsah jazyka je důležitým východiskem pro interpretaci práva. Kromě toho bychom mohli mít pocit, že právo by mělo tento obsah alespoň někdy uznat jako rozhodující. Obecný význam však nemusí vždy přinést předvídatelné odpovědi na otázky výkladu zákona.

I vůči této doktríně (ostatně jako vůči téměř každé jiné) zaznívají určité námitky. Jednou z tvrzených limitací je, že může nést riziko přehlížení kontextu, který může ovlivnit význam daného výrazu v daném prameni práva. Kritici argumentují, že se tato doktrína může v praxi ukázat jako nedostatečně flexibilní v případech, kde je zapotřebí podrobnější analýza a uvažování o specifických okolnostech. Další významnou otázkou je, jak různé soudy interpretují obecný význam, tedy který význam je vlastně ten „obecný“ či „běžný“. S přibývajícím komplexitou v dynamickém a rychle se vyvíjejícím světě může být

³⁷ Viz (a tam citovaná díla) HAMANN, Hanjo. Das Wörterbuch in deutschen Bundesgerichten. Eine praxeologische Studie zu den bevorzugten Medien richterlicher Bedeutungssuche. In: VOGEL, Friedemann – WALTER, Tonio – TRIPPS, Felix (eds). *Korpuslinguistik im Recht*. Berlin: Duncker & Humboldt, 2022, s. 44–45.

³⁸ Lze však upozornit na to, že například v Německu se čím dál více rozšiřuje praxe využívání jazykových korpusů, aniž by se příslušní autoři výslovně vypořádávali s místem doktríny obecného významu v kontinentální metodologii interpretace práva. Je tedy možné, že o využití korpusů lze uvažovat bez ohledu na tuto doktrínu, jen jako o doplnění metodologického instrumentária. Srov. HAMANN, Hanjo. *Das Wörterbuch in deutschen Bundesgerichten. Eine praxeologische Studie zu den bevorzugten Medien richterlicher Bedeutungssuche*; viz též konkrétní studie, které používají korpusové přístupy, např. VOGEL, Friedemann et al. *Computergestützte Analyse juristischen Sprachgebrauchs. Eine kurze Einführung am Beispiel des Adjektivs ‚geschäftsmäßig‘*. In: VOGEL, Friedemann – WALTER, Tonio – TRIPPS, Felix (eds). *Korpuslinguistik im Recht*. Berlin: Duncker & Humboldt, 2022; PRÜTTING, Jens – SCHRÖDER, Daniela. *Computergestützte Analyse juristischen Sprachgebrauchs. Eine kurze Einführung am Beispiel des Adjektivs ‚geschäftsmäßig‘*. In: VOGEL, Friedemann – WALTER, Tonio – TRIPPS, Felix (eds). *Korpuslinguistik im Recht*. Berlin: Duncker & Humboldt, 2022.

³⁹ SLOCUM, Brian G. *Ordinary Meaning*.

výzvou určit, co lze považovat za „obecný význam“ – jazyk totiž není neměnný, ale neustále se vyvíjející fenomén.⁴⁰

Přes všechny tyto výhrady zůstává tím klíčovým problémem hlavní předpoklad doktríny obecného významu – jmenovitě to, že právní texty jsou (více či méně) komunikací. Diskuse o tom, zda právo může být chápáno jako forma komunikace, nebo zda má specifický, právní obsah, otevírá důležitou otázku o interpretaci právních textů. Námítky vůči perspektivě obecného významu se často zakládají na přesvědčení, že právní text je zcela odlišný od běžné komunikace.⁴¹ Ovlivňuje ho více determinantů, vyžaduje komplexní vykládání podle specifických doktrinárních postupů a pravidel. I přes tuto složitost však zůstává právní text stále jazykem, v našem případě češtinou. Jazyk používaný v právních předpisech nepoužívá žádné speciální znaky, obvykle ani neporušuje gramatická či syntaktická pravidla spisovného českého jazyka. A především musí být čitelný nejen pro právníka, ale aspoň v základním rámci pro každého běžného čtenáře, jinak by právo ztratilo svou primární funkci.⁴²

Argumenty, že komunikační význam textu nemusí být rozhodující pro právní význam, se opírají o poznatek, že při interpretaci právních textů hraje významnou roli i jejich kontext a účel, což může někdy odporovat běžnému významu. Například, pokud by komunikační význam způsobil absurdní výsledky, může být rozhodující jiný význam. Soudci tedy uplatňují (a mají uplatňovat) i mnoho dalších zásad, které nemusí být v souladu s rozhodujícím komunikativním významem textu.⁴³

Na všechny tyto námítky lze reagovat tím, že do určité míry jsou nepochybně stěžejní. Nicméně, jak dovozuje Brian Slocum, „komunikační význam textu není nikdy sám o sobě rozhodující pro právní význam, ale taková skutečnost neoslabuje význam doktríny běžného významu. Při určování právního významu textu je třeba stále uznávat, že komunikační význam (a tedy běžný význam) má na toto určení vliv.“⁴⁴ Dokonce i kritici doktríny obecného významu připouštějí, že obecný význam je relevantní a může být mnohdy pádnou metodou, jak nalézat obsah právní normy.⁴⁵

Nelze tedy popřít, že doktrína obecného významu je (alespoň v angloamerickém prostředí) vlivná a je minimálně jedním z faktorů či technik interpretace práva (a ne zanedbatelným). A zřejmě tomu nebude jinak ani v českém (či obecně kontinentálním) právním prostředí, jen dané postřehy nebudeme asi nazývat doktrínou obecného významu. Proč by tedy mělo dávat smysl tuto doktrínu tak zevrubně analyzovat a porovnávat ji s českou rozhodovací praxí? Možná právě pro uvědomění a potřebu explicitně zdůraznit (potažmo vyvrátit opačný názor), že i právo čerpá (a má primárně čerpat) z obecného významu slov.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Srov. např. SOLUM, Lawrence. Originalism and Constitutional Construction. *Fordham Law Review*. 2013, Vol. 82, s. 453–537; GREENBERG, Mark. Legislation As Communication? Legal Interpretation and the Study of Linguistic Communication. In: MARMOR, Andrei – SOAMES, Scott (eds). *Philosophical Foundations of Language in the Law* [online]. Oxford; New York: Oxford University Press, 2011, s. 217–256 [cit. 2022-11-17]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=1726567>.

⁴² SMEJKALOVÁ, Terezie – ŠTĚPÁNKOVÁ, Markéta. Law for Elites. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*. 2019, Vol. 59, No. 1, s. 47–68.

⁴³ SLOCUM, Brian G. *Ordinary Meaning*, s. 7.

⁴⁴ Ibidem, s. 8.

⁴⁵ GREENBERG, Mark. *Legislation As Communication? Legal Interpretation and the Study of Linguistic Communication*, s. 221; FLANAGAN, Brian. Revisiting the Contribution of Literal Meaning to Legal Meaning. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2010, Vol. 30, No. 2, s. 258.

3. Obecný význam (a korpusy) v judikatuře českých soudů?

Tímto přecházím ke třetí části článku, která se bude konkrétně zabývat přenositelností těchto závěrů do české praxe a zhodnocením, zda se případně nějak odráží i v rozhodnutích vrcholných soudů. Při zvažování aplikovatelnosti doktríny „obecného významu“ zřejmě budeme muset vyjít z jiných zásad, nebo minimálně z jiného označování metodologie interpretace práva.

Pro českou právní vědu jsou základním východiskem výkladové metody, na jejichž počátku stojí teorie Friedricha Carla von Savignyho. Savigny pojmenoval čtyři různé metody, respektive prvky výkladu (gramatický, logický, historický a systematický).⁴⁶ Tyto druhy výkladů byly vícekrát diskutovány a někdy i doplňovány a upřesňovány, ale v zásadě z nich vychází právníké vzdělávání dodnes a jsou snad notoricky známé každému právníkovi.⁴⁷ Nebudu nyní více a dopodrobna jednotlivé aspekty rozebírat, zaměřím se blíže pouze na jazykový (či gramatický) výklad, který bude zřejmě analyzovanému „obecnému významu“ nejbližší.

3.1 Jazykový výklad a obecný význam

Málokterá z metod interpretace práva je natolik bagatelizovaná jako jazykový výklad. Jak právní praxe, tak odborná literatura často považují jazykový výklad za nějaký nezajímavý základ, který není natolik podstatný jako ty ostatní metody. Lze to demonstrovat na opakovaně citovaném závěru Ústavního soudu, že „*jazykový výklad představuje pouze prvotní přiblížení se k aplikované právní normě*“ (viz např. v nálezu ze dne 17. 12. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 33/97). Tento závěr v podstatě nekriticky přebírá povětšinou i odborná literatura zabývající se interpretací práva. Kupříkladu Filip Melzer jej považuje jen za určitý první krok, který sám o sobě nemůže vést k finálnímu závěru.⁴⁸ I když podrobně popisuje jednotlivá specifika a postupy jazykového výkladu, hned na úvod zmiňuje, že v případě nejednoznačného pojmu čistě jazykové argumenty nemohou postačovat. Zmiňuje některé (podle něj) jazykové argumenty, které dovolí volit mezi jednotlivými významy, ale hned zdůrazňuje, že jde „*o formální argumenty, které mají slabší sílu než argumenty hodnotové*“.⁴⁹

Podobně, byť poněkud kritičtěji, přistupuje k používání jazykového výkladu i Jan Wintr. Podle něj, „*[h]ovoří-li judikatura českých soudů o jazykovém (či gramatickém) výkladu, zpravidla se omezuje na konstatování, že „z jazykového výkladu vyplývá“ to, jak soudce danému jazykovému výrazu rozumí. Jen výjimečně hledají soudci slovníkový význam daného jazykového výrazu.*“⁵⁰ Wintr dále poukazuje na některé příklady z judikatury, kdy soud sáhl

⁴⁶ WINTR, Jan. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2019, s. 20–21.

⁴⁷ Srov. podrobně WINTR, Jan. *Metody a zásady interpretace práva*. Případně srov. též další tam citovaná díla. Na významu všech těchto metod výkladu nic nemění ani nedávné úvahy a argumenty, že důležitost logického výkladu klesá (a jedná se de facto o skrytý teleologický výklad), jak je rozvinul např. Tomáš Sobek. Srov. SOBEK, Tomáš. Kam se ztratil logický výklad? In: SOBEK, Tomáš – KOTÁSEK, Josef – HAPLA, Martin (eds). *Právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2024, s. IX–XI. Ačkoliv se s těmito námitkami zcela ztotožňuji, nelze logickému výkladu upírat to, že je nadále používán. Jednotlivé logické „argumenty“ v podstatě představují určité *loci communes*, které usnadňují komunikaci mezi právníky a určitě ještě nějakou dobu budou součástí právní praxe. Tyto úvahy by si jistě mohly zasloužit podrobnější rozbor, nicméně to by významně přesahovalo zaměření tohoto článku, jehož hlavní pozornost je upřena na výklad jazykový.

⁴⁸ MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva: úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 110.

⁴⁹ Ibidem, s. 94.

⁵⁰ WINTR, Jan. *Metody a zásady interpretace práva*, s. 58.

po nějakém výkladovém slovníku, anebo jen s odkazem na jazykový výklad konstatoval, co je tím obecným významem řešeného pojmu.⁵¹ Možná by se tento přístup k jazykovému výkladu dal shrnout poněkud banálně tak, že „přece český jazyk všichni známe, takže to není třeba více rozebírat“.

Za určitou výjimku z jisté bagatelizace jazykového výkladu lze v českém prostředí považovat přístup Martina Škopa. Jeho stať *Některé techniky jazykové metody interpretace práva* vyznívá jako určitá obhajoba této metody výkladu a zdůraznění, že je nadále stěžejní pro interpretaci práva (a kromě toho v ní Škop důsledně analyzuje několik principů jazykového výkladu).⁵² Škop též dodává, že záměrem Ústavního soudu při formulování citovaných judikaturních závěrů nepochybně nebylo zcela devalvovat jazykový výklad. Jakoukoliv odchylku od doslovného znění zákona je totiž třeba náležitě vyargumentovat.⁵³ Ostatně sám Ústavní soud v jiném rozhodnutí (nález ze dne 27. 6. 2000, sp. zn. II. ÚS 157/97) vyslovil pravidlo, že „výrazům použitým v textu zákona je třeba rozumět v tom smyslu, jaký mají obecně ve spisovném jazyce, není-li relevantní důvod pro odlišnou interpretaci.“

Na tyto základní postřehy k jazykovému výkladu nyní navážu, avšak opět se omezím zejména na jeho porovnání s „obecným významem“. Asi se na prvním místě nabízí otázka, jestli se nejedná o dvojí pojmenování téhož. Přece jen i jazykový výklad má směřovat zejména k tomu nalézt význam slov za použití obecných jazykových pravidel a toho, jaký význam daným slovům připisuje běžný mluvčí tohoto jazyka. Jazykový výklad může být o něco širší pojem, který kromě sémantických pravidel zahrnuje i další pravidla a techniky. Nicméně doktrína obecného významu může být tak jako tak vnímána jako jedna z technik jazykového výkladu (pokud jej tedy chápeme takto široce jako výše citovaný Martin Škop).

Ačkoliv se tomu tak na první pohled nemuselo zdát, použitelnost doktríny obecného významu v české interpretační praxi tedy není nutně natolik problematická. I při jejím používání je však nutno ji chápat jen jako jednu z metod výkladu (ostatně podobně jako všechny ostatní) a mít na paměti, že v určitých případech může argumentačně převážit jiná metoda výkladu. V tom jsou si obě techniky podobné. Podobně jako o všech metodách výkladu je o nich nutno uvažovat spíše jako o argumentačních (a rétorických) figurách. Ku příkladu ani u jazykového výkladu a ostatních metod bychom neměli hovořit o kritériích závaznosti nebo je obecně (bez konkrétního kontextu a situace) porovnávat a dávat některé z nich automaticky přednost.⁵⁴ Wintr ve své nedávné stati problematiku přednosti jednotlivých metod podrobně rozebírá a upozorňuje, že není shoda na tom, zda by některý výklad měl být upřednostněn (přestože určitá pravidla přesnosti následně konkretizuje).⁵⁵ S ohledem na zaměření tohoto článku zřejmě není namístě vypořádat se se všemi těmito námitkami, ostatně mým záměrem není bezvýhradně upřednostňovat jazykový výklad či textualismus (byť k tomu aplikace doktríny obecného významu může svádět). Přesto si však dovoluji uvést alespoň několik argumentů, proč nelze o jednotlivých metodách výkladu uvažovat izolovaně a proč je jazykový výklad minimálně stejně

⁵¹ Ibidem, s. 59–62.

⁵² ŠKOP, Martin. Některé techniky jazykové metody interpretace práva. *Právník*. 2017, roč. 156, č. 9, s. 770–782.

⁵³ ŠKOP, Martin et al. *Tvorba práva – empirické studie*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 75.

⁵⁴ Obdobně viz ibidem, s. 78–79.

⁵⁵ Srov. WINTR, Jan. Metody výkladu (obecně, pravidla přednosti). In: SOBEK, Tomáš – KOTÁSEK, Josef – HAPLA, Martin (eds). *Právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2024, s. 231–232.

důležitý jako ostatní metody výkladu, zejména to ilustruji na příkladu jeho poměru k výkladu teleologickému.

V odborné literatuře zaznívají jak názory o subsidiaritě teleologického výkladu, tedy že má být použit až tehdy, nepřináší-li ostatní metody jednoznačný nebo akceptovatelný výsledek,⁵⁶ tak o jeho přednosti před ostatními metodami výkladu.⁵⁷ Podle mého názoru není správný ani jeden z těchto pohledů. Přikláním se k pluralistickému pojetí (jak o něm hovoří Wintr)⁵⁸ a uvědomuji si, že nelze umenšovat význam účelu normy a že by měly být úvahy o něm součástí každé interpretace právního pramene.⁵⁹ Tato významnost a nezbytnost při interpretačních úvahách však podle mě neznamená jeho přednost. Znamená to, že tento postup (a ostatně všechny další metody výkladu) je či má být součástí interpretace a interpret se musí v každém případě argumentačně vypořádat s tím, jak postupoval a proč upřednostnil určitý závěr oproti jinému (srov. též výše zmiňovanou zásadu plynoucí z judikatury Ústavního soudu, že odklon od doslovného znění musí být náležitě odůvodněn). Teleologický výklad ostatně ani nemůže obstát sám o sobě, už jen z toho důvodu, že právo musí být komunikováno (a děje se tak obvykle primárně verbálně).⁶⁰ Jinými slovy, i když je teleologický výklad důležitý, neměli bychom při provádění interpretace práva zanevřít na ostatní metody a považovat je za podřadné.

Aniž bych tedy popíral či devalvoval ostatní metody výkladu, oproti jiným je jazykový výklad ten, který provádíme prakticky vždy. Chápání významu jednotlivých slov pramene práva je první a esenciální krok právní interpretace. Z toho důvodu je zcela stěžejní úvaha o tom, co ten „obecný význam“ slov vlastně znamená a kde jej může česká praxe hledat. A to i v případech, kdy interpret (pochopitelně) nebude nazývat svůj postup jako hledání obecného (běžného, prostého) významu. A lze v těchto případech využít jazykový korpus? Na tyto otázky budu hledat odpovědi v následující části tohoto článku.

3.2 Jak soudci přicházejí k obecnému významu?

Jak soudci hledají význam pojmů? Pracují s nějakými jazykovými nástroji, když se kryjí (zaštiťují) „obecným“ významem slova? Když mluvíme o obecném významu, klademe si nutně empirickou otázku – o smyslu slova nebo slovního spojení, který je obvykle v daném jazykovém kontextu implikován a který takto vykládá valná většina mluvčích tohoto jazyka. Dalo by se tedy říci, že soudce jako jeden z těchto mluvčích může udělat sám toto rozhodnutí? Melzer obecně připouští řízení se některými jazykovými pravidly při používání jazykového výkladu, přičemž dovozuje že „vznik a rozbor uvedených jazykových pravidel je předmětem jazykovědy. Obecně můžeme říci, že tato pravidla představují jazykovou zkušenost.“⁶¹

⁵⁶ KUBŮ, Lubomír – HUNGR, Pavel – OSINA, Petr. *Teorie práva*. Praha: Linde, 2007, s. 123; srov. též (a díla tam citovaná díla) TVRDÍKOVÁ, Linda – HLOUCH, Lukáš. Teleologický výklad. In: SOBEK, Tomáš – KOTÁSEK, Josef – HAPLA, Martin (eds). *Právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2024, s. 273–274.

⁵⁷ To bývá mnohdy podporováno zněním § 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a z toho dovozaného zákazu opomíjení účelu a smyslu právní úpravy při její interpretaci. Srov. zejména MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva: úvod do právní argumentace*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 203–204.

⁵⁸ WINTR, Jan. *Metody výkladu (obecně, pravidla přednosti)*, s. 240–241.

⁵⁹ Viz též TVRDÍKOVÁ, Linda – HLOUCH, Lukáš. *Teleologický výklad*, s. 277–278.

⁶⁰ Viz WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce: úvod do teorie práva*. Masarykova univerzita, 1995, s. 35.

⁶¹ MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva*, s. 89.

Ale kde se ta obecná zkušenost bere? A co když je u jednotlivých mluvčích rozdílná? Obzvláště v případech pojmů, jejichž výklad není jednoznačný, by však s ohledem na základní záruky zákonnosti a transparentnost soudního rozhodování zřejmě mělo být přisouzení smyslu slova odůvodněno důkladněji.

Při používání jazykového výkladu nás pak zřejmě asi jako první napadne „sáhnout“ po běžném výkladovém slovníku. Než přejdu k tomuto nástroji a rizikům práce s ním, pokusím se nejprve ověřit, zda se náhodou při nějakém rozhodování nepoužívá také jazykový korpus. Jak jsem podrobně vyložil výše, může totiž odrážet jazykovou realitu mnohem komplexněji než jakýkoliv slovník (byť by byl opravdu zevrubně a precizně připravený). Snažil jsem se tedy vyhledat, zda v rozhodnutích vrcholných soudů (Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud a Ústavní soud) nebývá někdy odkazováno na jazykový korpus. Při hledání jsem si zvolil klíčové slovo „korpus“ a následně procházel jednotlivé výsledky, zda se v některém případě jedná o jazykový korpus a jak s ním soud případně pracuje.

Závěr je zřejmě očekávatelně takový, že ve stanoveném rozsahu soudních rozhodnutí se v podstatě nevyskytují odkazy na jazykové korpusy. Existují pouze dvě rozhodnutí, v nichž se slovo korpus (ve smyslu jazykový korpus) objevuje.⁶² Vlastní práci s korpusy však soudy neprovedly, pouze odkazují na znalecký posudek vypracovaný znalcem (jazykovým ústavem). Tento postup pochopitelně nijak nezpochybnuji – v obou případech se jednalo o posouzení zápisné způsobilosti ochranných známek (konkrétně slov „trdlo“ a „kuřbaba“) a soud samozřejmě může (a má) jmenovat znalce při pochybnostech o skutkové otázce, k jejímuž vyřešení je třeba odborných znalostí. Může však působit zvláště, že si soud „nechal poradit“ od odborníků (jazykovědců) při hledání významů výše uvedených dvou slov, ale při interpretaci pojmů v zákoně (nebo třeba i ve smlouvě) je závazné určení významu slov jen na soudci. V čem se to tedy liší? Byť zřejmě nepřinesu komplexní odpověď na tuto otázku, lze minimálně poukázat na to, že toto různé zacházení s výkladem pojmů může být problematické.

V návaznosti na to jsem narazil i na některá rozhodnutí, která určitým způsobem odkazují na české výkladové slovníky. Jak asi bylo možno očekávat, tato praxe již je poněkud běžnější. Odkazy na slovníky jsou v české soudní praxi obvykle na samém počátku výkladu významu pojmu, tedy jako jakýsi odrazový můstek. Problematickým se však může zdát způsob, jakým je s těmito slovníky nakládáno.

Například v nálezu ze dne 8. 11. 1995, sp. zn. Pl. ÚS 5/95, Ústavní soud citoval *Slovník spisovného jazyka českého*, když se zabýval významem slova „zbavit“ (vs. pozbyt). Necituje však celé ustanovení, a ačkoliv slovník uvádí celkem tři různé významy tohoto slova,⁶³ v odůvodnění nálezů si z něj soud vybírá jen některé významy, které se hodí pro podpoření jeho argumentace. Podobně pak přistupuje k práci se slovníkem v nálezů ze dne 18. 12. 2018, sp. zn. Pl. ÚS 4/18. Cituje ze slovníku jeden z významů slova „hluk“, aniž by to v podstatě bylo jakkoliv významné pro to konečné rozhodnutí (navíc ještě k tomu nesprávně nazývá zdroj jako *Slovník spisovné češtiny*, byť zřejmě čerpal ze *Slovníku*

⁶² Při hledání v rámci rozhodnutí vrcholných soudů jsem nalezl celkem 8 výskytů klíčového slova, ale pouze s výjimkou dvou slovo „korpus“ používaly v obecném významu (korpus jako celek, soubor nebo podstatná část věci). Zbývající dvě rozhodnutí byla vydaná Nejvyšším správním soudem, konkrétně rozsudek ze dne 7. 12. 2022, č. j. 8 As 2/2021-26, a ze dne 24. 8. 2022, č. j. 6 As 106/2021-32.

⁶³ Zbavití. In: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Ústav pro jazyk český, v. v. i., 2011 [cit. 2023-12-12]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=zbavit&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>.

spisovného jazyka českého). I v tomto případě tak odkaz na slovník působí jen jako jistý argument autoritou.⁶⁴

Již na několika těchto příkladech lze vidět, že soudy dostatečně nerespektují jazykovou realitu. Zachází s nimi podobně jako s jinými prameny práva, tj. jako s jakýmsi normativním textem. Navíc často vybírají z palety možných významů jen některé (a samozřejmě ty, které jim vyhovují). Jinými slovy, ve skutečnosti nerespektují složitou jazykovou realitu a mnohost významů a jejich aktualizaci v různých kontextech. Problémy s používáním slovníků by si však zasloužily hlubší analýzu přesahující rámec tohoto článku, ale už tyto poznatky poukazují na nedostatečnou práci s obecným významem (a jazykovým výkladem).

Závěr: Kdopak by se obecného významu a korpusů bál?

Užití doktríny obecného významu můžeme vysledovat i v českém prostředí, i když ne explicitně (a není jí přikládána taková relevance). Je jasné, že jazykový výklad je obecně přijímaný a že je podstatný pro každou interpretaci (jelikož snad každý formální pramen práva je vyjádřen slovy).⁶⁵ Avšak obvykle jej považujeme jen za určitý nezajímavý „rozjezd“ argumentace. Může se tak stát, že toto úvodní „lingvistické okénko“ soud zakončí třeba nějak takto: „Vzhledem k nejednoznačnosti výsledků jazykového výkladu je tudíž třeba přistoupit k teleologickému výkladu tohoto pojmu.“⁶⁶

V tom je zřetelný rozdíl v používání doktríny obecného významu v praxi *common law*, jelikož jí se soudci dovolávají tehdy, když význam slova není zřejmý. A slouží také jako vodítko pro definování významu (i když také není zcela jednoznačné nebo všeobecně přijímané). Dalo by se tedy říci, že teze o „obecném významu“ se spíše uplatňuje při řešení složitých případů (*hard cases*). Český trend je ve skutečnosti poněkud obrácený. Obecný význam (respektive intuitivní jazykový výklad) používají soudy sice nejčastěji, ale objektivizují při něm to, co vychází z jejich jazykové zkušenosti. Poté se však, zejména pokud se jedná o složitý případ, obrátí na jiné metody výkladu.

Tato bagatelizace jazykového výkladu a obecného významu je, podle mého názoru, problematická. Pokud jsou totiž už *a priori* považovány za méně významné pro interpretaci, máme tendenci se jimi hlouběji nezabývat (jak z akademického pohledu, tak z pohledu praxe). Dostáváme se tak k tomu, že s jazykovým výkladem (a jazykovou realitou) nepracujeme důsledně. Ačkoli české soudy výslovně nezdůrazňují doktrínu obvyklého významu, čerpají z úvah o obecném (obvyklém) významu slov. A není obecně žádoucí, aby soudce-právník vycházel pouze ze své jazykové zkušenosti a intuice, ale aby byl schopen skutečně nahlédnout do jazykové reality. Tedy nejen do významu slova, jak jej používá on, ale jak jej (alespoň většinou) používají mluvčí daného jazyka. V tom nám může pomoci korpus jako určitý dynamický aspekt, který zachycuje podobu skutečně užívaného jazyka.

⁶⁴ Podobně si všímá práce se slovníky i Škop. Konkrétně kritizuje nepřesné uvádění zdroje a to, že nakonec citace *Slovníku spisovného jazyka českého* neplní žádnou funkci. ŠKOP, Martin. Jazyková metoda interpretace práva – důvod k nejistotě? In: GERLOCH, Aleš – TRYZNA, Jan – WINTR, Jan (eds). *Metodologie interpretace práva a právní jistota* [online]. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 285–299 [cit. 2023-12-11]. Dostupné z: https://www.academia.edu/12585213/Jazykov%C3%A1_metoda_interpretace_pr%C3%A1va_d%C5%AFvod_k_nejistot%C4%9B.

⁶⁵ Podobně viz MELZER, Filip. *Metodologie nalézání práva*, s. 89.

⁶⁶ Jako tomu bylo v případě rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 18. 10. 2017, sp. zn. 31 Cdo 1704/2016.

Tím se na úplný závěr vracím k jádru tohoto článku – jazykovým korpusům. Ačkoliv se jednalo o prvotní impulz pro zkoumání této problematiky, pozornost od nich postupně odvádělo několik dalších problémů, na které jsem narazil při zkoumání jazykového výkladu a obecného významu. Lze tedy říci, že jazykové korpusy se v podstatě při interpretaci práva nepoužívají (a jsou též obecně v právním diskurzu spíše opomíjené). Nicméně k tomu, aby se k nim mohlo dospět a čerpat z nich, bude potřeba překonat ještě několik problémů, které plynou už ze základního přístupu k jazykovému výkladu. V tomto ohledu se zejména nabízí uvažovat o něm jako o plnohodnotné metodě výkladu práva, která by měla být dostatečně transparentně odůvodňována. Je potřeba se neomezovat jen na intuici interpreta, ale uvědomovat si komplexnost jazykové reality. A též při tomto postupu může být vhodné čerpat i z dalších lingvistických nástrojů, ovšem důsledně a správně. Cestou, jak komplexněji pracovat s obecným významem pojmu, může být proto kromě výkladových slovníků i využití jazykového korpusu.

GAUDEAMUS

K životnímu jubileu Vojena Güttlera

Náš vzácný kolega, vědecký pracovník Ústavu státu a práva AV ČR *JUDr. Vojen Güttler*, významná osobnost našeho soudnictví, dovršil 19. srpna devadesátý rok svého pozoruhodného života. V jeho průběhu se dočkal různých společenských uznání a poct, z nichž uvedme alespoň ocenění Právník roku 2017 v oboru občanských a lidských práv a práva ústavního. Víc jak před desetiletím začal být jubilant označován za doyena české justice. Jak pan doktor před lety poznamenal, bere tento přídomek bez valného nadšení stoicky na vědomí.

Jubilant se narodil v Praze do středostavovské rodiny první republiky. Jak otec činný jako tankový důstojník Československé branné moci, tak i matka, která byla podle tehdejších zvyklostí v domácnosti, měli sice mezi svými předky nositele německých kořenů, leč nepochybovali o svém češtví a hlásili se k českému národu. Shodou okolností se malý *Vojen* narodil téhož dne, kdy ve velké sousední zemi umožnilo referendum o hlavě státu spojení funkcí kancléře a prezidenta v rukou tamějšího diktátora. Zvuková podobnost příjmení způsobila jubilantovi zvláště za protektorátu nějaké potíže; sám vzpomíná jak se jako desetiletý kvůli tomu ve škole popral. Staročeské jméno *Vojen* mu rodiče dali po bájném národním knížeti v úmyslu oslabit efekt německého příjmení.

Otcovo povolání bylo spojeno s jeho přidělováním k různým armádním útvarům, a tak malý *Vojen* strávil rané dětství v převážně německém Liberci. Osvojil si němčinu a díky své chůvě *Trudi* se k otcově nevrlosti naučil i *Hampelovu* a *Fiebigerovu* známou *Riesengebirgslied*, jejíž veřejná produkce byla v ČSR kvůli refrénu *Riesengebirge, deutsches Gebirge* zakázána. Tak přišel *Vojen* o chůvu. Za protektorátu žili *Güttlerovi* v Turnově. *Vojenův* otec i strýc se zapojili do činnosti *Obrany národa*, byli však odhaleni, strýc popraven a otec, jemuž bylo prokázáno jen protiněmecké vyjadřování, naštěstí jen uvězněn a po nějaké době propuštěn. V roce 1944 podal *Vojen Güttler* přihlášku na gymnázium, a ač byl jeho otec v té době vězněm ve Valdicích v někdejší kartuziánském klášteře přestavěném na trestnici už v polovině XIX. stol., nebyla to v očích nacistů překážka synova dalšího studia. V Turnově zažil jubilant povstání, ke kterému se začalo schylovat pod vlivem odboje vypuknuvšího v nedalekých Semilech, i konec okupace.

Za třetí republiky sloužil *Vojenův* otec stále v československé armádě, a tak se *Güttlerovi* znovu stěhovali z Turnova do Ostravy, odtud do Prahy a nakonec do Pardubic. V době pražského pobytu, kdy otec působil jako velitel vnějšího okruhu hradní stráže a občas doprovázel prezidenta na jeho soukromých vycházkách, se jubilantovi poštěstilo osobně se s *Edvardem Benešem* krátce setkat a promluvit s ním. *Vojen Güttler* měl prezidenta v úctě a už jako jedenáctiletý četl některé *Benešovy* knihy. *Benešův* vzor přivedl *Vojena Güttlera* k předsevzetí studovat právo. Vzhledem k následným událostem to nebylo úplně jednoduché. Otec byl vyhozen z armády hned v březnu 1948, rodina se musela přestěhovat ze služebního bytu v Pardubicích do Jičína; syn v Pardubicích zůstal v podnájmů v zájmu pokračování v gymnaziálním studiu, které nakonec dokončil v roce 1952 na Lepařově gymnáziu v Jičíně. Kádrový profil spojený s národněsocialistickým rodinným zázemím, junáckou minulostí maturanta a jeho záporným vztahem k Československému svazu mládeže mu cestu na právnickou fakultu notně zkomplikoval. Nakonec se o rok později

na vysněnou univerzitu dostal, poté co si jako civilní zaměstnanec odsloužil nějakou dobu v národním podniku Jáchymovské doly, odkud jako dělník získal pozitivní posudek ke studiu. To *Güttler* v roce 1958 úspěšně ukončil, ale protože si i při studiu politický profil v očích režimu mnoho nevylepšil, byl mu absolventský diplom vydán až po několika-měsíčním otálení se zákazem práce ve státní službě.

Güttler tedy zahájil svou profesní kariéru jako právník v litomyšlském podniku Vertex (dnešní Saint-Gobain ADFORS CZ). Nevzdal se však svého cíle stát se soudcem, což se mu po překonání různých překážek podařilo v roce 1961, kdy se stal soudcem Okresního soudu v Rychnově nad Kněžnou. Za několik let přešel do Ústí nad Labem, kde se stal soudcem okresního a posléze krajského soudu. V justici působil vždy na civilním úseku. Když 1. květnem 1966 nabyla účinnosti vyhláška č. 10/1966 Sb., kterou se vydal rigorosní řád – došlo tedy k obnovení akademických titulů zrušených v roce 1950, dosáhl jubilant v roce 1967 obhajobou kvalifikační práce a složením rigorosní zkoušky na titul doktora práv.

Ve druhé polovině šedesátých let se ovšem hlavně děly jiné věci. Lze snadno uhadnout směr tehdejších *Güttlerových* angažmá. Mimo jiné se v březnu 1968 podílel na přípravě vzniku a činnosti *Klubu angažovaných nestraníků*, což byla společně s *Klubem 231*, v němž se organizovali bývalí političtí vězni, nekomunistická demokratická platforma. KAN zahájil se státním povolením předběžnou činnost 5. dubna, ale 5. září 1968 byla jeho činnost zakázána. Soudce *Güttler* ještě nějakou dobu v justici působil, ale v roce 1970 se s civilním soudnictvím rozloučil. Po půlročním hledání získal *JUDr. Güttler* místo podnikového právníka v národním podniku TOS Hostivař, kam byl přijat s výhradou rezignace na politickou činnost. Jubilant po letech vzpomínal, jak se s poukazem na tuto podmínku odmítal v normalizační době zapojit do činnosti Svazu československo-sovětského přátelství. Hlavně však začal jubilant publikovat. Pamětníci období, označovaného trefně za „Biafru ducha“, dobře chápou, proč *Vojenu Güttlerovi* poskytl prostor a útočiště slovenský *Právny obzor*. Autor se na jeho stránkách věnoval především otázkám spojeným s pracovním právem v příspěvcích nazvaných například *K otázce aplikace výpovědního důvodu podle § 51 odst. 1 písm. e) zákoníku práce* (56, 1973, s. 905 a násl.), *Poznámka k pracím zakázaným těhotným ženám* (57, 1974, s. 459 a násl.), *Zápočet odměn znalců a tlumočnicků do průměrného výdělků zjišťovaného při odškodňování pracovních úrazů a nemocí z povolání* (58, 1975, s. 80 a násl.) nebo *Odškodňování zvýšené námahy potřebné po úrazu k dosažení původního výdělků* (60, 1977, s. 241 a násl.). Veřejná prezentace znalostí pracovního práva přispěla k tomu, že byl jmenován do pracovníprávních komisí federálních ministerstev všeobecného strojírenství a také práce a sociálních věcí.

V pátek 17. listopadu 1989 se *Güttlerovi* zúčastnili demonstrace na Albertově i průvodu na Národní třídu, kde syn Kristián poznal na vlastním těle, jak vehementně pohotovostní pluk Veřejné bezpečnosti a „červené barety“ prosazovaly socialistickou zákonnost. *JUDr. Güttler* se vzápětí zapojil do aktivit Občanského fóra, v lednu 1990 vyzval v Československé televizi k obnově Klubu angažovaných nestraníků, nastoupil na Ministerstvo spravedlnosti ČR do rehabilitačního odboru a od října 1991 pracoval v Kanceláři České národní rady jako poradce předsedkyně Dagmar Burešové.

V pátek 31. ledna 1992 se *Vojen Güttler* na návrh ministra spravedlnosti Leóna Richtera stal soudcem federálního Ústavního soudu. Po zániku Československa působil ve funkci soudce po dvě funkční období na Ústavním soudu České republiky, a tak lze říci, že sotva lze nalézt „někoho, kdo má s naším polistopadovým ústavním soudnictvím víc zkušeností než *Vojen Güttler*“, jak před pěti lety poznamenal *Tomáš Nahodil*, který tehdy vedl s jubilantem rozhovor pro *Českou justici*. Ve své funkci *Vojen Güttler* spolupůsobil na tvorbě

zásadních nálezů vztahujících se např. k otázkám protiprávnosti komunistického režimu, rehabilitacím a restitucím, lustracím nebo k dekretům prezidenta republiky.

Takřka po jednadvaceti letech *Güttlerovo* působení na Ústavním soudu skončilo. Tehdy mu ředitel Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky *Jan Bárta* nabídl spolupráci. Zařazen v ústavu do oddělení veřejného práva se jubilant věnuje ústavnímu soudnictví a základním právům a svobodám, v posledních letech také zvláštní právní ochraně biometrických údajů. Podílel se na zpracování několika monografií na tato témata, mimo jiné na publikaci *Biometric Data and Its Specific Legal Protection* vydané v roce 2020.

Jubilant přirozeně spolupracuje kromě jiných odborných periodik také s naším časopisem. V *Právniku* uveřejnil mimo jiné studie *K otázce lidských práv tzv. druhé generace a jejich reflex do ústavního práva na lidskou důstojnost* (CLIII, 2014, s. 501 a násl.), *K vykonatelnosti a vynutitelnosti rozhodnutí Ústavního soudu České republiky* (CLIV, 2015, s. 958 a násl.), *K otázkám některých základních lidských práv a svobod v souvislosti s právní ochranou biometrických údajů* (CLV, 2016, s. 1033 a násl.), *Několik poznámek k jednání o budoucnosti (zachování) Československa v letech 1990–1992* (CLVII, 2018, s. 873 a násl.) nebo *Několik poznámek k problematice umělé inteligence v normotvorbě a rozhodování soudů* (CLXII, 2023, s. 496 a násl.; společně s *Alžbětou Solarczyk Krausovou*). Pominout nelze ani *Güttlerovu* spolupráci s redakcí v rámci recenzních řízení.

Redakce *Právníka* se připojuje ke gratulantům a ráda i s úctou přeje panu doktoru *Vojenu Güttlerovi* do dalších let mnoho spokojených a šťastných dnů.

Dangerousness of the Animal as a Prerequisite for Liability for Damages

Josef Bártů (<https://orcid.org/0009-0006-6153-5481>)

Abstract: The Civil Code establishes liability for damage caused by an animal in § 2933. As this is a liability for endangerment, one of the unwritten prerequisites for liability is that the dangerousness of the animal materializes in the damage caused. In the present text, I address the question of what that dangerousness should generally consist of, and conclude that the most appropriate criterion will be the contribution of the animal's energy, or the manifestation of its liveliness, to the resulting damage. On the basis of this generally defined criterion, I deal with typical situations which German legal scholarship has divided into several groups. I consider it correct to abandon the aspect of physiological pressure on the animal because of the vagueness of this criterion and to include the animal's natural behaviour (mating, displacement, the spread of diseases and pests) in the nexus of danger. If an animal creates an obstacle, we will have to ask whether it has reached the point of collision with a vehicle or a person with the help of its own energy. If so, the condition for inclusion in the nexus of danger will be met. The source of the danger must also include certain injuries that are caused other than by the animal's direct action on the human or its property. Thus, liability may arise even if the animal causes someone to have a panic attack and he or she is injured while running away.

Keywords: animal, damage, source of danger, liability, endangerment

Civil Law Scholar, Roman Law Scholar and Politician Robert Mayr-Harting – One Hundred and Fifty Years since his Birth

Jan Kober (<https://orcid.org/0000-0001-9787-1029>)

Abstract: This article recalls the personality of the Civil Law scholar, Roman law scholar and politician Robert Mayr-Harting, who was born 150 years ago in 2024. An Austrian German, Mayr-Harting spent his childhood and youth in Vienna, where he also graduated from the Faculty of Law. His first university career took him to the provincial university in Czernowitz, but later he was called to the Faculty of Law of the German Charles-Ferdinand University in Prague, where he remained due to circumstances for many decades. From the beginning, he combined an interest in Roman law with an interest in modern Civil law, and later, after the First World War, this interest completely prevailed. The political change of 1918 brought about the removal of political ties of Germans in the Czech Lands to the headquarters of the political parties in Vienna, opened the way to the political path for some new faces, and among them was also Mayr-Harting, active in the German Christian Social Party, for which he was in the National Assembly in years 1920–1939. As a politician, he understood the disadvantage of the negativist policy towards Czechoslovakia and tried to promote a policy of activism. This culminated in the entry of German ministers into the government in 1926. Mayr-Harting fought the struggle for the activist direction of his own political party in the 1920s and again in the 1930s. Despite his political activity, the scholar left a professional work of considerable importance, consisting of Civil law and Roman law monographs and articles, and also of the comprehensive textbook of Civil law.

Keywords: Robert Mayr-Harting, Robert Mayr, Civil law, Roman law, Legal history, Czechoslovakia, Austria-Hungary, Czech Germans, political history, minorities, legal education, history of legal professions, biography, interwar period

Human Rights in the Age of Anthropocene – Legal Theoretical Background

Dennis Wassouf (<https://orcid.org/0000-0002-2949-0352>)

Abstract: We hear more and more about the Anthropocene as the “age of man”, in which humanity plays the role of an active agent and a undoer of climate change. It is not yet clear how to define the term satisfactorily, nor how to deal with it. To the same conceptual vagueness and inevitability referred an art installation at the Deutsches Museum in Munich, whose main message was hidden in the title itself: “Welcome to the Anthropocene!” As vague as the concept is, it is changing our social, economic and legal reality. The aim of the following paper is to sketch a conceptual map that will allow us a basic orientation in the space where

law enters the time of the Anthropocene. I will use human rights as a springboard to introduce and critically evaluate some conceptions of the environmentalisation of human rights. I will contrast right-based solutions with obligation-based solutions. First, I will define the concept of the Anthropocene, against the background of related anthropocentrism. Then, I will address the question of crisis of the Anthropocene and the upheavals it causes in law. Subsequently, I will relate these analyses to the current debate on the environmentalisation of human rights, from which I will introduce two influential conceptions (environmental constitutionalism, rights of nature, obligation-based solution), which I will confront with the thesis of an obligation-based solution. Finally, I will point to the political nature of the dispute over the appropriateness of any particular environmental conception of the of human rights in the Anthropocene.

Keywords: anthropocene, anthropocentrism, constitutionalism, ecocentrism, environmentalisation, crisis, human rights, ideology, obligations, politics, nature, science

The Process of Approving an Application for a Child to stay Outside a Facility for the Performance of Institutional Education

Silvie Konopková

Abstract: The article discusses the process of approving an application for a child's stay outside the facility for institutional education. In the case of children with an order for institutional education, the stay of the child outside the institution for the execution of institutional education represents the strongest instrument for the realization of the child's right to contact with parents and other persons. The paper first examines the embeddedness of this right in the context of international and national law. It then divides applicants for a child's stay outside an institution into several groups and answers the question whether a legal person can also be an applicant. Attention is also paid to the approval process in relation to the age of the child. The article includes an assessment of the powers of the child welfare authority and the director of the institution. The legal question answered in this part of the article is what is the solution to situations where the child welfare authority and the director of the establishment have different legal opinions on the same fact. Last but not least, the article identifies shortcomings in the process of allowing (or not allowing) the child to stay outside the institution for the performance of institutional education, which may have negative consequences in maintaining contact between the child and the person of the applicant. One of the issues addressed is, among others, how to proceed when multiple applications for a child's stay outside an institution for the performance of institutional education coincide.

Keywords: institutional care, child's stay outside the institution for the performance of institutional care, child's right to have contact with parents, administrative procedure

Language Corpora and the Possibilities of their Use in the Legal Interpretation

Ondřej Glogar (<https://orcid.org/0000-0003-0962-8139>)

Abstract: This paper introduces language corpora as linguistic tools and considers their potential use for law. The author focuses in particular on their role in the interpretation of law and analyses the current state of knowledge in this area. The first part of the paper presents the essence of linguistic corpora, discusses their functions and potential uses. The second part deals with the reconstruction of the ordinary meaning doctrine and explores how this doctrine can be linked to the use of language corpora. The third part considers the transferability of the conclusions of this doctrine and the use of language corpora to the Czech legal setting. It examines how these techniques relate to the linguistic method of interpreting law and demonstrates their importance, especially in order to exclude linguistic intuition and respect linguistic reality, by the example of the work of the case law of the highest courts with linguistic interpretation (textualism). This analysis is intended to contribute to a better understanding of the use of linguistic corpora and the application of the doctrine of ordinary meaning in the interpretation of law (especially in the use of linguistic interpretation).

Keywords: language corpus, legal language, ordinary meaning, legal interpretation, textualism